

ISSN 2520-2634; eISSN 2520-2650

ӘЛ-ФАРАБИ атындағы ҚАЗАҚ ҰЛТТЫҚ УНИВЕРСИТЕТІ

ХАБАРШЫ

«Педагогикалық ғылымдар» сериясы

КАЗАХСКИЙ НАЦИОНАЛЬНЫЙ УНИВЕРСИТЕТ имени АЛЬ-ФАРАБИ

ВЕСТНИК

Серия «Педагогические науки»

AL-FARABI KAZAKH NATIONAL UNIVERSITY

JOURNAL

of Educational Sciences

№3 (68)

Алматы
«Қазақ университеті»
2021

ХАБАРШЫ

«ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ҒЫЛЫМДАР» СЕРИЯСЫ
№3 (68) қыркүйек

04.05.2017 ж. Қазақстан Республикасының Мәдениет, ақпарат және қоғамдық келісім министрлігінде тіркелген

Қуәлік №16507-Ж.

*Журнал жылына 4 рет жарыққа шығады
(наурыз, маусым, қыркүйек, желтоқсан)*

ЖАУАПТЫ ХАТШЫ

Мухатаева Д.И., доктор PhD, доцент м.а. (Қазақстан)

РЕДАКЦИЯ АЛҚАСЫ:

Мыңбаева А.Қ., п.ғ.д., профессор, ғылыми редактор (Қазақстан)

Булатбаева А.А., п.ғ.д., профессор м.а., ғылыми редактордың орынбасары (Қазақстан)

Айтбаева А.Б., п.ғ.к., доцент (Қазақстан)

Таубаева Ш.Т., п.ғ.д., профессор (Қазақстан)

Алғожаева Н.С., п.ғ.к., доцент (Қазақстан)

Аринова Б.А., п.ғ.к., доцент м.а. (Қазақстан)

Ахметова Г.К., п.ғ.д., профессор (Қазақстан)

Исаева З.А., п.ғ.д., профессор (Қазақстан)

Ақшалаова Б.Н., п.ғ.к., доцент (Қазақстан)

Махамбетова Ж.Т., аға оқытушы (Қазақстан)

Трапицын С.Ю., п.ғ.д., профессор (Ресей)

Тайсум Элисон (Taysum Alison), PhD, филос.ғ.д. (Ұлыбритания)

Христовова Г., п.ғ.д., профессор (Болгария)

Римантас Жельвис (Rimantas Zelvys), хабил. д., профессор (Литва)

Хусейн Хусни Бахар (Huseyin Husnu Bahar), PhD, профессор (Түркия)

Пена Митева (Pena Miteva), PhD, асс. профессор (Болгария)

Пена Митева (Pena Miteva), PhD, асс. профессор (Болгария)

Пена Митева (Pena Miteva), PhD, асс. профессор (Болгария)

ТЕХНИКАЛЫҚ ХАТШЫ

Ертарғынқызы Д., доктор PhD, доцент м.а. (Қазақстан)

Педагогикалық ғылымдар сериясы – білім беру әдіснамасы мен тарихы, психологиялық-педагогикалық зерттеулер, кәсіби білім беру, салыстырмалы педагогика, білім беру менеджменті, инклюзивті білім беру, жоғары оқу орындарын инновациялық дамыту, тәрбие теориясы мен әдістемесі, пәндерді оқыту әдістемесі бағыттарын қамтиды.

Жоба менеджері

Гульмира Шахкозова

Телефон: +7 701 724 2911

E-mail: Gulmira.Shakozova@kaznu.kz

Редакторлары:

Гульмира Бекбердиева

Агила Хасанқызы

Компьютерде беттеген

Айгүл Алдашева

ИБ №

Пішімі 60x84 1/8. Көлемі 0 б.т. Тапсырыс № 0.

Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетінің «Қазақ университеті» баспа үйі.

050040, Алматы қаласы, әл-Фараби даңғылы, 71.

«Қазақ университеті» баспа үйінің баспаханасында басылды.

© Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ, 2021

2016 жылға дейін ISSN 1563-0293

1-бөлім
**ТАРИХ. ҚАЗІРГІ БІЛІМ БЕРУ
ӘДІСТЕМЕСІ**

Section 1
**HISTORY. METHODOLOGY
OF MODERN EDUCATION**

Раздел 1
**ИСТОРИЯ. МЕТОДОЛОГИЯ
СОВРЕМЕННОГО ОБРАЗОВАНИЯ**

**ҚАЗАҚСТАН ТӘУЕЛСІЗДІГІНІҢ
30 ЖЫЛДЫҒЫНА**

FTAMP 14.07.07

<https://doi.org/10.26577/JES.2021.v68.i3.01>**Г.А. Мұратбаева**

Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Қазақстан, Алматы қ.
e-mail: muratbaeva11@mail.ru

**ЖИЫРМА БІРІНШІ ҒАСЫРДАҒЫ
БІЛІМ БЕРУ ЖҮЙЕСІНІҢ ДАМУЫНА ОЙЛАУ
МЕН ІС-ӘРЕКЕТ ӘДІСНАМАСЫНЫҢ ЫҚПАЛЫ**

Мақалада жүйелі ойлау іс-әрекеті әдіснамасын ашып көрсететін «ойлау», «іс-әрекет», «ойлау мен іс-әрекет теориясы», «ғылыми ойлау», «іс-әрекеттің құрылымы», «іс-әрекеттің формасы», «оқу әрекеті», «еңбек әрекеті», «зерттеу әрекеті» терминдерге талдау жасалды. Зерттеудің мақсаты мен әдістері нақтыланды. Психологиялық-педагогикалық, философиялық әдебиеттерге шолу жасалынды. Әлемнің екінші ұстазы, ұлы ойшыл Әбу Насыр әл-Фарабидің ойлау туралы тұжырымдары беріліп, әлем философтарының ой-тұжырымдары талқыланды. Әйгілі ресей психолог ғалымдарының А.Н. Леонтьев, С.Л. Рубинштейн, Б.Г. Ананьев еңбектеріндегі қарастырған ойлау мен іс-әрекет теориясына талдау жасалды. Ойлау мен іс-әрекет теориясын адам психикасы мен мінез-құлқымен байланыстыра отырып, белгілі психолог А.С. Выготский ойлау әрекетіне берген пайымдаулары ұсынылды. Ойлау әрекетінің әдіснамасын тұжырымдаған белгілі ғалым Г.П. Щедровицкийдің прагматикалық тұғырды жетілдіруде ғылыми ойлау, жүйелі ойлау әдіснамалық бағыты басшылыққа алынды. «Жүйе» ұғымына толыққанды түсінік беріліп, білім алушылар меңгеретін сыни ойлау, шығармашылықпен еңбек ету, зерттеу іс-әрекетін дамыту үшін арнайы ұйымдастырылған әрекеттер қатары талданды.

Нәтижелерді қорытындылауда ойлау іс-әрекетінің жүйесі ғылыми әдіснамалық зерттеудің маңызды құралы ретінде білім алушының оқу, еңбек, зерттеу, қарым-қатынас іс-әрекеттерін сипаттайтын сызба берілген. Күтілетін нәтижелер қатарында жүйелік зерттеулердің логикасы мен әдіснамасын ғылыми зерттеулердегі жүйелі талдауға баса назар аударылды. Білім алушылардың ғылыми әдіснамасы туралы түсінігінің жүйелі ойлау іс-әрекетінің қалыптасуына септігін тигізетін міндетті пән мазмұны мен оқыту нәтижелері ұсынылды.

«Педагогиканың философиясы және әдіснамасы» пәнінің негізгі мақсатын жүзеге асыруда оқулықтың құрылымы, күтілетін нәтижелері және білім алушылардың жетістіктерінің көрсеткіштері берілген.

Түйін сөздер: іс-әрекет, ойлау мен іс-әрекет теориясы, жүйелі ойлау, адам психикасы, оқу іс-әрекеті, еңбек ету іс-әрекеті, зерттеу іс-әрекеті, таным әрекеті, мағыналық құрылым, тұлғалық міндеттер, талдау мен топтау әрекеті, жүйелік зерттеулер, әдіснамалық ойлау, инновациялық әлеует.

G.M. Muratbayeva

Al-Farabi Kazakh National University, Kazakhstan, Almaty,
e-mail: muratbaeva11@mail.ru

**The effect of the methodology of thinking and action
on the development of the education system in the twenty first (21st) century**

The article presents an analysis of the terms of systems thinking, revealing the methodology of the concepts of "thinking", "activity", "thinking" and "theory of activity", "scientific thinking", "structure of activity", "form of activity", "educational activity", "labor activity", "research activity". The objectives and methods of research have been clarified. The review of psychological, pedagogical, philosophical literature is carried out. The ideas and statements about the thinking of the great second teacher of the world Abu Nasyr Al Farabi are analyzed. The provisions on the theory of thinking and activity in the

works of famous Russian psychologists A.N. Leontiev, S.L. Rubinstein, B.G. Ananyev. The research is based on the directions of the developed methodology of the mental activity of the famous scientist G.P. Shchedrovitsky, who defined the pragmatic approach of scientific and systems thinking. The meaning of the concept "system" is revealed, where the learned critical thinking by students is studied, ensuring the development of their creative, research activities.

Summing up the results of mental activity in the system of scientific and methodological research, as an important tool, we schematically show the logic of the formation of educational, labor, research activities of students.

One of the important and significant indicators of our research was the description of the content and learning outcomes in the study of a compulsory discipline, contributing to the formation of ideas about the methodology of the science of students' mental activity. To implement the main goal of teaching the discipline "Philosophy and Methodology of Pedagogy", the structure of the textbook is outlined, the expected results and the achievement of certain indicators by teachers are disclosed.

Key words: activity, thinking, theory of activity, systems thinking, human psyche, educational activity, labor activity, research activity, cognitive activity, semantic structure, personal tasks, systemic research, methodological thinking, innovative potential.

Г.А Мұратбаева

Казахский национальный университет им. аль-Фараби, Казахстан, г. Алматы
*e-mail: muratbaeva11@mail.ru

Влияние мышления и методологии деятельности на развитие системы образования XXI века

В статье изложен анализ терминов системного мышления, раскрывающий методологию понятий «мышление», «деятельность», «мышление и теория деятельности», «научное мышление», «структура деятельности», «форма деятельности», «учебная деятельность», «трудовая деятельность», «исследовательская деятельность». Уточнены цели и методы исследования. Проведен обзор психолого-педагогической, философской литературы. Проанализированы идеи и утверждения о мышлении Великого второго учителя мира абу Насыра аль-Фараби. Рассмотрены положения о теории мышления и деятельности в трудах известных российских психологов А.Н. Леонтьева, С.Л. Рубинштейна, Б.Г. Ананьева. В основу исследования положены направления выработанной методологии мыслительной деятельности известного ученого Г.П. Щедровицкого, определившего прагматический подход научного и системного мышления. Раскрыто значение понятия «система», а также рассмотрено критическое мышление обучающихся, обеспечивающее развитие их творческой, исследовательской деятельности.

Подводя итоги результатов мыслительной деятельности в системе научно-методологических исследований, как важного инструмента, схематично отображена логика формирования учебной, трудовой, исследовательской деятельности обучающихся. Одним из важных и значимых показателей нашего исследования явилось описание содержания и результатов обучения при изучении обязательной дисциплины, способствующих формированию представлений о методологии науки мыслительной деятельности обучающихся. Для реализации основной цели обучения дисциплины «Философия и методология педагогики» изложена структура учебника, раскрыты ожидаемые результаты и достижения обучающимися определенных показателей.

Ключевые слова: деятельность, мышление, теория деятельности, системное мышление, психика человека, учебная деятельность, трудовая деятельность, исследовательская деятельность, познавательная деятельность, смысловая структура, личностные задачи, системные исследования, методологическое мышление, инновационный потенциал.

Кіріспе

Жаһандану заманында әлеуметтік және мәдени үдерістер жетекші әлемдік үрдіске ұласуда. Сол сынды білім беруге де жаһандану тән болып отыр. Жаһандану еңбек әрекетін интеллектуалды етуді жоғары білім берудің даму факторына айналдырды.

Қоғамдағы саяси-әлеуметтік жағдай білім беру үдерісіне жаңа талаптар қатарын қоюда.

Егемендіктің жалауы желбіреген Тәуелсіздігіміздің тұғырын нығайту жолында жоғары кәсіптік білім беруге жаңаша мән-мағына жүктеліп тұр. Елбасымыз Нұрсұлтан Назарбаев айтқандай «елдің болашақ бағдарын айқындап берген рухани темірқазығы» қоғам алдында идеологияның маңызды үлгілерін жүйелі түрде ұсынуды талап етуде (Назарбаев, 2018) [1].

Көрнекті мемлекет және қоғам қайраткері, Қазақстанның халық жазушысы, Мемлекеттік

сыйлықтың лауреаты Әбіш Кекілбай «бүгінгі адамзаттың басым көпшілігі гуманистік ақыл-ой ғылыми зерттеулері физиологиялық, биологиялық, эволюция сатысында қалыптасқан тұжырымдары адамзат санасының түбегейлі өзгеруіне және әр адамның жеке мүддесі басым маңызға ие болатын жағдайға әкелетінін» атап көрсетеді (Кекілбай, 2007) [2, 13].

Қазіргі таңда мемлекеттік саясаттың стратегиялық бағыты – интеллектуалдық ұлт қалыптастыру. Сондықтан «Интеллектуалдық ұлт – 2020» ұлттық жобасының мақсатын белгілегендей, білім беру үдерісін зияткерлендіру қажеттігі заман талабына сай еңбек етуді, ғылым мен оқу-ағарту саласында жаңаша ұлттық мәдениет қалыптастыру мәселесі кезек күттірмейтін міндеттердің біріне ұласуда. Сол интеллектуалды ресурстың бірі – бүгінгі жоғары мектеп педагогының ойлау мен іс-әрекет әдіснамасы.

Зерттеу мақсаты – жиырма бірінші ғасырдың білім берудегі ойлау мен іс-әрекет әдіснамасын педагогика философиясы тұрғысынан пайымдау.

Зерттеу әдістері

Ғылыми әдебиеттерді зерделеу және талдау, теориялық талдау мен жинақтау, жүйелеу, модельдеу, түсіндіру; ойша эксперимент, салыстыру, ойлау іс-әрекеті әдіснамасына берілген философиялық, педагогикалық, психологиялық тұжырымдар мен пайымдауларға сүйене отырып, жалпы іс-әрекеттің құрылымын, түрлері мен формаларын, оның біртұтастығы мен мақсаттылығын нақтылай келе, тұлғаның іс-әрекетте белсенділік танытуын оқу, еңбек ету, қарым-қатынас жасау және зерттеу әрекетімен ұласатынын дәлелдей түсуде білім берудегі ойлау мен іс-әрекеттің мазмұны құрылымдалды; 2014 жылдан «Педагогиканың философиясы мен әдіснамасы» пәнін оқыту барысында «8D01701 – Қазақ тілі және әдебиеті», «8D01101 – Педагогика және психология», «8D01801 – Әлеуметтік педагогика және өзін-өзі тану», «8D01501 – Физика» білім беру бағдарламалары бойынша 32 докторант әдіснамалық даярлықтан өтіп, осы пәннің тәжірибелік-педагогикалық жұмыстарын жүргізу нәтижесінде тәжірибе жинақтады.

Зерттеуде ойлауды зерделеудің психологиялық тұғырлары жинақталып, еліміздің Тәуелсіздігінің 30 жыл ішінде білім беру әдіснамасын дамытуға үлес қосқан заманауи педагогтердің еңбектері талданған.

Әдебиеттерге шолу

Ойлау – адам танымының екінші басқышы, танымның жоғары сатысы. Ойлау – адамзатқа тән құбылыс, ал тіл – әр ұлттың, әрбір халықтың өзіндік өрнегі. Қылық пен іс-әрекеттің саналылығы, тоқтамға келушілік, батырлық пен ерлік, рухани жағынан жетілу, т.б. ерік-жігердің жақсы сапалары (Әл-Фараби философиясы, 2006) [3, 183]. Әлемнің екінші ұстазы, ұлы ойшыл Әбу Насыр әл-Фараби парасатты басты философиялық-дүниетанымдық ұғым ретінде мазмұндайды. Бұл ұғым ойлау мен болмыс, өнер мен ғылым диалектикасына, ал ғылымға баратын жол білім мен парасатқа негізделеді деп көрсетті ғұлама. Ақыл-парасат күшінің жәрдемімен адам ғылым мен өнерді меңгереді және мінез-құлықтар мен әрекеттердің жамандарынан жақсыларын ажыратады, пайдалы мен зияндының, жағымды мен жағымсыздың айырмасын танытын болады. Ойлау күші арқылы адам интеллектуалдық пайымдағыш нысандарын аңғарады, сөйтіп өнер мен ғылымға ие болады, сұлулықты сұмбайылықтан айырады. Ойлау күші қиялдау, сезімдік және қоректендіргіш күш сияқты үстемділерді билеп төстейді. Әлденендей зат жөніндегі білім не ойлаушы күш арқылы, не қиял арқылы, не түйсік арқылы жиналмақ (Таубаева, 2020) [4, 7]. Ойлау – адам танымының ең жоғары сатысы. Ғұламаның тұжырымдары ойлау мен іс-әрекет теориясын түсінуде, жалпы шынайылық пен тазалық қажеттілігін алға тартатынын айта кету қажет.

Іс-әрекет теориясы XVIII ғасырда философияға ғылыми термин тұрғысынан (И. Кант) енгізіліп, XIX ғасырда Г. Гегель, Л. Фейербах, К. Маркстің еңбектерінде, XX ғасырда психология ғылымы тұрғысынан Л.В. Выготский, С.Л. Рубинштейн, А.Н. Леонтьев, А.Н. Бернштейн, А.Р. Лурия, П.Я. Гальперин, В.В. Давыдов, Н.Ф. Талызина зерттеулерінде талданды. Олар таным әрекетінде ойлау тетіктері мен құралдарын нақтылаған.

Ойлау дегеніміз, Сократтың дарынды шәкірті Платонның айтуы бойынша, «жан әрекеті», ол зерттеу әрекетіндегі қайшылықтар мен қарама-қарсылықтарды сезіне отырып, адам жанын ойлауға жетелеудің қажетті шарты болып табылады (Краткая философская энциклопедия, 1994) [5, 343]. Сонымен бірге, Платонның пікірінше, мазмұнды диалог құру үшін ойлау жүйрік болуы тиіс, одан соң жақсы идея шынайы ойға әкелетіні мәлім.

Аристотель адам ойлауының шыңы – ойдың тазалығы, түсінуі, сезінуінде деп пайымдады (Краткая философская энциклопедия, 1994) [5, 28].

И. Кант өз еңбектерінде тәжірибелік сын тұрғысынан қарастыра отырып, ойлау формасын түрлендіретін субъект ретіндегі адам болмысын белгілейді (Кант, 2007) [6, 113].

Философиялық көзқарастар ойлау іс-әрекетінің зерделенуі сонау адамзат жаратылысынан бастау алып, қоғамда адамның рухани тазалығын, танымдық сипатын, күш-қуатының көрінісі ретінде айғақталатынын дәлелдеп берген.

Педагогика ғылымында ойлау мәдениетін қалыптастыруда таным іс-әрекетін белсендіру үдерісімен байланыстыра қарастырады (И.А. Зимняя, А.П. Тряпицина, Г.И. Шукина), педагогикадағы ойлау іс-әрекеттік тұғыр тұсында жүйелі әдістер мен қағидалар қатарын зерделеген ғалымдар О.С. Анисимов, Г.А. Балл, В.Г. Беспалько, Ю.В. Громько, Ю.Н. Кулюткин, Г.С. Сухобская, Г.П. Щедровицкий.

Зерттеу жұмысымыздың теориялық-әдіснамалық негіздерін зерделеген ғалымдардың ішінде С.Л. Рубинштейн зияткерлік дамуда ойлау теориясын пайымдаған еді.

Қазақстандық ғалымдар еңбектерінде осы бағытта ойлау іс-әрекетінің педагогикалық бағытын С.Т. Каргин, бірлескен зерттеу іс-әрекетін Т.Ф. Акбашев, А.Б. Терекулов т.б. қарастырған.

Отандық психология ғылымында ойлау мен іс-әрекет теориясын М.М. Мұқанов, С.М. Жақыпов, Ж.И. Намазбаева, М.А. Перленбетов дамытқан.

Сонымен қатар, ойлау мен іс-әрекет теориясын зерттеген отандық философ ғалымдардың Ж.М. Әбділдин, Ә.Н. Нысанбаев, М.З. Изотов, Р.К. Кадыржанов, А.Г. Косиченко, М.С. Орынбеков, К.Х. Рахматуллин, М.С. Сабитов, А.А. Хамидов, М.Ш. Хасанов, А.Р. Масалимова еңбектері жарық көрген.

Психология ойлауды танымдық іс-әрекет ретінде, оны қолданатын құралдардың деңгейіне тәуелді бірнеше түрлерге жіктеуді, олардың субъект үшін жаңашылдығын, оның белсенділігінің деңгейін, ойлаудың шынайлығын зерттейді. Ойлау – психикалық қызметтердің бірі (Психология: Адамзат ақыл-ойының қазынасы, 9 том, 2006) [7, 7]. Үдеріс ретінде пайда болып, өмірлік іс-әрекетке байланысты дами отырып, салыстырмалы түрде өзінің мотивіне, мақсатына, тәсіліне және іс-әрекетке айналады (Психология: Адамзат ақыл-ойының қазынасы, 9 том, 2006)

[7, 7]. Ойлаудың мағыналық теориясын жасаған А.Н. Леонтьев тұжырымдамасы ойлауды арнайы танымдық мотивтерден туындайтын және реттелетін адам іс-әрекетінің ерекше теориялық формасы ретіндегі орнықты жағдайларға негізделеді. Ойлау үдерістері өз психологиялық дәрежесі бойынша субъектінің мотив-мақсаты, эмоциясы, мағыналық құрылымдары, тұлғалық міндеттемелері, қажеттіліктерімен себептелетін басқа іс-әрекетке қосылуы мүмкін (Психология: Адамзат ақыл-ойының қазынасы, 9 том, 2006) [7, 274]. Ойлау әрекет ретінде қарастырылады, оның мектептің маңызды міндеті балаларды ойлауға үйретуге қажетті сапа екенін көптеген ғалымдар мойындаған. Ойлау адамның мінез-құлқымен өмірлік әрекетіне тікелей өріле отырып, ол тәжірибелік, яғни, өмірлік қызмет атқарады (Психология: Адамзат ақыл-ойының қазынасы, 9 том, 2006) [7, 7].

Ойлау мен іс-әрекет теориясын адам психикасы мен мінез-құлқымен байланыстыра отырып, әйгілі психолог Л.С. Выготский ойлау әрекетіне ерік пен сезім үнемі қатысып отыратынын айтады. Бұл жағдайда адамның білімі мен тәрбиесі, зияткерлігі мен эмоциясы оның негізгі психологиялық дамуын анықтайды деген ой салады. Психолог еңбегінде ұғымдардағы ойлауды – ұғымдар арқылы ойлау, ұғымдардағы ойлау, ұғымдық ойлау деп түсінуге болады деген тұжырым жасайды (Российская педагогическая энциклопедия. В 2-томах, 1999) [8, 178-179].

Ресей педагогикалық энциклопедиясында: «ойлау – адамның таным іс-әрекетінің қарым-қатынасы, зат пен құбылысты қабылдап, түсіну үдерісімен сипатталады» (Российская педагогическая энциклопедия. В 2-томах, 1999) [8, 279].

Ойлаудың ең маңызды ерекшелігі, ол зат пен құбылыстарды қабылдау арқылы талдау, синтездеу, ақпараттық және зерттеушілік даму деңгейінің өрістеуі. Сонымен бірге, ойлау операциясының табыстылығы дайын ақпаратты меңгеру және өз бетінше қорытынды жасау.

Психолог ғалымдардың әр кезеңдердегі пайымдауларына келетін болсақ, С.Л. Рубинштейннің пікірінше, ойлау тек әрекетпен сүйемелденіп қоймайды, әрекет – ойлаудың алғашқы түрі болып табылады. Демек, ойлау әрекет ретінде көрініс табады. Сондықтан ғалымдар ойлау әрекетінің үдерістік құрамын зерделейді (Философия науки: краткий энциклопедический словарь, 2009) [9, 10].

Ойлауды талдаудың бірлігі ретінде әрекет алынып, Л.С. Выготскийдің мәдени-тарихи психологиясындағы және А.Н. Леонтьевтің пси-

хологиялық теориясындағы ойлауды зерттеудің дәстүрлі әдістері басшылыққа алынады.

Ғалымдар, сондай-ақ ойлаудың құпиясы мен айрықша құбылысын алға тартады.

Біздің зерттеуімізге қызығушылық тудыратын еңбектердің бірі, ол ойлау әрекетінің әдіснамасын тұжырымдаған белгілі ғалым Г.П. Щедровицкийдің пайымдауынша, әдіснама жеке ғылым емес, өйткені ғылыми ойлауда ақиқаттың құрылымдары әрекет етеді, ал жобалар мен бағдарламаларды негіздеу әдіснаманың іске асырыла алатындығын көрсетеді. Жүйелі ойлау әрекетінің әдіснамасының негізі дәлелдеудің түрі ұйымдастырушылық іскерлік ойындар болды. Біздің ойымызша, ғалым кеңес философтарының ішінен педагогикада прагматикалық тұғырды жетілдіруге үлкен үлес қосқан ғалымдардың бірегейіне жатады. Бірақ, ол бұл әрекеттің ғылыми мазмұнын нақтыламады. Жалпы прагматика, прагматикалық ғылымдар кешені арқылы іске асады, себебі, әдіснаманы философиялық прагматика ретінде ғылымның идеалына қарсы қоюға болмайды (Щедровицкий, 1995) [10, 297].

Ойлау әрекеті деген ұғымды қалыптастырған, оның тұжырымдауынша, ойлау тәжірибелік әрекеттің құрамына енуі, әсіресе, ұжымдық жұмыстарды, оның ішінде оқу және зерттеу әрекетін аса қажет деп санайды. Ойлау әрекеті ұжымдық деңгейдегі метакәсіптік және метапәндік ойлауды ұйымдастырудың пайдалы құралы деп есептейді. Әрине, ұйымдастыру өте күрделі. Оның ойынша, әрекет шын мәнінде ойластырылған және әдеттегі деп қабылданады да ойлау деген ұғым өзінен өзі шеттетілуі мүмкін (Леонтьев, 1972) [11, 98].

Сонымен, ойлау әрекетінің формалары ретінде түсіну, талдау, ой тұжырымдары айтылады. Ойлау әрекетінде зат пен құбылыстарды түсінеміз, ал талдау жүргізу арқылы сол зат пен құбылыстардың байланысын ажырата аламыз. Енді ой тұжырымы негізінен мақсатқа жетудегі ойлау әрекетінің барынша мүмкіндіктерін қолдануға әкеледі.

Іс-әрекет түсінігіне берілген анықтамаларға тоқталайық.

А.Н. Леонтьев – іс-әрекет нақтылы үдерістер, әрекеттер мен операциялардың жиынтығы деп қорытындылады (Леонтьев, 1972) [11, 95].

Б.Г. Ананьев өмірде әрбір индивидке қажетті ойын, оқу, еңбек әрекеттері орын алады деп түйіндеді (Ананьев, 2001) [12, 48].

М.М. Мұқанов – «ой операциялары мен ойдан қорытынды жасауға және құбылыстардың

өзара байланысы мен талдау мен топтау әрекеті абстракциялау мен нақтылаудан тұрады», деп көрсетті (Мұқанов, 1980) [13, 147].

Аталған анықтамалар, жалпы іс-әрекеттің құрылымы, түрлері мен формалары, оның біртұтастығы мен мақсаттылығын нақтылап, біздің зерттеуіміздің нысанына сәйкес, тұлғаның іс-әрекетте белсенділік танытуы оқу, еңбек ету және зерттеу әрекетімен ұласатынын дәлелдей түседі. Іс-әрекет – белсенділік формасы деп қарастырылған жағдайда, ол қоршаған ортаға белсенділігі, әлеуметтік құбылыстарға деген қатынасымен анықталады. Іс-әрекет – ашық жүйе ретінде өзін-өзі дамыту болып есептеледі.

Педагогикалық-психологиялық ілімдерде іс-әрекет теориясы, адамның физиологиялық және психологиялық құбылысын қарастыра келе, адамды әрекет қуатпен, өмірлік күшпен қамтамасыз етеді деген пайымдаулар да бар.

Жоғарыда атап өткендей, іс-әрекет теориясын қарастыруда, С.Л. Рубинштейн адамның іс-әрекеті оның сана-сезімімен тікелей байланысқа түсуде еңбек өнімін беретінін, мұнда адамның идеясы, адамның қабілеті, адамның ұмтылысы қоғам мүдделері мен өндіріс өмірінің талаптарынан бастау алатынын дәлелдейді.

Адам дүниеге келгеннен бастап, мәдениет кеңістігінде өз идеясын, сезімін, эмоциясы мен қабылдау түйсіктерін дамытуға бейімделеді. Енді осы адамның іс-әрекетінің дамуында бірнеше факторлары әсерін тигізеді. Бірінші, ең маңызды білім беру факторы, адамның жаңа білімді меңгерудегі іс-әрекеті және сол білім мен білік арқылы мақсатқа жетуді көздейді.

И.А. Зимняя өз еңбектерінде оқу әрекетінің мынадай сипаттамасын береді. Оқу әрекеті:

- оқу міндеттерін шешуге, оқу материалын меңгеруге;

- ғылыми түсініктер қалыптасады, жалпы іс-әрекеттер құралын игеруге;

- субъектінің өзгеруіне әкеледі (Зимняя, 2009) [14, 191-194].

Іс-әрекет теориясында оқу әрекетінің мазмұнына сәйкес нәтижеге бағытталуы маңызды екені ескеріліп отырылады.

Ойлау іс-әрекет әдіснамасының құрылымында еңбек етудің әлеуметтік болмысы адамдардың қарым-қатынасын анықтайды. Педагогикалық-психологиялық әдебиеттерде еңбек әрекеті, оның қызметі, мазмұны және адамдардың еңбекке жаңаша қатынастарының объективтік және субъективтік жақтары сипатталған. Адамның еңбек әрекеті оның әлеуметтік табиғатын бейнелейді, еңбек әрекеті негізінде

адамның қабілеті дамып, білімі жетіледі (Жиенбаева, 2015) [15, 99]. Еңбек іс-әрекетіне жаңаша қатынас адамның тәжірибесінен жинақталып, кейінгі әрекеттеріне негіз бола алады. Ол адамның рухани сұранысы мен меңгерген құндылықтар жүйесіне сүйенеді. Адамның еңбек іс-әрекетінде күтілетін нәтижелерін былайша топтастыруға болады:

- еңбек іс-әрекеті арқылы нәтижеге жету, құлшынысы мен бағдары болуы;
- күтілетін нәтижеге жетуде ойлау әрекетінің тетіктеріне сүйену;
- іс-әрекетте интеллектуалдық әлеуетін толығымен пайдалана білу;
- өз іс-әрекетінің субъектісі ретінде адамның жаңа идея ойлап таба алуы;
- тұлғаның өз әрекетінің құндылықты мақсатты құрылымын түсінуі;
- танымның әдістері мен құралдарын пайдалану дағдыларын меңгеруі.

Әрекет жасауға үйрету соңғы жылдары ерекше өзекті және сұранысқа ие болып отыр. Білім алушылар сыни ойлауға және өзінің таңдаған шешімі үшін жауапкершілікті өз мойнына алуға дайын болуы қажет.

Қоршаған дүние заңдылықтарын танудың тағы бір жолы – білім алушының зерттеу іс-әрекетін дамыту үшін арнайы ұйымдастырылған іс-әрекеті. Бұл жағдайда қоғамдық тарихи және ғылыми таным үдерісінде мақсат пен оған жету құралдарының арақатынасын белгілеу қажет. Ғылыми танымда мақсатқа негізделген ақиқат, ғылыми аппарат, түрлі модельдеу және ғылыми нәтиже алу қажет болып табылады. Зерттеу іс-әрекеті ғылыми-зерттеу жұмысының кезеңдерінің бірізділігін және логикасын ескере отырып ұйымдастырылады. Білім алушының ұғымдық ойлауын қалыптастыру әдістемесін басшылыққа ала отырып, зерттеу әрекетінде ғылыми ақпаратқа, ғылыми мәтінге талдау жасау, зерттеу бағдарламасын құрастырудың негізгі ережелерін сақтауы қажет. Ең бастысы – білім алушыны ғылыми ақпаратты талдауға және жүйелеуге үйрету. Зерттеу іс-әрекетінің қызметі білім алушыдан педагогикалық үдерісті байқай алуды, келешекте терең зерделеуді қажет ететін мәселелерді, сұрақтарды көре білуге үйрету.

Сондай ақ, одан білім алушының оқу әрекетін талдай алу дағдысы қалыптасу керек.

Өз іс-әрекетінің күшті және әлсіз жақтарын зерделеуге қажет дағдыларын зерттеу әрекеті барысында пайдалануға үйретіледі. Бұл ретте негізгі идея білім алушы ғылыми-әдістемелік

жұмыстың логикасын ғылыми-зерттеу әрекетіне көшіре алу құзыреттілігін игеруге міндетті. Демек, бұл трансформация ғылыми-зерттеу әрекетінің жетекші әрекетке айналуына ықпалын тигізеді.

Зерттеу мақсатын ашып көрсететін қыры, білім берудегі ойлау іс-әрекет әдіснамасын жүйе негізінде қарастыру қажеттігі туындады.

Осыған байланысты «жүйе» ұғымына толыққанды түсінік беретін болсақ, ол ең алдымен оның философиялық еңбектерде «өзара қатынастар мен байланыстарда болатын, белгілі бір тұтастықты, бірлікті құрайтын элементтер жиынтығы» деп танылса, педагогика ғылымындағы «жүйе, «жүйелі ұстаным» ұғымдары жүйенің қызмет етуі оның ашықтығын, басқа жүйелермен сыртқы байланыстарының болуын көздегені айғақ (Мұратбаева, 2017) [16, 11]. Мұндай байланыстарды барлық жағынан қамтитын зерттеу жағдаятты жан-жақты түсінуге, демек, оқиғалардың дамуын болжауға, үдерістерді басқаруға, көзделген нәтижеге жетуге мүмкіндік беретінін нақтылайды.

Жүйелік зерттеулер ерекшеліктеріне сәйкес жалпы ғылыми және философиялық зерттеулердің тоғысу саласы, жүйелік зерттеулердің логикасы мен әдіснамасы, арнайы ғылыми-жүйелі әдістемелері, жалпы жүйе теориясын құру салаларына жіктеледі (Э.Г. Юдин, В.Н. Садовский). Жүйелік тұғыр диалектикалық материализмнің бөлінбес бөлігі. Жүйелілік тұғыр – нысанды *жүйе* ретінде зерттеу әдіснамасы (М.С. Каган, В.Г. Афанасьев және т.б.). Жүйелілік тұғыр «жалпы ғылымилығымен», «ғылыми білімнің көп салалығымен», «жалпы ғылымилықтың гносеологиялығымен» сипатталады (А.Д. Урсул және т.б.). Жүйелік тұғыр – нақты гносеологиялық жағдаяттағы диалектикалық әдістердің көрінісі. Сондықтан, жүйелік жалпы ғылыми әдіснамалық зерттеудің бір құралы ретінде бір-бірімен байланысты құбылыстарды жүйелі зерттеуге қажет сапалы ғылыми тұғыр болып табылады.

Философия макрообъектілерді зерттеуде үш әдіснамалық тұғырды пайдаланады: *құрылымдық-қызметтік тұғыр* әлеуметтанудан, *құрылымдық тұғыр* – лингвистикадан, *жүйелік тұғыр* – жаратылыстанудан алынған. Осы тұғырларды педагогикалық түсіндіру пәнаралық әдіснаманы жасау факторы болып табылады (Журавлев, 1990); (Скалкова, 1989) [17, 18].

Біздің зерттеу нысанымызға сәйкес, білім берудегі ойлау іс-әрекеті тұрғысынан ой айтылған мәтінді зерттеудің мазмұнына қатысына сай сыни пайымдауды талап етеді.

Осы жағдайда, ғылыми зерттеулердегі жүйелі талдауға баса назар аударамыз:

- жүйенің тұтастай әрекетін зерттеу (тұрақтылық дәрежесі, жүйенің жабықтық және ашықтық, тағы басқа жалпы сипаттамасы);

- жүйе элементтерінің ерекшеліктерін, олардың өзара байланыстарын, жүйенің тұрақтылығын қамтамасыз етуші өзара сәйкестік талаптары ретінде әрекет ету қағидаларын зерттеу;

- неғұрлым жалпы деңгей жүйесіндегі оның қызмет ету қағидасы ретінде басқа кіші жүйелерге сәйкестігінің байланыстары мен қатынастарын белгілеу;

- нақтылы жағдаяттарға модельдеу нәтижелерін бейімдеу (Сериков, 2018) [19, 181].

Жүйелік талдау осы заманғы сипатында жағдаяттық тұғырмен үйлеседі.

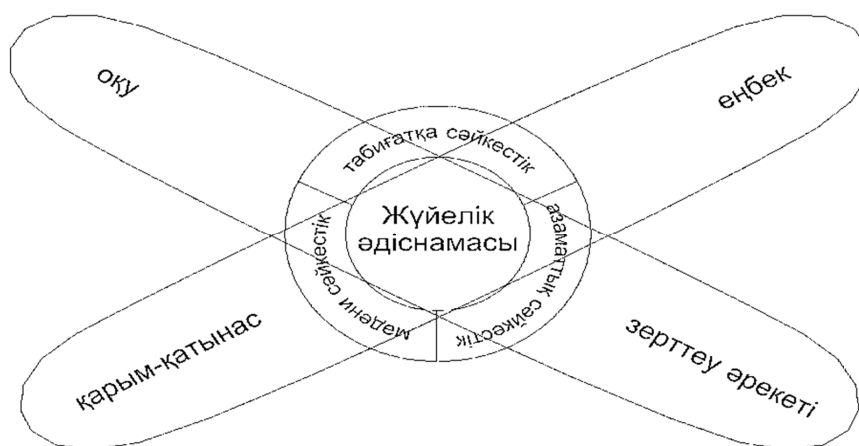
Педагогика мен психологияны біріктірудің нәтижесі ретінде жаңа ғылыми пәннің тұжырымдамасын құру үшін, сондай-ақ, осы үдерісті оңтайландыру мақсатында, оның мынадай сипаттамасын ашу және негіздеу қажет: *ғылыми танымның нысаны және пәні, аталмыш ғылыми пәнді, негізгі зерттеу мақсаттарын объективті түрде анықтау; категориялық (ұғымдық-терминологиялық) аппаратын ғылыми білімді құрылымдау, ғылыми зерттеуді саралау; зерттеудің басым бағыттарын анықтау; зерттеу аппаратын құрастыру (ғылыми зерттеудің типологиясы мен әдістері); басқа ғылыми*

пәндермен және салалармен байланыс сипатын нақтылау; практикамен байланысты орнату (Бордовская, 2019) [20, 327].

Зерттеу нәтижелері мен талқылау

Қазіргі таңда педагогтар мәртебесі заң жүзінде бекітіліп, мемлекет оларға үлкен сенім артуда. Бұл жауапкершілік ұстазды оқушыны ойлауға, білім алуға, еңбек етуге, коммуникацияға, өзін-өзі жүзеге асыруға үйретуге және өзі де сол әрекеттер әдіснамасын үнемі үйренуге міндеттейді. Осы орайда педагогикадағы *табиғатқа сәйкестік, мәдени сәйкестік, азаматтық сәйкестік* ұстанымдарын білім мазмұнын жаңартуда басшылыққа алуды талап етеді. Аталмыш ұстанымдар әлеуметтік ғылымдарда басты қағида ретінде деңгейінде жүйелілік әдіснамасында көрініс табады.

Жоғарыдағы пайымдауларға сүйене отырып, біз білім берудегі ойлау мен іс-әрекеттің мазмұнын құрылымдадық (1-сурет). Қоғамдық тәжірибенің кеңеюі мен өрістеуі таным әдістерін қайта қарастыруды, жетілдіруді талап етеді. Ғылыми танымның дамуы барысында ойлау әдіс-тәсілдері жетіліп, әдіснаманың қайта құрылуына әкеледі. Сондықтан, әдіснама философиялық білімнің жеке бөлігі ретінде қарастырылады. Қазіргі кезеңде ғылымның дамуы оның әдіснамалық негізін жете зерттеумен сипатталады.

1-сурет – Жүйелі ойлау іс-әрекетінің логикасы

Бүгінгі күні әлемдегі болып жатқан құбылыстарды және пәнді тану сол үдерістің ойлау іс-әрекет заңдылықтарымен анықталады.

Ғылымда жүйелік тұғыр нысандарды (жүйелерді, құрылымдарды, үдерістерді) зерттеудің

әмбебап әдісі ретінде қарастырып, ұстаздар ішінен ширек ғасыр кафедрада педагогиканың әдіснамасын үйретіп келе жатқан Шәркүл Таубайқызының еңбектері білім алушыларға ойлау іс-әрекеттің әдіснамалық жүйесін беру-

мен қатар, педагогикалық теория жасау үшін қажетті зерттеу тәжірибесі және педагогикалық шынайылықпен философияның байланысын қамтиды. Оның ұзақ жылдар зерттеу алаңы жас маман иесінің зерттеушілік әлеуетін қалыптастыруға бағытталған.

Ш. Таубаеваның Қазақстанның Тәуелсіздік жылдарындағы атқарған ғылыми-педагогикалық, ұйымдастырушылық, зерттеушілік тәжірибесі мен педагогикалық қызметі оның Республикада педагогиканың әдіснамалық негіздерін оқыту жүйесінің қалыптасуы, педагогика әдіснамасы және мектеп практикасына педагогика ғылымының жетістіктерін ендіруді жүзеге асыруына, атаулы мектептерді ұйымдастырып, олардың тәжірибесін республикалық және халықаралық деңгейде ғылыми көпшілікпен таныстыруына және республикадағы басшы және ғылыми-педагогикалық мамандардың кәсіби деңгейін көтеруге, жаңашыл мұғалімдердің, пән әдіскерлерін оқыту жүйесін құруға, Бүкілодақтық және республикалық семинарларды ұйымдастыруға, ғылыми-педагогикалық білімді түрлі форумдарда насихаттауға арналды.

Таубаева Шаркүлдің Қазақстан Республикасы Үкіметінің 1996 жылғы 26 қыркүйектегі № 1173 қаулысымен бекітілген «Қазақстан Республикасының жалпы білім беретін мектептері үшін оқулықтар мен оқу-әдістемелік кешендерді дайындаудың мақсатты Бағдарламасын ғылыми-әдістемелік қамтамасыздандыруға және жүзеге асыруға, Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігінің мемлекеттік тапсырысы бойынша жалпы орта білім берудің мемлекеттік жалпыға міндетті стандарттары мен білім беру мазмұнына қатысты білім беру саясатын әзірлеуге, Болон декларациясы талаптарының ұстанымдары және құзыреттілік тұғырға негізделген жоғары кәсіптік білім берудің мемлекеттік жалпыға міндетті стандарттарының құрылымын жасауға, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ аясында оқулықтарды қазақ тіліне аудару және басып шығару жөніндегі мемлекеттік бағдарламаны жүзеге асыруға белсенді қатысуы нәтижесінде ол «Мұғалімнің зерттеу мәдениетін қалыптастыру тұжырымдамасын» жасады. Сондай-ақ, Ш. Таубаеваның жаңа типтегі мектептердің ашылуына, ел өңірлерінде инновациялық және зерттеушілік оқытудың ендірілуіне ықпал ететін жұмыстардың көшбасшысы болуына Тәуелсіздік жылдарындағы мемлекет тарапынан ғалымдардың қалыптасуына жасалған мүмкіндіктердің ролі зор болды.

Ғалымның еңбектері университет білім алушыларының жүйелі ойлау іс-әрекетінің қалыптасуына септігін тигізеді сөзсіз.

Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігі 2011 жылы «Педагогиканың философиясы және әдіснамасы» атты пәнді жоғары педагогикалық оқу орындарындағы «Білім беру» тобы мамандықтарының докторантурасының білім беру бағдарламасына енгізді. Бұл пән бойынша типтік оқу бағдарламасы, оқулықтар, оқу құралдары мен хрестоматия дайындалды, ғылыми-практикалық конференциялар өткізілді, отандық және шетелдік басылымдарда пәннің ғылыми және әдістемелік мәселелеріне арналған мақалалар жарияланды (Таубаева, 2016) [21, 3775]. Аталмыш пән республикадағы бүкіл университеттердің білім беру үдерісінде міндетті пән ретінде оқытылуда.

Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетінің бұл пәнді педагогика және білім беру менеджменті кафедрасында профессор Ш. Таубаева жүргізеді.

Білім алушыға қажет Шәркүл Таубайқызының саналы өмірін ғылымға арнаған еңбек әрекеті құбылысты сипаттау (не?, қашан?, қайда?, қандай?, қанша?, қалай?), түсіндіру (неден?, неге?, не үшін?), болжау (не болады?, егер?) үшін қолданыстағы кілтті сөздері түрткі болуы абзал. Ғалымның пайымдауынша, қазіргі докторанттар үшін маңыздысы ауызша және жазбаша ғылыми-коммуникациялық қабілет, себебі олардың ғылыми жұмысты жазып дайындау барысында зерттеу тақырыбының өзектілігін негіздеу, зерттеуінің нәтижелерін ғылыми тілде түсіндіру, ғылым әдіснамасы туралы сайыстарға қатысу, өз зерттеуі туралы әдіснамалық семинарда сөйлеу, диссертацияның нәтижелерін негіздеу, оның оқу-жазу сауаттылығынан бөлек академиялық сөйлеу құзыреттілігін талап етеді. Бұл сауаттылықтың түрлері ауызша және жазбаша ғылыми-коммуникациялық құзыреттіліктің құрамына енеді. Сондықтан, докторант өз зерттеуінің көкейкестілігін, әдіснамалық және теориялық негіздерін, тұжырымдамалық құрылымын, эксперименттік алаңдағы тәжірибелік жұмысын, алынған нәтижелердің зерттеу мақсатын орындап, болжамын дәлелдегенін жазбаша және ауызша жеткізуге үйрететін арнайы міндетті оқу пәні жүргізіледі (Таубаева, 2016) [22, 4701].

Осы тұжырымдарға сүйене отырып, профессор Ш. Таубаева «Педагогиканың философиясы және әдіснамасы» (Таубаева, 2019) [23, 104] пәнінің құрылымын ұсынды (2-сурет).

«Педагогика философиясы және әдіснамасы» пәнінің негізгі мақсаты – докторанттарға педагогиканың философиясы және әдіснамасын меңгерту арқылы олардың педагогикалық зерттеуді пайымдау және ұйымдастыру туралы әдіснамалық білімдерді пайдалану тетіктерін жетік игеруіне көмектесу. Осы мақсатты жүзеге асыру үшін Ш.Т. Таубаеваның «Педагогиканың философиясы мен әдіснамасы» пәнін оқыту жүйесіне *докторанттарды әдіснамалық ойлауға баулу, зерттеудің логикасын анықтау және оны жүргізуге үйрету, оларда ғылыми жұмысты ұйымдастыру мен басқару, білім беру саласында стратегия мен тактика жасай алу, сараптама бере алу құзыреттіліктерін қалыптастыру* жұмысы енеді.

Бұл пән білім алушыларды педагогика әдіснамасының мағынасымен, құрылымымен, қызметімен, оның даму тарихымен, педагогикалық зерттеудің ғылыми, ұғымдық, өлшемдік аппаратын құрастыру әдістемесімен таныстырады. Пәнде жаңа тұрпаттағы педагогтің ғылыми-зерттеушілік мәдениетін қалыптастырудың авторлық тұжырымдамасына сәйкес педагогика ғылымының философиялық-әдіснамалық негіздері, оның пәнаралық байланыстары, әдіснамалық қоры, педагогика әдіснамасының даму тарихы, құрылымы, мәртебесі және міндеттері, парадигмалық және құзыреттілік тұғырлары, ғылыми-педагогикалық таным әдіснамасы мен әдістері жайлы іргелі білім беріледі. Осы пән бойынша білім алушыларға қажет логикалық-құрылымдық сызбалар, кестелер, білім тексеруге арналған сұрақтар, өзіндік жұмыстың тапсырмалары, тестілік тапсырмалар, әдіснамалық тезаурус ұсынылады, білім беру үдерісінде әдіснамашы ғалымдар еңбектері мен педагогика әдіснамасына арналған диссертациялар талданады. Пәнді оқытудың тұжырымдамалық негізі докторанттардың мәселелендіру, өзектендіру, тұжырымдамалау, модельдеу, эксперимент жүргізу, сондай-ақ ғылыми зерттеулерді сараптамадан өткізу мәселелерін терең түсінуіне қажет теориялық және қолданбалы материалдарды меңгертуге бағытталған.

Пәнді оқыту барысында педагогика философиясы мен әдіснамасының мазмұнын, педагогикалық зерттеулердің әдіснамасы мен әдістерін, әдіснамалық білім беру саласындағы ғылыми білім матрицасы басшылыққа алынады.

Осы жүйені қамтамасыз ететін білім алушылардың танымдық, кәсіби, өмірлік, менталдық тәжірибесіне сәйкес технологиялар таңдалып алынды. Олар:

- оқытудың базалық техникасы;
- сыни ойлау технологиясы;
- проблемалық оқыту технологиясы;
- жеке тұлғаға бағдарланған оқыту технологиясы;
- дамыта оқыту технологиясы;
- интерактивті оқыту технологиясы;
- жобалай оқыту технологиясы.

Бұл технологияларды іріктеу және олардың әлеуетін пайдалану педагогикадағы дидактикалық бірліктерді ірілендіру теориясына, гуманитарлық әдіснамаға, түрлі саладағы ғылымдардағы инновацияларға негізделіп құрылған және білім алушылардың жүйелі ойлау іс-әрекеті әдіснамасын пайдалану әлеуетін қалыптастыруға бағытталған, докторанттардың функционалдық сауаттылығын әдіснамалық құзыреттілікті меңгеру сатысына жеткізуді мақсат еткен. Пәннің өзі ғылым мен білім беру философиясына негізделгендіктен, эл-Фарабидің философиялық трактаттарында (тұжырымдарында) философияны үйренуден бұрын нені білу керектігі туралы айтылған кеңестерін профессор үнемі басшылыққа алады. Олар: бірінші – философ ғалымдар мектептерінің атын білу; екінші – Аристотельдің әрбір кітабының мақсатын білу; үшінші – философияны зерттеуге негіз етіп алынған ғылымды білу; төртінші – философияны зерттеу мақсатының маңызын білу; бесінші – философияны ұғынғысы келген кісінің дұрыс жолды таңдап ала білуі; алтыншы – Аристотельдің әрбір кітабының тіл ерекшелігін білу; жетінші – өзінің кітаптарын Аристотель не себептен тұспалдап жазғанын білу; сегізінші – философиядан белгілі бар адамның қандай күйде болуға тиіс екенін білу; тоғызыншы – Аристотельдің кітаптарын зерттегісі келетін адамға қажетті нәрселері. Осы ережелерді қолдану ретін, демек зерттеу тақырыбының философиялық заңдар, категориялар, тұғырлар, әдістер арқылы пайымдалуын нақты мысалдар арқылы зерделеп, көрсетеміз (Философские трактаты, 2014) [24, 37-38].

Осындай жүйенің іске асырылу үдерісі аталмыш пәнді оқыту нәтижелерінен көрініс табады. Сол себепті пәнді оқыту нәтижелері университеттің академиялық саясатына сәйкестендіріліп нақтыланды (1-кесте).

2-сурет – «Педагогиканың философиясы мен әдіснамасы» пәнінің логикалық құрылымы

1-кесте – «Педагогика философиясы және әдістемесі» пәні бойынша оқытудың күтілетін нәтижелері және білім алушылардың жетістіктерінің көрсеткіштері

Пәннің мақсаты	Оқытудан күтілетін нәтижелер (ОН) Пәнді оқу нәтижесінде білім алушылар төмендегі қабілеттерді меңгереді:	ОҚ қол жеткізу индикаторлары, (ҚИ) (әрбір ОН 2 индикатордан кем емес)
Докторанттардың ғылым философиясы және әдіснамасы, педагогиканың философиясы мен әдіснамасы, педагогикалық зерттеудің әдіснамасы мен әдістемесі саласындағы жүйелі білімін, әдіснамалық мәдениетін қалыптастыру.	ОН 1. Педагогиканың философиясы және әдіснамасын зерттеу нәтижелеріне талдау жасаңыз, оларды ғылыми шолу түрінде жинақтаңыз.	1.1. Ғылымның философиясы және әдіснамасының негізгі ұғымдарының анықтамаларын жазып даярлаңыз; 1.2. Педагогиканың философиясы мен әдіснамасының негізгі ұғымдарының анықтамаларын жазып даярлаңыз; 1.3. Педагогиканың философиясы мен әдіснамасының өзара байланысын дәлелденіз және педагогиканың философиялық бағдарларын негіздеңіз. Бұл нәтижеге жету үшін докторант: - ғылыми әдебиеттерді, сөздіктерді, энциклопедияларды, ғылыми есептерді, ғылыми шолуларды, мақалаларды, тезистерді контент-талдау мен терминологиялық әдіс арқылы зерттеу бағыттарына сай жүйелейді; - ғылым тұжырымдамаларының педагогиканың дамуына ықпалын анықтайды; - педагогиканың басқа ғылым салаларымен байланысын, дидактикалық, психологиялық бағдарларын негіздейді және пайымдайды.

	<p>ОН 2. Ғылым философиясы тұрғысынан педагогиканың ғылыми жүйе ретіндегі құрылымын, мәнін, қызметтерін, даму кезеңдерін негіздеңіз.</p>	<p>2.1. Педагогиканың ғылыми жүйе ретіндегі құрылымы жайлы көзқарастарға өз пікіріңізді білдіріңіз; 2.2. Педагогиканың мәнін, қызметтерін және даму кезеңдерін сипаттаңыз; 2.3. Педагогиканың ғылыми терминологиясына қойылатын талаптарды еске түсіріңіз. Бұл нәтижеге жету үшін докторант: - «ғылыми пән» мен «оқу пәні» ұғымдарының мағынасын нақтылайды; - педагогиканың ғылыми жүйе ретіндегі құрылымын және ұғымдық аппаратын ашып көрсетеді; - педагогика даму тарихын ғылым дамуының кезеңдеріне сәйкестендіру үшін «ғылыми революция», «парадигма» және «өркениет» сынды ұғымдарды басшылыққа алады.</p>
	<p>ОН 3. Педагогика саласындағы әдіснамалық білім: белгілерін, даму деңгейлерін, пайда болу көздерін негіздеңіз.</p>	<p>3.1. Педагогиканың әдіснамасы тұрғысынан зерттеу тақырыбының көкейкестілігін негіздеңіз; 3.2. Педагогикадағы әдіснамалық ғылыми мектептердің даму генезисі туралы интеллект-карта сызыңыз; 3.3. Педагогика әдіснамасы мәнін зерделеудің ғылымтанулық тұғырын нақты мысал арқылы сипаттаңыз. Бұл нәтижеге жету үшін докторант: - педагогика әдіснамасы мәнін зерделеу тұғырларының мағынасын түсіндіреді; - педагогика әдіснамасының мәртебесін, даму тарихын педагогиканың философиясы негізінде қарастырады; - педагогика әдіснамасының ғылыми мәртебесін, құрылымын, қызметтерін және әдіснамалық мәселелерді нақтылайды.</p>
	<p>ОН 4. Педагогикалық зерттеудің әдіснамалық негіздерінің құрылымын және педагогикалық құбылыстарды зерттеудің әдіснамалық тұғырларын зерттеуде қолданыс тетіктерін негіздеңіз.</p>	<p>4.1. Педагогикалық зерттеудің әдіснамалық негіздерінің құрылымын ашып көрсетіңіз; 4.2. Педагогикалық құбылыстарды зерттеудің әдіснамалық тұғырлар жіктемесін түсіндіріңіз; 4.3. Педагогикадағы гуманитарлық әдіснаманың әлеуетін дәлелдеңіз. Бұл нәтижеге жету үшін докторант: - педагогикадағы әдіснамалық бағдарлар, тұғырлар және ұстанымдардың әлеуетін зерделейді және әдіснамалық тұғырлардың мүмкіндіктерін өз зерттеуінің пәніне көшіру тәсілін қолданады; - өзінің докторлық диссертациясының тақырыбын таңдайды, оның өзектілігін негіздейді; - өзінің докторлық диссертациясының ғылыми және ұғымдық аппаратын құрастырады.</p>
		<p>5.1. Педагогикалық зерттеудің нәтижесінің оның түрлеріне сәйкестігін дәлелдеңіз; 5.2. Қорғауға ұсынылатын қағидалардың өзара байланысын көрсетіңіз; 5.3. Зерттеушінің әдіснамалық мәдениетін негіздеңіз. Бұл нәтижеге жету үшін докторант: - зерттеу нәтижелерінің құрауыштарын белгілейді; - қорғауға ұсынылатын қағидалардың құрылымын және мағынасын пайымдайды; - өзінің докторлық диссертациясы бойынша қорғауға ұсынылатын қағидаларды құрастырады [25; 26].</p>

Профессор Ш. Таубаева өзінің оқулықтарында пәннің іргелі ұғымдарына анықтамаларды ғылыми негіздеп ұсынды. Айталық, оның тұжырымдауына, *педагогика мен білім беру философиясы дегеніміз* – зерттеу пәні педагогика ғылымдары, сондай-ақ жалпы мәдени мәнмәтінде алынған білім беру мәселелері болып табылатын метағылым; *тәрбие философиясы* – тәрбиенің мәнін, оның ұстанымдары мен құндылықтарын жалпы адамзат пен мәдениеттің нақты тарихи және ұлттық бөліктерінің жеке тұлғаның қалыптасуы мен оған мәдени құндылықтарды беру үдерісі барысында өзара әрекеттесуі деп анықтайтын педагогика философиясының саласы; *әлеуметтік тәрбие философиясы* – тәрбиенің әлеуметтануы мен әлеуметтік педагогикалық викимологияның нәтижелері негізінде халықтың мәдениетін көтеру мақсатындағы тәрбиені қоғам қажеттіліктеріне сай жүргізу логикасын ұсынатын тәрбие философиясының саласы; *педагогиканың философиясы дегеніміз* – педагогиканы зерттеуге қажет философиялық заңдардың, тұғырлардың, ұстанымдардың, категориялардың, әдістердің, философиялық білімдердің (логика, этика, эстетика және т.б.) инновациялық (қайта құрушылық) әлеуетін қолдану жүйесін құрайтын педагогикалық ғылымтану саласы.

Қорытынды

Жиырма бірінші ғасырдағы білім беру жүйесінің дамуына ықпал ететін ойлау мен іс-әрекет әдіснамасын жүйе негізінде қарастырдық. Қазақстанның жоғары оқу орындарында орын алып келетін сапалы өзгерістер, Білім және ғылым министрі А. Аймағамбетовтің айтуынша, педагогтардың біліктілік көрсеткіштеріне жататын жаңаша жүйелі ойлау логикасы еліміздің

тәуелсіздігін нығайтатын фактор ретінде білім берудің үдемелі дамуын қамтамасыз етеді. Тәуелсіздік тұғырын нығайтатын бүгінгі оқушы ертеңгі жас маманның құзыреттілік сапасы педагогтың жұмысының нақты көрсеткіштерінің бірі.

Тәуелсіз Қазақстанға білікті ұстаз керек. Жастар ел ертеңі десек, олардың азаматтық өмірдегі тиімді қатысу қабілеті өздері өмір сүріп отырған интеллектуалдық ортаға тікелей байланысты. Сондай интеллектуалдық ортаның бірі әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетінің жиырма бірінші ғасырдың білім берудегі жүйелі ойлау іс-әрекеті әдіснамасын терең меңгерген педагогика және білім беру менеджменті кафедрасының профессор-оқытушылар құрамы. Әлемнің екінші ұстазы, әл-Фарабидің педагогикасында бақытқа жету формуласын іске асыратын адам – дана ұстаз. Ғұлама ұстаз бойында ізеттілік, даналық, асқан пайымдылық, аңғарымпаздық, шыншылдық, ар-ождан тазалығы, қанағатшылдық, тапқырлық, білгірлік, жігерлендіре білушілік, ұстамдылық, ынталылық, шеберлік, табандылық, ниеттің түзу болуы, жан мен тәннің тазалығы, өзін-өзі тәрбиелеу, пайымдағыштық, көрегендік, тапқырлық, парасаттылық сынды қасиеттерді жоғары бағалағандай, болашақ ғалымдардың білімді, ақылды, парасатты да бақытты болуын мақсат еткен педагогтар өздерінің ғылыми еңбектерімен, ұстаздық шеберханаларымен және білім алушылардың кәсіби құзыреттіліктерін дамытуды ойластыруымен еліміздің білім беру саясатын жаңа ұрпаққа сындарлы мұра жасауда.

Тәуелсіздіктің 30 жылдығы қарсаңында 80-жылдан аса тарихы бар кафедра ұжымы Қазақстан Республикасының мемлекеттігін нығайтуға аянбай еңбек етіп жүрген профессор Ш. Таубаеваны мақтай да және онымен мақтана да алады.

Әдебиеттер

- 1 Назарбаев Н.Ә. 5 қазан 2018, 17:35 «Қазақстандықтардың әл-ауқатының өсуі: табыс пен тұрмыс сапасын арттыру» ҚР Президентінің Жолдауы//Дереккөз <https://www.primeminister.kz/kz/address>
- 2 Кекілбай Ә. Тіл және тәуелсіздік. – Астана: Ер-Дәулет, 2007. – 296 б.
- 3 Әл-Фараби. Қайырымды қала тұрғындарының көзқарастары. Азаматтық саясат. Бақытқа жол сілтеу. Бақытқа жету жайында/ «Бағзы замандардан бүгінгі күнге дейінгі қазақ халқының философиялық мұрасы». Жиырма томдық: «Әл-Фараби философиясы». – Астана: Аударма, 2006. – 2 т. – 507 б.
- 4 Таубаева Ш.Т. Әл-Фарабидің педагогикалық тұжырымдамасы// Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті. Хабаршы. Педагогикалық ғылымдар сериясы. – №1 (62) 2020. – Б.4-20. <https://bulletin-orientalism.kaznu.kz>
- 5 Краткая философская энциклопедия. – М.: Издательская группа «Прогресс» – «Энциклопедия», 1994. – 576 с.
- 6 Кант И. Критика чистого разума / Пер. с нем. Н. Лосского, сверен и отредактирован Ц.Г. Арзаканяном и М.И. Иткиным; примеч. Ц.Г. Арзаканяна. – М.: Эксмо, 2007. – 736 с.
- 5 Психология: Адамзат ақыл-ойының қазынасы. 10 томдық: Ойлау теориялары: ізденістер, келелі мәселелер, перспективалар. 9-т. / Жетекшісі – акад. Ә.Н. Нысанбаев. – Алматы: «Таймас» баспа үйі, 2006. – 464 б.

- 7 Психология: Адамзат ақыл-ойының қазынасы. 10 томдық: Психологиядағы ақыл-ой әрекетін сатылап қалыптастыру теориясы. 1-том. Л.С. Выготский. Мәдени-тарихи тұжырымдама / Жетекшісі – акад. Ә.Н. Нысанбаев. – Алматы: «Таймас» баспа үйі, 2005. – 464 б. (7-462).
- 8 Российская педагогическая энциклопедия: В 2-х томах / Гл. редактор А.П. Горкин. – М.: Научное издательство «Большая российская энциклопедия», 1999. – 670 с.
- 9 Канке В.А. Философия науки: краткий энциклопедический словарь / В.А. Канке. – 2-е изд., стер. – М.: Издательство «Омега-Л», 2009. – 328 с.
- 10 Щедровицкий Г.П. Избранные труды. – М., 1995. – С. 297-298.
- 11 Леонтьев А.Н. Проблема деятельности в психологии // Вопросы философии. – 1972. – №9. – С. 95-108.
- 12 Ананьев Б.Г. Психология чувственного познания. – М.: Наука, 2001.
- 13 Муканов М.М. Жас және педагогикалық психология. – Алматы, 247 б.
- 14 Зимняя И.А. Педагогическая психология: учебник. – М.: Логос, 2003. – С.193.
- 15 Жиенбаева С.Н. Мектепалды балаларының еңбек іс-әрекеті тәжірибесін қалыптастырудың теориясы мен әдістемесі: монография / С.Н. Жиенбаева. – Алматы: «Мерей» баспасы, 2015. – 364 б.
- 16 Мұратбаева Г.А. Кәсіптік педагогика: оқу құралы. – Алматы: «ОНОН» баспасы, 2017. – 230 б.
- 17 Журавлев В.И. Педагогика в системе наук о человеке. – М.: Педагогика, 1990. – 168 с.
- 18 Скалкова Я. и коллектив. Методология и методы педагогического исследования: пер. с чешск. – М.: Педагогика, 1989. – 224 с.
- 19 Сериков В.В. Педагогическая реальность и педагогическое знание. Опыт методологической рефлексии: монография / В.В. Сериков. – М.: Редакционно-издательский дом Российского нового университета, 2018. – 292 с.
- 20 Бордовская Н.В., Розум С.И. Психология и педагогика: учебник для вузов. – СПб.: Питер, 2019. – 624 с.
- 21 Taubayeva Sh. The Correlation Between Educational-Informative Motives and the Reflection as One of the Competents of the Resarch Competence Formation among Future Social Teachers The Social Sciences. – 2016. – N 11 (15). – P. 3774–3777. Co-author: A.K. Zhexembinova, Z. Madaliev.
- 22 Taubayeva Sh. Diagnosis of initial State of Formation of Resarch Coompetence of a Future Social Pedagogue International journal of environmental I Sience education. – 2016. – Vol. 11, N 11. – P. 4699–4705 Co-author: A.K. Zhexembinova, Saeeda Shah
- 23 Таубаева Ш.Т. Педагогиканың философиясы және әдіснамасы: оқулық / ред. басқ. философия ғылымдарының докторы, профессор А.Р. Масалимова. – Алматы: Қазақ университеті, 2019. – 388 б.
- 24 Абу Наср Аль-Фараби. Добродетельный город: Философские трактаты. – Алматы: Международный клуб Абая, 2014. – 504 с.
- 25 Методология педагогики: монография / Е.А. Александрова, Р.М. Асадуллин, Е.В. Бережнова. – М.: ИНФРА-М, 2018. – 296 с.
- 26 Бордовская Н.В. Диалектика педагогического исследования: монография / Н.В. Бордовская. – М.: КНОРУС, 2018. – 512 с.

References

- Abu Nasr Al' Farabi. (2014) Dobrodetel'nyy gorod: Filosofskiye traktaty. Almaty Mezhdunarodnyy klub Abaya [The Virtuous City: Philosophical Treatises.] 504 p. (In Russian)
- Al-Farabi (2006) Qayırımdı qala turǵındarınıń kózqarastarı. Azamattıq sayasat. Baqıtqa jol siltew. Baqıtqa jetwıjayında Baǵzı zamandardan bügingi künge deyingi qazaqhalqınıń filosofıyalıq murası. Jırma tomdıq Al-Farabı filosofıyası. [The views of curans cives. Civilis consilium. In via ad beatitudinem,. Fortunate philosophicis hereditate Kazakh populus a Bagz temporibus in hodiernum diem. In viginti volumina: philosophia Al-Farabi] Astana translatio 507 p. (In Kazakh)
- Anan'yev B.G. (2001) Psikhologiya chuvstvennogo pozvaniya. Nauka. [The psychology of sensory cognition] Science, M. 279 p. (In Russian)
- Bordovskaya N.V. (2018) Dialektika pedagogicheskogo issledovaniya monografiya N.V.Bordovskaya. Moskva KNORUS [Dialectics of Pedagogical Research: Monograph] 512 p. (In Russian)
- Bordovskaya N.V., Rozum S.I. (2019) Psikhologiya i pedagogika: Uchebnik dlya vuzov [Psychology and Pedagogy: Textbook for universities.] SPb Piter 624 p. (In Russian)
- Jienbaeva S.N. (2015) Mektepaldı ballarınıń eńbek is-äreketi täjirıbesin qalıptastırwdıń teorıyası men ädistemesi/ Monografiya S.N. Jienbaeva. [Theory and methods of formation of the practice of labor activity of preschool children. Monograph] Almatı Merey baspası 364 p. (In Kazakh)
- Kanke V.A. (2009) Filosofıya nauki kratkiy entsiklopedicheskiy slovar V.A. Kanke. 2-ye izd., ster. M. Izdatel'stvo Omega L [Philosophiae scientia: brevis encyclopedic dictionary V. A. Kanke. 2 ed., ster. – M. Libellorum domus Omega-L] 328 p. (In Russian)
- Kant I. (2007) Kritika chistogo razuma Per. s nem. N. Losskogo sveren i otredaktirovan TS. G. Arzakanyanom i M. I. Itkinym; Primech. TS. G. Arzakanyana. M.Eksmo [Criticism of Pure Reason] 736 p. (In Russian)
- Kekilbay Ä. (2007) Til jäne täwelsizdik. Language and independence Astana. [Language and independence] Er-Däwlet, 296 p. (In Kazakh)
- Kratkaya filosofskaya entsiklopediya (1994) [Brief Encyclopedia of Philosophy] M. Publishing group Progressus – Encyclopediya. 576 p. (In Russian)
- Leont'yev A.N. (1972) Problema deyatel'nosti v psikhologii Voprosy filosofii. [Quaestio de actione in psychologia Quaestiones de philosophia]. №9. pp. 95-108 (In Russian)

- Metodologiya pedagogiki (2018) monografiya Ye.A.Aleksandrova. R.M. Asadullin. Ye.V. Berezhnova. [Methodology of pedagogy: monograph] M. INFRA M 296 p. (In Russian)
- Mukanov M.M. (1980) Jas jāne pedagogikalıq psixologiya. [Age and pedagogical psychology] Almatı 247 p. (In Kazakh)
- Muratbaeva G.A. (2017) Käsiptik pedagogika: oqw quralı. ONON baspası. [Professional pedagogy: textbook] Almatı 230 p. (In Kazakh)
- Nazarbaev N.Ä. 05 Qazan 2018, 17 35 (2018) Qazaqstandıqtardıń äl-awqatınıń öswi: tabıs pen turmıs sapasını arttırw QR Prezidentiniń: Joldawı. Derekköz <https://www.primeminister.kz/kz/address> Address of the President of the Republic of Kazakhstan Growing the Welfare of Kazakhstan. Improving Income and Quality of Life. Source <https://www.primeminister.kz/en/address> (In Kazakh)
- Psixologiya (2005) Adamzat aqıl-oyınıń qazınası. 10 tomdıq; Psixologiyadağı aqıl-oy äreketin satılap qalıptastırw teorıyası. 1 tom. L.S. Vigotskiy. Mädeni-tarixi tujırdama Jetekşisi akad. Ä.N. Nisanbaev. [Psychology: The treasure of the human mind. 10 volumes; The theory of the gradual formation of mental activity in psychology. Volume 1 L.S. Vygotsky. Cultural and historical concept. Supervisor – Acad. A.N. Nisanbaev.] Almaty Taymas baspa üyi 464 p. (In Kazakh)
- Rossiyskaya pedagogicheskaya entsiklopediya (1999) V 2-tomakh. Gl. Redaktor A.P.Gorkin. M. Nauchnoye izdatel'stvo Bol'shaya rossiyskaya entsiklopediya [Russian pedagogical encyclopedia. In 2 volumes. Ch. Editor AP Gorkin. M.: Scientific publishing house "Big Russian encyclopedia".] 670 p. (In Russian)
- Serikov V.V. (2018) Pedagogicheskaya real'nost' i pedagogicheskoye znaniye. Opyt metodologicheskoy refleksii monografiya V.V. Serikov. M. Redaktsionno-izdatel'skiy dom Rossiyskogo novogo universiteta [Pedagogical reality and pedagogical knowledge. The experience of methodological reflection: monograph] 292 p. (In Russian)
- Shchedrovitskiy G.P. (1995) Izbrannyye trudy. [Delectus operator.] M. pp. 297-298. (In Russian)
- Skalkova Y.A i kollektiv (1989). Metodologiya i metody pedagogicheskogo issledovaniya. per. s cheshsk. [Methodology and methods of pedagogical research. translation from Czech] M. Pedagogika 224 p. (In Russian)
- Taubayeva SH. (2016) Vzaimosvyaz' uchebno-poznavatel'nykh motivov i refleksii kak odna iz sostavlyayushchikh formirovaniya issledovatel'skoy kompetentsii budushchikh sotsial'nykh uchiteley Sotsial'nyye nauki [The Correlation Between Educational-Informative Motives and the Reflection as One of the Competents of the Research Competence Formation among Future Social Teachers The Social Sciences.] (In Russian) 11 pp. 3774–3777.
- Taubayeva Sh. T. (2020) Äl-farabıdıń pedagogikalıq tujırdaması. Äl-Farabı atındağı Qazaq ulttıq unıversiteti. Khabarşı. Pedagogikalıq ǵılmдар seriyası [Paedagogica conceptus Al-Farabi Al-Farabi Kazakh National University. Praeco. Series Paedagogica Scientiarum.] pp. 4-20. <https://bulletin-orientalism.kaznu.kz> (In Kazakh)
- Taubayeva Sh. (2016) Diagnostika iskhodnogo sostoyaniya formirovaniya issledovatel'skoy kompetentsii budushchego sotsial'nogo pedagoga Mezhdunarodnyy zhurnal ekologicheskogo obrazovaniya [Diagnosis of initial State of Formation of Research Coompetence of a Future Social Pedagogue International journal of environmental I Sience education.] V. 11 № 11. pp. 4699–4705 (In Russian)
- Taubayeva Sh.T. (2019) Pedagogikanıń filosofiyası jāne ädisnaması. Oqwlıq. Redakciyasın basqarǵan filosofiya ǵılmдарınıń doktorı professor A.R. Masalimova. [Philosophy and methodology of pedagogy. Textbook. Doctor of Philosophy, Professor, AR Masalimova] Almatı Qazaq unıversiteti 388 p.
- Zhuravlev V.I. (1990) Pedagogika v sisteme nauk o cheloveke [Pedagogy in the system of human science] M. Pedagogika p. (In Russian)
- Zimnyaya I.A. (2009) Pedagogicheskaya psixologiya uchebnik. M. Universitetskaya kniga Logos [Educational psychology: textbook. M., University book] 384 p. (In Russian)

2-бөлім
**МАМАНДАРДЫ КӘСІБИ ДАЙЫНДАУДАҒЫ
ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ-ПЕДАГОГИКАЛЫҚ
МӘСЕЛЕЛЕР**

Section 2
**PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL
PROBLEMS OF PROFESSIONAL
EDUCATION**

Раздел 2
**ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ
ПРОБЛЕМЫ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ
ПОДГОТОВКИ СПЕЦИАЛИСТОВ**

Р.С. Қасымова , **Ж.Г. Искакова***

Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Қазақстан, Алматы қ.

*e-mail: zig019@mail.ru

СТУДЕНТТЕРДІҢ ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ ҚАБІЛЕТІН АРТ-ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ҚОЛДАНУ АРҚЫЛЫ ДАМУЫ (Квиллинг пен Эбру әдістерінің мысалында)

Мақалада студенттердің шығармашылық қабілеттерінің дамуы талданды. Күрделі стандартты емес жағдайларда шешім қабылдауға қабілетті болашақ шығармашыл, бәсекеге қабілетті мамандарды даярлау негізінде арт-технологиялар ұсынылады. Зерттеудің ұғымдық аппаратындағы «шығармашылық» және «шығармашылық қабілеттер» ұғымдары салыстырылды. Білім алушылардың үздіксіз шығармашылық қабілеттерін дамыту үшін жағдайлар мен ұстанымдар қарастырылған, олардың көмегімен оқу процесін ұйымдастыруға болады. Мақалада студенттердің шығармашылық қабілетін дамытуға бағытталған квиллинг және эбру техникасының мазмұны көрсетілген. Арт-технология адамның мазасыздығын, эмоционалды стрессті жеңілдетуге көмектеседі. Арт-технологияларды оқу бөлмесінде және аудиторияда тиімді қолдану психологиялық микроклиматты тұрақтандыруға көмектеседі. Арт-технология – бұл көркем шығармашылық арқылы зияткерлік іс әрекетті оқыту. Арт технологиялар студенттерге өз пікірлерін білдіруге мүмкіндік береді, сонымен қатар клиенттерге психологиялық көмек түрінде, олар өздерінің бағалауын көтереді, өзін-өзі реттеуге және мінез-құлықты бақылауға ықпал етеді. Практикалық бөлімде зерттеуге 100 адам қатысқан, эксперименттік жұмыстың нәтижелері ұсынылған. Зерттеу Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетінің базасында жүргізілген. Квиллинг пен эбру техникасын қолдана отырып, жасалған әдістеме негізінде студенттердің өзін-өзі бағалауы қалыпқа келді, эмоционалды тұрақтылық пен шығармашылық қабілеттері дамыды.

Түйін сөздер: шығармашылық, шығармашылық қызмет, зерттеушілік қызмет, студент, арт-технология, оқу процесі, қабілет.

R.S. Kassymova, Zh.G. Iskakova*

Al-Farabi Kazakh National University, Kazakhstan, Almaty

*e-mail: zig019@mail.ru

Development of students' creative abilities using art technologies (using the example of quilling and ebru methods)

The development of students' creative abilities is analyzed in the article. Art technologies are offered to train future creators and competitive specialists who are able to make decisions in complex non-standard situations. The concepts of "creativity" and "creative abilities" in the conceptual apparatus of the study are compared. The conditions and the proposed principles are considered, with the help of which it is possible to organize the educational process for the continuous development of students' creative abilities. The content of the quilling technique, the Ebru technique aimed at the development of creativity among students are presented in the article. The use of art technologies helps to relieve tension, emotional stress of a person. The effective use of art technologies helps to stabilize the psychological microclimate in the academic building and in the classroom. Art-technology is the teaching of intellectual activity through artistic creativity. Art technologies allow students to express themselves, as well as in the form of psychological assistance to clients, they can increase the self-esteem of a person who is capable of self-regulation and self-control. The results of an experimental work in which 100 people took part are presented in the practical part of the research. The research was conducted on the basis of the Al-Farabi Kazakh National University. On the basis of the created methodology mediated by the techniques of quilling and Ebru, students' self-esteem was normalized, emotional stability and creative abilities were developed.

Key words: creative activity, independent work, exploratory activity, student, art technology, educational process, the ability.

Р.С. Касымова, Ж.Г. Искакова*

Казахский национальный университет имени аль-Фараби, Казахстан, г. Алматы

*e-mail: zig019@mail.ru

Развитие творческих способностей студентов с использованием арт-технологий (на примере методов квиллинга и эбру)

В статье проанализировано развитие творческих способностей студентов. Предлагаются арт-технологии для подготовки будущих педагогов и психологов. Сопоставлены понятия «творчество» и «творческие способности» в понятийном аппарате исследования. Рассмотрены условия и предложены принципы, с помощью которых можно организовать учебный процесс для непрерывного развития творческих способностей обучающихся. В статье представлено содержание техники квиллинга, техники эбру, направленных на развитие творческих способностей студентов. Использование арт-технологий помогает снять волнение, эмоциональный стресс у человека. Эффективное применение арт-технологий помогает в улучшении психологического микроклимата в учебном корпусе и в аудиториях. Арт-технология также может быть связана с обучением интеллектуальной деятельности через художественное творчество. Арт-технологии позволяют студентам выразить себя, а также в виде психологической помощи клиентам позволяют повысить самооценку человека, способствуют саморегуляции и самоконтролю поведения. В практической части исследования представлены результаты опытно-экспериментальной работы, в которой приняли участие 100 человек. Исследование проведено на базе Казахского национального университета им. аль-Фараби. На основе созданной методики посредством техники квиллинга и эбру у студентов нормализована самооценка, были развиты эмоциональная устойчивость, творческие способности.

Ключевые слова: творчество, творческая деятельность, исследовательская деятельность, студент, арт-технология, учебный процесс, способность.

Кіріспе

Қоғам дамуының қазіргі кезеңінде адамға көптеген жаңа талаптар орнату қажеттілігі анықталады. Жарқын шығармашылық даралығымен және табысты өзіндік ерекшеліктері бар тұлғаны қоғам талап етеді. Осыған орай, Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңында: «Білім беру жүйесінің міндеттері: ғылым мен практика жетістіктері негізінде жеке адамды қалыптастыруға, дамытуға және кәсіптік шыңдауға бағытталған сапалы білім алу үшін қажетті жағдайлар жасау; жеке адамның шығармашылық, рухани және күш-қуат мүмкіндіктерін дамыту, даралықты дамыту үшін жағдай жасау арқылы ой-өрісін байыту; оқытудың жаңа технологияларын, оның ішінде кәсіптік білім беру бағдарламаларының қоғам мен еңбек нарығының өзгеріп отыратын қажеттеріне тез бейімделуіне ықпал ететін кредиттік, ақпараттық-коммуникациялық технологияларды енгізу және тиімді пайдалану; білімнің, ғылымның және өндірістің интеграциясы; әркімге өзінің білім мен біліктілікке негізделген жеке әлеуетін қоғамда барынша пайдалануға көмектесетін оқыту жүйесін өмір бойы дамыту», – деп жазылған (Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңы) [1]. ҚР Президенті Қ.К. Тоқаевтың «Жаңа жағдайдағы Қазақстан: іс-қимыл кезеңі» атты халыққа

жолдауында: «Адамды және қоғамды уақыт талабына сай жетілдіру қажеттігін өмірдің өзі көрсетіп отыр. Жаңарған ұлт қана жаңғырған елдің жетістігін жаһан жұртына таныта алады. Мен халқымыздың әлем үлгі тұтарлық жақсы қасиеттерінің көбірек болғанын қалаймын. Ұлт ұстазы Ахмет Байтұрсынұлы «білімді болуға оқу керек. Бай болуға кәсіп керек. Күшті болуға бірлік керек. Осы керектердің жолында жұмыс істеу керек» дейді, бұл көзқарас бүгінгі күні өте маңызды» деп айтып өткен сөзі өскелең ұрпақтың ақыл-ой өрісінің, интеллектуалдық, шығармашылық қабілеттерінің, еңбекқорлығының, тапқырлық қасиеттерінің мол болуы керектігін дәйектейді (Тоқаев Қ.К. «Жаңа жағдайдағы Қазақстан: іс-қимыл кезеңі» атты халыққа жолдауы. Нұрсұлтан, 2020) [2]. Сол себепті қазіргі таңда білім беру жүйесі оқыту үрдісін жаңадан технологияландыру мәселесін қойып отыр.

Қоғамның постиндустриалды даму кезеңі адамға сапалы әрі жаңа талаптарды ұсынып, тұлғаның жеке дара, шығармашыл, коммуникативті, табысты болу қажеттігін қамтамасыз етуде. Заманауи білім берудегі терең өзгерістердің үдерісі шығармашылық әрекетті қалыптастыру мәселесін, ойлау қабілеті жоғары, жан-жақты дамыған тұлғаның құрылуына әсер ететін, қайталанбас ерекшелігімен дараланатын сипаттағы жүйені талап етуде.

Қазақстан Республикасының білім беруді және ғылымды дамытудың 2020–2025 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасының мақсатында: «Қазақстандық білім мен ғылымның жаһандық бәсекеге қабілеттілігін арттыру және жалпыадамзаттық құндылықтар негізінде тұлғаны тәрбиелеу және оқыту; елдің әлеуметтік-экономикалық дамуына ғылымның үлесін арттыру» деп көрсетілген. (Қазақстан Республикасында білім беруді және ғылымды дамытудың 2020–2025 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы, 2019) [3]. Осыған орай қазіргі уақытта еліміздің оқыту үдерісіндегі реформалар мен саясаттар, жаңа өзгерістер мен жаңалықтар білім беру қызметіндегі әрбір маманның, бұрынғы мен қазіргі, ертеңі мен болашағы жайлы ойлауына, жаңа ойлармен толғануына, жаңа жүйелермен әрекет жасауына негіз болмақ. Сол себепті, білім алушы тұлғаларды сапалы да саналы түрде оқыту болашақ педагог мамандарының, зиялылар қауымының тапқырлығы мен шығармашылығына байланысты.

Жоғары мектептің негізгі міндеттерінің бірі – қажетті деңгейде кәсіби білімі, құзіреттіліктері мен зияткерлігі қалыптасқан, логикалық ойлау, зейінділік, шығармашылық қабілеттері дамыған, жоғары кәсіби білікті мамандар даярлау болып табылады.

Жоғары кәсіби білім беретін оқу орындарында білікті мамандар даярлаудың басты мақсаты мамандықтарды меңгертіп қана қоймай, әлемдік білім деңгейінде, бәсекеге қабілетті тұлға дайындау мақсатымен кәсіби құзыреттілік мүмкіндіктері арқылы нәтижеге бағытталған білім беруді жүзеге асыру – қазіргі уақытта өзекті мәселелердің бірі.

Зерттеу жұмысының мақсаты мен міндеттері

Зерттеушілер креативтілікті тәрбиелеу мақсатында оқушылардың танымдық іс-әрекетіндегі психологиялық-педагогикалық басшылығына ерекше көңіл аударады. Осы мақсатқа орай біз психологиялық-педагогикалық әдебиетте білім беру мекемесінің іс-әрекетіндегі бағалы құрал ретінде – тұлғаның өзін-өзі тану, өзін-өзі дамыту, өз ойын білдіре алу қажеттіліктерін қанағаттандыруына септігін тигізетін арт-технологияны ұсынып отырмыз.

Зерттеудің мақсаты: ЖОО студенттердің шығармашылық қабілеттілігін арт технология арқылы дамыту жұмысын ғылыми тұрғыда

негіздеп, әдістемесін жасау және студенттердің шығармашылық қабілеттілігін анықтау.

Зерттеудің міндеті:

1. ЖОО студенттердің шығармашылық қабілеттерінің даму ерекшеліктерін қарастыру.

2. Студенттердің шығармашылық дамуындағы арт технологияның мүмкіндіктерін ашу

Зерттеу болмажы: егер студенттердің шығармашылық қабілеттерін арт технология арқылы дамыту жұмыстарының әдістемесі жасалып, практикаға ендірілсе, онда студенттерге арт технология арқылы шығармашылықты дамыту жоғарғы деңгейде ұйымдастырылады, өйткені ұсынылған жүйе ЖОО педагогикасындағы тұжырымдамалар мен теорияларға негізделген.

Әдебиетке шолу

Қоғамның әлеуметтік-экономикалық, ғылыми-техникалық т.б. үрдістері жастардың белсенді, шығармашылықпен қызмет жасайтын және кеңінен ойлауға қабілетті, білгір, креативті тұлға ретінде жан-жақты болуын қажет етеді. Сол себепті, білім берудің негізгі мақсаты – арнайы технологиялық әдістер арқылы мақсатты және жүйелі түрде жастардың зияткерлігін, шығармашылығын дамыту, ғылыми көзқарасы мен ойын қалыптастыру, өз бетінше оқу дағдыларының дамуына негіз салу болып табылады.

Шығармашылық құзыреттілікті қалыптастыру – шығармашылық қабілеттерді дамыта отырып, интеллектуалдық белсенділікке, жаңаны түсінуге, қолдануға, дәстүрлі өнерді, білімді қолдана білу, жан-жақты ізденуге бағыттауды қалыптастыру. Студент ол болашақ мұғалім. Қазіргі қоғам шығармашылық қабілеті бар, талантты іскер мамандарға мұқтаж.

Жас ұрпақтың шығармашылық әрекетін қалыптастыру мүмкіндігі, оның күрделі де, ұзақ үдеріс ретінде бірқатар философиялық, психологиялық, педагогикалық еңбектерде көрініс тапқан. Адамның еңбек іс-әрекеті, ондағы шығармашылық әрекеттің қалыптасуы жөніндегі ойлар ежелгі грек философтары, қайта өрлеу дәуірі ғалымдары Аристотель, әл-Фараби, Ж. Баласағұн, Х. Дулати, шетел философтары Р. Адлер, Н.А. Бердяев, Э.В. Ильенков, еліміздің философтары Д. Кішібеков, Ә. Нысанбаев, М. Орынбеков, Қ. Әбішев және т.б. еңбектерінде қарастырылған.

В.К. Батулин шығармашылық – нәтижесінде жаңа фактілерді, жаңа құбылыстар мен заңдылықтарды орнататын, қайталанбайтын мәдени,

элеуметтік маңызды құндылықтарды құратын рухани-практикалық іс-әрекет болып табылады, – деп тұжырымдайды (Батулин, 2016: 27) [4].

Психологиялық әдебиеттерде шетелдегі Б.Г. Ананьев, Л.С. Выготский, Л.С. Рубинштейн, А.Н. Леонтьев, В.В. Давыдов, Б.Д. Эльконин, еліміздегі Қ.Б. Жарықбаев, М. Мұқанов, Ә. Алдамұратов, Х.Т. Шерьязданова, Ж.Б. Намазбаева, С. Жақыпов және т.б. еңбектерінде шығармашылық қабілеттің психологиялық аспектілері тұжырымдалған.

Шығармашылық қабілеттің дамуы мәселесі жайлы көптеген белгілі педагог ғалымдардың еңбектерінде кездестірсек болады. Солардың ішіндегі маңызды үлес қосқан ғалымдар: Б.М. Теплов, В.Д. Шадриков, В.Э. Чудновский, Р.С. Немов, Я.А. Пономарев, А.Н. Лук, В.Н. Дружинин, В.А. Левин, Ф.Н. Гоноволин, М.Г. Ярошевский және т.б. Ал Дж. Гилфорд, С. Медник, К. Тейлор, Е. Туник, П. Торренс, А. Маслоу, З. Фрейд, Ф.И. Буслаева өз еңбектерінде студенттердің шығармашылық қабілеттері мен шығармашылық ойлауын қарастырған.

Студенттердің шығармашылық қызметін ұйымдастыру мәселелері ресей психологтар мен педагогтар В.И. Андреевтің, М.Л. Махмутовтың, Т.И. Шамованың еңбектерінде, оның ішінде В.А. Анищенко, И.Д. Белоновская, И.А. Зимний, Н.С. Сахарова, Н.В. Якина тұлғаның құзыреттілікті дамыту аспектісінде көрініс тапқан.

Белгілі философ Ә. Нысанбаев адамның шығармашылық мүмкіндігін оятуда еңбектің маңызының зор екендігін айта келіп, еңбек үдерісі кезіндегі шығармашылық өндірістегі адамның жекелеген қызмет түрлерін ғана емес, өндірістің барлық салаларын түгел қамтиды. Мұнда адамның қашан да еңбек етуге көңіл-күйінің болуын қамтамасыз ету керектігін айтады (Нысанбаев, 2017: 51) [5]. Себебі, өз кәсібіне көңілі толып, жасаған еңбегінен рахат сезімге бөленетіндей болса, оның жасаған өнімі де сапалы болмақ. Шығармашылық туралы Б.Д. Эльконин мынадай анықтама берген: «Шығармашылық – бұл ерекше түрдегі жасампаздық, жаңадан туындаған нәрсе ескі нәрсенің қайталануы болмай, өзінің біртұмалығымен ерекшеленсе, өзін-өзі көрсетіп, дәлелдейтін болса, онда пайда болған шығармашылық акт туралы айтуға болады» (Эльконин, 2015) [6].

Елімізде тұлғаның бойында шығармашылық әрекетті қалыптастыру мәселесімен айналысқан ғалымдардың бірі М.Ә. Құдайқұлов шығармашылық үдерісті жан-жақты талдай отырып,

педагогикалық шығармашылық қабілетті дамыту үшін ең алдымен мұғалімнің ойында интуиция мен мотивацияның пайда болуы шарт, онан соң шабыттанумен жаңаша идеяны ойлап табудың негізінде тапқырлық танытып, оған сәйкес жоспар құрып, оны табандылықпен іске асыра білуі қажет – деп есептейді (Құдайқұлов, 2016: 17) [7].

Қазіргі таңда дамыған қоғам шығармашылықпен жұмыс жасайтын мамандарды талап етеді. Студенттердің шығармашылық қабілеттерін дамытуда сабақтарды түрлендіріп өткізу маңызды болып табылады. Осы орайда студенттерге сабақтан тыс, жеке, топтық жұмыстар ұйымдастыруда ғылыми-шығармашылық апталықтар, жобалар, ұйым, тренингтер мен шебер сыныптарды өткізіп отыру тиімді. Жұмыс барысында студенттердің қалауы, таңдауы мен ұсыныстарын ескеріп отыру қажет (Ferrara Lydia and Flammia Aurora, 2018: 26)[8].

Зерттеу материалдары мен әдістері

Арт технология – эмоционалдық күйді өзгертетін ежелден бері келе жатқан табиғи түрі, бұл техника психикалық күйзелісті жеңілдету үшін, тыныштандыру, шоғырландыру үшін көптеген адамдар қолданады. Арт технологияның тиімділігі білім беретін ортада психологиялық микроклиматты тұрақтандыру, өйткені студенттерге психологиялық көмек беру арқылы олардың жеке дамуына, мүмкіндіктерін толығымен жүзеге асыра алады, өзін-өзі бағалауын жоғарылатады, мінез-құлқын бақылауға көмектеседі. Бұл өте маңызды, өйткені мінез-құлық пен эмоцияларды бақылау адамдарға шешім қабылдауға, қорытынды жасауға көмектеседі.

Арт технология жаңа білім беру стандартына сәйкес келеді. Бұл шығармашылыққа, дамуға, өзіне деген сенімділікті арттыруға жағдай жасайды. Арт-технология – бұл көркем шығармашылық арқылы зияткерлік іс-әрекетті оқыту. Шын мәнінде, бұл қарапайым оқушыларды ең қарапайым білім беру бағдарламалары бойынша тәрбиелеу педагогикасы.

Жаңа білім беру тұжырымдамасы оқытуда жүйелі – белсенді көзқарасты талап етеді. Қазіргі сабақты инновациялық технологияларды енгізусіз елестету мүмкін емес, ал мұғалімнің арсеналында жүзден астам технология бар. Технологияның барлық алуан түрлерінде мұғалім жас және психологиялық ерекшеліктерін ескере отырып, белгілі бір ортада білім берумен тәрбие

міндеттерін жүзеге асыруға көмектесетін біреуін таңдайды. Қазіргі уақытта арт-технологиялар білім беру процесінде оқытудың әртүрлі сатыларында жиі қолданылады. Арт сабақтар көбіне «егер... не болады» («а что будет если...») алгоритмі бойынша өтеді. Студенттер қарым-қатынас жасай алады, бір-біріне көмектеседі, пайымдайды, ішкі дауысын тыңдайды және өзін-өзі көрсете алады. Арт-сабақтардың мысалдары: театрализация, психодрама, модельдеу, мәдени диалог, сырттай саяхат, пәндік сурет, оқу ойындары.

«Арт-терапия» art – өнер, (art therapy – өнермен емдеу) адамның психо-эмоционалды жағдайын білдіру мақсатында пластикалық бейнелеу өнерімен емдеуді білдіреді. Арт-терапия түрлері: изотерапия, музыкалық терапия, ертегі терапиясы, куклотерапия, имаготерапия (театрлық әрекет), кинезитерапия (би қозғалысы), библиотерапия, фототерапия.

Арт-технологияларды қолдану танымдық белсенділік деңгейін кеңейтуге және тереңдетуге, студенттердің оқу материалын тереңдетіп оқуға деген ынтасын оятуға, олардың шығармашылық қабілеттерін дамытуға мүмкіндік береді. Бұл білім беру және тәрбие процесінің сапасын арттыратын технологиялардың бірі. Арт-технологияларды қолданатын сабақтардың дидактикалық артықшылығы бар: «меноны көрдім» қатысуының әсері жасалады, қызығушылық, көбірек білуге және көруге деген ықылас көрінеді. Арт технологияны болашақ педагог психологтарға, жалпы педагогтарға жүргізу арқылы өзіне-өзі сенімді, мақсаты айқын, шығармашыл, дамуға ынтасы зор, эмоциясын басқара алатын педагог тәрбиелеп шығаруға көмегі зор. Ал осындай педагогтар біздің қоғамымызға қазіргі таңда қажет. Себебі, заман талабына сай өмір сүруге, өзін-өзі қорғай алатын, өз мүмкіндіктерін дұрыс пайдалана алатын, өзіне-өзі сенімді ұрпақ тәрбиелеу үшін ең бірінші педагогтардың үлесі зор.

Шығармашылықтың мәні – қоғамдық маңызы бар жаңа және ерекше өнімдерді жасау қызметі. Адамдар күн сайын көп нәрсені жасайды: кішкентай және үлкен, қарапайым және күрделі. Әрбір іс – қиындығы көп немесе аз міндетті талап етеді.

Түрлі мәселелерді шешкен кезде шығармашылық әрекет орын алады, жаңа жол немесе жаңа нәрсе жасалады. Міне, осы жерде шығармашылық қабілеттерді ақыл, бақылаушылық, іскерлік және талдауға байланысты ерекше қасиет жиынтығы құрайды. Ғылыми-

техникалық прогрестің жеделдеуі саны мен сапасына, шығармашылығы дамыған ақыл-ойларға, ғылымның, техниканың және өндірістің жылдам дамуын қамтамасыз ету қабілетіне, халықтың зияткерлік әлеуетін арттыру мәселесіне байланысты болады. Шығармашыл адамдарға келесі жеке қасиеттер тән:

1) тәуелсіздік – жеке стандарттар топ стандарттарынан гөрі маңызды; бағалау мен пайымдаулардың сәйкес еместігі;

2) ақылдың ашықтығы – өзіңіздің және басқа адамдардың қиялына сенуге дайын болу, жаңа және ерекшені қабылдау;

3) белгісіз және шешілмейтін жағдайларға жоғары төзімділік, осы жағдайлардағы сындарлы белсенділік;

4) дамыған эстетикалық сезім, сұлулыққа деген ұмтылыс.

Жоғары оқу орындарында студенттердің шығармашылық қабілеттерін дамытудың негізгі факторы болып олардың білімі мен дағдыларының дәрежесі ғана емес, сонымен бірге, оларға кәсіптік білім беруде болашақ мамандықтарына байланысты қабілеттерін де дамыту аса маңызды мәселелердің бірі болып табылады. Шығармашылық қызығушылықты қалыптастырудың қазіргі тұжырымдамасы жаңа парадигмаға сүйенеді, ол әр жеке тұлғаның ынтасы; әр жеке тұлғаның даму мүмкіндіктерінің, оның ішінде шығармашылықпен өзін-өзі дамытуды қажетсінуінен; ішкі еркіндігінің басымдылығы – сыртқы шығармашылық өзін-өзі дамытудың табиғатын танымдық қызығушылықтың ықпалдастырылған сипаттамасы ретінде түсінуден тұрады. Студенттердің шығармашылығын дамытуда алдымен біз олардың жеке қасиеттерінің деңгейлеріне көңіл бөлу керекпіз. Теориялық және тәжірибелік мәселелерді шешу кезінде студенттерге шығармашылық қабілеттер қажет. Шығармашылық өнімдер – бұл тек материалдық өнімдер – ғимараттар, машиналар және т.б. ғана емес, сонымен бірге материалдық көріністі бірден құра бермейтін жаңа ойлар, идеялар, шешімдер. Басқаша айтқанда, шығармашылық дегеніміз – әр түрлі жоспарлар мен масштабта жаңа дүние құра білу.

Шығармашылық қызметте студенттің қабілеттерін дамыту үшін іздеу және шығармашылық міндеттер шешіледі. Сондықтан, егер оқу іс-әрекеті барысында оқу қабілеті қалыптасса, онда шығармашылық қызмет аясында жаңа шешімдерді іздеу және табу, қажетті нәтижеге жетудің ерекше тәсілдері, ұсынылған жағдайды қарастырудың жаңа тәсілдері қалыптасады.

Шығармашылық қабілеттерін дамытудың басты мақсаты – шынайы шығармашыл еркін тұлғаны тәрбиелеу. Осы мақсатты шешу үшін келесідей міндеттер анықталды:

– студенттердің өз бетінше ойлау, білім алу және тәжірибеде қолдану қабілеттерін қалыптастыру;

– танымдық, зерттеу және шығармашылық іс-әрекеттерін дамыту;

– туындаған мәселелердің стандартты емес шешімдерін табу;

– шығармашылық қызметке қатысуға қызығушылықтарын арттыру.

Студент өзінің шығармашылық қабілеттерін белсенді дамытқысы келсе, студенттің шығармашылық даралығын байқап, оған әр түрлі іс-әрекеттерді ашуға мүмкіндік беретін мұғалімнің көмегі қажет.

Студенттердің ғылыми-зерттеу қызметін аудиторияда да, аудиториядан тыс қызметте де дамытуға болады. Негізгі аудиториялық зерттеу қызметі – студенттердің сабақтың проблемалық мәселелерін шешу бойынша өздік жұмысы. Сабақтан тыс студенттер әртүрлі пәндер бойынша зерттеу сипатындағы тәуелсіз тапсырмалардан тұратын зерттеу жұмыстарын жүргізу керек. Зерттеудің өзіндік, еркін тапсырмалары келесі сөздермен тапсырмаларды орындау үшін нақты, түсінікті және логикалық нұсқаулықтармен қамтамасыз етілуі керек: зерттеңіз..., анықтаңыз..., байқаңыз..., зерттеңіз және салыстырыңыз..., қорытынды жасаңыз..., көргендеріңізді сипаттаңыз..., салыстырыңыз және талдаңыз.

Әр студенттің өзіндік шығармашылық іс-әрекет тәжірибесін жинақтауы шығармашылық тапсырмаларды орындаудың әртүрлі кезеңдерінде ұжымдық, жеке және топтық жұмыс формаларын белсенді қолдануды қамтиды. Жеке форма студенттің жеке тәжірибесін жандандыруға мүмкіндік береді, шешім қабылдау үшін белгілі бір тапсырманы өз бетінше бөлу қабілетін дамытады. Топтық форма өз көзқарасын жолдастардың пікірімен үйлестіру, топ мүшелері ұсынған іздеу бағыттарын тыңдау және талдау қабілетін дамытады. Ұжымдық форма студентке шығармашылық мәселені шешудің әртүрлі көзқарастарын анықтауға мүмкіндік береді.

Осылайша, жұмыстың тиімділігі көбінесе студенттер арасы және студенттермен оқытушы арасындағы қарым-қатынас сипатымен анықталады.

Оқу үдерісінде арт-технология элементтерін қолдану барысында, студенттердің еңбек-

сүйгіштігі, эстетикалық талғамы, білімі, коммуникативтік қабілеттерінің өскендігі байқалды. Осыған орай арт-технологияның формаларын пайдалы, әрі оқытудың инновациялық құралы ретінде, оқу-тәрбие үдерісіндегі маңыздылығы жоғары екендігі көрінді. Яғни, білім беру үдерісінде дұрыс ұйымдастырылған арт-технологияның формалары жеке тұлғаның өзін-өзі тани отырып, дамуына жол ашады, өзін-өзі бағалау қасиеті жоғарылайды, қоғамдық қарым-қатынасы артады, сондай-ақ шығармашылық тұрғыдан өзара қатынастың тиімді жақтарын жаңаша қалыптастырады.

Жұмысымыздың мақсаты мен қойылған болжамын дәлелдеп тексеруіміз үшін теориялық (педагогикалық талдау), эмпирикалық (педагогикалық бақылаулар, сауалнама, әңгімелесулер, іздену), алынған ақпаратты статистикалық өңдеуден өткізу әдістері (салыстыру, қорытындылау, талдау, өңдеу, жинақтау), көрнекілік, тәжірибелік, т.б. қолданылды.

ЖОО студенттеріне эбру және квиллинг техникаларын қолдануды жөн көрдік. Ол бізге ғасырлар тереңінен келді және бастапқыда халықтық «өнертабыс» болды. Бұл ескі графикалық әдіс, бұл сізге бір уақытта су бетінен түрлі-түсті эсер алуға мүмкіндік береді. Нәтижесінде қағаз бетінде ерекше сурет қалады. Эбру – бұл сұйық бояулармен суда сурет салу болып табылатын ежелгі бейнелеу техникасы. Бұл әдістің мәні су мен бояулардың тығыздығы әртүрлі, соның арқасында олар таралмайды және ерімейді, бірақ бетіне жұқа пленка түрінде экспрессивті үлгіні қалдырады. Суда сурет салғаннан кейін ол қағазға немесе матаға мұқият ауыстырылады (материал жай сұйықтыққа қолданылады). Су арнайы заттардың тығыз қосылуын жасайды. Эбру терапиясы өте ерекше, таңғажайыпқа толы. Тіптен мүлдем сурет сала алмайтын адам да бұл техника арқылы өте әдемі сурет сала алады.

Эбру – ежелгі түріктерден бастау алған су бетіне салынатын сурет өнері. Ғажайып құбылысты суретшілер суда ерімейтін арнайы майлы бояулар арқылы жасайды. Нәтижесінде, мата немесе қағаз бетіне көшіріп алуға болатын өрнек пайда болады. Эбру парсы тілінен аударылғанда «об» су, «ру» бетінде, судың бетінде деген мағына береді. Бұл таңғажайып сурет өнері ХІ ғасырда ежелгі түріктерден бастау алған. Эбру бұл бір жағынан оңай болып көрінгенімен, өте қиын өнер болып табылады. Оған керекті құралдар: өзінің арнайы суы – Art Deco, бояулары, қылқаламдар, біз, тарақ. Жалпылай айтсақ, судың бетіне сурет салу үшін

адамның ынтасы, құштарлығы, қызығушылығы болуы қажет. Ең алдымен, біз ыдысқа ArtDeco суын құйып, шило арқылы бояулармен фонын шығарамыз. Содан кейін, тамшы арқылы қиялымызға ерік беріп неше түрлі оюларды өрнектейміз. Өзінің айтып кеткеніндей майлы суы, екі түсті араластырмай ғажайып құбылыс шығуына ықпал етеді. Сондай-ақ, бұл өнер түрі жасөспірімдердің ойлау қабілетін, қиялының дамуына септігін тигізеді. Ал ересек адамдарға дем алудың, ұзақ уақыт бойына көтеріңкі көңіл-күйдің бір де бір себебі болып табылады.

Студенттерді мұқият қадағалай отырып, өздерінің шағын әлемін қалай ашатынын байқауға болады, онда олар шығармашылықпен көрінеді және одан үлкен рахат алады. Сонымен қатар, қолдың моторикасын, шыдамдылықты дамытады, гиперактивті балаларды тыныштандырады. Судың өзі әдемі жасауға көмектеседі, егер адам өз тілін түсінуге және оған еркін «сөйлеуге» үйренуге дайын болса. Эбру шексіз және ерекше – екі сурет бірдей болмайды, әр жолы жаңа комбинация алынады – түстер, реңктер, пішіндер... Тіпті шебер суретші әр жаңа суретте судағы бояулар қалай «билейтінін» білмейді! Бұл техника жас ерекшелікке қарамайды, жас адамнан қарт адамға дейін пайдалануға болады. Сондықтан осы арт техниканы қолдануды жөн көрдік.

Квиллинг – қазақ тілімен айтқанда қағаз орау. Квиллинг – кейбір адамдардың хоббиі. Ол арқылы көңілді аулап, өнер табуға болады. Квиллинг (ағылшынша quilling – «құс қауырсыны») – қағаздан жасалған филигрань қағаздарды өңдеудің ескі техникасы ретінде осы уақытқа дейін таралып, «квиллинг» атауына ие болып отыр. Бұрынғы кезде қағазды шиыршықтап орау үшін құстың қауырсыны қолданылған екен. Сондықтан бұл өнердің түрі квиллинг деп аталған. Қазіргі таңда қағазбен жұмыс істеу өнері өз өзектілігін жоғалтқан жоқ. Қағаз – шығармашылық жұмыстың құралы ретінде әр адамға қолжетімді болып қалады. «Квиллинг» шығармашылыққа жол ашып, адамдардың қиялын, көркемдік мүмкіндіктерін дамытады.

А. Быстрицкаяның «Бумажная филигрань» атты кітабында мынадай анықтама берілген: «Қағаздан жасалған филигрань – қағаздарды түрлендірудің бұрынғы техникасы ретінде бүгінге дейін таралып, «квиллинг» атына ие болып отыр. Қағаз – шығармашылық жұмыстың құралы ретінде әрбір адамға қолжетімді болып табылады» (Быстрицкая, 2016: 18) [9]. А.А. Зайцева «Квиллинг: новые идеи для творчества»

атты еңбегінде ойын келесідегідей жазған: «Оқытумен тәрбиелеудегі негізгі міндеттердің бірі – шығармашылық мәдениетті дамыту. Тәрбиелеумен дамытудың маңызды бағыты болып саналатын көркемдік-эстетикалық жүйе – квиллинг техникасының түп тамырында жатыр. Түрлі әлеуметтік ортада жеңіл түрде бейімделуге мүмкіндік беретін, білім берудегі негізгі мәселелердің бірі – білім алушы тұлғалардың креативті, шығармашылық тұрғыдан өзін-өзі дамыту болып саналады» (Зайцева, 2017: 11) [10].

Қағаздың сырын жақсы білетіндердің қатары – қолөнердің квиллинг деген техникасымен айналысатын жандар. Шиыршықталған қағаздан әдемі гүлдерден бастап, неше түрлі ою-өрнекті туындыларды жасауға, суреттер мен фотоальбомдарды әшекейлеуге болады. Тек қиялға ерік беріп, жанға жақын нәрсені тани алса болды. Квиллинг техникасымен жұмыс істеу барысында қағаздың барлық элементтерін (материал, түстік гамма, дайындау технологиясы, тағайындалуы, т.б.) біріктіріп, үйлестіріп жұмыс жасалынады. Техниканың негізгі элементі – ролл деп аталады. Сондай-ақ, квиллинг техникасы арқылы, қағазбен жұмыс жасаған кезде роллдан басқа, «тамшы», «жүрекше», «көз», «шаршы», «ромб», «үшбұрыш», «меңзер», «жарты ай», «түтік ай», «шырмауық», «бұтақша» және т.б. формаларын жасауға болады. Бұл техниканың мақсаты – қағаздан жаңа туынды құрастырып жасаудың көркемдік тәсілі ретінде, квиллинг техникасының қарапайым әдістерін меңгерту негізінде, тұлғаны жан-жақты интеллектуалды және эстетикалық тұрғыда дамыту.

Квиллинг техникасы арқылы ЖОО студенттерінің шығармашылық әрекетін қалыптастыру бағдарламасы

Мақсаты: квиллинг техникасы арқылы студенттердің шығармашылығын, жан-жақты интеллектуалды және эстетикалық мәдениетін дамыту.

Міндеттері:

- квиллинг техникасымен таныстыру;
- қол саусақтарының моторикасын дамыту;
- студенттерді өзін-өзі тануға, өзін-өзі жетілдіруге, өзін-өзі дамытуға ынталандыру;
- коммуникативтік қабілеттіліктерін, қиялын дамыту;
- квиллинг техникасы арқылы эстетикалық талғамдарын ояту;
- квиллинг техникасы арқылы шығармашылықты қалыптастыруға байланысты алған білімдерін өмірде, тәжірибеде пайдалана білуге дағдыландыру.

Біздің ұсынып отырған бағдарлама мен әдістемелік нұсқаулықтар мазмұнындағы сабақтар заман талабына сай, елімізде соңғы үлгідегі өнер түрі болғандықтан, күнделікті мемлекеттік бағдарламадағы үлгілерді қайталамайды, сабақтан тыс, босуақытты дұрыс әрі пайдалы ұйымдастыруға бірден-бір жақсы үлгі.

Арт-технология бойынша сабақтан тыс тәрбие жұмысы, үйірмелер – белгілі бір нақтылы тәрбиелік мақсатты көздеп, студенттердің рухани мүдделерін қарқынды байытуға қызмет атқаруы тиіс. Сондықтан мұндай талаптарды тәжірибелік әрекетте жүзеге асыру, тәрбие жұмысын ұйымдастыруда белгілі бір жүйеліліктің болуын қажет етеді.

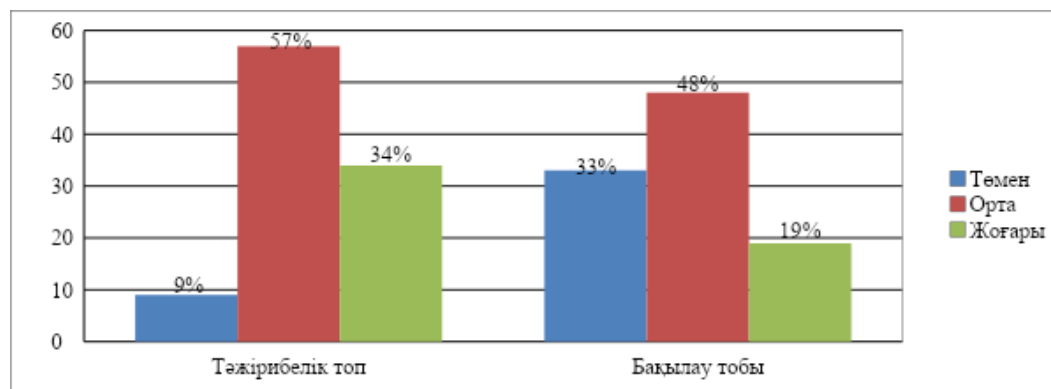
Зерттеу нәтижелері мен талдаулар

Талқылау. Зерттеу жұмысы барысында байқағанымыз, бұл әдіс студенттердің бос уақыттарын дұрыс, тиімді, ұтымды пайдалануға, мұғалімдердің шығармашылық қызметін шыңдауға жол ашады. Арт-технологияның үйірмесі студенттерді біріктіріп, олардың біліммен шеберлік аяларын кеңейтті. Жұмыс бағдарламасы картиналар, түрлі пішіндер, суреттер, ашық хаттар, жиектемелер жасау мен жапсыру, техникалық шеберлікті жетілдіруге көмектесті.

Тәжірибелік-эксперименттік жұмыстың қалыптастыру кезеңінің көрсеткіштерін төмендегі кестеден көрсетеміз (1-кесте).

1-кесте – Қалыптастыру кезеңінің нәтижесі

№	Денгейлері Топтар	Төмен	Орта	Жоғары	Студент саны
	Тәжірибелік топ	2	16	6	50 (1 курс)
		9%	57%	34%	100%
2.	Бақылау тобы	5	16	2	50 (1 курс)
		33%	48%	19%	100%

1-сурет – Қалыптастыру кезеңінің нәтижесі (Диаграмма түрінде)

1-суреттегі диаграммдан көріп отырғаныңыздай, қалыптастыру кезеңінде жүргізілген сабақтар, сабақтан тыс жұмыстар үлкен нәтижеге қол жеткізуге мүмкіндік берді. Тәжірибелік топтарда белгіленген үш өлшем бойынша студенттердің төменгі деңгейі 9%-ға дейін төмендеп, орта деңгей 57%-ға, жоғары деңгейі 34%-ға жетті. Оқу үдерісіндегі шығармашылық тапсырмалармен қатар, сабақтан тыс жұмыстар оқушының шығармашылығын оятып, жан дү-

ниесімен сезінетін тамаша ойларға жетелейді. Ал одан тек жағымды қасиеттер туындайтыны белгілі. Сабақтан тыс жұмыстарда 1 курс студенттері арт-терапия техникалары арқылы шығармашылық белсенділігін үнемі қолдап, белгілі бір тақырып бойынша жұмыс істеуіне жағдай жасауға мүмкіндік зор. Сабақтан тыс жұмыстар, үйірмелер ұзақ ізденуді, зор табандылық пен қажырлылықты талап етеді. Бұған сабақтың шектеулі уақыты мүмкіндік

бермейді. Сондықтан, студенттердің көркемдік шығармашылық еңбегіне көңіл бөліп, олардың белсенді қызметін ұдайы қолдап, көмектесіп отыру қажет.

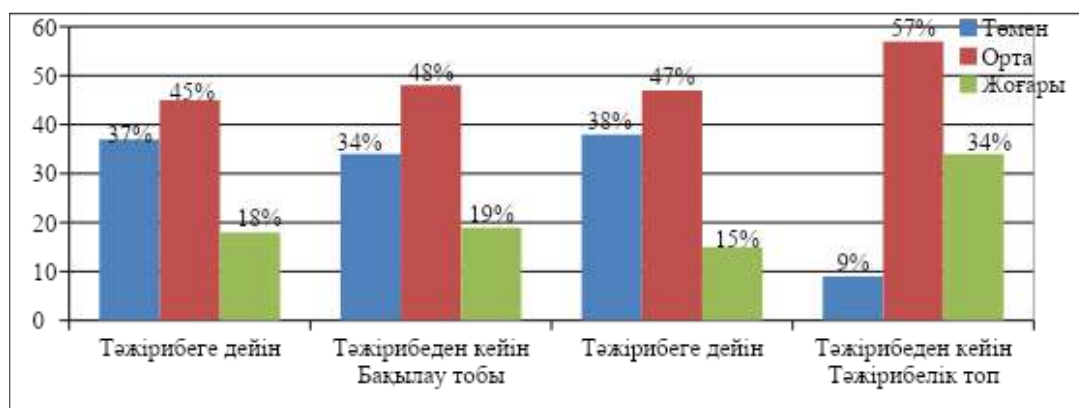
Тәжірибелік-эксперименттік жұмыстың қалыптастыру кезеңінде арт-технологияның техникалары арқылы 1 курс студенттерімен сабақтан тыс үйірме жүргізілді. Біз ұсынған квиллинг техникасы мен эбру техникасы арқылы студенттердің шығармашылық әрекетін қалыптастырудың тиімділігін тексерудің қорытындысы, арт-терапияның техникалары арқылы шығармашылық сезімдері анағұрлым кеңейгені, олардың квиллинг және эбру техникалары туралы білімдерінің, түсініктерінің әлдеқайда дамығандығын байқапты.

Тәжірибелік-эксперименттік жұмысымызды қорыту үшін, біз анықтау кезеңі мен қалыптастыру кезеңіндегі көрсеткіштерді салыстырдық. Бақылау кезеңінде біздің жүргізген жұмысымыз өзінің едәуір тиімді екендігін көрсетті. Өйткені, студенттердің арт-терапия арқылы шығармашылық әрекетін қалыптастыруға бағытталған өлшемдердің алғашқы тәжірибеге дейінгі көрсеткен деңгейлері тәжірибеден кейін анағұрлым өскендігін көрсетті. Бұл қорытынды бақылау кезеңіндегі өзгерістерді төмендегі кестеден көрсетеміз.

Тәжірибелік-эксперименттік жұмыста студенттердің квиллинг, эбру техникалары арқылы шығармашылығының белгіленген өлшемдер бойынша даму деңгейінің салыстырмалы көрсеткіші 2-суреттегі диаграммада көрсетілген.

2-кесте – Тәжірибелік-эксперименттік жұмыстың қорытынды кезеңінің нәтижесі

№	Қорытынды	Тәжірибелік топ			Бақылау тобы		
		Төмен	Орта	Жоғары	Төмен	Орта	Жоғары
1.	Тәжірибеге дейінгі кезең	38%	47%	15%	37%	45%	18%
2.	Тәжірибеден кейінгі кезең	9%	57%	34%	34%	48%	19%

2-сурет – Тәжірибелік-эксперименттік жұмыстың қорытынды кезеңінің нәтижесі

Жоғарыда көрсетілгендей, егер тәжірибелік-эксперименттік жұмысқа дейін тәжірибелік топтың жоғары деңгейі тек 15% көрсетсе, тәжірибелік жұмыстан кейін аталмыш деңгей көрсеткіші 34%-ға дейін көтерілді. Студенттердің орта білім деңгейі 47%-дан 57%-ға жоғарыласа, студенттердің төменгі білім деңгейі 38%-дан 9%-ға дейін төмендеді. Бақылау топтарында тәжірибеге дейін студенттердің жоғары деңгейі 18%-ды көрсетсе, тәжірибеден кейін 19%-ды көрсетті. Орта деңгейлі көрсеткіш

тәжірибеге дейін 45% болса, тәжірибеден кейін 48% болды. Студенттердің төменгі білім деңгейі тәжірибеге дейін 37%-ды көрсетсе, тәжірибеден кейін аталмыш деңгей 34%-ға ғана өзгерді.

Бақылау кезеңінде біздің жүргізген әдіс-тәсіліміз өзінің едәуір тиімді екенін көрсетті. Өйткені, студенттердің арт-технологияның техникалары арқылы шығармашылық әрекетін қалыптастыруға бағытталған өлшемдерінің алғашқы тәжірибеге дейінгі көрсеткен деңгейлері тәжірибеден кейін анағұрлым өскендігін

көрсетті. Студенттердің квиллинг, эбру техникаларымен жұмыс барысында үнемі шығармашылық тапсырмалармен жұмыс жасау, қолөнер шеберлігін меңгеруге деген ниеті пайда болды. Олар квиллинг, эбру техникасы, оның мәні, мазмұны, құрал-жабдықтары, тарихы жайлы ақпарат алып, жасалу жолын, квиллингтің негізгі элементі ролл және оның түрлерімен танысып, өздері жасай алатындай дағдыларды меңгерді, квиллинг және эбру өнері арқылы түрлі заттар мен бұйымдар жасауды, безендіруді, сурет салуды, судағы суретті қағазға түсіре білуді үйренді. Осылайша, арт-технология – болашақ мамандардың шығармашылық әрекетін қалыптастыратын құрал ретінде, сабақтан тыс және ЖОО-дан тыс жұмыстардың алатын орны ерекше және оның мүмкіндіктері жоғары деп айта аламыз.

Сонымен, тәжірибелік-эксперименттік жұмыс 1 курс студенттерінің арт-технология арқылы шығармашылық әрекетін қалыптастыру өлшемдері мен көрсеткіштерінің, деңгейлерінің дұрыстығын, біздің ұсынған әдістемеміздің тиімділігін дәлелдейді. Ал бақылау тобында тәжірибелік топқа қарағанда көп өзгерістер байқалмайды. Шеберлер жасаған көзтартарлық бұйымдарының қыры мен сырын меңгеруге деген ынта пайда болды. Олар арт-технология негізінде орындалған туындыларды, олардың мазмұны, түрі, байлығын, өзіндік ерекшеліктерін толығымен бағалауды үйренді. Әсем бұйымдардың шынайы көрінісі мен квиллинг техникасы, эбру арқылы көркемдеп безендірілген жәдігерлерді көргенде ерекше шабытқа бөленді. Тәжірибелік топтағы студенттер орындау мен шығармашылық жұмыстарда еркін бағыт алып, алған білімдері мен көрген жәдігерлерінің элементтерін орынды пайдалана білді. Жаңа өнерді игеру барысында, студенттердің қызығушылықтары артып, қиялдары қарқынды түрде дами бастады, олар өз ойларын, идеяларын, пікірлерін білдіріп, белсенділіктері мен қиялы артты, жұмыс барысында ерекше шабытқа бөленді.

Қорытынды

Осы техникаларды жүргізу барысында студенттерден байқағанымыз шығармашылыққа деген қызығушылықтары бар екендігі. Арт технология шығармашылық қабілеттерін дамытып қана қоймай, сонымен қатар басқа әлемге жол тартқандай болды. Яғни, тыныштандырады, ми дем алады, басқа да тың идеялар ойлауға көмек береді.

Арт технологиялық жұмыс өз алдына түзету және дамыту қызметін атқарады. Сонымен қатар, тек жұмыстың нәтижесі емес, жұмыс барысы да маңызды. Арт технологиялық әдістер студенттердің өмірге деген шығармашылық қарым-қатынасын қалыптастырады, мақсатқа жетудің әр түрлі тәсілдерімен жолдарын көруге, өмірлік қиын міндеттерді шешуге мүмкіндік береді.

Шығармашылық қабілеттерді дамыту аясында, білім алушылардың өз пікірлерін білдіріп, өздігінен тұжырымдама жасай білуіне, оның шығармашылыққа бағытталуына, өз бетінше білім алып, полимәдениетті дамыған тұлға болуларын іске асыра аламыз. Арт технология арқылы студенттердің шығармашылық қабілеттерін дамыта отырып, біз студенттің кәсіби қалыптасуына ықпал жасай отырып, шығармашыл тұрғыдан ойлай білетін жан-жақты тұлғаны қалыптастырамыз.

Зерттеу барысында қол жеткен нәтижелер төмендегідей қорытындылар жасауға мүмкіндік береді:

1. 1 курс студенттерінің арт-технология арқылы шығармашылық әрекетін қалыптастырудың ғылыми-теориялық негіздерінің айқындалуы жеке тұлғаның шығармашылық тұрғыдан өзін-өзі дамыту шарты бола отырып, жаңа нәтижелерге жетуде шығармашылық қабілеттілігінен көрінетін сапалық қасиет екендігін нақтылайды.

2. «Шығармашылық», «Арт-терапия», «Квиллинг», «Эбру» ұғымдары нақтыланып, арт-технология арқылы шығармашылықтың қалыптасуы дегеніміз – студенттің ойлау белсенділігі негізінде идеяның пайда болуы, оның шешілуі, оның логикалық дамуы, еңбек іс-әрекетінде тиімді әдістерді қолдануы, нәтиженің нақты көрінуі, нәтижеге жетудегі табандылық, өзін-өзі жан-жақты дамыту, өзін-өзі басқару, өзін-өзі тану, өзін-өзі бағалау, жетілдіру, қол саусақтарының кіші моторикасының дамуы, зейіннің шоғырлануы, есте сақтау, қиял, сабырлылық, белсенділік, коммуникативтік қабілеттерін т.б. қамтитын сапалық көрсеткіштері деген анықтама берілді.

3. Арт-технология бойынша білім беру ортасын құру; арт-терапия техникалары қоғамдық мәнінің болуы; техника тапсырмалары студенттердің жас ерекшелігіне қарай іріктеліп берілуі; арт-терапия техникаларымен жұмысты оқушының өздігінен ұйымдастыруын қамтамасыз ету т.б. студенттердің шығармашылық әрекетін қалыптастырудың педагогикалық шарттары айқындалды.

Заман талабының өзгеруіне, өндіріс салаларына түрлі техникалар мен технологиялардың енуіне байланысты білім беру мазмұны да өз-

геріске ұшырауы заңдылық, сондықтан болашақта осы бағытта зерттеулер арнайы, дербес зерттеуді қажет етеді деп есептейміз.

Әдебиеттер

- 1 Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңы // Алматы. – 6 б.
- 2 Тоқаев Қ.К. «Жаңа жағдайдағы Қазақстан: іс-қимыл кезеңі» атты халыққа жолдауы. – Нұрсұлтан, 2020.
- 3 Қазақстан Республикасында білім беруді және ғылымды дамытудың 2020-2025 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы. – 2019.
- 4 Батулин В.К. Философия: учебник для бакалавров / В.К. Батулин. – М.: Юнити-Дана, 2016. – 343 с.
- 5 Серия книг «Өнегелі өмір» / под ред. Г.М. Мутанов, Ә. Нысанбаев. – Алматы, 2017. – 263 б.
- 6 Эльконин Д.Б. Детская психология: учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений. – М.: Издательский центр «Академия», 2015. – 384 с.
- 7 Құдайқұлов М.А. Творчестволық және бәсекелестік қабілеттілік. – Алматы, 2016. – 78 б.
- 8 Ferrara Lydia and Flammia Aurora. Active Didactic Methodologies in the High School as Effective Education Strategies to Animate Students' Participation. – 2018. – 12 p.
- 9 Быстрицкая А. Бумажная филигрань. – М.: Айрис-Пресс, 2016. – 144 с.
- 10 Зайцева А.А. Квиллинг: новые идеи для творчества. – М.: Эксмо, 2017. – 95 с.

References

- Baturin V.K. (2016) Filosofia: uchebnik dlä bakalavrov [Philosophy: textbook for bachelors]. Moscow, İuniti-Dana, 343 p. (In Russian)
- Bystrickaia A. (2016) Bymajnaia filigran' [Paper filigree]. Moscow, Airis-Press, 144 p. (In Russian)
- Elkonin D.B. (2015) Detskaia psihologia: ucheb. posobie dlä stud. vyssh. ucheb. zavedeni [Child psychology: textbook manual for stud. higher. study. establishments]. Moscow, Akademia, 384 p. (In Russian)
- Ferrara Lydia and Flammia Aurora. (2018) Active Didactic Methodologies in the High School as Effective Education Strategies to Animate Students' Participation, 12 p.
- Qazaqstan Respublikasynyñ «Bılım turaly» Zañy, [Law of the Republic of Kazakhstan “on education”]. Almaty, 6 p. (In Kazakh)
- Qazaqstan Respublikasynda bılım berudı jäne ğylymdy damytudyñ 2020–2025 jyldarğa arnalğan memlekettik baġdarlamasy (2019) [The state program of development of education and science in the Republic of Kazakhstan for 2020-2025]. (In Kazakh)
- Qūdaiqūlov M.A. (2016) Tvorchestvolıyq jäne bäcekelestik qabilettilik. [Creativity and competitiveness]. Almaty, 78 p. (In Kazakh)
- Seria knig «Önegeli ömir» (2017) [book series «Moral life»] pod red. Mutanova G.M. Nysanbaev Äbdmälk. Ş. Almaty, 263 p. (In Kazakh)
- Toqayev Q.K. (2020) «Jaña jaġdaıdaġy Qazaqstan: is-qimyl kezeñi» atty halyqqa joldauy [Address to the people “Kazakhstan in New conditions: a stage of action”]. Nürsülтан. (In Kazakh)
- Zaiseva A.A. (2017) «Kvilling: novye idei dlä tvorchestva» [Quilling: new ideas for creativity]. Moscow, Eksmo, 95 p. (In Russian)

И.И. Круговых^{1*}, **Д.Т. Онгарбаева¹**,
Е.Г. Сайкина², **Г.Б. Мадиева¹**,

¹Казахский национальный университет им. аль-Фараби, Казахстан, г. Алматы

²Российский государственный педагогический университет имени А.И. Герцена, Россия, г. Санкт-Петербург

*e-mail: ilya_krugovykh@mail.ru

ОБНОВЛЕНИЕ КЛАССИФИКАТОРА И ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ ПРОГРАММ ПО ПОДГОТОВКЕ КАДРОВ СФЕРЫ ФИЗИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ И СПОРТА В УСЛОВИЯХ ПРЕОБРАЗОВАНИЯ СИСТЕМЫ ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ КАЗАХСТАНА

В материалах статьи рассматриваются противоречия между интеграцией высшего образования Казахстана в Европейское образовательное пространство, адаптацией образовательной системы РК к положениям Лиссабонской конвенции и Болонской декларации и подготовкой конкурентоспособных специалистов, с одной стороны, и имеющимися методическими и практическими ограничениями в классификаторе направлений подготовки кадров с высшим и послевузовским образованием РК 2018 года и образовательных программах в сфере физической культуры и спорта, с другой стороны. Целью данной статьи является анализ, обобщение и систематизация данных и зарубежной практики, опираясь на нормативно-правовые акты и методическую документацию и поиск возможных путей решения по улучшению системы подготовки кадров в сфере физической культуры и спорта в нашей стране. В статье приведены примеры по подготовке кадров из других областей наук. Кратко проанализированы действующие образовательные программы реестра в сфере физической культуры и спорта Республики Казахстан. В статье предложены рекомендации по расширению казахстанского классификатора по подготовке кадров сферы физической культуры и спорта, и преодоления разрыва между системой подготовки кадров в высшей школе и рынком труда.

Ключевые слова: высшее образование, образовательные программы, физическая культура, классификатор направлений, подготовка кадров.

I. Krugovykh^{1*}, D. Ongarbaeva¹, E. Saykina², G. Madiyeva¹

¹Al-Farabi Kazakh National university, Kazakhstan, Almaty

²Herzen State Pedagogical University of Russia, Russia, Saint Petersburg

*e-mail: ilya_krugovykh@mail.ru

Updating the Classifier and Educational Programs for Training Personnel in the Field of Physical Education and Sport in the Context of the Transformation Higher Education System of Kazakhstan

The article discusses the contradictions between the integration of higher education in Kazakhstan into the European educational space, the adaptation of the educational system of Kazakhstan to the provisions of the Lisbon Convention and the Bologna Declaration and the training of competitive specialists, on the one hand, and the existing methodological and practical limitations and shortcomings in the classifier of areas for training personnel with higher education. postgraduate education of the Republic of Kazakhstan in 2018 and educational programs in the field of physical education and sports, on the other hand. The purpose of this article is to analyze, generalize and systematize data and foreign practice based on regulatory legal acts and methodological documentation and search for possible solutions to improve the system of training personnel in the field of physical culture and sports in our country. The article provides examples of training personnel from other fields of science. The current educational programs of the register in the field of physical education and sports of the Kazakhstan are briefly analyzed. The theoretical arguments of this article serve as the basis for expanding the Kazakh classifier for training personnel in the field of physical culture and sports, and bridging the gap between the system of training personnel in higher education and the labor market.

Key words: higher education, educational programs, physical education, classifier of programs, personnel training.

И.И. Круговых^{1*}, Д.Т. Онгарбаева¹, Е.Г. Сайкина², Г.Б. Мадиева¹

¹Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Қазақстан, Алматы қ.

²Герцен атындағы Ресей мемлекеттік педагогикалық университеті, Ресей, Санкт-Петербург қ.

*e-mail: ilya_krugovyh@mail.ru

Қазақстан Республикасының білім беру жүйесін қайта құру жағдайында дене шынықтыру және спорт саласы кадрларын даярлау бойында жіктеуішті білім беру бағдарламаларын жаңарту

Мақалада, бір жағынан, Қазақстандағы жоғары білімнің еуропалық білім кеңістігіне интеграциялануы, Қазақстан Республикасының білім беру жүйесінің Лиссабон конвенциясы мен Болон декларациясының ережелеріне бейімделуі мен бәсекеге қабілетті мамандарды дайындау арасындағы қайшылықтар, екінші жағынан, 2018 жылы Қазақстан Республикасында жоғары және жоғары оқу орнынан кейінгі білімі бар кадрларды даярлау және дене шынықтыру мен спорт саласындағы білім беру бағдарламалары бойынша бағыттар жіктеуішіндегі қолданыстағы әдістемелік және практикалық шектеулер мен кемшіліктер қарастырылады. Бұл мақаланың мақсаты – нормативтік құқықтық актілер мен әдістемелік құжаттамаға негізделген мәліметтер мен шетелдік тәжірибені талдау, жалпылау және жүйелеу және біздің елімізде дене шынықтыру мен спорт саласындағы кадрларды даярлау жүйесін жетілдірудің ықтимал шешімдерін іздеу. Мақалада басқа ғылым салаларынан кадрлар даярлау мысалдары келтірілген. Қазақстан Республикасының дене шынықтыру және спорт саласындағы реестрдің қолданыстағы білім беру бағдарламаларына қысқаша талдау жасалған. Осы мақаланың теориялық дәлелдері дене шынықтыру және спорт саласында кадрларды даярлаудың қазақстандық классификаторын кеңейтуге және жоғары оқу орындарында кадрларды даярлау жүйесі мен еңбек нарығының арасындағы алшақтықты жоюға негіз болады.

Түйін сөздер: жоғары білім, білім беру бағдарламалары, дене шынықтыру, бағыттары, жіктеуіші, кадрларды даярлау.

Введение

В настоящее время перед национальной системой образования нашей страны поставлена приоритетная стратегическая цель – качественная интеграция высшего образования Казахстана в мировое, а точнее, в европейское образовательное пространство, так как модернизация сферы образования – главный приоритет социальной политики (Послание Президента РК, 2012) [1]. Достижение этой цели может быть успешно и полноценно обеспечено при четкой адаптации образовательной системы высшей школы республики к положениям Лиссабонской конвенции и Болонской декларации, ориентированным на подготовку конкурентоспособных и востребованных на современном рынке труда специалистов, соответствующих компетентностным моделям.

Несомненно, это вопрос не одного дня – это долгосрочная программа, реализация которой должна осуществляться на основе не слепого копирования, а учета особенностей и реальных условий национальной системы высшего образования Республики.

В республике проводится большая работа по изучению и обобщению опыта европейских стран для создания условий успешной интегра-

ции системы высшей школы. Например, масштабные реформы, новые концептуальные подходы и инновации, направленные на повышение глобальной конкурентоспособности казахстанского образования, укрепление связи между системой подготовки кадров и современным рынком труда находят свое отражение в директивных документах, таких, как «Стратегический план Министерства образования и науки Республики Казахстан на 2020-2024 годы» и «Государственная программа развития образования и науки Республики Казахстан на 2020 – 2025 годы» (МОН РК, 2020; Постановление Правительства РК, 2019) [2, 3].

Для практической реализации задач интеграции высшего образования страны в европейское образовательное пространство внедрены следующие механизмы:

- разработана Дорожная карта по внедрению до 2025 года Национальной рамки квалификаций;
- созданы Национальный совет по квалификациям и Проект офиса по развитию социально-трудовой сферы;
- единицы измерения объема учебной работы казахстанского академического кредита приравнены к кредиту ECTS (European Credit Transfer and Accumulation System), что позволяет

упростить расчет, перезачет и признание результатов обучения между вузами различных стран (2018) (Руководство по использованию ECTS, 2015) [4];

- осуществлен переход на новый «Классификатор направлений подготовки кадров с высшим и послевузовским образованием (2018)», который заменил ранее действующий «Классификатор специальностей высшего и послевузовского образования РК (2009)» и соответствует международному стандарту (МОН РК, 2018) [5];

- расширены полномочия казахстанских вузов по вопросам академической самостоятельности, предоставляющие большие возможности и академическую свободу для совершенствования действующих образовательных программ, разработки новых и инновационных, которые были бы наиболее релевантны современному рынку труда (Акорда, 2018) [6];

- создана единая электронная информационная среда учета образовательных программ (ОП) высшего и послевузовского образования Казахстана – система “Реестр ОП”, которая обеспечивает: централизованность и общедоступность информации, эффективный алгоритм отбора и экспертизы образовательных программ, а также возможность аналитико-статистического обобщения образовательных данных (12 июня 2019) (МОН РК, 2018) [7];

- разработана новая и отдельная Национальная рамка квалификаций высшего образования НРК-ВО, являющаяся началом процесса разработки профессиональных стандартов и обновления национальной системы квалификаций, а также позволяющая реализовать процедуру самосертификации в соответствии с требованиями квалификаций Европейского высшего образования (2019) (Центр Болонского процесса и академической мобильности МОН РК, 2020; UNESCO Institute for Statistics, 2012) [8, 9];

- осуществляется активная работа по созданию перечня регулируемых профессий, согласно которому, с 2021 года, для допуска к профессии, выпускник, помимо получения диплома, в обязательном порядке должен иметь сертификацию независимого центра подтверждения квалификации (Аймагамбетов, 2020) [10].

Все вышеуказанные принятые меры направлены на решение глобальной тенденции 21 века, а именно, повышение академической и трудовой мобильности будущих казахстанских специалистов, их конкурентоспособности на рынке труда, как внутри страны, так и за ее пределами.

Однако, наряду с положительными широкомасштабными инновационными преобразованиями в отдельных областях и направлениях подготовки кадров страны с высшим и послевузовским образованием, есть ряд нерешенных проблем и противоречий, требующих своего решения. В частности, проблема нашего исследования заключается в некотором несоответствии образовательных программ подготовки специалистов физической культуры и спорта (ФКиС) требованиям и условиям интеграции высшего образования Казахстана в мировое образовательное пространство.

В связи с вышесказанным **целью** данной статьи является анализ, обобщение и систематизация данных и зарубежной практики, опираясь на НПА и поиск возможных путей решения по улучшению системы подготовки кадров сферы физической культуры и спорта в нашей стране.

Методы исследования

В настоящем исследовании использовались следующие методы теоретического уровня: анализ и синтез, сравнение, анализ документации, обобщение и систематизация.

Информационной базой послужили нормативно-правовые акты (НПА) и различные нормативно-методические документы Министерства образования и науки РК и зарубежных стран, электронные информационные ресурсы.

Результаты и обсуждение

Имеющиеся проблемы и противоречия. При переходе от ранее используемого «Классификатора специальностей высшего и послевузовского образования РК (2009)» на «Классификатор направлений подготовки кадров с высшим и послевузовским образованием (2018)», начиная с 2018 года, была поставлена задача обновить все имеющиеся образовательные программы вузов под новые требования и условия (компетентностная модель выпускника, ориентация на результаты обучения и требования работодателей, профстандарты, национальные и отраслевые рамки квалификаций).

Более того, одной из задач являлась разработка и внедрение новых и инновационных образовательных программ по подготовке специалистов, которые пока только набирают свою востребованность на рынке или отсутствуют в системе высшего образования РК, в отличие от зарубежных вузов.

Следует особо отметить, что согласно методическим рекомендациям МОН РК, образовательные программы специальности “Физическая культура и спорт” старого классификатора (2009) в новом классификаторе рекомендованы для включения: в область образования – “01 Педагогические науки”; направление подготовки кадров – “6В014 Подготовка учителей с предметной специализацией общего развития”; Группа ОП – “В005 Подготовка

учителей физической культуры” и какие-либо альтернативные направления для области физической культуры и спорта. В отличие от зарубежного классификатора (ISCED: Fields of Education and Training 2013 Detailed field descriptions) в обновленном казахстанском классификаторе отсутствует информация, которая представлена в таблицах 1 и 2 (UNESCO Institute for Statistics, 2014; МОН РК, 2020) [11, 12].

Таблица 1 – Методические рекомендации МОН РК по определению соответствия специальности бакалавриата 5В010800 “Физическая культура и спорт” (Классификатор специальностей высшего и послевузовского образования РК 2009) в Классификаторе направлений подготовки кадров с высшим и послевузовским образованием РК 2018

Классификатор специальностей высшего и послевузовского образования Республики Казахстан 2009		Классификатор направлений подготовки кадров с высшим и послевузовским образованием Республики Казахстан 2018		
Образование		Педагогические науки		
Код	Наименования специальности	Код направлений подготовки кадров	Наименования направлений подготовки кадров и группа ОП	Код в Международной стандартной классификации образования
5В010800	Физическая культура и спорт	6В014	Подготовка учителей с предметной специализацией общего развития	0114
			В005	

Согласно данным методическим рекомендациям, широко представленная специальность 5В010800 – Физическая культура и спорт, включая перечень из 22 образовательных программ в рамках специальности (ГОСО 2008) (МОН РК, 2013) [13], в новом классификаторе была представлена лишь одним направлением, название которого уже отражает основное предназначение данного направления (подготовка учителей физической культуры).

Разработка новых и инновационных ОП вузами, направленных на подготовку физкультурных кадров, также осуществлялась по данному принципу (т.е. большая часть ОП определялась в группу “В005”), а методическая рекомендация классификатора направлений подготовки кадров с высшим и послевузовским образованием 2018 года, в виде примечания, связанная с междисциплинарными ОП: “вузом самостоятельно разрабатываются междисциплинарные образовательные программы на стыке двух и более областей образования или направлений подготовки кадров. «Принцип основного предмета» используется для определения области образования, к которой следует отнести междисциплинарное обучение. Основной предмет или предметы определяют область образования или направление. Критерием для определе-

ния одного или нескольких основных предметов является доля академических кредитов или нормированного учебного времени” – не всегда принималась во внимание лицами, ответственными за включение ОП в реестр (разработчиками, методической службой вузов и экспертами), и вызвала отсутствие структурированной систематизации (таксономии) в разработанных образовательных программах казахстанской системы образования. Например, несмотря на междисциплинарный характер такой образовательной программы, как “Менеджмент физической культуры и спорта”, в содержательном компоненте которой преобладают дисциплины соответствующей области образования (6В04 Бизнес, управление и право), данная программа, тем не менее, была определена в “Педагогические науки”.

Таблица 2 – Программы и квалификации, связанные с подготовкой кадров для сферы физической культуры и спорта, входящие в сопроводительное руководство к “Международной стандартной классификации образования 2011” – “Области образования и профессиональной подготовки 2013” (англ. Fields of education and training 2013 (ISCED-F 2013) – Detailed field descriptions). *Примечание: перевод авторов.*

Научная область	10 Услуги			01 Образование	
Направление подготовки кадров	101 Персональные услуги			011 Образование	
Специализация	1014 Спорт			1012 Предоставление услуг красоты (в широком диапазоне)	0114 Подготовка учителей по предметной специализации
Программы и квалификации	Подготовка тренеров в избранном виде спорта	Приемы и навыки в избранном виде спорта	Подготовка судей / рефери и других спортивных официальных лиц	Фитнес и контроль веса	Подготовка учителей физической культуры
Примечание	Исключения: подготовка учителей по физическому воспитанию (учителей спорта) исключена из данного направления и включена в направление 0114 «Подготовка учителей с предметной специализацией»; услуги фитнеса исключены из данного направления и включены в направление 1012 Предоставление услуг красоты (*в широком диапазоне).			Исключения: подготовка спортивных тренеров исключена из данного направления и включена в направление 1014 «Спорт».	

Подробный анализ документов “Международной стандартной классификации образования” (ISCED) и его приложение “Международной стандартной классификации образования 2011” – “Области образования и профессиональной подготовки 2013” (ISCED-F 2013 – Detailed field descriptions), которые служили основой создания казахстанского классификатора и являются методическим пособием для стран – участников Болонского процесса при описании тематического содержания каждого из направлений подготовки кадров и содержат примеры с разграничениями по направлению подготовки кадров, а также описывают отличительные особенности одного направления от другого, часть которого представлена ниже в целях подтверждения ранее представленной информации об отсутствии каких-либо альтернативных направлений в области физической культуры и спорта, выявил следующее:

- международная стандартная классификация образования (МСКО) содержит 11 областей образования и 58 направлений подготовки кадров, в отличие от казахстанского, где 12 областей и 55 направлений подготовки;

- в области “Педагогические науки” МСКО включает 5 направлений подготовки кадров, а казахстанский классификатор содержит 9 направлений;

- сравнивая два классификатора, можно заключить, что международный классификатор для подготовки специалистов сферы физической культуры и спорта представлен 3 отдельными направлениями (1014 Спорт, 1012 Предоставление услуг красоты, 0114 Подготовка учителей физической культуры), а также имеет методические рекомендации по разграничению и исключению случаев ошибочного включения некоторых ОП, имеющих схожее тематическое содержание, и создает больше возможностей для подготовки специалистов. Казахстанский классификатор, в отличие от МСКО, представлен 1 направлением и группой (B005 “Подготовка учителей физической культуры и спорта”).

В то же время, нельзя сказать, что казахстанский классификатор полностью ограничивает возможности разработчиков ОП, так как при проектировании образовательных программ авторам не запрещается использовать другие направления подготовки, особенно в случае междисциплинарных программ (методическая рекомендация “принцип основного предмета”), но, тем не менее, как было представлено ранее, и краткий анализ реестра ОП позволяет говорить, что у разработчиков и экспертов пока еще не сформирован достаточный уровень теоретической, методической и ментальной готовности, который бы способствовал сдвигу парадигмы в

направлении полноценной и свободной реализации принципов академической самостоятельности вузов и подготовки конкурентоспособных выпускников. Данное утверждение о недостаточной готовности дополнительно подтверждается анализом образовательных программ Центра Болонского процесса (МОН РК) в 2020 году (Центр Болонского процесса и академической мобильности МОН РК, 2020) [14]:

- полное или частичное (более 50%) заимствование: цель, результаты обучения и перечень дисциплин;
- некорректная формулировка цели ОП;
- некорректная формулировка, неизмеримость, низкий уровень формируемости результатов обучения;
- формальный подход к заполнению Реестра – неполные сведения по дисциплинам, грамматические, орфографические и стилистические ошибки.

Более того, описанные выше ограничения и проблемы в виде отсутствия альтернативных направлений в классификаторе и недостаточного уровня методической подготовленности разработчиков ОП не только создают трудности в реализации принципа академической самостоятельности вузов и достижении соответствия европейским квалификациям казахстанскими выпускниками, но и даже ограничивают выпускников в выборе своей будущей профессии, так как в соответствии с пунктом 17 статьи 47 Закона «Об образовании» РК для выпускников, завершивших свое обучение в вузе на основе государственного образовательного заказа (гран-

та) по педагогическим специальностям (область “**6В01 Педагогические науки**”), предусмотренная обязательная отработка **только в организациях образования**, и, следовательно, молодые специалисты, желающие трудоустроиться в сфере профессионального спорта или оздоровительной физической культуры, испытывают затруднения, так как большая часть спортивных федераций по видам спорта и различных организаций, как, например, фитнес-клубы, зачастую не имеют статус образовательного учреждения (МОН РК, 2007) [15]. Причем это касается не только ФКиС, но и всех ОП, входящих в область образования “**6В01 Педагогические науки**”. Однако, на примере образовательных программ других сфер в казахстанском классификаторе предусмотрены отдельные области образования и направления, которые четко разграничивают научную, образовательную и прикладную деятельности и очень часто представлены 2 или более направлениями подготовки в рамках одной области наук (таблица 3). Так, например, такие науки как физика, химия в казахстанском классификаторе представлены достаточно обширно (несколько направлений) и четко разграничивают прикладную, образовательную и научную деятельность, что отражено в содержательном компоненте ОП и их определении в подходящую область в классификаторе, и также у выпускников, окончивших образовательную программу научно-прикладного характера (6В05 Естественные науки, математика и статистика), нет обязательного требования об отработке в организациях образования.

Таблица 3 – Разграничение областей образования ОП в зависимости от характера деятельности на примере наук (физика и химия) в казахстанском классификаторе

	Классификатор направлений подготовки кадров с высшим и послевузовским образованием Республики Казахстан 2018			
	Подготовка специалистов прикладного и научного характера		Подготовка специалистов образовательного характера	
Область образования	6В05 Естественные науки, математика и статистика		6В01 Педагогические науки	
Направление подготовки	6В053 Физические и химические науки		6В015 Подготовка учителей по естественнонаучным предметам	
Группа образовательных программ	В054 Физика	В053 Химия	В010 Подготовка учителей физики	В012 Подготовка учителей химии
Образовательная программа	6В05323 Техническая физика	6В05301 Химия	6В01510 Подготовка учителей физики	6В01509 Химия-Биология

Дополнительный краткий анализ портала ЕСУВО и реестра ОП, где на 2020-21 учебный год представлено 56 образовательных программ по группе В005 “Подготовка учителей физической культуры”, реализуемых 44 вузами страны, позволяет констатировать следующее (МОН РК, 2021) [16]:

- наличие малого количества (2 образовательных программ) в направлении спортивной медицины, реабилитации и адаптивной физической культуры.

Однако практика свидетельствует, что за последние три года число лиц с ограниченными возможностями здоровья, систематически занимающихся физической культурой и спортом, возросло на 10,4 %, или на 3,1 тыс. человек (в 2018 году – 31,9 тыс. чел., в 2017 году – 29,7 тыс. чел.), следовательно, в обществе возникает широкая востребованность на специалистов в данной сфере (Министерство культуры и спорта РК, 2016) [17];

- практически отсутствуют полноценные программы, направленные на подготовку: менеджеров и управленцев в сфере ФКиС (МВА, ЕМВА); специалистов по ОФП и массовой-оздоровительной работе с населением (фитнес).

Данная группа программ требует наличия сформированности совершенно других компетенций у специалистов в отличие от сферы образования и профессионального спорта. Содержательная часть многих действующих образовательных программ, включенных в Реестр ОП, преимущественно направлена на образовательную систему и профессиональный спорт, что не совсем способствует полноценному решению поставленных задач по усилению кадрового потенциала страны и оздоровлению нации, увеличению охвата населения систематически занимающихся физической культурой и спортом, выдвинутых в одно из приоритетных направлений в различных документах (Министерство здравоохранения РК, 2019; Круговых и др., 2020) [18, 19].

Заключение, выводы

Таким образом, систематизируя информацию и данные, представленные выше (международный классификатор, примеры других наук и областей образования, обязательная отработка, анализ центра болонского процесса), можно рекомендовать, что в группу В005 “Подготовка учителей физической культуры” должны входить ОП, содержательный компонент которых будет направлен только на подготовку учителей, преподавателей, методистов и других специалистов физической культуры, деятельность которых после окончания вуза будет связана непосредственно с организациями образования (например: детские сады, школы (в том числе спортивные), колледжи и т.д.).

Для подготовки тренеров по конкретным видам спорта, фитнес-тренеров, инструкторов и других специалистов, деятельность которых в большей степени имеет прикладной характер и прямую ориентацию на практику, следует продолжить активную работу по разработке и внедрению новых и инновационных образовательных программ, а также предусмотреть отдельные направления подготовки в классификаторе, что требует более детального изучения данного вопроса с привлечением широкого круга специалистов, опираясь как на международный классификатор и зарубежный опыт, так и учитывая социально-экономические особенности функционирования рынка труда в нашей стране на сегодняшний день. Поверхностный подход расширения казахстанского классификатора и перечня ОП, основанный на слепом копировании западной модели, не будет способствовать эффективной интеграции высшего образования РК в мировое образовательное пространство, а разрыв между требованиями рынка труда и системой подготовки кадров с каждым годом будет становиться больше.

Литература

- 1 Послание Президента РК – Лидера нации Н.А. Назарбаева народу Казахстана «Казахстан в новой глобальной реальности: рост, реформы, развитие». – Астана, Акorda, 2012.
- 2 Министерство образования и науки РК: Стратегический план Министерства образования и науки Республики Казахстан на 2020-2024 годы. – Нур-Султан, 2020.
- 3 Министерство образования и науки РК: Постановление Правительства Республики Казахстан от 27 декабря 2019 года № 988 «Государственная программа развития образования и науки Республики Казахстан на 2020 – 2025 годы». – Нур-Султан, 2019.

- 4 Руководство по использованию европейской системы переноса зачетных единиц (ECTS) [Электронный ресурс] 2015г./ URL: <http://fgosvo.ru/uploadfiles/metod/2015.pdf>. Дата обращения 03.05.2021
- 5 Министерство образования и науки РК: Приказ от 13 октября 2018 года № 569 «Об утверждении Классификатора направлений подготовки кадров с высшим и послевузовским образованием». – Астана, 2018.
- 6 Закон Республики Казахстан от 4 июля 2018 года № 171-VI «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам расширения академической и управленческой самостоятельности высших учебных заведений». – Астана: Акорда, 2018.
- 7 Министерство образования и науки РК: Приказ от 4 декабря 2018 года № 665 «Об утверждении Алгоритма включения и исключения образовательных программ в Реестр образовательных программ высшего и послевузовского образования». – Астана, 2018.
- 8 Отчет по самосертификации национальной рамки квалификаций Казахстана для высшего образования с рамкой квалификаций европейского пространства высшего образования. [сайт]. URL: https://enic-kazakhstan.kz/ru/analytical_materials/otchet-po-samosertifikacii. – Нур-Султан, 2020, (дата обращения 03.05.2021).
- 9 UNESCO Institute for Statistics: International Standard Classification of Education ISCED 2011, Montréal, 2012.
- 10 Статья Министра образования и науки Республики Казахстан А.К. Аймагамбетова, опубликованная в газете «Казахстанская правда» 14 января 2020 года.
- 11 UNESCO Institute for Statistics: ISCED Fields of Education and Training 2013, Montréal, 2014.
- 12 Министерство образования и науки РК: Приказ от 11 февраля 2019 года № 65 Об утверждении методических рекомендаций по определению соответствия Классификатора специальностей высшего и послевузовского образования Республики Казахстан и Классификатора направлений подготовки кадров с высшим и послевузовским образованием Республики Казахстан (с изменениями по состоянию на 29.06.2020) – Нур-Султан, 2020.
- 13 Министерство образования и науки РК: ГОСО высшего и послевузовского образования РК. Специальность 5B010800 – Физическая культура и спорт. – Астана, 2013.
- 14 Центр Болонского процесса и академической мобильности МОН РК: Национальный Реестр образовательных программ – проектирование и обновление. – Нур-Султан, 16 апреля, 2020. [сайт]. URL: <https://www.enic-kazakhstan.kz/> (дата обращения 03.05.2021).
- 15 Министерство образования и науки РК: Закон Республики Казахстан от 27 июля 2007 года № 319-III «Об образовании» (с изменениями и дополнениями по состоянию на 31.03.2021).
- 16 Министерство образования и науки РК: Единая система управления высшим образованием (ЕСУВО). Реестр образовательных программ. [сайт]. URL: esuvo.platonus.kz (дата обращения 03.05.2021).
- 17 Министерство культуры и спорта РК: Концепция развития физической культуры и спорта Республики Казахстан до 2025 года, утвержденная Указом Президента Республики Казахстан от 11 января 2016 года № 168. – Астана, 2016.
- 18 Министерство здравоохранения РК: Государственная программа развития здравоохранения Республики Казахстан на 2020-2025 годы, утвержденная Постановлением Правительства Республики Казахстан от 26 декабря 2019 года № 982. – Нур-Султан, 2019.
- 19 К вопросу о необходимости подготовки специалистов по фитнесу в системе высшего образования с учетом современных условий развития Казахстана / И. И. Круговых, Ш. Т. Таубаева, Д. Т. Онгарбаева [и др.] // Теория и методика физической культуры. – 2020. – № 1(59). – С. 34-38. – DOI 10.48114/2306-5540_2020_1_34.

References

- Poslanie Prezidenta RK (2012) – Lidera nacii N.A. Nazarbaeva narodu Kazahstana «Kazahstan v novoj global'noj real'nosti: rost, reformy, razvitie». [Address of the President of the Republic of Kazakhstan-Leader of the Nation N. A. Nazarbayev to the people of Kazakhstan “Kazakhstan in a new global reality: growth, reforms, development”] Astana, Akorda. (In Russian)
- Ministerstvo obrazovanija i nauki RK – Strategicheskij plan Ministerstva obrazovanija i nauki Respubliki Kazahstan na 2020-2024 gody. (2020) [Ministry of Education and Science of the Republic of Kazakhstan: Strategic Plan of the Ministry of Education and Science of the Republic of Kazakhstan for 2020-2024] Nur-Sultan. (In Russian)
- Ministerstvo obrazovanija i nauki RK – Postanovlenie Pravitel'stva Respubliki Kazahstan ot 27 dekabnja 2019 goda № 988 «Gosudarstvennaja programma razvitija obrazovanija i nauki Respubliki Kazahstan na 2020 – 2025 gody» (2019) [Ministry of Education and Science of the Republic of Kazakhstan – Resolution of the Government of the Republic of Kazakhstan dated December 27, 2019 No. 988 «State program for the development of education and science of the Republic of Kazakhstan for 2020 – 2025»] Nur-Sultan. (In Russian)
- Rukovodstvo po ispol'zovaniju evropejskoj sistemy perenosy zachetnyh edinic (ECTS) [Elektronnyj resurs] / URL – <http://fgosvo.ru/uploadfiles/metod/2015.pdf>. Data obrashhenija 03.05.2021 (2015) [Guidelines for the use of the European Credit Transfer System (ECTS)]. (In Russian)
- Ministerstvo obrazovanija i nauki RK – Prikaz ot 13 oktjabnja 2018 goda № 569 “Ob utverzhdenii Klassifikatora napravlenij podgotovki kadrov s vysshim i poslevuzovskim obrazovanijem” (2018) [Ministry of Education and Science of the Republic of Kazakhstan – Order of October 13, 2018 No. 569 “On approval of the Classifier of areas for training personnel with higher and post-graduate education”] Astana. (In Russian)
- Zakon Respubliki Kazahstan ot 4 ijulja 2018 goda № 171-VI «O vnesenii izmenenij i dopolnenij v nekotorye zakonodatel'nye akty Respubliki Kazahstan po voprosam rasshirenija akademicheskoi i upravlencheskoj samostojatel'nosti vysshih uchebnyh zavedenij» (2018) [Law of the Republic of Kazakhstan dated July 4, 2018 No. 171-VI “On Amendments and Additions to Certain

Legislative Acts of the Republic of Kazakhstan on Expanding the Academic and Administrative Independence of Higher Education Institutions”] Astana, Akorda. (In Russian)

Ministerstvo obrazovanija i nauki RK – Prikaz ot 4 dekabnja 2018 goda № 665 «Ob utverzhdenii Algoritma vkljuchenija i iskljuchenija obrazovatel’nyh programm v Reestr obrazovatel’nyh programm vysshego i poslevuzovskogo obrazovanija» (2018) [Ministry of Education and Science of the Republic of Kazakhstan – Order of December 4, 2018 No. 665 «On approval of the Algorithm for the inclusion and exclusion of educational programs in the Register of educational programs of higher and postgraduate education»] Astana. (In Russian)

Otchet po samosertifikacii nacional’noj ramki kvalifikacij Kazahstana dlja vysshego obrazovanija s ramkoj kvalifikacij evropejskogo prostranstva vysshego obrazovanija. [sajt]. URL – https://enic-kazakhstan.kz/ru/analytical_materials/otchet-po-samosertifikacii (2020) [Report on self-certification of the national qualifications framework of Kazakhstan for higher education with the qualifications framework of the European higher education area] Nur-Sultan. (In Russian)

UNESCO Institute for Statistics – International Standard Classification of Education ISCED 2011 (2012) Montréal.

Ajmagambetov A. Stat’ja Ministra obrazovanija i nauki Respubliki Kazahstan (2020) [Article of the Minister of Education and Science of the Republic of Kazakhstan] Kazakhstanskaya Pravda. (In Russian)

UNESCO Institute for Statistics – ISCED Fields of Education and Training 2013 (2014) Montréal.

Ministerstvo obrazovanija i nauki RK – Prikaz ot 11 fevralja 2019 goda № 65 Ob utverzhdenii metodicheskikh rekomendacii po opredeleniju sootvetstvija Klassifikatora special’nostej vysshego i poslevuzovskogo obrazovanija Respubliki Kazahstan i Klassifikatora napravlenij podgotovki kadrov s vysshim i poslevuzovskim obrazovaniem Respubliki Kazahstan (s izmenenijami po sostojaniju na 29.06.2020) (2020) [Ministry of Education and Science of the Republic of Kazakhstan – Order of February 11, 2019 No. 65 On approval of methodological recommendations for determining the conformity of the Classifier of specialties of higher and postgraduate education of the Republic of Kazakhstan and the Classifier of training areas with higher and postgraduate education of the Republic of Kazakhstan (as amended as of 29.06.2020)] Nur-Sultan. (In Russian)

Ministerstvo obrazovanija i nauki RK – GOSO vysshego i poslevuzovskogo obrazovanija RK. Special’nost’ 5B010800 – Fizicheskaja kul’tura i sport (2013) [Ministry of Education and Science of the Republic of Kazakhstan – State Educational Standard of Higher and Postgraduate Education of the Republic of Kazakhstan. Specialty 5B010800 – Physical education and sport] Astana. (In Russian)

Centr Bolonskogo processa i akademicheskoy mobil’nosti MON RK – Nacional’nyj Reestr obrazovatel’nyh programm – proektirovanie i obnovlenie (2020) [Center for the Bologna Process and Academic Mobility of the Ministry of Education and Science of the Republic of Kazakhstan: National Register of educational programs – design and update] Nur-Sultan. (In Russian)

Ministerstvo obrazovanija i nauki RK – Zakon Respubliki Kazahstan ot 27 ijulja 2007 goda № 319-III «Ob obrazovanii» (s izmenenijami i dopolnenijami po sostojaniju na 31.03.2021) (2007) [Ministry of Education and Science of the Republic of Kazakhstan: Law of the Republic of Kazakhstan dated July 27, 2007 No. 319-III «On Education» (with amendments and additions as of 03/31/2021) Nur-Sultan. (In Russian)

Ministerstvo obrazovanija i nauki RK – Edinaja sistema upravljenija vysshim obrazovaniem (ESUVO). Reestr obrazovatel’nyh programm (2021) [Ministry of Education and Science of the Republic of Kazakhstan: Unified Higher Education Management System (ESUVO). Register of educational programs] Nur-Sultan. (In Russian)

Ministerstvo kul’tury i sporta RK – koncepcija razvitija fizicheskaj kul’tury i sporta Respubliki Kazahstan do 2025 goda (2016) [Ministry of Culture and Sports of the Republic of Kazakhstan: Concept for the Development of Physical Culture and Sports of the Republic of Kazakhstan until 2025] Astana. (In Russian)

Ministerstvo zdravoohranjenija RK – Gosudarstvennaja programma razvitija zdravoohranjenija Respubliki Kazahstan na 2020-2025 gody (2019) [Ministry of Healthcare of the Republic of Kazakhstan: State Program for the Development of Healthcare of the Republic of Kazakhstan for 2020-2025] Nur-Sultan. (In Russian)

Krugvoykh I. et al. (2020) K voprosu o neobходимosti podgotovki specialistov po fitnessu v sisteme vysshego obrazovanija s uchetom sovremennyh uslovij razvitija Kazahstana [On the issue of the need to train fitness specialists in the higher education system, taking into account the modern conditions of development of Kazakhstan]. Teorija i metodika fizicheskaj kul’tury. 1(59). P. 34-38. (In Russian)

А.Қ. Сағындық*, Т.Т. Аяпова

Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, Қазақстан, Алматы қ.
*e-mail: sagyndykova_akbota@mail.ru

ШЕТТІЛДІК БІЛІМ БЕРУДЕГІ ҚҰЗЫРЕТТЕРДІҢ РӨЛІ

Бұл мақалада шеттілдік білім берудің негізгі бағыттарының бірі – құзыретке негізделген бағыт қарастырылады және шеттілдік білім берудегі құзыреттердің орны мен мақсаты баяндалады. Шет тілін мәдениетаралық қарым-қатынас құзыретіне негіздеп оқыту барысында білім алушылар өз елін, тілін оқып отырған елдің әлемімен салыстыруға, басқа елдің өз елінен өзгешелігі, оның менталитеті қандай, тартымдылығы неде деп ойлана алуы тиіс. Сондықтан оқып үйреніп жүрген тілде сөйлейтін елдің мәдениетін білмей, оны меңгермей тұрып, сол тілде құзыреттік білікке қол жеткізу мүмкін емес. Қазіргі білім беру парадигмасында құзыреттік тәсіл болашақ мамандарды кәсіби даярлаудың мақсаттарын, негізгі міндеттері мен мазмұнын әзірлеудің басым әдіснамалық негізі ретінде қарастырылады. Бұл тұрғыда қолданыстағы мемлекеттік білім беру стандарттарын қайта қарастыру, сондай-ақ білім беру жүйесін жетілдіру бар. Бұл құзыреттік проблемасын дамытудың жоғары теориялық және практикалық маңыздылығын тудырды, оның тұжырымдамасы белгілі бір қызмет саласымен байланысты, сондықтан құзыреттіліктің әртүрлі түрлері ерекшеленеді.

Мақалада «құзырет» және «құзыреттілік» сөздерінің мағыналық ерекшеліктері нақтылана түседі. Сонымен қатар шет тіл білімі тек коммуникативті сапаларды ғана емес, интерактивті және ақпараттық қасиеттерді де қалыптастыра алатындығына баса назар аударылады, бұл постиндустриалды және ақпараттық қоғамда объективті шындық саналады.

Түйін сөздер: құзырет, құзыреттілік, білім беру, шеттілдік білім беру, рөл, қабілет, мәдениетаралық қарым-қатынас.

A.K. Sagyndyk*, T.T. Ayapova

Abai Kazakh National Pedagogical University, Kazakhstan, Almaty
*e-mail: sagyndykova_akbota@mail.ru

The role of competencies in foreign language education

The article discusses one of the main directions of foreign language education – the competence-based approach, and also describes the role and purpose of competencies in foreign language education. When learning a foreign language based on the competence of intercultural communication, students should be able to compare their country with the world of the country in which the language is being studied, think about how the country differs from its own country, its mentality and attractiveness. Therefore, without knowing and not mastering the culture of the country in which the language is studied, it is impossible to achieve the level of proficiency in this language. In the modern educational paradigm, the competence-based approach is considered as a priority methodological basis for the development of goals, objectives and content of professional training of future specialists. In this regard, an analysis of the current state educational documents, as well as an analysis of the improving education system, is presented. The article clarifies the semantic features of the words “competence” and “competency”. It is also emphasized that foreign linguistics can form not only communication qualities, but also interactive and informational qualities, which is an objective reality in the post-industrial and information society. According to a certain field of activity, different types of competences can be designed.

Key words: competence, competent, education, foreign language education, role, abilities, Intercultural communication.

А.К. Сағындық*, Т.Т. Аяпова

Казакский национальный педагогический университет им. Абая, Казахстан, г. Алматы,
*e-mail: sagyndykova_akbota@mail.ru

Роль компетенций в иноязычном образовании

В статье рассматривается одно из основных направлений иноязычного образования – компетентностный подход, а также описываются роль и назначение компетенций в иноязычном образовании. Изучая иностранный язык на основе компетенции межкультурного общения,

учащиеся должны иметь возможность сравнивать свою страну с миром страны, язык которой изучается, думать о том, насколько эта страна отличается от собственной страны, ее менталитетом и привлекательностью. Поэтому, не зная и не овладев культурой страны, в которой изучается язык, невозможно достичь высоким уровнем владения изучаемого языка. В современной образовательной парадигме компетентностный подход рассматривается как приоритетная методологическая основа для разработки целей, задач и содержания профессиональной подготовки будущих специалистов. В связи с этим представлен анализ действующих государственных образовательных документов, а также анализ совершенствующейся системы образования. В статье уточняются смысловые особенности слов «компетенция» и «компетентность». Также подчеркивается, что иностранная лингвистика может формировать не только коммуникативные качества, но также интерактивные и информационные качества, что является объективной реальностью в постиндустриальном и информационном обществе. Соответственно определенной сфере деятельности могут быть спроектированы разные виды компетенций.

Ключевые слова: компетенция, компетентность, образование, иноязычное образование, роль, способности, Межкультурная коммуникация.

Кіріспе

Бір орында тұрақтамай, желдей жүйткіп бара жатқан қоғам ағымына ілесіп, белгілі бір жетістікке жету үшін тіл білудің маңызы зор. Қазіргі заманда дүниежүзінде шет тілдерінің белгілі бір тобы жаһандық мәртебеге ие болды. Сонымен бірге шет тілдерін білу білім алушылардың өздерін қоршаған ортаға, сағат сайын дамып жатқан жаңа заманға бейімделуіне айтарлықтай жағдай жасай алады. ХХІ ғасыр, ақпарат заманында, шет тілдерін білу арқылы көкжиегің кеңейеді. Дәуір көшіне ілесіп, аяққа нық тұру үшін, бір жерде тұрып қалмай, дамып, ғылым-білім меңгеріп, қоғамның сан саласында жетістікке жету үшін я болмаса, жай ғана интернет мүмкіндіктерін толығымен пайдалану үшін дамыған шет тілін үйренудің маңызы зор.

«Бір тіл адам баласын өмір дәлізіне шығарса, басқа тілдерді білу сол дәліздегі есіктерді айқара ашады» дейді Ұлыбританияның әйгілі саясаткері Фрэнк Смит. Сол үшін қазіргі кезде перзентінің болашағына жағдай жасауға талпынатын ата-аналар балаларына ерте жастан тіл үйретіп, мектептер бастауыш сыныптан бастап, шет тіліне ден қойып отыр. Сол арқылы қоғам енді жетіліп келе жатқан ұрпақтың жастайынан заман ағымына ілесуіне жағдай жасап жатыр. Тіл білетін кез келген адам қоғамнан өз орнын тауып, оның ажырамас бөлшегіне айнала алады. Ондай адамның қоғамдық өмірінде сан мыңдаған мүмкіндіктер пайда болып, алдынан жарқын болашаққа бастар есіктер ашылатыны белгілі. Шет тілінде қарым-қатынас дағдысын меңгерген кез келген адам халықаралық қарым-қатынас деңгейіне жете алады. Осындай себептерге байланысты қазіргі қоғамда шеттілдік білім берудегі екінші тұлғаны қалыптастыру осы кезеңде шет тілін оқытудың негізгі мақсаты

ретінде қарастырылады. Екінші тілдік тұлғаны қалыптастыру дегеніміз – білім алушының тіл арқылы шет елдің мәдениетіне еніп, сол елдің болмысын, салт-дәстүрін, әдет-ғұрпын және саяси жүйесін ұғынуы. Екінші тілдік тұлға бірінші тілдік тұлға негізінде пайда болатынын атап өткен жөн.

Осы тақырып аясында «бала өмірге келген сәттен бастап, бірінші тілдік тұлға ретінде дамып, жаңа өмірге аяқ басады, өз ана тілінің дыбыстарын естіп, ана тілінде сөйлеп, өз төл мәдениетін, әдет-ғұрпын ұғынып, өз жас деңгейіне лайықты мәдениетті меңгерген тұлға болып қалыптасады. Мектепке аяқ басқан соң жоғары сыныпта шетел тілімен танысып, сол елдің мәдениеті туралы таным көкжиегін кеңейтеді. Яғни, шетел мәдениеті өзінің төл мәдениеті негізінде санасында қалыптасады», – дейді Т.Т. Аяпова (Аяпова, 2003: 30) [1, 30].

Мақсаты. Білім алушылардың тіл білімін дамытудағы ең жақсы көмек – бұл баланың уәждемесін, ынтасын арттыру, оқуға деген оқу-танымдық құзіретті қалыптастыру. Осы бір мәселенің өзектілігі қазіргі уақытта шет тілін оқыту әдістемесі саласында еңбек етіп жүрген көптеген ғалымдардың сабақтарында мұны күн тәртібіндегі мәселе ретінде қарап, оған деген қызығушылығының артуына байланысты. Өйткені бұл шет тілі сабақтарындағы оқу-танымдық құзырет, оқу іс-әрекетінің тиімділігін арттырудың оңтайлы жағдайларын ізденумен байланысты. Ол оқыту сапасына тікелей жанасатындықтан тұрақсыздыққа ұшырайды. Дәл осы фактор осы мәселенің өзектілігін айқын көрсетеді және оны зерттеуге айтарлықтай мүмкіндік береді. Білім беру саласында қызмет етіп жүрген ғалымдар мен зерттеушілер шет тілі сабақтарында оқу-танымдық құзыреттің қалыптасуы – сабақта жасалатын жағдайларға,

оқу бағдарламасындағы материалдың, балаға берілетін ақпараттың сапасы мен санына, оған қоса оқытылып жатқан пәннің білім алушылар үшін қаншалықты қызықты екендігіне тікелей байланысты екенін ерекше атап өтеді (Беленкова, Атабекова, 2009: 13), [2, 13].

Кейінгі жылдардағы отандық әдістемеді оқу-танымдық құзірет – тілдік, әлеуметтік-мәдени, компенсаторлық және сөйлей алумен қатар, шет тіліндегі коммуникативтік құзіреттің құрамдас бөлігі. Оқу-танымдық құзіреттің қалыптасуы студенттерге ғылыми тұрғыдан да, білімнің әртүрлі салаларында да өз мүдделері мен танымдық қажеттіліктерін қанағаттандыру үшін санасына байлаған шет тіліндегі білімін кеңінен қолдануға мүмкіндік береді. Оқу-танымдық құзірет шет тілін меңгеру бойынша оқу қызметін жетілдіруге, сонымен қатар оны білім беруді және өздігінен білім алуды жалғастыру мақсатында пайдаға асыруға мүмкіндік беретін қызметтің жалпыланған әдістерін, жалпы білім беру және арнайы оқу дағдыларын дамытуды көздейді. Сонымен қатар оқу-танымдық құзірет ұғымын нақты танымдық объектілермен байланысқан логикалық, әдіснамалық, жалпы білім беру іс-әрекетінің элементтерін қамтитын тәуелсіз танымдық іс-әрекет саласындағы білім алушының қабілеттерінің жиынтығы деп түсіндіруге болады.

Күніне көлдей жаңалық ашылып, қоғам мен заман көрінісі сағат сайын өзгеріске ұшырап жатқан ақпараттық заманда білім беру парадигмасында «құзырет тәсілі» болашақ мамандарды кәсіби даярлаудың мақсаттарын, міндеттері мен мазмұнын әзірлеудің басым әдіснамалық негізі ретінде қарастырылады. Осы тұрғыда жалпыхалықтық қолданыстағы мемлекеттік білім беру стандарттарын қайта қарастыру, оған қоса білім беру жүйесін жетілдіру бар. Бұл шара құзырет пен құзыреттілік мәселесін дамытудың жоғары теориялық және практикалық маңыздылығын тудырды, оның тұжырымдамасы белгілі бір қызмет саласымен байланысты, сондықтан қазір құзыреттілік пен құзыреттің әртүрлі түрлері ерекшеленеді. Олардың бірінің мәні – «тек кәсіби білікке ғана емес, сонымен қатар кең мағынада құзыретке ие болу үшін жұмыс істеуді үйрену, яғни бұл өмірде болатын сан түрлі жағдайларды жеңуге және жеке де, топта да жұмыс істеуге мүмкіндік береді» (Вайсбурд, 1983: 23) [3, 23]. Топтағы жұмыс белгілі бір мәселені шешу үшін өзара әрекеттесуді, қарым-қатынасты жүзеге асыруды қамтып, жоғары білімі бар кәсіби маманның

коммуникативті құзіреттіліктің осындай түріне машықтануын талап етеді. Коммуникативті құзыреттің мәні мен мағынасын, мазмұнын мен жалпы ерекшелігін анықтау үшін аталған құбылысты осы тұжырымдамамен жұмыс істейтін әлеуметтік-гуманитарлық білімнің әртүрлі салалары тұрғысынан қарастыру қажет. Жалпы мақаланың негізгі мақсаты – шет тілін оқыту барысында құзыреттік білім беру бағыттарын айқындау, сол арқылы тиімді оқыту әдісін табу.

Әдебиеттерге шолу

«Құзыреттілік» пен «құзырет» ұғымдары педагогика қызметкерлерінің білігі мен кәсіби шеберлігін бағалау барысында жиі қолданылғанымен, қазіргі уақытқа дейін аталмыш ұғымдардың толымды әрі нақты мағынасы берілмеген, сонымен қатар қос ұғымның өзара ара-жігі де ажыратылмаған (Бухбиндер, 1980:2) [4, 2].

Кейбір анықтамалық және ғылыми басылымдарда, соның ішінде әдістемелік әдебиеттерде «құзыреттілік» пен «құзырет» ұғымдары бір мағыналы, синонимдес терминдер ретінде қолданылады. Десе де Т. Білдебаевтың «Қазіргі заман ұғымдары мен терминдерінің қысқаша түсіндірме сөздігі» атты еңбегінде «құзырет сөзі (латын тілінде *competentia* – құқығы бойынша тиесілік, *competo* – лайықты болу, сәйкес келу, күш салу, орыс тілінде компетенция) – белгілі бір саладағы білімдер мен тәжірибе, белгілі бір адамның ерекше хабардар мәселелерінің ауқымы» – деген анықтама берілген (Бим, 1977:13) [5,13]. Ал «құзыреттілік» деп маманның қандай да бір құзыреттерді игеріп, оны өз қызметі барысында тиімді әрі жүйелі түрде пайдалана білуін айтады екен. Сонымен қатар латын тілінен аударғанда «құзыретті» сөзі «өз ісін жетік білу, танымы мол, тәжірибелі, қабілетті» деген мағыналарды білдіреді. Осы бір қос ұғымның мән-мағынасы мен мазмұны, маңызы жақын әрі өзара тығыз байланысты болғанымен, феноменологиялық тұрғыдан екі түрлі термин болып келеді. «Құзырет» ұғымы «құзыреттілік» ұғымының құрамдас бөлігі болса, құзыреттілік құзыреттер негізінде қалыптасады. Бұл пікірді білім беру саласында құзыреттілік бағытын зерттеумен айналысып, осы салада талай жыл бойы талмай еңбек етіп жүрген ғалым А.В. Хуторской өзінің «Дидактическая эвристика. Теория и технология креативного обучения» атта еңбегінде ашып жазған (Вербицкий, 2018:87), [6, 87].

«Құзырет» ұғымы – дәстүр бойынша, білім беру мақсатындағы білім алушы иеленуі керек

білім мен дағдылар жиынтығы. Бұл ұғымның мәні осылай анықталады. Алайда, қазіргі кезде мұндай тәсілдер жеткіліксіз болып шықты. Қоғамға (кәсіби оқу орындары, өндіріс пен отбасы, қоршаған орта) тек қана білімді және кеңес беруші маман емес, түрлі өзгерістер мен болашақ өмірге, жаңа өмірге бейімделуге дайын, өзінің өмірлік және кәсіби мәселелерін іс жүзінде шеше алуымен қатар айналасындағы қоғамға, өзін қоршаған орта мен айналасында пайда әкелетін, мемлекет мүддесіне жұмыс жасайтын тұлғалар, болашақ мамандар қажет. Бұл ұғымдарды педагогика практикасына енгізу ісі білім берудің мазмұны мен әдістерін, түрлі тәсілдерді өзгертуді, білім беру аяқталғаннан кейін және жеке пәндерді оқу кезінде білім алушылар игеруі керек іс-әрекеттерді нақтылауды қажет етеді. Құзыретке ие тұлғаның анықтамасы, яғни ол не істей алады, қандай қызмет түрін игереді, оның үлкен өмірге деген дайындығы, бәрі-бәрі құзыреттілік тәсіл деп аталады. Құзыреттік тәсіл дегеніміз – басым білім беру мен тәрбиелеу парадигмасын біртіндеп қайта бағдарлауды, әлеуетті, білім алушының қазіргі заманғы көп факторлы әлеуметтік-саяси, нарықтық-экономикалық, ақпараттық және коммуникациялық қаныққан кеңістік жағдайында өмір сүру және тұрақты түрде өзін-өзі қамтамасыз ету, қоршаған ортаға бейімделу, білгенін саналы түрде өз қажетіне пайдалана білу қабілетін білдіретін құзыреттер кешенін меңгеру үшін жағдай жасау дағдыларын қалыптастыруды білдіреді.

«Құзырет» сөзінің мәніне жіті тоқталып өтер болсақ, бұл – білім алушылардың оқу-тәрбие процесінде қалыптасқан біліктері мен дағдылары. Өткен ғасырдың әйгілі психолог маманы В.Г. Асеевтің анықтамасы бойынша «оқу іс-әрекетінде мақсатқа жетуге, яғни іс-әрекет арқылы білім алуға дайын тұлғаны білдіреді» (Обдалова, 2014:12), [7, 12]. Білім алушының оқу-тәрбие процесіне ешкімнің көмегінен, өзі қосылуына бағытталған оқытудың арқасында алынған білім, тәжірибе, өмірлік құндылықтар, бейімділіктерде білім алушылардың құзыреттілігі қалыптасады. Біз «құзырет» ұғымының мәні туралы зерттеушілердің әртүрлі көзқарастарын талдаймыз. Осы салада жүйелі еңбек еткен ғалым Н.М. Беленкованың еңбегінде «құзырет» ұғымы «қабілет» ұғымымен байланыса түсіндіріледі, ғалым оны әлеуметтік-педагогикалық тұрғыда ашып, құзыреттілік білім беру процесінде басталған адамның жеке өмірлік белсенділігінің нәтижесі деген тоқтамға келеді (Жетписбаева, 2014:65) [8, 65].

Қазіргі заманғы білім беру тіл маманы мұғалімінің алдына белгілі бір талаптар қояды, мәселен негізгі құзыреттерді қалыптастыру арқылы жеке тұлғалық қасиеттерді дамыту қажет. Педагогикалық және тәрбиелік талаптарды орындау кезінде қандай да бір нәтижеге қол жеткізу барысында шет тілдерін оқытудың төрт тәсілі жүзеге асырылады. Олар – тұлғаға бағытталған, коммуникативті, құзыреттілік және әлеуметтік-мәдени.

Кез келген шетел тілі, соның ішінде ағылшын тілі, белгілі бір дағдылар негізінде оқытылады. Ол сөйлеу, тыңдап түсіну, оқу және жазу дағдылары. Сонымен қатар оқушыларға осы дағдылармен бірге грамматика мен лексиканы білу міндеті жүктеледі. Құзырет пайдаланылатын мәнмәтінге байланысты. Басқаша айтқанда оқушылар шетел тілін өмірдің кез келген жағдайында қолдануға бейімделуі қажет. Құзыреттік тәсіл, құзыреттілік негізде білім беру және құзыретке негізделген тілді оқыту ұғымдарында негізгі мәселе «құзырет» екенін айқын көруге болады. Құзыреттің түрлері туралы ғалымдардың көзқарасы сан тарапқа шашырап, бір-біріне ұқсамайтын болып келеді. Мысалы құзыретті іс жүзінде пайдаланылатын болсақ, оны «қатысымдық құзырет» және қатысымдық қабілет арқылы байланыс орнатуға мүмкіндік беретін «тұлғааралық құзырет» деп жіктеуге болады. Осылардың ішінен, көпшілік қабылдаған құзыреттерді бөліп айта аламыз. Олар – интеллектуалды, әдістемелік, жеке тұлға, әлеуметтік және қатысымдық құзырет.

Зерттеу әдістемесі

Филология ғылымдарының докторы, профессор С.С. Құнанбаеваның пікірінше, «шеттілдік білім берудегі негізгі құзырет – мәдениетаралық қатысымдық құзырет, яғни бұл шеттілдік білім берудің қалыптастырушы нысаны ретінде түсіндіріледі. Бұл ұғымның мағынасы өте кең, анығырақ айтатын болсақ, мәдениетаралық қатысымдық құзырет түрлі мәдениет өкілдері арасында қарым-қатынасты түсіндіретін мәдениеттану мен мәдениетаралық қатысымды басқару қабілеті ретінде қолданылады» (Құнанбаева, 2010:12) [9, 12].

Тұлғаның жеке қасиеттерінен және басқа да факторлардан басқа (жоғарыда аталған) заманға сай, жоғары дамыған мұғалімнің қалыптасуына таным көкжиегі де әсер етеді, бұл өз кезегінде адамның жады сияқты белгілі бір нәрсемен әрекеттесу арқылы кеңейе алады. Болашақ пе-

дагогика саласының маманын қалыптастырудың негізін құрайтын пәндерге көше отырып, бұл пәнді мемлекеттік тілде жүргізу (орыс топтары үшін) тек осы мамандыққа ғана емес, басқаларға да маңызды талаптардың бірі болып саналады. Алайда көп тілді сала мен педагогикалық бағыт жоғары білімді және дамыған тұлғаны қалыптастыратынын атап өткен жөн. Осылайша, көптілді білім беру бұрынғы білімге ұқсамайды. Көптілді білім беру жалпы оқу бағдарламасы мен білім беру жүйесіне өзінше түзетулерін енгізеді. Ол өзгерістерді табысты түрде іске асыру үшін көптілді педагог кадрлар ауадай қажет. Сонымен қатар қажетті құзыреттер жиынтығы бар дайындалған мамандар арқылы жоғары нәтижеге қол жеткізе аламыз. Осы ұсынылған көптілділік жағдайындағы шет тілдері мұғалімінің құзыреттілік моделі қазіргі жағдайда кәсіби шет тілдері мұғаліміне сәйкес келетін барлық қасиеттерді ескереді. Бүгінгі таңда шет тілі мұғалімдерінің көптеген құзыреттілік модельдері қалыптасып үлгерді. Осы зерттеуде ұсынылған модель көптілділіктің осы уақытқа дейін қалыптасқан жағдайларын атап көрсете отырып, таным көкжиегі кең, жүйелі жұмыс істейтін жоғары дамыған педагогика маманының қалыптасуына бағытталған. Бұл мүмкіндік, бір қарағанда, күрделі болып көрінеді, десе де іс жүзінде тұрақты өсу үшін керемет ынталандыру болатынын естен шығармаған жөн. Жоғарыда аталған бірнеше факторға байланысты көптілді-коммуникативтік құзыреттілік болмаса көптілді, негізделген кадрларды даярлау мен қалыптастыру шараларын жүзеге асыру мүмкін емес (Климентенко, Миролюбов, 1981:78) [10, 78].

Білім беру саласындағы құзыреттік тәсіл жүйесінде бірінші орынға білім алушының белгілі бір материалды жадына сақтап алуын емес, ойы, санасы мен танымының кеңейіп, басқа адамдармен қарым-қатынаста, кәсіби өмірде, өзінің жеке шекараларын қалыптастырып, өмірден өз жолын табу барысында туындайтын мәселелерді шеше білуіне баса мән береді. Құзыреттік тұрғысынан білім беру іс-әрекетінің нәтижесінде құзыретті қалыптастырудың басты негіздерінің бірі де бірегейі – танымдық тұрғыда білім бере отырып, баланы болашаққа дайындау.

Қолдану аясы өте кең әрі әмбебап болып келетін құзыреттер «негізгі құзыреттер» деп аталады. Негізгі құзыреттер маманның жан-жақты болуын қамтамасыз етеді. Негізгі құзыреттер жалпы білім берудің негізгі мақсаттарына, әлеуметтік тәжірибе мен жеке тәжірибенің

құрылымдық көрінісіне, сонымен бірге білім алушының ғасырлар бойы қалыптасып қалған әлеуметтік тәжірибені игере алуына, қазіргі дамып жатқан қоғамдағы өмір мен практикалық дағдыларды бойына жинап алуына мүмкіндік беретін негізгі іс-әрекеттерге негізделген. Осы позицияларды еске ұстай отырып, негізгі құзыреттер бірнеше ірі топқа бөлінеді. Қазіргі шет тілін оқыту әдістемесінде оқыту мақсатын анықтау барысында «білім», «қабілеттілік», «білік», «біліктілік», «дағды», «меңгеру», «іскерлік» ұғымдарымен қатар, «құзырет», «құзыреттілік» ұғымдары қатар қолданылады (Пассов, 2000:125) [11, 125]. Еуропа кеңесі негізгі құзыреттерді бес топқа бөліп қарастыруды жөн санайды. Олар:

– саяси және әлеуметтік құзыреттер, бұл дегеніміз – жеке тұлғаның өзіне жауапкершілік алу, басқа да адамдармен бірлесе қандай да бір мәселені шешіп, алдына қойған мақсаттарының жүзеге асырылуына қатысу, сан алуан этномәдениеттер мен діндерге толеранттылықпен қарау, өзінің тұлға ретінде жеке мүддесін әлеумет пен қоғам қажеттіліктерімен үйлестіре білу қабілеттері;

– мәдениетаралық құзыреттер, яғни дүниежүзіндегі түрлі ұлт, сан түрлі мәдениет пен дін өкілдерінің өзара түсіністік, сыйластық, бірбіріне деген құрмет негізінде қарым-қатынас жасау қабілеті;

– коммуникативтік құзырет дегеніміз – сан түрлі әлем тілдерінде ауызша және жазбаша қарым-қатынас жасау технологияларын сапалы меңгеру (оның ішінде компьютерлік бағдарламалау, Интернет желісі арқылы қарым-қатынас жасау және тағы да басқа қабілеттер бар);

– әлеуметтік-ақпараттық құзырет, құзыреттің осы бір түрі қазіргі заманда адам баласына аса қажет ақпараттық технологияларды меңгеру, бұқаралық ақпарат құралдарында жарияланатын ақпараттардың бәріне дерлік сыни көзқараспен қарауды қарастырады;

– жекебас құзыреті – өзінің білім беру деңгейін тұрақты түрде арттыруға, үнемі дамып отыруға дайын болу, тұлғаның жекебас әлеуетін толыққанды іске асыру қажеттілігінің болуы, өз бетімен білім мен біліктерді игеру, өзін-өзі дамыту қабілеттері (Елизарова, 2005:306) [12, 306].

Жоғарыда аталған құзырет түрлері мен қабілеттердің барлығы ұрпақтың заман көшіне ілесіп, мемлекетіміздің әлемнің басқа елдерімен терезесі тең қарым-қатынас орнатуына септігін тигізеді.

Шеттілдік білім беру саласында негізгі қағида – оқытудың тұлғаға бағытталған бағыты, яғни

білім алушының жеке басына бағытталуы. Білім алушылардың жеке қабілеттері, бейімділігі мен мүмкіндіктері оқыту процесінің негізін қалайды. Жеке тұлғаға бағытталған оқыту оқу қарым-қатынасы, өзара ынтымақтастық, белсенді шығармашылық, шабытты жемісті қолдана білу, сонымен қатар білім алушыны тілдік ортаға кіргізу, сол жерде сіңуіне мүмкіндік беру сияқты нақты қарым-қатынастар арқылы жүзеге асырылады, сапалы түрде ұсынылады.

Білім ақпараты төртке бөлінеді:

– сөйлеу және есту бағыты;

– есте сақтау бағыты;

– мүмкіндіктер мен жекебас қабілеттері;

– даму деңгейі мен іскерлік машығы (Щукин, 2007:36) [13, 36].

Демек тұлғаға бағытталған тәсіл өтілген сабақта да, берілген тапсырмаларды да өз бетінше орындауда да әртүрлі деңгейдегі күрделілікпен көлемдегі тапсырмаларды таңдау, оқу материалын барынша сапалы игеру қарқынының өзгермелілігі, педагог маманға жұптасып я болмаса топтасып істейтін жұмысты ұйымдастыруға көмектесу, білім алушыларды жұмысқа тартуға жәрдемдесетін жеке шығармашылық тапсырмалармен әртүрлі жобаларды іске асыруға мүмкіндік береді. Сонымен бірге баланы дамыту кезінде коммуникативті тәсіл де маңызды рөл атқарады. Ең бастысы, бұл тәсіл – мұғалім мен білім алушы арасындағы психологиялық кедергіні жоюға бағытталған. Коммуникативті тәсілді қолдана отырып, мұғалім әртүрлі ойын элементтерін, жұптық және командалық жұмысты қолдануға, дөңгелек үстелдер, пікірталастар мен викториналар ұйымдастыру арқылы сабағын қызықты өткізіп, оқушылардың құлшынысын арттыра алады. Осы тәсілді қолдану нәтижесінде сабақ студенттер үшін шығармашылыққа толы әрі қызықты болады. Педагогика ғылымына еңбек сіңірген әйгілі ғалым И.Л. Бимнің пікірінше, «коммуникативтілік» термині сөйлеу арқылы нақты байланыстарды жүзеге асыруға байланысты емес. Бұл белгілі бір жеке тұлғаны шет тілінде рухани және мәдени құндылықтармен таныстыру процесі (Савиньон, 2018) [14, 19].

Кейінгі жылдары шет тілін білудің рөлі күннен-күнге артып, шет тіліне деген адамдардың сұранысы жоғарылап келеді. Кез келген шет тілін сапалы үйрену, сол тілде қарым-қатынас жасауға машықтану қажырлы еңбекті қажет етеді. Мұндай зияткерлік іс-әрекетті жоғары ынталандыру керек екені анық. Осыған байланысты оқу-танымдық құзіретті қалыптастыру, оқу іс-әрекетін ынталандыру мәселелері күннен-күнге

маңызын арттырып жатыр және оларды мұғалім, психолог, әдіскер секілді мамандар зерттейді. Шет тілдерін оқытудың көп жылдық тәжірибесі қарапайым оқушылардың едәуір бөлігінің шет тілін үйренуге құлықсыз, ынтасының төмен екенін көрсетеді.

Зерттеу нәтижелері мен талқылау

Шеттілдік білім беруде оқу-танымдық құзыретті қалыптастыру – бұл оқуға деген ішкі мотивтердің пайда болуына жағдай жасау, білім алушылардың одан әрі өзін-өзі дамытуы туралы хабардар болуын қамтамасыз ету. Демек, тек біліміне бағытталған тәсіл тұлғаны оқыту мен тәрбиелеудегі қазіргі құзіреттілікке жол беріп, оның болашағына айтарлықтай әсер етеді деп қорытынды жасауға болады. Ағылшын тілі сабағына келетін болсақ, шет тіліндегі негізгі жалпы білім беру стандартына сәйкес осы тілді үйренуде сапалы да жаңа мақсаттарға жету міндеттері қойылады. Негізгі мақсат – оның құрамдас бөліктерінің жиынтығында шет тіліндегі коммуникативті құзыреттілікті дамыта сөйлеу, тілдік, әлеуметтік-мәдени, компенсаторлық, оқу және танымдық қабілеттер мен дағдыларды нығайтуға жағдай жасау. Атап айтқанда:

– сөйлеу құзыреттілігі – сөйлеу әрекетінің төрт негізгі түрі арқылы коммуникативтік дағдыларды дамыту, бұған сөйлеу, тыңдау, оқу, жазу дағдылары жатады (кез келген оқушы өзі үйренетін тілді қарым-қатынас құралы және танымдық іс-әрекет құралы ретінде функционалды түрде қолданады, шетелдік мәтіндер мен ғылыми мақалалардың түпнұсқасын оқып, оның ішінде таңдалған мамандыққа бағытталғанын жадына сақтайды, ақпаратты дәйекті, қысқа да нұсқа жеткізе алады, қарым-қатынас кезінде өзгенің жеке шекарасын құрметтеп, тұлғаның мәртебесін ескере отырып, сөйлеу мәнері мен мінез-құлқын бағындыра алады);

– тілдік құзыреттілік – негізгі білім беру үшін таңдалған қарым-қатынас тақырыптарына, салалары мен жағдайларына сәйкес жаңа тілдік құралдарды (фонетикалық, орфографиялық, лексикалық және грамматикалық) жүйелі түрде игеру; оқытылатын тілдің тілдік құбылыстары, ана тілінде және оқытылатын тілде ойды білдірудің әртүрлі тәсілдері туралы білімді игеру;

– әлеуметтік-мәдени құзыреттілік – негізгі білім алушылардың әртүрлі кезеңдеріндегі тәжірибесіне, қызығушылықтарына, психологиялық ерекшеліктеріне сәйкес келетін қарым-қатынас

салалары мен жағдайлары аясында білім алушыларды оқытылатын шет тілі елінің мәдениетіне, дәстүрлеріне және болмысына баулу; шет тілді мәдениетаралық қарым-қатынас жағдайында өз елін, мәдениетін көрсете білуді қалыптастыру;

– компенсаторлық құзыреттілік – ақпаратты алу және беру кезінде тілдік құралдардың жетіспеушілігі жағдайында жағдайдан шығу дағдыларын дамыту;

– оқу-танымдық құзырет – жалпы және арнайы оқу дағдыларын одан әрі дамыту, бұл білім беруді және өзін-өзі оқытуды жалғастыру үшін зерттелетін тілді қолдануға, шет тілін меңгерудегі оқу қызметін жетілдіруге және оның өнімділігін арттыруға мүмкіндік береді (білім алушыларды тілдер мен мәдениеттерді өз бетінше үйренудің қолжетімді тәсілдерімен, оның ішінде жаңа ақпараттық технологияларды пайдалана отырып таныстыру қажет) (Kralova, Kovacicova, Repova, Skorvagova, 2021:138) [15, 138].

Қазіргі білім беру парадигмасында құзыреттік тәсіл болашақ мамандарды кәсіби даярлаудың мақсаттарын, негізгі міндеттері мен мазмұнын әзірлеудің басым әдіснамалық негізі ретінде қарастырылады. Бұл тұрғыда қолданыстағы мемлекеттік білім беру стандарттарын қайта қарастыру, сондай-ақ білім беру жүйесін жетілдіру бар. Бұл құзыреттік проблемасын дамытудың жоғары теориялық және практикалық маңыздылығын тудырды, оның тұжырымдамасы белгілі бір қызмет саласымен байланысты, сондықтан құзыреттіліктің әртүрлі түрлері ерекшеленеді. Олардың бірінің мәні – тек кәсіби біліктілікке ғана емес, сонымен қатар кең мағынада құзыреттілікке ие болу үшін жұмыс істеуді үйрену, бұл әртүрлі көптеген жағдайларды жеңуге және топта жұмыс істеуге мүмкіндік беру. Топтағы жұмыс, жағдайды басқару өзара әрекеттесуді, қарым-қатынасты жүзеге асыруды қамтиды, бұл жоғары білімі бар маманнан коммуникативті құзыреттіліктің осындай түрін иеленуді талап етеді. Коммуникативтік құзыреттіліктің мәні мен ерекшелігін анықтау үшін аталған құбылысты осы тұжырымдамамен жұмыс істейтін әлеуметтік-гуманитарлық білім-

нің әртүрлі салалары тұрғысынан қарастыру қажет [15].

Қорытынды

Біз өзіміздің зерттеу жұмысымыздың нәтижесінде, шеттілдік білім берудің соңғы нәтижесі – мәдениаралық қарым-қатыс құзыретінің мәні зор екенін байқадық. Тіл үйренуші құзыретті меңгеру үшін С.С. Құнанбаеваның сөзінше мына субқұзыреттер қажет:

– әлеуметтік субқұзырет, әлеуметтік-мәдени субқұзырет, когнитивтік субқұзырет, лингвомәдени субқұзырет, концептуалдық субқұзырет, жеке тұлғаға бағдарланған субқұзыреттер, барлығы оқу процесінде бастапқы деңгейден соңына дейін жұмыс істейді. Ол деген лингвистикалық материалдар арқылы беріледі және меңгеру арқылы соңғы нәтижеге жетеді. Бұл біздің зерттеу жұмысымыздың ең маңызды тұсы.

Құзырет білім берудің интегративтік сапалы сипаттамасы, қазіргі заманғы білім беру нәтижесі белгілі бір құзыреттер құрамы болып табылады, яғни ол дегеніміз білім берудегі құзырет үлгісі қоғам талабын қанағаттандыратын бітіруші үлгісі.

Қазіргі кезде білім беру ұйымдарында шетел тілінде оқыту оқушыларға белгілі бір көлемде білім беріп қана қоймай, олардың қабілеттерін шет тілі арқылы дамытып, оларды мәдениаралық қарым-қатынасқа дайындайтын етіп ұйымдастырылуы керек. Мектеп білім беру мекемесі ғана емес, оқушының жеке басын, тұлғалық қабілеттерін дамыту мектебіне айналады. Құзырет шет тілінде оқытудың түпкі мақсаттарын терең түсінуге, сөйлеу әрекетінің әр түрлі түрлерін меңгерудің ерекшеліктерін білуге, сонымен қатар оқушылардың танымдық мүмкіндіктері мен әлеуметін білуге негізделген.

Шеттілдік білім берудегі құзырет білім алушыларға білім беру үрдісінде шет тілінің көмегімен экстралингвистикалық, аймақтық ақпараттарды ескере отырып, моральдық-этикалық және патриоттық тәрбиемен қалыптасады.

Әдебиеттер

- 1 Аяпова Т. Сөйлеу онтогенезі. – Алматы: Раритет, 2003. – 280 б.
- 2 Беленкова Н.М., Атабекова А.А. Иноязычная коммуникативная компетенция как средство социальной адаптации будущего специалиста в вузе: результаты экспериментального обучения // Высшее образование сегодня. – 2009. – № 8. – 67 с.
- 3 Вайсбурд М.Л. Типы задач в обучении иноязычной речевой деятельности / М.Л. Вайсбурд / Развитие познавательной активности в процессе овладения речевой деятельностью на иностранном языке. – М.: АПН/НИИСиМО, 1983. – 186 с.

- 4 Бухбиндер В.А. Очерки методики обучения устной речи на иностранных языках / В.А. Бухбиндер. – Киев, 1980. – 16 с.
- 5 Бим И.Л. Методика обучения иностранным языкам как наука и проблемы школьного учебника. – М.: Русский язык, 1977. – 27 с.
- 6 Вербицкий А.А. Иноязычное образование в контексте профессии // Вестник Московского государственного лингвистического университета. Образование и педагогические науки. – 2018. – №. 2 (796).
- 7 Обдалова О.А. Иноязычное образование в XXI веке в контексте социокультурных и педагогических изменений. – Т.: Изд. Томского ун-та, 2014. – 180 с.
- 8 Жетписбаева Б.А. Полиязычное образование: теория и методология: моногр. – Алматы: Білім, 2011. – 343 с.
- 9 Кунанбаева С.С. Теория и практика современного иноязычного образования. – Алматы, 2010. – 344 с.
- 10 Климентенко А.А., Миролюбов А.А. Теоретические основы методики обучения иностранным языкам в школе. – М.: Педагогика, 1981. – 456 с.
- 11 Пассов Е.И. Программа-концепция коммуникативного иноязычного образования. – М.: Просвещение, 2000. – 170 с.
- 12 Елизарова Е.Г. Культура и обучение иностранным языкам. – СПб., 2005. – 352 с.
- 13 Шукин А.Н. Обучение иностранному языку: теория и практика. – М.: Филоматис, 2007. – 348 с.
- 14 Савиньон С.Д. Коммуникативная компетентность: теория и практика обучения. Энциклопедия преподавания английского языка TESOL. – 2018. <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/pdf/10.1002/9781118784235.eelt0047>
- 15 Kralova Z., Kovacikova E., Repova V., Skorvagova E. Activities in English classes inducing positive, negative emotions. The Education and Science Journal. – 2021. – Vol. 23. – № 1. – 136-155 p.

References

- Aiapova T. (2003) Soileu ontogenezi [Ontogenesis of Speech]. Almaty, Raritet, 280 p. (In Kazakh)
- Belenkova N.M. Atabekova A.A. (2009) Inoiazychnaia kommunikativnaia kompetensiia kak sredstvo sotsialnoi adaptatsii budushhego spetsialista v vuzе: rezul'taty eksperimental'nogo obucheniia [Foreign language communicative competence as a means of social adaptation of a future specialist at a university: the results of experimental learning] Higher education today. № 8, 67 p. (In Russian)
- Vaisburd M.L. (1983) Tipy zadach v obuchenii inoiazychnoi rechevoi deiatel'nosti. Razvitiе poznavatel'noi aktivnosti v prosesse ovladeniia rechevoi deiatel'nost'ю na inostrannom iazyke. [Types of tasks in teaching foreign language speech activity/Development of cognitive activity in the process of mastering speech activity in a foreign language]. М..APN.NIISiMO, 186 p. (In Russian)
- Buhbinder V.A. (1980) Oчерki metodiki obucheniia ustnoi rechi na inostrannykh iazykakh [Essays on the methods of teaching oral speech in foreign languages]. Kiev, Buhbinder V.A., 16 p. (In Russian)
- Bim I.L. (1977) Metodika obucheniia inostrannym iazykam kak nauka i problemy shkol'nogo uchebnika. [Methodology of teaching foreign languages as a science and problems of a school textbook] М. Russkii iazyk, 27 p. (In Russian)
- Verbiskii A.A. (2018) Inoiazychnoe obrazovanie v kontekste professii [Foreign language education in the context of the profession]. Bulletin of the Moscow State Linguistic University. Education and pedagogical sciences. №. 2 (796). (In Russian)
- Obdalova O.A. (2014) Inoiazychnoe obrazovanie v XXI veke v kontekste sosiokulturnykh i pedagogicheskikh izmenenii. [Foreign language education in the 21st century in the context of sociocultural and pedagogical changes]. P. Tomsk University, 180 p. (In Russian)
- Jetpisbaeva B.A. (2011) Poliiazychnoe obrazovanie: teoriia i metodologiia [Multilingual education: theory and methodology] monogr. Almaty, Bilim, 343 p. (In Russian)
- Kunanbaeva S.S. (2010) Teoriia i praktika sovremennogo inoiazychnogo obrazovaniia. [Theory and practice of modern foreign language education]. Almaty, Edelweiss, 344 p.
- Klimentenko AA, Mirolyubov AA (1981) Teoreticheskie osnovy metodiki obucheniia inostrannym iazykam v shkole. [Theoretical foundations of teaching foreign languages at school]. М. Pedagogy, 456 p. (In Russian)
- Passov E.I. (2000) Programma-konsepsiia kommunikativnogo inoiazychnogo obrazovaniia. [Program-concept of communicative foreign language education.]. М.. Education, 170 p. (In Russian)
- Elizarova E.G. (2005) Kultura i obuchenie inostrannym iazykam. [Culture and teaching foreign languages]. SPb, 352 p. (In Russian)
- Shukin A.N. (2007) Obuchenie inostrannomu iazyku: teoriia i praktika. [Teaching a foreign language: theory and practice]. М. Filomatis, 348 p. (In Russian)
- Sauvignon S.D. (2018) Kommunikativnaia kompetentnost: teoriia i praktika obucheniia. [Communicative competence: theory and practice of teaching]. TESOL Encyclopedia of Teaching English <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/pdf/10.1002/9781118784235.eelt0047> (In English)
- Kralova Z., Kovacikova E., Repova V., Skorvagova E. (2021) Activities in English classes inducing positive, negative emotions. The Education and Science Journal. Vol. 23, № 1. 136-155 p.

3-бөлім
**ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ-ПЕДАГОГИКАЛЫҚ
ЗЕРТТЕУЛЕР**

Section 3
**PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL
RESEARCH**

Раздел 3
**ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ
ИССЛЕДОВАНИЯ**

И.В. Гусаков* , А.Б. Ермаханова ,
Д.К. Нурмуханбетова

Казахская Академия Спорта и Туризма, Казахстан, г. Алматы,
*e-mail: gussakov09@gmail.com

АНАЛИТИЧЕСКИЙ ОБЗОР ЗАРУБЕЖНЫХ ИССЛЕДОВАНИЙ В ОБЛАСТИ ВОСПИТАНИЯ СПОРТИВНОГО РЕЗЕРВА В ПЛАВАНИИ

В статье проведен анализ актуальных проблем в области воспитания спортивного резерва по плаванию для выявления практических рекомендаций в этом виде спорта, основанных на исследованиях разных областей теории и методики плавания, биомеханики, физиологии; рассматриваются структура и содержание тренировочного процесса. Целью исследования являлся анализ и обобщение научно-методической литературы зарубежных авторов по теме исследования влияния метода USRPT на результативность пловцов. Актуальным направлением исследования является метод использования высокоинтенсивных отрезков в подготовки пловцов, разработанный американским тренером и ученым Brentом Рашаллом. В мировом сообществе тренеров по плаванию в воспитании спортивного резерва активно используются общепринятые тренировочные методы, авторами которых являются еще советские ученые. Однако современные тренеры мало уделяют внимания планированию и развитию специальных физических качеств пловцов на основе медико-биологических процессов организма. Оптимизация методов подготовки пловцов часто обсуждается в научной литературе. Узкая специфика вида спорта предполагает, что адаптация к тренировочным нагрузкам в значительной степени зависит от типа тренировки. Поэтому процесс подготовки спортивного резерва должен быть основан на системе энергообеспечения, технических навыках и диапазоне двигательных качеств, предъявляемых спецификой вида спорта. В предложенном исследовании приведен анализ современного метода развития специальных физических качеств, основанного на законах биоэнергетики.

Ключевые слова: плавание, биоэнергетика, метод малообъемных высокоинтенсивных тренировок.

I. Gussakov*, A. Yermakhanova, D. Nurmukhanbetova
Kazakh Academy of Sport and Tourism, Kazakhstan, Almaty,
*e-mail: gussakov09@gmail.com

Review of literature studies in the field of training methods in swimming

This article analyzes the topical problems in the training methods in swimming to identify lack of peer-reviewed literature on methodology of training. The review is based on the research of different areas of swimming theory and methodology, biomechanics, physiology; the structure and content of individual technologies. The aim of this study: the method of high-intensity ultra-short race pace training method, developed by the American coach and scientist Brent Rushall. In the world community of swimming coaches in reserve training generally accepted training methods authored by Soviet Union scientists are actively used. However, modern coaches pay little attention to planning and develop the special physical qualities of swimmers on the basis of medical and biological processes. Optimization of swimmers' training methods is often discussed in the scientific literature. The narrow specificity of the sport implies that adaptation to training loads depends largely on the type of training. Therefore, the training methods should be based on the system of energy supply, technical skills and the range of motor qualities demanded by the specificity of the sport. The proposed study presents an analysis of the modern method of developing special physical qualities based on the laws of bioenergetics.

Key words: swimming, bioenergy, low-volume high-intensity training.

И.В. Гусаков*, А.Б. Ермаханова, Д.К. Нурмуханбетова
Қазақ спорт және туризм академиясы, Қазақстан, Алматы қ.
*e-mail: gussakov09@gmail.com

Жүзуден спорт резервін даярлау саласындағы шетелдік зерттеулерге талдамалық шолу

Мақалада жүзуден спорттық резервті дайындау саласындағы жүзу теориясы мен әдістемесінің, биомеханиканың, физиологияның әртүрлі салаларын зерттеуге негізделген спорттың осы түріндегі проблемаларды айқындауға арналған өзекті мәселелерге талдау жасалынды; жекелей технологиялардың құрылымы мен мазмұны қарастырылған. Зерттеу мақсаты – зерттеу тақырыбы ауқымында USRPT әдісінің нәтижелілігіне әсері бойынша шетелдік авторлардың ғылыми-әдістемелік әдебиеттеріне сараптама жүргізу. Зерттеудің өзекті бағыты: авторы америкалық жаттықтырушы және ғалым Брент Рашал құрастырған жоғары қарқынды кесінді әдісі. Әлемдік қоғамдастықтағы жүзуден жаттықтырушы резервті дайындаудағы кеңес одағы ғалымдары авторлар болып табылатын жалпы қабылданған жаттығу әдістері белсенді түрде қолданылады. Алайда, заманауи жаттықтырушылар дененің медициналық-биологиялық үрдістеріне негізделген жүзушілердің арнайы дене қасиеттерін жоспарлауға және дамытуға аз көңіл бөледі. Жүзушілерді даярлау әдістерін оңтайландыру ғылыми әдебиеттерде жиі талқыланады. Спорттың өзіндік ерекшелігі бойынша жаттығу жүктемелеріне бейімделу көбінесе жаттығу түріне байланысты болады деп болжанады. Сондықтан спорт резервін даярлау үрдісі қуатпен қамтамасыз ету жүйесіне, техникалық дағдыларға және спорт түрінің ерекшелігімен ұсынылатын қозғалыс сапасының ауқымына негізделуі керек. Ұсынылған зерттеуде биоэнергетика заңдарына негізделген арнайы дене қасиеттерін дамытудың заманауи әдісіне талдау жасалған.

Түйін сөздер: жүзу, биоэнергетика, аз көлемді жоғары қарқынды жаттығу әдісі.

Введение

Для оценки эффективности тренировочных методов в плавании необходимы новые технологии и методики. Изучение новых зарубежных исследований в этой области позволит использовать и адаптировать новые методики для наших пловцов. Развитие специальных качеств пловцов на основе медико-биологического контроля организма при планировании тренировочных нагрузок с применением современных информационно-технологических систем позволит оптимизировать учебно-тренировочный процесс и справиться с отбором и подготовкой спортивного резерва.

Цель исследования: синтезировать научно-методическую литературу зарубежных авторов по теме исследования влияния метода USRPT на результативность пловцов и привести критический анализ.

Материалы и методы исследования

Было проанализировано более 30 статей зарубежных авторов на английском языке из научных журналов, зарегистрированных в ведущих базах цитирования с 1990 по 2020 год.

USRPT (Ultra-short race pace training) с английского языка можно перевести как метод тренировки ультракоротких соревновательных от-

резков (УКСО) – это система, ориентированная на использование особого формата тренировки, целью которого является возможность максимизации соревновательных элементов плавания. В нашей работе данный термин будет описан как метод малообъемных высокоинтенсивных тренировок (МВТ).

Результаты исследования и их обсуждение

МВТ впервые был определен профессором Брентом Рашаллом в 2011 году (Rushall, 2018: 4) [1]. Он включает в себя проплывание высокоинтенсивных отрезков, которые соответствуют максимальной скорости спортсмена в индивидуальной программе на соревнованиях. Для обеспечения максимального уровня интенсивности проплываемых отрезков в тренировочной программе используются только короткие отрезки соревновательной дистанции. Формат данных тренировок обычно сочетает большое количество отрезков, продолжительность которых не превышает 20 секунд. Целью МВТ является проплывание наибольшего объема дистанции в соревновательном режиме. Тренировочный процесс может быть скорректирован в целях предотвращения системной перетренированности пловцов. Многие методы тренировок, которые используются в традиционных подходах, не используются в методе тренировок МВТ, потому

что они нарушают принцип специализации на этапе спортивного совершенствования. Содержание тренировочной программы МВТ базируется на практике проплывания отрезков в соревновательном режиме, в то время как традиционные методы направлены на увеличение общих функциональных систем и крайне редко применяют тренировочные серии, целью которых является отработка соревновательных элементов.

Однако невозможно достигнуть ожидаемых результатов от использования метода МВТ, если техника плавания не находится на стабильном уровне. Основная причина заключается в том, что как энергообеспечение организма, так и техника специфичны для конкретной скорости плавания. Таким образом, для достижения более высокого уровня результатов автор рекомендует выполнять все тренировочные серии исключительно на максимальной скорости плавания.

Отличие МВТ от традиционных методов. В данной работе под термином «традиционные методы» будут рассмотрены все учебно-тренировочные программы, которые не являются МВТ. Особенно те программы, которые включают в себя плавание на средние дистанции или вовсе дистанционное плавание по 200 и более метров; тренировочные серии, целью которых является развитие физиологических возможностей (например, повышение уровня лактатной системы); тренировочные программы, построенные на основе норм и стандартов выполненного ежегодного объема. В настоящее время традиционные методы тренировок по плаванию широко применяются во многих странах.

Тренировочная программа МВТ обычно состоит из большого количества интервальных отрезков, от 20 до 50 повторений, выполняемых на коротких дистанциях длительностью 15-100 м, или 5-70 с, с короткими периодами отдыха 15-25 с (Такака, 1993: 955) [2]. Типичным примером может являться 20×50 м со скоростью плавания 200 м с интервалом отдыха 20 секунд между повторениями. Автор утверждает (Garrido, 2010: 305) [3], что концепция МВТ берет свое начало из самой ранней литературы по вопросу интервальной тренировки, которая была опубликована группой шведских физиологов под руководством Пер-Олофа Остранда (Trappe, 1994: 2011) [4], (Barbosa, 2010: 383) [5], (Barbosa, 2010: 265) [6]. Это раннее исследование продемонстрировало преимущество выполнения коротких интервальных отрезков с коротким периодом отдыха. Однако метод МВТ привел к большому количеству споров в плавательном

сообществе. Методики, применяемые элитными тренерами по плаванию, как правило, включают содержание большого объема упражнений, а также программ HVT – High Volume Training, в переводе с английского – метод больших плавательных объемов с низкой интенсивностью (Barbosa, 2010: 384) [5], (Barbosa, 2010: 267) [6], (Maglischo, 2003: 595) [7], (Girolid, 2012: 500) [8], (Strass, 1988: 153) [9], (Bencke, 2002: 172) [10], (Sadowski, 2012: 78) [11]. В наших ранних работах был опубликован материал по теме исследования биопедагогической методологии управления аэробными возможностями юных пловцов высокой квалификации (Гусаков, 2020: 124) [12]. Основным принципом высокообъемных тренировок является непрерывная деятельность, выполняемая ниже порога аэробного обмена или при стабильной концентрации лактата в крови на уровне менее 2 ммоль/л, и имеет длительную продолжительность (Toussaint, 1994: 390) [13], этот подход называется “традиционной или объемной программой” (Lucero, 2011: 33) [14]. Тренировочные объемы около 40 км, или 16 часов, в неделю распространены среди пловцов молодежного возраста (Lucero, 2011: 33) [14], (Toussaint, 1988: 2510) [15], (Morouço, 2011: 163) [16]. У высококвалифицированных пловцов объемы тренировок могут варьироваться до 110 км, или 29 часов, в неделю. Большое количество литературных источников (González-Badillo, 2010: 349) [18] и обзоры тренировочного процесса профессиональных команд констатируют, что программа HVT является весьма успешной методикой подготовки конкурентоспособных спортсменов. Тем не менее, некоторые литературные данные свидетельствуют о том, что все больше и больше профессиональных пловцов внедряют метод МВТ в свои тренировочные программы (Barbosa, 2010: 264) [6].

Основные принципы МВТ. Автор методики Brent Rushall (Rushall, 2018: 48) [19] констатирует, что данный метод основан на трех основополагающих принципах:

- 1) обучение технике, специфичной для соревновательной деятельности,
- 2) психологическая подготовка, специфичная для соревновательной деятельности,
- 3) физиологическая подготовка, специфичная для соревновательной деятельности.

Обучение технике с включением биомеханических элементов является наиболее важным компонентом МВТ. Поскольку техника плавания специфична для определенной скорости плавания, поэтому как можно больше тренировочных

серий должно выполняться в соревновательном темпе (Rushall, 2016: 15) [20]. Психологическая подготовка является вторым по важности компонентом МВТ для оптимизации соревновательных стратегий и повышения роли когнитивной активности в физиологических реакциях во время физических упражнений.

Также автор (Rushall, 2013: 9) [21] предполагает, что метод МВТ придерживается четырех фундаментальных принципов тренировки: индивидуализация, перетренированность, восстановление и специализация. Принципы тренировки обычно обсуждаются в научной литературе. Принцип специализации предполагает, что адаптация к тренировочным нагрузкам в значительной степени зависит от типа тренировки. Поэтому подготовка спортсмена должна основываться на доминирующих системах энергообеспечения, технических навыках и двигательных способностях, предъявляемых спецификой вида спорта. Brent Rushall (Rushall, 2017: 33) [22] указывает, что чем больше различаются тренировочные программы с соревновательной деятельностью, тем меньшую они имеют ценность. Принцип индивидуализации, по-видимому, очевиден, поскольку тренировка проводится с использованием отрезков, проплываемых со скоростью, соответствующей лучшим соревновательным показателям пловца (например, пловцу, специализирующемуся на дистанции 50 м вольным стилем, будет поставлена задача удерживать скорость, соответствующую его лучшему результату на дистанции 50 м вольным стилем).

Перетренированность в ряде традиционных методов является ключевым принципом тренировки и часто рассматривается основополагающей для улучшения спортивных результатов. Автор МВТ предполагает, что, когда пловец подвергает организм стрессу, то в период отдыха его организм реорганизует свои возможности таким образом, что последующие усилия с тем же самым стимулом вызывают меньшие физиологические сдвиги в организме. Адаптационные процессы в тренировочный период обычно происходят путем постепенного развития способностей, необходимых для того, чтобы переносить тренировочные нагрузки. Для того чтобы стимулировать более высокий уровень адаптации, следует увеличивать уровень тренировочных нагрузок. Принцип перетренированности также встречается в МВТ, поскольку характер сверхкоротких интервалов (15-100 м или 5-70 с) позволяет пловцам преодолеть большой объем соревновательной дистанции, благодаря чему увеличивается тренировочный стимул в трени-

ровочном процессе. Формат МВТ также направлен на увеличение общего числа интервальных повторений, выполняемых в соревновательном темпе до тех пор, пока не будет достигнуто плато на уровне производительности, что будет свидетельствовать о максимальной адаптации к тренировочному процессу (Rushall, 2016: 13) [23].

Принцип восстановления предполагает, что улучшение состояния спортсмена зависит от обеспечения адекватного восстановления, когда адаптация к тренировкам протекает на максимально высоком уровне. Тренировочные программы должны учитывать требования к восстановлению для каждого отдельного спортсмена с учетом индивидуальных особенностей. Формат МВТ строится с учетом индивидуальных различий восстановительных процессов. Например, когда пловец не может поддерживать заданную интервальную скорость, ему предлагается пропустить следующее повторение, что, следовательно, позволяет спортсмену лучше восстановиться (González-Badillo, 2010: 349) [18]. В качестве критерия остановки использования метода предлагается в общей сложности три отрезка, выполненных со скоростью ниже запланированной, поскольку первое неудачное проплывание может быть связано с технической ошибкой спортсмена, а не с функциональной усталостью. Таким образом, метод МВТ учитывает индивидуальную особенность каждого пловца к восстановлению послетренировочного стресса, поскольку рекомендованные интервалы отдыха прописываются для каждой тренировочной серии индивидуально.

Принцип индивидуализации предполагает, что тренер должен понимать потребности спортсмена (например, технические способности, физические характеристики, образ жизни и т.д.). Чтобы разработать программу тренировок, отвечающую этим потребностям, автор указывает, что основным преимуществом МВТ является удовлетворение индивидуальных потребностей пловца. Например, количество повторений, которые должны быть выполнены во время использования данного метода, не всегда должны строго соблюдаться. Чаще всего пловцы выполняют как можно больше интервальных повторений до точки усталости или до трех попыток ниже заданной скорости. Таким образом, этот метод учитывает ежедневные изменения в состоянии пловца.

Авторы Уильямсон и Дитройл (Williamson, 2020: 4) [24] исследовали физиологические процессы при использовании метода МВТ у 14 пловцов уровня университетской команды (7 мужчин

и 7 женщин, возраст $20 \pm 1,6$ года, личное лучшее время на 100 м вольным стилем $60,35 \pm 7,95$ с). Тренировочный метод МВТ включал в себя интервальные отрезки 20×25 м с соревновательной скоростью плавания, равной лучшему индивидуальному результату на 100 м, интервалы отдыха составляли 20 секунд. В качестве контроля физиологических процессов использовался контроль уровня концентрации лактата в крови (измерения производились после каждого четвертого отрезка), ЧСС (измерялась после каждого отрезка). Средние данные использованного метода были следующими: средняя продолжительность тренировочной нагрузки составила $15,32 \pm 1,77$ с, средний уровень концентрации лактата в крови составил $11,4 \pm 3,7$ ммол/л, средние показатели ЧСС составили 188 ± 9 ударов в минуту. Эти результаты указывают на то, что физиологические изменения при внедрении метода МВТ находятся на достоверном уровне статистической значимости. При рассмотрении перечисленных выше функций метод МВТ доминирует над традици-

онными методами тренировок. Научное обоснование каждого решения придает вес надежности и обоснованности выводов, которые могут быть сделаны. Трудно представить, чтобы кто-то отвергал очевидные выводы в сравнении метода МВТ с традиционными методами.

В семи исследованиях изучалось влияние метода МВТ на физиологическую работоспособность и эффективность плавания у молодых пловцов, элитных пловцов, университетских пловцов и пловцов-ветеранов (таблицы 1 и 2). В шести из 7 исследований было установлено, что использование данного метода привело к значительному улучшению физиологических показателей, как аэробных, так и анаэробных. Четыре из 7 исследований показали, что МВТ привел к значительному улучшению как специальных качеств пловцов, так и в соревновательной деятельности на дистанциях от 50 м до 1500 м. Ни одно из 7 исследований не привело к снижению физиологических показателей или показателей плавания после применения метода МВТ.

Таблица 1 – Содержание литературного обзора по теме исследования МВТ

Авторы	Кол-во участников	Пол (м/ж)	Возраст (год \pm станд. откл.)	Уровень квалификации	Методы используемых тренировок
Sperlich и коллеги (Sperlich, 2010: 1030) [25]	26	13 м/13 ж	$10,5 \pm 1,4$	от регионального до национального молодёжного	Количество тренировок более 4 раз в неделю, специализируются на дистанциях 50 и 100 метров
Faude и коллеги (Faude, 2008: 907) [26]	10	6 м/4 ж	$16,6 \pm 1,4$	от регионального до национального молодёжного	В среднем 20 часов в неделю, специализируются на дистанциях 100 – 400 метров. 9 из 10 участников входят в десятку лучших спортсменов на региональном уровне
Kilen и коллеги (Kilen, 2014: 3) [27]	41	30 м/11 ж	$20 \pm 2,7$	высокий уровень квалификации	Тренируются более 5 раз в неделю, с недельным объемом плавания от 20 км до 60 км. Специализируются на дистанциях 50-200 метров. Только два спортсмена специализируются на 400-800 метров вольным стилем.
Kame и коллеги (Kame, 1990: 6) [28]	17	17 м/0 ж	$19,06 \pm 0,22$	высокий уровень квалификации	Тренируются по 2 раза в день с объемом плавания от 9 до 12 км в день
Termin и Pendergast (Termin, 2000: 9) [29]	22	22 м/0 ж	$19,0 \pm 0,2$	высокий уровень квалификации	Тренируются по 2 раза в день с объемом плавания от 55 до 75 км в неделю. Лучшее время на 100 ярдов вольным стилем $48,66 \pm 0,7$ с и на 200 ярдов вольным стилем $1:50,17 \pm 2,72$ с
Houston и коллеги (Houston, 1981: 283) [30]	10	7 м/3 ж	$19,8 \pm 0,4$	высокий уровень квалификации	Тренировочный объем $16 \pm 1,9$ км в день
Pugliese и коллеги (Pugliese, 2015: 907) [31]	10	10 м/0 ж	$32,3 \pm 5,1$	категория Мастерс (ветераны)	Тренировочный объем $3,5 \pm 1,2$ км в день. Три раза в неделю. Специализировались на дистанциях от 50 до 400 м. Участники Чемпионата Мира в категории Мастерс.

Таблица 2 – Влияние метода МВТ на физиологическую работоспособность и эффективность результатов плавания у молодых пловцов, элитных пловцов, университетских пловцов и пловцов-ветеранов

Авторы	Продолжительность эксперимента	Методы тренировок		Метод контроля физиологических параметров	Метод контроля специальных качеств	Краткое описание полученных результатов исследования
		Экспериментальная группа	Контрольная группа			
Sperlich и коллеги (Sperlich, 2010: 1035) [25]	5 недель	5 тренировок в неделю; ТО в неделю 5,5 км; 30 мин. ТВИ на уровне 92% от ЛР; ТО в сумме 27,4 км	5 тренировок в неделю; ТО в неделю 11,9 км; 60 мин. ТБО на уровне 85% от ЛР; ТО в сумме 59,6 км	СТ в воде на определение МПК _{max} ; L _{max} после КП на 100 метров	КП на 100 и 2000 метров	Значительное улучшение физиологических параметров и специальных качеств
Faude и коллеги (Faude, 2008: 911) [26]	4 недели	6 тренировок в неделю; ТО на 40% ↓ ; ТВИ на 50% ↑; ТО в сумме 81,2 ± 7,4 км	6 тренировок в неделю; ТО на 30% ↑ ТО в сумме 167,8 ± 23,7 км	уровень ПАНО во время СТ в воде; L _{max} после КП на 100 и 400 метров	КП на 100 и 400 метров	Значительное увеличение уровня физиологических (ПАНО) параметров у обеих групп. Незначительные улучшения специальных качеств у обеих групп.
Kilen и коллеги (Kilen, 2014: 9) [27]	12 недель	5-7 тренировок в неделю; ТО в неделю 17,7 км; ТО на 50% ↓ ; ТВИ на 100% ↑	5-7 тренировок в неделю; ТО в неделю 35,5 км; Обычный метод тренировок;	МПК во время СТ в воде	КП на 100 метров; РС на 200 метров	Незначительные изменения физиологических параметров и специальных качеств у обеих групп.
Kame и коллеги (Kame, 1990: 7) [28]	1 год	1 тренировка в день; ТО в день 2,5-3 км; 1 час ТВИ в день	2 тренировки в день; ТО в день 9-11 км;	МПК _{max} во время СТ в воде	РС на 50, 100, 200, 500, 1000, 1650 ярдов	Значительное увеличение уровня физиологических параметров и специальных качеств у экспериментальной группы
Termin и Pendergast (Termin, 2000: 16) [29]	4 года	4 фазы; Фаза 1: 2-3 недели плавание на низких скоростях; Фаза 2: 6-7 недель интервальная аэробная работа на уровне 115-129% от МПК; Фаза 3: 15-16 недель интервальная анаэробная работа с отрезками по 25-50 ярдов; Фаза 4: 3 недели максимальной интенсивности с отрезками по 25 ярдов	Не вносила изменения в тренировочный процесс	МПК во время СТ в воде	РС на 100 и 2000 метров	Значительное увеличение уровня физиологических параметров и специальных качеств у экспериментальной группы

Авторы	Продолжительность эксперимента	Методы тренировок		Метод контроля физиологических параметров	Метод контроля специальных качеств	Краткое описание полученных результатов исследования
		Экспериментальная группа	Контрольная группа			
Houston и коллеги (Houston, 1981: 290) [30]	6,5 недель	≥ 4 тренировок в неделю; ТО за одну тренировку в среднем 1650 м; ТВИ плавание от 23 до 183 м с отдыхом 70-140% от времени работы	≥ 4 тренировок в неделю; ТО за одну тренировку в среднем 3200 м; ТБО плавание от 183 до 457 м с отдыхом 5-15% от времени работы	МПК во время СТ в воде и во время бега на беговой дорожке	КП на 23,91 и 457 метров	Значительное увеличение уровня физиологических параметров у обеих групп. Незначительные улучшения специальных качеств у обеих групп.
Pugliese и коллеги (Pugliese, 2015: 910) [31]	6 недель	3 тренировки в неделю; ТО на 50% ↓ ; ТО в неделю 6 км;	3 тренировки в неделю; ТО на 30% ↑ ТО в неделю 12 км;	МПК _{max} во время СТ на велоэргометре; L _{max} во время СТ в воде;	КП на 100, 400 и 2000 метров	Значительные изменения физиологических параметров и специальных качеств у обеих групп.
Примечание: ↑ = увеличение; ↓ = снижение; ТО = тренировочный объем; ЛР = личный рекорд; МПК _{max} = пиковые значения максимального уровня потребления кислорода; МПК = максимальное потребление кислорода; ПАНО = скорость плавания на уровне концентрации лактата 4 ммоль/л в крови; L _{max} = максимальный уровень лактата в крови, после упражнения; КП = контрольное проплывание; РС = результаты соревнований; СТ = степ тест; ТСИ = тренировки средней интенсивности; ИПАО = индивидуальный порог анаэробного обмена; ТВИ = тренировки высокой интенсивности; ТБО = тренировки большого объема.						

Биоэнергетическое обеспечение организма в МВТ. Проведенный анализ литературных данных показал недостаточное количество рецензий по вопросу влияния малообъемных высокоинтенсивных тренировок на результативность пловцов высокой квалификации с точки зрения физиологических процессов адаптации организма к нагрузкам. Однако существует большое количество опубликованной литературы, исследующей влияние МВТ на результативность в других циклических видах спорта (Laursen, 2002: 60) [33], (Buchheit, 2013: 320) [34], (Buchheit, 2013: 940) [35], (Seiler, 2010: 281) [36]. Физиологические и функциональные адаптации, возникающие по результатам использования данного метода, сравнимы с использованием метода средних и больших объемов с низкой интенсивностью. Однако авторами утверждается что при использовании метода МВТ физиологические изменения происходят быстрее, особенно для спортсменов, которые ранее не использовали данный метод в тренировочном процессе (Seiler, 2010: 286) [36]. Физиологические адаптации к МВТ у хорошо тренированных спортсменов включают повышенные окислительные процессы в скелетных мышцах (Westgarth-Taylor, 1997: 303) [37], повышенную буферную спо-

собность скелетных мышц (Weston, 1996: 10) [38] и повышенную способность задействовать больший объем мышечной массы. Кроме того, были обнаружены многочисленные адаптационные процессы организма при использовании данного метода, такие как увеличение скорости плавания на уровне максимального потребления кислорода (МПК) (Creer, 2004: 35) [40], (Driller, 2009: 115) [41], (Nugent, 2017: 36) [42]. Соответственно было обнаружено, что МВТ улучшает производительность соревновательной деятельности, длительность которой составляет от 30 с до 2 мин (Westgarth-Taylor, 1997: 299) [37], (Ní Chéilleachair, 2017: 1055) [39], (Driller, 2009: 120) [41]. Физиологические адаптации при использовании данного метода должны быть применены в спорте, в котором атлетом не используются спортивные снаряды во время соревновательной деятельности. Например, в плавании эксцентрические движения опорно-двигательного аппарата минимальны, это означает, что пловцы потенциально могут выполнить относительно большие объемы МВТ и таким образом влиять на повышение уровня физиологической и функциональной адаптации.

Зарубежные коллеги Nugent и соавторы в своей работе (Nugent, 2017: 840) [42] представили

обзор, по вопросу влияния МВТ на результативность пловцов в ходе соревновательной деятельности. Были отмечены семь исследований, которые охватывали широкий круг высококвалифицированных пловцов в возрасте от 14 до 18 лет. Продолжительность исследований варьировалась от 4 недель до 4 лет. Шесть из семи исследований показали, что метод МВТ привел к значительному улучшению физиологических показателей, таких как аэробные, так и анаэробные механизмы. Четыре из семи исследований показали, что метод МВТ привел к значительному улучшению показателей скорости плавания на отрезках от 50 м до 1500 м, в то время как ни одно из семи исследований не привело к снижению физиологических показателей или скорости плавания. В ходе обзора авторы приходят к выводу, что применение данного метода в долгосрочном плане развития конкурентоспособного пловца остается ограниченным, поскольку четыре из семи исследований являлись короткими и составляли всего от 4 до 6,5 недель. Кроме того, большинство исследований недостаточно освещали вопрос о влиянии метода МВТ на биомеханические параметры, связанные с техникой плавания, такие как частота гребка, длина гребка и коэффициент эффективности техники плавания. В ряде исследований утверждается, что по мере увеличения интенсивности плавания частота гребков увеличивается (Barbosa, 2015: 214) [43], (Oliveira, 2012: 220) [44], при этом длина гребка уменьшается, в то время как коэффициент эффективности остается стабильным. Наиболее заметные биомеханические изменения в технике плавания произошли при интенсивности плавания выше уровня порога анаэробного обмена, поэтому метод МВТ может являться инструментом для оптимизации биомеханических процессов в плавании.

Еще одно недавно опубликованное исследование коллег Nugent с соавторами (Nugent, 2019: 206) [45] описывает влияние 7-недельного метода МВТ на физиологические, биомеханические и специальные качества у 16 молодых пловцов высокой квалификации (6 мужчин и 10 женщин, возраст $15,8 \pm 1,0$ года, личный лучший результат на 100 м вольным стилем $61,4 \pm 4,1$ с). Пловцы были случайным образом распределены в группу, в которой применялся метод малообъемных высокоинтенсивных тренировок, и группу, в которой был применен классический метод с низкой интенсивностью и большими тренировочными объемами. Группа МВТ сократила

свой еженедельный объем тренировок на 50%, но увеличила количество высокоинтенсивных тренировок на 200%. В то время как контрольная группа проводила тренировочный процесс в обычном режиме. В результате исследования авторы пришли к выводу, что 7-недельное вмешательство метода МВТ в тренировочную программу не было ни полезным, ни вредным для результативности пловцов, однако группа МВТ тренировалась в среднем 6 часов (17,0 км) в неделю по сравнению с 12 часами (33,4 км) в контрольной группе.

Заключение

Рассмотренные нами статьи иностранных авторов поднимают большое количество проблем касательно воспитания и отбора пловцов, а также формулируют факторы для определения нагрузок, влияющих на работоспособность пловцов. Был проведен аналитический обзор зарубежных исследований, посвященных изучению нового направления в плавании (USRPT), описан метод малообъемных высокоинтенсивных отрезков. Нами было отмечено несколько направлений для последующего эксперимента – анализ технических элементов с учетом биомеханических характеристик, разработка индивидуального плана тренировочных нагрузок для удовлетворения потребностей каждого пловца. Также, зарубежные авторы предлагают использовать интенсивные нагрузки для адаптации организма спортсмена к стрессовым ситуациям. На основании проведенного исследования можно сделать вывод, что по мере увеличения интенсивности плавания увеличивается частота гребков, в то время как коэффициент эффективности остается стабильным. Биомеханические изменения в технике плавания происходят, когда порог анаэробного обмена выше, и поэтому метод МВТ может являться инструментом для оптимизации биомеханических процессов в плавании, хотя авторы зарубежных источников недостаточно осветили влияние метода МВТ на технику плавания. По итогам проведенного нами исследования хочется отметить, что метод МВТ привел к значительному улучшению как специальных качеств пловцов, так и технических в соревновательной деятельности на дистанциях от 50 м до 1500 м, при воспитании спортивного резерва в плавании.

Это, в свою очередь, позволяет нам говорить о том, что метод МВТ может быть эффективен

при воспитании спортивного резерва по плаванию в ДЮСШ, спортивных секциях, массового спорта общеобразовательных школ, а также в специализированных спортивных клубах по плаванию. Однако мы не можем рекомендовать использование данного метода как альтернативу общепринятым учебно-тренировочным программам, так как необходимо провести большое количество исследований с применением педагогического эксперимента.

Статья выполнена в рамках проекта (ИРН АР09260551) «Разработка научно-обоснованных предложений по повышению технической подготовленности и совершенствованию психолого-педагогического сопровождения подготовки спортивного резерва в водных видах спорта» грантового финансирования научных и (или) научно-технических проектов на 2021-2023 годы Министерства образования и науки Республики Казахстан.

Литература

- 1 Rushall B.S. Swimming energy training in the 21st century: The justification for radical changes (Third Edition) [Электронный ресурс]. URL: <https://coachsci.sdsu.edu/swim/bullets/energy39.pdf>.
- 2 Tanaka H. Dry-land resistance training for competitive swimming / Tanaka H., Costill D.L., Thomas R., Fink W.J., Widrick J.J. // *Medicine and Science in Sports and Exercise*. – 1993. – Т. 25 – № 8 – Pp. 952–959.
- 3 Garrido N. Does combined dry land strength and aerobic training inhibit performance of young competitive swimmers? / Garrido N., Marinho D.A., Reis V.M., Tillaar R. van den, Costa A.M., Silva A.J., Marques M.C. // *Journal of Sports Science and Medicine*. – 2010. – Т. 9 – № 2 – Pp. 300–310.
- 4 Trappe S.W. Effects of weight assisted dry-land strength training on swimming performance / Trappe S.W., Pearson D.R. // *Journal of Strength and Conditioning Research*. – 1994. – Т. 8 – № 4 – Pp. 209–213.
- 5 Barbosa T.M. Modeling the links between young swimmers' performance: Energetic and biomechanic profiles / Barbosa T.M., Costa M., Marinho D.A., Coelho J., Moreira M., Silva A.J. // *Pediatric Exercise Science*. – 2010. – Т. 22 – № 3 – Pp. 379–391.
- 6 Barbosa T.M. Energetics and biomechanics as determining factors of swimming performance: Updating the state of the art // *J. Sci. Med. Sport*. – 2010. – Т. 13. – № 2. – Pp. 262–269.
- 7 Maglischo E. *Swimming Fastest*. Champaign / E. Maglischo – Human Kinetics Publishers, 2003 – P. 800.
- 8 Giroid S. Dry-land strength training vs. electrical stimulation in sprint swimming performance / Giroid S., Jalab C., Bernard O., Carette P., Kemoun G., Dugué B. // *Journal of Strength and Conditioning Research*. – 2012. – Т. 26 – № 2 – Pp. 497–505.
- 9 Strass D. Effects of maximal strength training on sprint performance of competitive swimmers / Strass D. // *Internacional Series on Sports Science*. – 1988. – Pp. 149–156.
- 10 Bencke J. Anaerobic power and muscle strength characteristics of 11 years old elite and non-elite boys and girls from gymnastics, team handball, tennis and swimming / Bencke J., Damsgaard R., Saekmose A., Jørgensen P., Jørgensen K., Klausen K. // *Scandinavian Journal of Medicine and Science in Sports*. – 2002. – Т. 12 – № 3 – Pp. 171–178.
- 11 Sadowski J. Effectiveness of the power dry-land training programmes in youth swimmers / Sadowski J., Mastalerz A., Gromisz W., Niżnikowski T. // *Journal of Human Kinetics*. – 2012. – Т. 32 – № 1 – Pp. 77–86.
- 12 Гусаков И.В. Биопедагогическая методология управления анаэробными возможностями юных пловцов высокой квалификации / Гусаков И.В., Нурмуханбетова Д.К., Кудашова Л.Р., Афзалова А.Н., Кыдырбаева Д.Б. // *ТЕОРИЯ И МЕТОДИКА ФИЗИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ*. – 2020. – Т. 3 – № 61 – С. 120–125.
- 13 Toussaint H.M. Energetics of Competitive Swimming: Implications for Training Programmes // *Sport. Med*. – 1994. – Т. 18. – № 6. – Pp. 384–405.
- 14 Lucero B. *Strength Training for Faster Swimming* / B. Lucero. – Meyer & Meyer Sport, 2011. – P. 172.
- 15 Toussaint H.M. Propelling efficiency of front-crawl swimming / Toussaint H.M., Beelen A., Rodenburg A., Sargeant A.J., Groot G. De, Hollander A.P., Ingen Schenau G.J. Van // *Journal of Applied Physiology*. – 1988. – Т. 65 – № 6 – Pp. 2506–2512.
- 16 Morouço P. Relationship between tethered forces and the four swimming techniques performance / Morouço P., Keskinen K.L., Vilas-Boas J.P., Fernandes R.J. // *Journal of Applied Biomechanics*. – 2011. – Т. 27 – № 2 – Pp. 161–169.
- 17 Toussaint H. Strength power and technique of swimming performance: Science meets practice, 2007. – P. 43–54.
- 18 González-Badillo J.J. Movement velocity as a measure of loading intensity in resistance training / González-Badillo J.J., Sánchez-Medina L. // *International Journal of Sports Medicine*. – 2010. – Т. 31 – № 5 – Pp. 347–352.
- 19 Rushall B. Step-by-step USRPT planning and decision-making processes and examples of USRPT training sessions, microcycles, macrocycles, and technique instruction / B. Rushall. – *Swimming Sci Bulletin*, 2018. – P. 67.
- 20 Rushall B.S. USRPT and training theory II: the overload principle / B. S. Rushall. – *Swimming Science Bulletin*, 2016. – Pp. 1–20.
- 21 Rushall B.S. Relevant training effects in pool swimming: Ultra-short race-pace training © (Revised).
- 22 Rushall B.S. USRPT and training theory V: the specificity principle / B. S. Rushall. – *Swimming Science Bulletin*, 2017 – Pp. 1–39.
- 23 Rushall B.S. USRPT defined: after two years USRPT comes of age / B. S. Rushall. – *Swimming Science Bulletin*, 2016 – Pp. 1–17.

- 24 Williamson D. Acute Physiological Responses to Ultra Short Race-Pace Training in Competitive Swimmers // *J. Hum. Kinet.* – 2020. – Т. 75. – № 1. – Pp. 95-102.
- 25 Sperlich B. High-intensity interval training improves VO₂peak, maximal lactate accumulation, time trial and competition performance in 9-11-year-old swimmers / Sperlich B., Zinner C., Heilemann I., Kjendlie P.L., Holmberg H.C., Mester J. // *European Journal of Applied Physiology.* – 2010. – Т. 110 – № 5 – Pp. 1029–1036.
- 26 Faude O. Volume vs. intensity in the training of competitive swimmers / Faude O., Meyer T., Scharhag J., Weins F., Urhausen A., Kindermann W. // *International Journal of Sports Medicine* – 2008. – Т. 29 – № 11 – Pp. 906–912.
- 27 Kilen A. Effects of 12 weeks high-intensity & reduced-volume training in elite athletes / Kilen A., Larsson T.H., Jørgensen M., Johansen L., Jørgensen S., Nordborg N.B. // *PLoS ONE.* – 2014. – Т. 9 – № 4. – P. 8.
- 28 Kame V.D. Physiologic Responses to High Intensity Training in Competitive University Swimmers / Kame V.D., Pendergast D.R., Termin B. // *Journal of Swimming Research.* – 1990. – Т. 6 – № 4 – Pp. 5–8.
- 29 Termin B. Training using the stroke frequency-velocity relationship to combine biomechanical and metabolic paradigms // *J. Swim. Res.* – 2000. – Т. 14. – Pp. 9–17.
- 30 Houston M.E. Physiological and muscle enzyme adaptations to two different intensities of swim training / Houston M.E., Wilson D.M., Green H.J., Thomson J.A., Ranney D.A. // *European Journal of Applied Physiology and Occupational Physiology* – 1981. – Т. 46 – № 3 – Pp. 283–291.
- 31 Pugliese L. Effects of manipulating volume and intensity training in masters swimmers / Pugliese L., Porcelli S., Bonato M., Pavei G., Torre A. La, Maggioni M.A., Bellistri G., Marzorati M. // *International Journal of Sports Physiology and Performance.* – 2015. – Т. 10 – № 7 – Pp. 907–912.
- 32 Laursen P.B. Training for intense exercise performance: High-intensity or high-volume training? // *Scand. J. Med. Sci. Sport.* – 2010. – Т. 20. – № 2. – Pp. 1–10.
- 33 Laursen P.B. The scientific basis for high-intensity interval training: Optimising training programmes and maximising performance in highly trained endurance athletes // *Sport. Med.* – 2002. – Т. 32. – № 1. – Pp. 53–73.
- 34 Buchheit M. High-intensity interval training, solutions to the programming puzzle: Part I: Cardiopulmonary emphasis // *Sport. Med.* – 2013. – Т. 43. – № 5. – Pp. 313–338.
- 35 Buchheit M. High-intensity interval training, solutions to the programming puzzle: Part II: Anaerobic energy, neuromuscular load and practical applications // *Sport. Med.* – 2013. – Т. 43. – № 10. – Pp. 927–954.
- 36 Seiler S. What is best practice for training intensity and duration distribution in endurance athletes? // *Int. J. Sports Physiol. Perform.* – 2010. – Т. 5. – № 3. – Pp. 276–291.
- 37 Westgarth-Taylor C. Metabolic and performance adaptations to interval training in endurance-trained cyclists / Westgarth-Taylor C., Hawley J.A., Rickard S., Myburgh K.H., Noakes T.D., Dennis S.C. // *European Journal of Applied Physiology and Occupational Physiology* – 1997. – Т. 75 – № 4 – Pp. 298–304.
- 38 Weston A.R. Skeletal muscle buffering capacity and endurance performance after high-intensity interval training by well-trained cyclists / Weston A.R., Myburgh K.H., Lindsay F.H., Dennis S.C., Noakes T.D., Hawley J.A. // *European Journal of Applied Physiology and Occupational Physiology* – 1996. – Т. 75 – № 1 – Pp. 7–13.
- 39 Ní Chéilleachair N.J. HIIT enhances endurance performance and aerobic characteristics more than high-volume training in trained rowers / Ní Chéilleachair N.J., Harrison A.J., Warrington G.D. // *Journal of Sports Sciences.* – 2017. – Т. 35 – № 11 – Pp. 1052–1058.
- 40 Creer A.R. Neural, Metabolic, and Performance Adaptations to Four Weeks of High Intensity Sprint-Interval Training in Trained Cyclists / Creer A.R., Ricard M.D., Conlee R.K., Hoyt G.L., Parcell A.C. // *International Journal of Sports Medicine.* – 2004. – Т. 25 – № 2 – Pp. 92–98.
- 41 Driller M.W. The effects of high-intensity interval training in well-trained rowers / Driller M.W., Fell J.W., Gregory J.R., Shing C.M., Williams A.D. // *International Journal of Sports Physiology and Performance.* – 2009. – Т. 4 – № 1 – Pp. 110–121.
- 42 Nugent F.J. Effects of Low-Volume, High-Intensity Training on Performance in Competitive Swimmers: A Systematic Review // *J. Strength Cond. Res.* – 2017. – Т. 31. – № 3. – Pp. 837-847.
- 43 Barbosa T.M. Effects of protocol step length on biomechanical measures in swimming / Barbosa T.M., Jesus K. De, Abalades J.A., Ribeiro J., Figueiredo P., Vilas-Boas J.P., Fernandes R.J. // *International Journal of Sports Physiology and Performance.* – 2015. – Т. 10 – № 2 – Pp. 211–218.
- 44 Oliveira M.F.M. Physiological and stroke parameters to assess aerobic capacity in swimming / Oliveira M.F.M., Caputo F., Lucas R.D., Denadai B.S., Greco C.C. // *International Journal of Sports Physiology and Performance.* – 2012. – Т. 7 – № 3 – Pp. 218–223.
- 45 Nugent F. The effects of low-volume, high-intensity training on performance parameters in competitive youth swimmers / Nugent F., Comyns T., Nevill A., Warrington G.D. // *International Journal of Sports Physiology and Performance.* – 2019. – Т. 14 – № 2 – Pp. 203–208.

References

- Driller, M. W., Fell, J. W., Gregory, J. R., Shing, C. M., & Williams, A. D. (2009). The effects of high-intensity interval training in well-trained rowers. *International Journal of Sports Physiology and Performance*, 4(1), pp.110–121.
- Faude, O., Meyer, T., Scharhag, J., Weins, F., Urhausen, A., & Kindermann, W. (2008). Volume vs. intensity in the training of competitive swimmers. *International Journal of Sports Medicine*, 29(11), pp. 906–912.

- Garrido, N., Marinho, D. A., Reis, V. M., van den Tillaar, R., Costa, A. M., Silva, A. J., & Marques, M. C. (2010). Does combined dry land strength and aerobic training inhibit performance of young competitive swimmers? *Journal of Sports Science and Medicine*, 9(2), pp. 300–310.
- González-Badillo, J. J., & Sánchez-Medina, L. (2010). Movement velocity as a measure of loading intensity in resistance training. *International Journal of Sports Medicine*, 31(5), pp. 347–352.
- Gussakov I., Nurmukhanbetova D., Kudasheva L., Afzalova A., & Kadyrbayeva D. (2020). Biopedagogicheskaya metodologiya upravleniya anaerobnumy vozmozhnostyami yunykh plovcov vusokoy kvalifikacii. [Method control of lactate threshold level for young swimmers with high qualification] *Theory and methodology of physical education and sport*, 3(61), p.120–125 (In Russian)
- Houston, M. E., Wilson, D. M., Green, H. J., Thomson, J. A., & Ranney, D. A. (1981). Physiological and muscle enzyme adaptations to two different intensities of swim training. *European Journal of Applied Physiology and Occupational Physiology*, 46(3), pp. 283–291.
- Kame, V. D., Pendergast, D. R., & Termin, B. (1990). Physiologic Responses to High Intensity Training in Competitive University Swimmers. *Journal of Swimming Research*, 6(4), pp. 5–8.
- Kilen, A., Larsson, T. H., Jørgensen, M., Johansen, L., Jørgensen, S., & Nordsborg, N. B. (2014). Effects of 12 weeks high-intensity & reduced-volume training in elite athletes. *PLoS ONE*, 9(4).
- Lucero, B. (2011). *Strength Training for Faster Swimming*. Meyer & Meyer Sport.
- Ní Chéilleachair, N. J., Harrison, A. J., & Warrington, G. D. (2017). HIIT enhances endurance performance and aerobic characteristics more than high-volume training in trained rowers. *Journal of Sports Sciences*, 35(11), pp. 1052–1058.
- Nugent, F. J., Comyns, T. M., Burrows, E., & Warrington, G. D. (2017). Effects of Low-Volume, High-Intensity Training on Performance in Competitive Swimmers: A Systematic Review. In *Journal of Strength and Conditioning Research* (Vol. 31, Issue 3).
- Nugent, F., Comyns, T., Nevill, A., & Warrington, G. D. (2019). The effects of low-volume, high-intensity training on performance parameters in competitive youth swimmers. *International Journal of Sports Physiology and Performance*, 14(2), pp. 203–208.
- Pugliese, L., Porcelli, S., Bonato, M., Pavei, G., La Torre, A., Maggioni, M. A., Bellistri, G., & Marzorati, M. (2015). Effects of manipulating volume and intensity training in masters swimmers. *International Journal of Sports Physiology and Performance*, 10(7), pp. 907–912.
- Rushall, B. (2018). Step-by-step USRPT planning and decision-making processes and examples of USRPT training sessions, microcycles, macrocycles, and technique instruction. *Swimming Sci Bulletin*.
- Rushall, B. S. (2013). Relevant training effects in pool swimming; Ultra-short race-pace training © (Revised).
- Rushall, B. S. (2016). USRPT and training theory II: the overload principle. *Swimming Science Bulletin*.
- Rushall, B. S. (2017). USRPT and training theory V: the specificity principle. *Swimming Science Bulletin*.
- Rushall, B. S. (2018). *Swimming energy training in the 21st century: The justification for radical changes* (Third Edition). <https://coachsci.sdsu.edu/swim/bullets/energy39.pdf>
- Sperlich, B., Zinner, C., Heilemann, I., Kjendlie, P. L., Holmberg, H. C., & Mester, J. (2010). High-intensity interval training improves VO₂peak, maximal lactate accumulation, time trial and competition performance in 9-11-year-old swimmers. *European Journal of Applied Physiology*, 110(5), pp. 1029–1036.
- Tanaka, H., Costill, D. L., Thomas, R., Fink, W. J., & Widrick, J. J. (1993). Dry-land resistance training for competitive swimming. *Medicine and Science in Sports and Exercise*, 25(8), pp. 952–959.
- Termin, B., & Pendergast, D. R. (2000). Training using the stroke frequency-velocity relationship to combine biomechanical and metabolic paradigms. In *Journal of Swimming Research*, Vol. 14, pp. 9–17.
- Toussaint, H. M., & Hollander, A. P. (1994). Energetics of Competitive Swimming: Implications for Training Programmes. In *Sports Medicine*, Vol. 18, Issue 6, pp. 384–405.
- Westgarth-Taylor, C., Hawley, J. A., Rickard, S., Myburgh, K. H., Noakes, T. D., & Dennis, S. C. (1997). Metabolic and performance adaptations to interval training in endurance-trained cyclists. *European Journal of Applied Physiology and Occupational Physiology*, 75(4), pp. 298–304.
- Weston, A. R., Myburgh, K. H., Lindsay, F. H., Dennis, S. C., Noakes, T. D., & Hawley, J. A. (1996). Skeletal muscle buffering capacity and endurance performance after high-intensity interval training by well-trained cyclists. *European Journal of Applied Physiology and Occupational Physiology*, 75(1), pp. 7–13.

4-бөлім
**ЭЛЕКТРОНДЫ ОҚЫТУ МЕН
ДИСТАНЦИОНДЫ БІЛІМ БЕРУ**

Section 4
**E-LEARNING AND
DISTANCE EDUCATION**

Раздел 4
**ЭЛЕКТРОННОЕ ОБУЧЕНИЕ И
ДИСТАНЦИОННОЕ ОБРАЗОВАНИЕ**

Ж.Н. Рахимова , **Д.М. Джусубалиева***

Казахский университет международных отношений
и мировых языков имени Абылай хана, Казахстан, г. Алматы,

*e-mail: dinaddm@mail.ru

ЦИФРОВЫЕ ТЕХНОЛОГИИ КАК ЭФФЕКТИВНЫЙ МЕХАНИЗМ ФОРМИРОВАНИЯ ДИСКУРСИВНОЙ КОМПЕТЕНЦИИ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ ИНОСТРАННОГО ЯЗЫКА

Цифровые технологии можно активно применять для совершенствования языковой подготовки будущих учителей. В статье изучено влияние цифровых технологий на профессиональную деятельность человека и его жизнь. Приведены результаты исследования по формированию дискурсивной компетенции студентов – будущих учителей иностранного языка с применением цифровых технологий. Дискурсивная компетенция – это способность человека понимать различные типы коммуникативных высказываний и обеспечивать общение, соразмерное уровню профессионального развития субъекта профессионального общения и в то же время на семантическом, синтаксическом и экстралингвистическом уровнях. Авторами была разработана модель и методика формирования дискурсивной компетенции будущих учителей иностранного языка с использованием цифровых технологий. Дискурсивная компетенция включала стратегический и тактический, жанровый и текстовый компоненты. Анализ современной научной литературы позволил выделить цифровые технологии, а именно технологии и инструменты Веб 2.0, на основе которых можно формировать или развивать дискурсивную компетенцию студентов языкового вуза: блог-технология, вики-технология, подкасты. По каждому компоненту-направлению были подобраны упражнения для развития дискурсивной компетенции студентов. В опытно-педагогическом исследовании приняли участие 39 студентов 3 курса Казахского университета международных отношений и мировых языков.

Ключевые слова: дискурс, дискурсивная компетенция, цифровые технологии обучения, иноязычное образование, компетенции, профессиональное образование.

Zh.N. Rakhimova, D.M. Dzhusubalieva*

Ablai Khan Kazakh University of International Relations and World Languages, Kazakhstan, Almaty,

*e-mail: dinaddm@mail.ru

Digital technologies as an effective mechanism for the formation of discursive competence of future foreign language teachers

The article examines the impact of digital technologies on a person's professional activity and his life. Digital technologies can be actively used to improve the language training of future teachers. The results of the study on the formation of discursive competence of students – future foreign language teachers using digital technologies are presented. Discursive competence is the ability of a person to understand various types of communicative statements and to provide communication commensurate with the level of professional development of the subject of professional communication and at the same time at all levels of semantic, syntactic and extralinguistic level. The authors have developed a model and methodology for the formation of discursive competence of future foreign language teachers using digital technologies. The discursive competence included strategic and tactical, genre and textual components. The analysis of modern scientific literature made it possible to identify digital technologies, namely Web 2.0 technologies and tools, on the basis of which it is possible to form or develop the discursive competence of students of a language university: blog technology, wiki technology and podcasts. For each component-direction, exercises were selected for the development of students' discursive competence. Thirty-nine 3rd-year students of the Kazakh Ablai Khan University of International Relations and World Languages took part in the experimental and pedagogical research.

Key words: discourse, discursive competence, model, digital technologies, foreign language education, competences, professional education.

Ж.Н. Рахимова, Д.М. Джусубалиева*

Абылай хан атындағы Қазақ халықаралық қатынастар
және әлем тілдері университеті, Қазақстан, Алматы қ.

*e-mail: dinaddm@mail.ru

Цифрлық технологиялар болашақ шет тілі мұғалімдерінің дискурстық құзыретін қалыптастырудың тиімді тетігі

Мақалада цифрлық технологиялардың адамның кәсіби қызметіне және оның өміріне әсері зерттелген. Цифрлық технологияларды болашақ мұғалімдердің тілдік дайындығын жетілдіру үшін белсенді қолдануға болады. Аталған технологияларды қолдана отырып, студенттердің – болашақ шет тілі мұғалімдерінің дискурсивті құзіреттілігін қалыптастыру бойынша зерттеу нәтижелері келтірілген. Дискурсивті құзыреттілік – бұл адамның семантикалық, синтаксистік және экстралингвистикалық деңгейдің барлық деңгейлерінде кәсіби қарым-қатынас субъектісінің кәсіби даму деңгейіне сәйкес келетін коммуникативті мәлімдемелердің әртүрлі түрлерін түсіну және қарым-қатынасты қамтамасыз ету қабілеті. Авторлар цифрлық технологияларды пайдалана отырып, болашақ шет тілі мұғалімдерінің дискурсивті құзыретін қалыптастырудың моделі мен әдістемесін әзірледі. Дискурсивті құзіреттілікке стратегиялық және тактикалық, жанрлық және мәтіндік компоненттер кірді. Қазіргі ғылыми әдебиеттерді талдау цифрлық технологияларды, атап айтқанда веб 2.0 технологиялары мен құралдарын бөліп көрсетуге мүмкіндік берді: блог технологиясы, вики технологиясы, подкасттар; олардың негізінде тілдік университет студенттерінің дискурсивті құзыреттілігін қалыптастыруға немесе дамытуға болады. Әр компонент-бағыт бойынша студенттердің дискурсивті құзыреттілігін дамыту үшін жаттығулар таңдалды. Тәжірибелік-педагогикалық зерттеуге Абылай хан атындағы Қазақ халықаралық қатынастар және әлем тілдері университетінің (3 курс) 39 студенті қатысты.

Түйін сөздер: дискурс, дискурсивті құзыреттілік, модель, цифрлық технологиялар, шет тіліндегі білім, құзыреттілік, кәсіби білім.

Введение

Развитие высшего профессионального педагогического образования в современном мире претерпевает изменения. Благодаря использованию цифровых технологий обучения студентов мы можем сформировать цифровую компетенцию будущих педагогов, в том числе учителей иностранных языков. Кроме того, благодаря глобальному информационному пространству современные специалисты могут общаться и взаимодействовать с людьми со всего мира. Изменения в подготовке языковых специалистов происходят не только в области расширения специальных знаний и формируемых профессиональных умений, но и оценочной компетенции, саморазвития специалиста. Задача профессионального образования – подготовка педагогов иностранного языка к обучению школьников в современной реальной и цифровой среде, во взаимодействии в реальном и цифровом полилингвальном пространстве. Это требует совершенствования существующих методов, средств и форм иноязычного образования.

Технологический прогресс во всем мире не стоит на месте, создаются более совершенные цифровые и технические средства с хорошим психолого-педагогическим и лингводидактическим потенциалом. Поэтому в текущей практике

обучения преподаватели используют новые возможности цифрового обучения: от стационарных компьютеров, интерактивных досок, проекторов до мобильных средств – ноутбуков, планшетов, смартфонов и др. Таким образом, современные информационные и мобильные технологии, используемые при обучении иностранным языкам, можно условно объединить под термином «цифровые технологии».

Под понятиями «цифровизации, цифровые технологии и цифровые образовательные ресурсы в иноязычном образовании» в учебно-методической литературе понимаются методы, технологии, способы и алгоритмы сбора, применения, представления, структурирования и передачи информации с применением цифровых и информационно-коммуникационных средств, анимации, видео- и аудиосредств программно-компьютерной техники и средств телекоммуникации, видеоконференций, средств общения на иностранном языке в режиме реального времени, для изучения иностранного языка и т.п. Информационные и цифровые технологии часто представлены техническими средствами, такими как аудио-, видеоматериалы, компьютер, Интернет [1, с. 23].

Применение цифровых технологий в качестве педагогического средства обучения позволяет получать хороший уровень знаний и умений

с меньшими затратами как для педагогов, так и учащихся. Необходимость свободной ориентации в мультилингвальном международном сообществе, непременно, порождает социальный заказ на подготовку выпускников языкового университета (бакалавров), которые способны к «диалогическому взаимодействию», выражению и достижению коммуникативных задач партнеров по общению. Причем, субъекты коммуникации должны понимать возможную географию смыслов используемых языков, дискурс, мнения субъектов общения. В результате этого увеличивается роль развития дискурсивной компетенции, под которой в общем смысле понимается способность построения разных типов дискурса, применение и трактовка их идет в зависимости от ситуации общения.

Развитие дискурсивной компетенции связано с определенными существенными затруднениями при обучении иностранному языку. Новые требования к результатам обучения как профессиональным компетенциям включают умения осуществлять коммуникативно-ориентированное речевое взаимодействие (дискурсивную компетенцию) на иностранном языке. В итоге, реформа образования предопределила поворот к коммуникативно-направленному обучению иностранным языкам. Надобность переориентации преподавания иностранного языка в высшей профессиональной школе с формированием языковых знаний на развитие речевых навыков и компетенций отмечается многими исследователями (С.С. Кунанбаева, И.Б. Ворожцова, Н.Д. Гальскова, Н.И. Гез, В.П. Григорьева, И.А. Зимняя, Е.И. Пассов, Е.Н. Соловова, П.В. Сысоев и др.), однако слабо разработаны методики развития дискурсивной компетенции при обучении иностранному языку в вузе с использованием цифровых технологий, в том числе по развитию навыков продуцирования, восприятия и понимания речевого дискурса на иностранном языке.

Цель исследования – научно-практическое обоснование методики формирования дискурсивной компетенции студентов как будущих учителей иноязычного образования с применением цифровых технологий.

Методы исследования. На основе анализа литературы было обосновано определение дискурсивной компетенции, разработана модель формирования ДК с использованием цифровых технологий. Затем проведено опытно-педагогическое исследование на базе КазУМОиМЯ со студентами 3 курса – будущими учителями ино-

странных языков. В опытной работе приняли участие 39 студентов.

В процессе были использованы следующие методы:

- методы теоретического уровня: анализ, синтез, моделирование объекта исследования;
- методы эмпирического уровня: тестирование, анкетирование, методический эксперимент (диагностический, формирующий);
- метод контрольных срезов: предэкспериментальный и постэкспериментальный;
- метод статистической обработки результатов контрольных срезов.

Обзор литературы

Проанализировав различные представления и определения понятия «дискурс», мы считаем наиболее приемлемым для столь сложной сущности определение А.А. Кибрика: дискурс – процесс понимания и осознания окружающей реальности с возможным последующим социально-, культурно-, профессионально- и идеологически ориентированным коммуникативным воздействием, которое сопоставлено с субъектами общения, местом и временем речевого взаимодействия. Соответственно, она рассматривает данное понятие с позиции компетентностного и коммуникативного подходов [2, с.15]. **Дискурсивная компетенция (ДК)** – это способность человека понимать различные типы коммуникативных высказываний и обеспечивать общение, соразмерное уровню профессионального развития субъекта профессионального общения и в то же время семантическом, синтаксическом и экстралингвистическом уровнях.

Наиболее подробную дефиницию данной компетенции выдает Н.П. Головина в своих педагогических трудах. По ее мнению, умение строить не только целостные и связные предложения, а вместе с тем и учитывать построение разумных и логичных утверждений различных функциональных стилей в устной и письменной форме на основе понимания различных типов текстов при чтении и аудировании для достижения коммуникативной интенции субъекта речи в конкретной коммуникативной ситуации; также утверждает выбор средств выразительности языка в соответствии с разновидностью утверждения. Способность личности понимать коммуникативное высказывание, ее мотивацию, способность анализировать коммуникативную ситуацию, умение выбирать тип текста для достижения коммуникативной интенции, способность организовывать дискурс по канонам опре-

деленного жанра, умение выстраивать последовательность предложений таким образом, чтобы они образовывали единое целое – логически связанный текст со всеми присущими ему свойствами, – все эти компоненты составляют структуру дискурсивной компетенции [3, с. 24].

Практика показывает, что развитие дискурсивных умений связана с совершенствованием умений создания текстов – их написания, анализа, устного выступления. Причем для студентов, важно не только изучение учебников и пособий, но и непосредственная коммуникация, выступление, общение с партнерами. Без использования дополнительных средств обучения и разработки более разнообразных и методически целесообразных приемов, способов и форм работы невозможно сформировать иноязычную компетенцию. Многолетняя практика использования различных подобных технологий в обучении иностранным языкам показывает, что сами по себе они не делают процесс обучения более эффективным. Необходима специальная разработка методики обучения дискурсивной компетенции с использованием современных средств обучения – цифровых технологий.

Наблюдения и педагогический опыт позволяют утверждать, что использование цифровых технологий повышает интерес студентов к изучению иностранного языка, позволяет преподавателю корректировать учебные задачи в соответствии со степенью сложности, позволяет создать ситуацию успеха, так как, работая в собственном темпе и используя справочные материалы, студенты имеют возможность усвоить материал и довести решение образовательных проблем до конца. «Педагогам необходимо активнее осваивать новые информационные технологии для повышения качества образования в ВУЗе» [4, с. 29].

Согласно точке зрения К.Р. Исаевой и Э.К. Арынхановой, “правильное использование различных видов технологий, видов деятельности, необходимых для качественной подготовки студентов к будущей профессиональной деятельности, является одной из основных задач будущих преподавателей иноязычного вуза” [5, с. 30].

Нами была изучена литература, а также обобщен опыт взаимодействия в социальных сетях и цифровом пространстве для разработки методики обучения дискурсивной компетенции с использованием цифровых технологий. Технологии и инструменты Веб 2.0, создающие обратную связь в динамике, могут помочь в формировании дискурсивной компетенции. Мы выбрали

для данной работы блог-технологии, вики-технологии, подкасты.

Методика проектирования систем веб 2.0 – одна из самых значительных платформ социальных сервисов для разработки сайтов, для которых онлайн-контент создается самим пользователем. В нашем исследовании мы хотим начать с рассмотрения одного из таких социальных сервисов, который будет способствовать развитию компетенций по теме исследования – блог-технологии.

Данная технология в некоторых источниках называется Интернет-блогом – личной страницей в виде дневника или журнала. Ведение блогов – это среда для общения, так как здесь пользователи могут обмениваться отзывами и комментариями. Блог-технология имеет множество функций и позволяет реализовывать творческие проекты в контексте образовательного процесса [6, с. 311].

Одним из инструментов, широко используемых в образовании, является Вики-технология. Вики была определена как веб-сайт или онлайн-программное обеспечение, разработанное сообществом пользователей, которое позволяет любому пользователю добавлять и редактировать необходимый контент веб-страниц.

В контексте обучения иностранным языкам Вики-технология предоставляет возможность публикации информационных материалов за пределами аудитории, что способствует воспитанию (публикуемая информация не должна носить оскорбляющий характер), проведению межпредметных связей (публикуемая информация содержит дополнительные сведения культурологического или географического характера), актуализации информационных данных, их редактированию в процессе совместной деятельности педагога и студентов, развитию творческого мышления.

Подкаст (Podcast) – это цифровой мультимедийный файл или совокупность подобных файлов в виде серии эпизодов с общей темой, которые автоматически публикуются и доступны в сети Интернет, где пользователи могут слушать их на персональных компьютерах или портативных MP3-плеерах.

Из вышесказанного можно заключить, что мы изучили дидактический потенциал технологий и инструментов, используемых при обучении иностранным языкам в языковом университете в контексте цифровизации.

С.С. Кунанбаева отмечает, что «Модель – это искусственный конструкт, проектирующий-

ся для того, чтобы исследовать некий объект». Иными словами, данный конструкт строится в виде образа, который отражает различные характеристики подлинного объекта в целях приобретения или сохранения информации [7, с. 160].

Базируясь на анализе и систематизации полученных данных, мы попытались спроектировать модель дискурсивной компетенции будущих учителей иностранного языка с использованием цифровых технологий (рисунок 1). Модель определяет основные компоненты разрабатываемой методики формирования ДК с использованием цифровых технологий.

Модель формирования дискурсивной компетенции и предлагаемая методика

Дискурсивная компетенция входит в иноязычную компетенцию студента. При проектировании модели мы опирались на компетентностный, личностно-ориентированный, студент-центрированный, коммуникативно-когнитивный, деятельностный, системный и комплексный подходы. Сама методика обучения ДК в языковом вузе основывается на компетентностном моделировании и изображена в виде теоретической модели (рисунок), которая является взаимосвязью следующих образовательных блоков, таких как целевой блок, содержательный блок, процессуальный блок и контрольно-оценочный блок.

В целевом блоке мы определили цель модели формирования дискурсивной компетенции будущих учителей иностранного языка в языковом вузе, которая подразумевает формирование на практических занятиях английского языка у студентов 3 курса всех составляющих иноязычной дискурсивной компетенции через применение цифровых технологий.

При проектировании содержания ДК были выделены методологический и содержательный блоки в модели (визуально объединены одним блоком). Методологический блок ДК включает вышеперечисленные подходы и принципы обучения. Принципы обучения включают как классические дидактические принципы, так и принципы современной языковой подготовки – коммуникативной направленности, профессиональной направленности, интерактивности.

Также содержательный блок представлен структурными компонентами ДК: жанровый, текстовый, стратегический и тактический. В нашем исследовании мы придерживаемся классификации ДК, представленной Н.П. Головиной,

которая в своей работе выделяет тактический, стратегический, текстовый и жанровый компоненты [3, с. 70].

По Головиной Н., тактический компонент подразумевает навыки и умения планировать речевое взаимодействие на иностранном языке и анализировать коммуникативную ситуацию с целью адекватного выбора наиболее подходящих оптимальных средств и методов достижения коммуникативных целей субъекта общения в данном языковом сообществе, и при этом учитывать их речевой опыт и особенности личности предполагаемого адресата.

Текстовый компонент представляет собой умения организовывать, упорядочивать и объяснять контекстуально релевантные связные тексты со всеми присущими им свойствами.

В рамках жанровой составляющей Н.П. Головина подразумевает умение организовать коммуникативную ситуацию и знание жанровых норм, организовать дискурс, подходящий под контекст, жанрово-стилистические нормы и стереотипы, установленные в стране изучаемого языка таким образом, чтобы достичь коммуникативного намерения субъекта в заданном контексте.

Стратегический компонент подразумевает обладание способностью угадывать характеристики предполагаемого получателя, социокультурную ситуацию, коммуникативное намерение и, в согласованности с ними, выстраивать процесс коммуникативного явления [3, с. 70–72].

Процессуальный блок включает в себя методы и технологии, этапы обучения, а также формы взаимодействия учащихся языкового вуза. Процессуальный блок реализуется через этапы и систему заданий и упражнений. В процессе формирования дискурсивной компетенции будущего учителя иностранного языка по разработанной модели развития ДК применяются различные формы учебного взаимодействия. Следующим элементом процессуального блока разработанной нами модели формирования ДК студентов языкового вуза посредством ЦТ являются технологии обучения. К ним мы относим средства Интернет-коммуникации – блог-технология, вики-технология, подкаст, систему заданий и упражнений, тесты, проблемные задания для общения, организованные по темам и субтемам а также технические средства – компьютер с возможностью выхода в сеть Интернет. Важно мотивировать студентов к совместной работе в социальных сетях по иноязычному образованию по созданию блогов, вики-проектов,

подкастов по предложенным учебным темам, а также преподавателю вовремя проводить скайфолдинг, иными словами, оперативно подключаться в случае затруднений, необходимости корректировки деятельности, помощи в организации социальной цифровой среды. Благодаря использованию соцсетей повышается интерактивность студентов, улучшаются коммуника-

тивные навыки, проявляется индивидуальность студентов. Задания по написанию текстов, в том числе разных жанров, позволяет развивать речевое мышление студента, а вопросы на рефлексию (что получилось у студентов, а что следует усовершенствовать, доработать) и самооценку способствуют развитию метакогнитивных навыков учащихся.

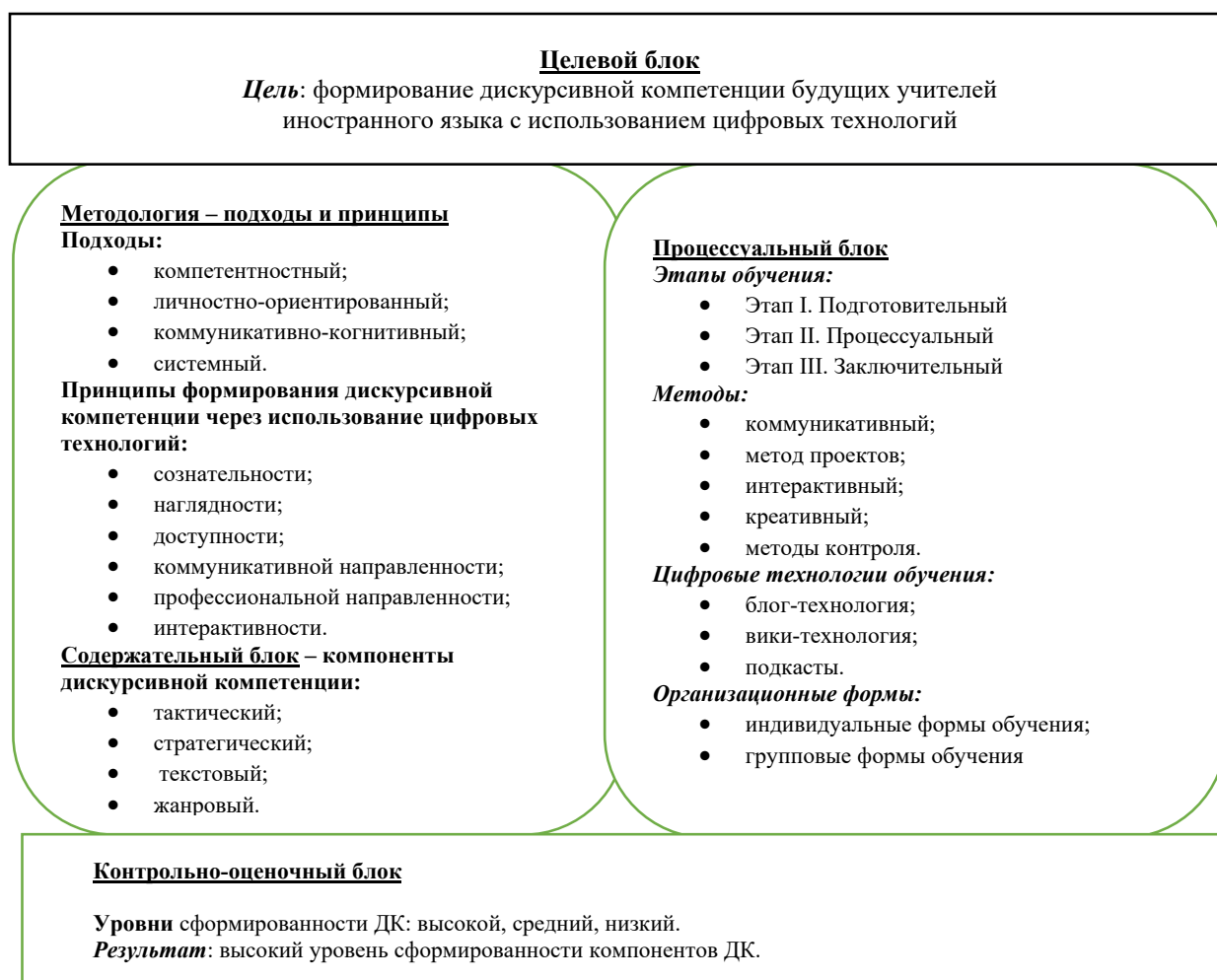

Рисунок 1 – Модель формирования дискурсивной компетенции студентов с использованием цифровых технологий

Под контрольно-оценочным блоком модели мы понимаем оценку уровня сформированности дискурсивной компетенции у будущих учителей иностранного языка с использованием ЦТ. Согласно результатам контрольно-оценочный блок содержит 3 уровня сформированности дискурсивной компетенции: высокий, средний и низкий.

Приведем сценарий использования блог-технологии, вики-технологии, подкаста в фор-

мировании дискурсивной компетенции студентов языкового вуза.

Шаг 1. Выбор темы и отбор информации для публикации в блоге, на вики-странице, записи подкаста.

Обучаемый вместе с учителем выбирает тематику и жанр публикации на личной странице учащегося, сервере подкастов; делят тему на аспекты; также далее они могут обсудить вме-

сте тематический и жанровый контент учебного материала.

Шаг 2. Подготовка и публикация сообщения в блоге, вики-документа, записи подкаста.

Каждый студент пишет свое сообщение, подраздел вики-документа, проверяет их на ошибки, записывает свой подкаст, а затем размещает их на своей личной странице, в сети Интернет.

Шаг 3. Обсуждение на основе блог-технологии, мини-группах, сетевое обсуждение прослушанного подкаста.

Предлагается студентам обменяться мнениями о лучших блог-технологиях публикации своих «комментов» или текстов, продемонстрировать их. Затем по определенной учебной тематике создать блог. Далее студенты комментируют, дают друг другу рекомендации в микроблоге.

Шаг 4. Обратная связь, или ответная реакция на комментарии, редактирование вики-документа. После обсуждения в сети возможного отдельного виртуального контакта, анализа не-

которых замечаний автор блога может отреагировать на комментарии других участников вики-проекта.

Студенты вносят соответствующие изменения в свои фрагменты вики-документа, придавая ему заверченный вид.

Подготовка упражнений для каждого типа компонента дискурсивной компетенции

Образовательным результатом опытно-экспериментальной работы по проверке эффективности предложенного комплекса упражнений и заданий для формирования дискурсивной компетенции является субъект профессиональной коммуникации, способный и готовый к профессиональному общению в условиях цифровизации иноязычного образования. Представим упражнения для формирования субкомпетенций дискурсивной компетенции как компонент системы и методики обучения.

Рисунок 2 – Субкомпетенции ДК и упражнения по их формированию

Нами были применены качественные и количественные методы во время проведения опытно-педагогической работы. Для того, чтобы диагностировать на констатирующем этапе, какие компоненты дискурсивной компетенции наименее сформированы у учащихся, были ис-

пользованы количественные методы. Для определения уровня сформированности дискурсивной компетенции у обучающихся ЭГ и КГ использовали качественные методы.

Опытно-экспериментальная работа проводилась в условиях обеспеченности эксперимен-

тальной и контрольной групп варьируемыми и неварьируемыми условиями.

В качестве неварьируемых условий в ЭГ и КГ установлены:

- одинаковые формы контроля;
- примерно одинаковый начальный уровень владения иностранным языком;
- количество учебных занятий;
- одинаковые сроки проведения опытно-экспериментальной работы.

Методика формирования дискурсивной компетенции у студентов в условиях цифровизации иноязычного педагогического образования в ВУЗе была установлена в качестве варьируемых условий опытно-экспериментальной работы. В контрольной группе обучение проходило с использованием учебника по программе «Профессионально-ориентированный иностранный язык». В экспериментальной группе применена методика формирования дискурсивной компетенции у студентов в условиях цифровизации иноязычного образования на основе применения инструментов и технологий и web 2.0. Таким образом, в условиях иноязычного педагогического образования в ВУЗе сопоставлялась дидактиче-

ская эффективность двух методик преподавания иностранного языка.

Результаты и обсуждение

Для апробации разработанной методики, четырех компонентов ДК как субкомпетенций, была проведена опытно-педагогическая работа в Казахском университете международных отношений и мировых языков имени Аблай хана. В опытной работе приняли участие 39 студентов третьего курса педагогического факультета КазУМОиМЯ, обучающихся по образовательной программе «Иностранный язык: два иностранных языка». Студенты обучаются на педагогической специальности. 20 студентов 303 группы были отобраны в экспериментальную группу, с ними проводились занятия с использованием методики формирования ДК, а 19 студентов 304 группы были отобраны в контрольную группу. Результаты представлены таблично (таблица 1). В ней продемонстрированы показатели экспериментальной и контрольной групп по субкомпетенциям (компонентам).

Таблица 1 – Результаты формирования ДК по компонентам до и после опытной работы в двух группах (экспериментальной и контрольной)

Компоненты	Уровни сформированности ДК	ЭГ		КГ	
		До ОЭР	После ОЭР	До ОЭР	После ОЭР
Стратегический	Высокий	45%	51%	43%	49%
	Средний	39%	46%	35%	37%
	Низкий	16%	3%	22%	14%
Тактический	Высокий	15%	31%	18%	22%
	Средний	35%	43%	32%	41%
	Низкий	50%	26%	50%	37%
Жанровый	Высокий	36%	42%	38%	40%
	Средний	37%	44%	32%	35%
	Низкий	27%	14%	30%	25%
Текстовый	Высокий	17%	26%	16%	21%
	Средний	27%	51%	29%	37%
	Низкий	56%	23%	55%	42%

После проведения контрольного среза было отмечено, что у учащихся появилась мотивация к изучению предмета «Профессионально-ориентированный иностранный язык» с использова-

нием цифровых технологий. Учащиеся проявили заинтересованность при выполнении упражнений групповых и индивидуальных проектов, написании эссе и т.д. У студентов повысились

умения и навыки планирования и организации речевого взаимодействия на иностранном языке, рост наблюдается по всем субкомпонентами ДК, в том числе с использованием блогов, вики-проекта, подкастов.

В среднем показатели сформированности дискурсивной компетенции повысились на 10-15 % по каждому субкомпоненту. Апробация методики на данной выборке прошла успешно. Студенты научились понимать и описывать дискурсы с учетом коммуникативной цели и ситуаций взаимодействия, умения различать разновидности дискурса и производить их в соответствии с экстралингвистическими характеристиками коммуникативной ситуации, ролей адресатов и адресантов и в рамках единого кортежа подходов обмена информацией участниками общения, а не только продуцирование целостных и связных речевых высказываний.

Заключение

Результаты опытно-педагогической работы на данной небольшой выборке показали позитивные результаты, студенты научились свободнее использовать разные языковые средства для коммуникативных ситуаций в цифровом пространстве, в том числе понимать и продуцировать разные типы дискурсов, с использованием разных жанров, оценивать текстовые сообщения на иностранном языке в информационном пространстве.

Кроме того, студенты могут использовать данную методику или ее компоненты для обучения школьников. Разработанная методика может быть использована для языковых курсов, а также повышения квалификации специалистов иноязычного образования, при составлении дидактических и методических пособий для преподавания языков.

Литература

- 1 Джусубалиева Д.М. Цифровые технологии в иноязычном образовании- необходимое условие для качественной подготовки специалиста // Известия КазУМОиМЯ им. Абылай хана, Серия «Педагогические науки». – № 2 (49), 2018. – С. 22-29.
- 2 Кибрик А.А. Модус, жанры и другие параметры классификации дискурсов // Вопросы языкознания. – М., 2009. №2. – С. 3–21.
- 3 Головина Н.П. Формирование дискурсивной компетенции у учащихся старших классов в процессе обучения репродукции и продукции иноязычных письменных текстов. Школа с углубленным изучением английского языка: автореф. дис. ... канд. пед. наук. – СПб., 2004. – 311 с.
- 4 Мынбаева А.К. Вопросы информатизации образования и современная дидактика // Вестник АПН Казахстана. – Алматы, 2015. – № 2(64). – С. 26-33.
- 5 Исаева К.Р., Арынханова Э.К. Преемственность как система профессионального самообразования // Вестник КарГУ. Серия «Педагогика». – 2007. – 4(48). – С. 28-31.
- 6 Сысоев П.В., Евстигнеев М.Н. Технологии Веб 2.0. Социальный сервис вики в обучении иностранному языку // Иностранные языки в школе. – М., 2009. – № 5. – С. 2-8.
- 7 Кунанбаева С.С. Компетентностное моделирование профессионального иноязычного образования: Монография / С.С. Кунанбаева. Алматы, 2014. – 203 с.

References

- Dzhusubalieva D. M. Digital technologies in foreign language education – a necessary condition for high-quality training of a specialist – Scientific Journal Izvestiya Kazumoimya im. Abylai Khan, Series «Pedagogical sciences», № 2 (49), 2018, Pp. 22-29.
- Kibrik A. A. Modus, genres and other parameters of the classification of discourses // Voprosy yazykoznanija. M.: 2009. no. 2. p. 3-21.
- Golovina N. P. Formation of discursive competence in high school students in the process of teaching reproduction and production of foreign-language written texts :School with in-depth study of the English language: abstract of the dissertation of the Candidate of Pedagogical Sciences. Sciences'. – Saint Petersburg, 2004, 311 P.
- Mynbayeva A. K. Questions of informatization of education and modern didactics // Bulletin of the APN of Kazakhstan. – Almaty, 2015. – № 2(64). – P. 26-33.
- Isayeva K. R., Arynkhanova E. K. Continuity as a system of professional self-education // Herald of KarGU. Series “Pedagogy”. – 2007. – 4(48). – Pp. 28-31.
- Sysoev P. V., Evstigneev M. N. Web 2.0 technologies. Social service wiki in teaching a foreign language // Foreign languages at school. – M., 2009. – No. 5. – p. 2-8.
- Kunanbaeva S. S. Competence modeling of professional foreign language education. Monograph. S. S. Kunanbaev. Almaty, 2014. – 203 P.

К.Д. Бузаубакова^{ID}, У.Т. Нурманалиева^{ID}

М.Х. Дулати атындағы Тараз өңірлік университеті, Қазақстан, Тараз қ.

*e-mail: klara_1101@mail.ru

ҚР ҚАШЫҚТЫҚТАН БІЛІМ БЕРУ ЖАҒДАЙЫНДА БОЛАШАҚ ПЕДАГОГТЕРДІҢ ЦИФРЛЫ-КРЕАТИВТІ ҚҰЗЫРЕТТІЛІКТЕРІН ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ТЕХНОЛОГИЯЛЫҚ ЖӘНЕ ӘДІСТЕМЕЛІК АСПЕКТІЛЕРІ

Мақалада Қазақстан Республикасында қашықтықтан білім беру жағдайында болашақ педагогтердің цифрлы-креативті құзыреттіліктерін қалыптастырудың технологиялық және әдістемелік аспектілері анықталып, «құзыреттілік», «цифрлы құзыреттілік», «цифрлы-технологиялық құзыреттілік», «цифрлы-әдістемелік құзыреттілік», «креативтілік», «цифрлы педагогикалық кампус» ұғымдарының мәні ашылады.

Мақалада құзыреттілік компоненттерінің мәні жаңаша мазмұнда сипатталады: ұйымдастырушылық қабілеттілік; эмпатияға қабілеттілік; рефлексиялық қабілеттілік.

Сондай-ақ, мақалада қашықтықтан оқыту жағдайында болашақ педагогтің цифрлы-технологиялық және цифрлы-әдістемелік құзыреттіліктерінің мазмұны айқындалады. Қашықтықтан оқыту жағдайында болашақ педагогтің цифрлы-технологиялық құзыреттілігі болашақ педагогтің интернет ресурстары, цифрлы оқыту платформасы, заманауи компьютерлік бағдарламалары, мультимедиялық құрылғылармен жұмыс жасауы дағдысының қалыптасуымен анықталса, ал болашақ педагогтің цифрлы-әдістемелік құзыреттілігі болашақ педагогтің электронды портфолио, электронды медиатека жасақтай алуымен және педагогикалық коучинг, педагогикалық тренингтер ұйымдастыра алуымен сипатталады.

ҚР-да болашақ педагогтердің цифрлы креативті құзыреттіліктерін арттыру бойынша SMART-болашақ педагог цифрлы педагогикалық кампус құрамына енетін 8 онлайн-педагогикалық ресурстың мазмұны тереңірек ашылды: SMART-онлайн педагогикалық шеберхана; SMART-онлайн педагогикалық студия; SMART-онлайн педагогикалық электронды кітапхана; SMART-онлайн әдістемелік қоржын (электронды портфолио); SMART-онлайн коучинг; SMART-онлайн коворкинг-орталық; SMART-онлайн виртуалды зертхана және SMART цифрлы контент.

Қашықтықтан білім беру жағдайында болашақ педагогтердің цифрлы-креативті құзыреттіліктерін қалыптастырудың мазмұны ашылып, нобайы ұсынылады.

Түйін сөздер: құзыреттілік, цифрлы құзыреттілік, цифрлы-технологиялық құзыреттілік, цифрлы-әдістемелік құзыреттілік, цифрлы педагогикалық кампус.

K.D. Buzaubakova*, U.T. Nurmanaliyeva

Taraz Regional University named after M.Kh. Dulaty, Kazakhstan, Taraz

*e-mail: klara_1101@mail.ru

Technological and methodological aspects of the formation of digital creative competencies of future teachers in the context of distance learning in the Republic of Kazakhstan

The technological and methodological aspects of the formation of digital creative competencies of future teachers in the context of distance learning in the Republic of Kazakhstan are defined and the essence of the following concepts: «competence», «digital competence», «digital and technological competence», «digital and methodological competence», «creativity», «digital pedagogical campus» are identified in this article.

The essence of the components of competence is characterized in a new context in this article such as organizational ability; empathic ability; reflective ability.

The content of digital-technological and digital-methodological competencies of future teachers in the framework of distance learning is also revealed in this article. If the digital-technological competence of a future teacher in the conditions of distance learning is determined by the formation of his skills and abilities to work with Internet resources, digital learning platforms, modern computer programs, multimedia devices, then the digital-methodological competence of the future teacher is characterized by his ability to create an electronic portfolio, an electronic media library and the organization of pedagogical coaching and pedagogical trainings.

In order to increase the digital creative competencies of future teachers in the Republic of Kazakhstan, the content of 8 pedagogical online resources that are part of the digital pedagogical campus SMART-future teacher is disclosed in more detail: SMART-online pedagogical seminar; SMART-online pedagogical studio; SMART-pedagogical electronic online library; SMART – online methodological portfolio (electronic portfolio); SMART-online coaching; SMART-online coworking center; SMART is a virtual online laboratory and SMART digital content.

The content is revealed and a new model of the formation of digital-creative competencies of future teachers in the context of distance learning is offer.

Key words: competence, digital competence, digital and technological competence, digital and methodological competence, digital pedagogical campus.

К.Д. Бузабакова, У.Т. Нурманалиева

Таразский региональный университет имени М.Х. Дулати, Казахстан, г. Тараз

*e-mail: klara_1101@mail.ru

Технологические и методические аспекты формирования цифровых креативных компетенций будущих педагогов в условиях дистанционного образования в Республике Казахстан

В статье определены технологические и методологические аспекты формирования цифровых креативных компетенций будущих педагогов в условиях дистанционного образования в Республике Казахстан и раскрыта сущность понятий: «компетентность», «цифровая компетентность», «цифрово-технологическая компетентность», «цифрово-методическая компетентность», «креативность», «цифровой педагогический кампус».

Сущность компонентов компетенции охарактеризована в новом контексте: организационная способность; эмпатическая способность; рефлексивная способность. Раскрыто содержание цифрово-технологических и цифрово-методических компетенций будущих педагогов в рамках дистанционного обучения. Если в условиях дистанционного обучения цифрово-технологическая компетентность будущего педагога определяется сформированностью его умений и навыков работы с Интернет-ресурсами, цифровыми обучающими платформами, современными компьютерными программами, мультимедийными устройствами, то цифрово-методическая компетентность будущего педагога характеризуется его умениями создавать электронное портфолио, электронную медиатеку и организацией педагогического коучинга и педагогических тренингов.

В целях повышения цифровых творческих компетенций будущих учителей в Республике Казахстан более подробно раскрыто содержание 8 педагогических онлайн-ресурсов, входящих в состав цифрового педагогического кампуса SMART-future teacher: SMART-онлайн педагогический семинар; SMART-онлайн педагогическая студия; SMART-педагогическая электронная онлайн-библиотека; SMART-онлайн методическое портфолио (электронное портфолио); SMART-онлайн-коучинг; SMART-онлайн-коворкинг-центр; SMART-виртуальная онлайн-лаборатория и цифровой контент SMART.

Раскрыто содержание и предложена модель формирования цифрово-креативных компетенций будущих педагогов в условиях дистанционного обучения.

Ключевые слова: компетентность, цифровая компетентность, цифрово-технологическая компетентность, цифрово-методическая компетентность, цифровой педагогический кампус.

Кіріспе

Жаңа Қазақстан жағдайында педагогикалық жоғары оқу орындарында педагог кадрларды дайындау жүйесін жетілдіру және болашақ педагогтердің цифрлық құзыреттілігін қалыптастыру өзекті мәселеге айналып отыр.

XXI ғасырда қоғамда тез қарқынмен жүріп жатқан ақпараттандыру процесі ақпараттық ортаның бұрыннан болмаған әлемдік деңгейде ауқымын кеңейтті. Ақпараттандыру процесі білім беру жүйесін де қамтып, болашақ педагогтерді кәсіби тұрғыдан даярлауды жаңа мазмұнда қарастыруды талап етіп отыр.

Интернет желісі, интернет ресурстары, ақпараттық медиақұралдар және цифрлық орта арқылы инновациялық педагогикалық тәжірибелер, яғни ақпарат әрбір адамға, соның ішінде әрбір педагогке тұрған жеріне, жұмыс орнына қарамастан бірдей уақытта және бірдей көлемде лезде жетуде.

Цифрлы Қазақстан жағдайында әлемдік бәсекеге қабілетті болашақ педагогтерді даярлау педагогикалық жоғары оқу орнында ақпараттық-инновациялық технологияның қырымен сырын толық меңгерген, өзінің жеке инновациялық ақпараттық педагогикалық банк қоры, инновациялық медиатекасы бар, жаңа

апараттық коммуникациялық технологияны меңгерген, білім алушының шығармашылық, креативтік, интеллектуалдық қабілетін дамыту үшін инновациялық ғылыми-зерттеушілік жұмыс жасап, оның нәтижесін диагностикалық сараптамадан өткізіп, педагогикалық мониторинг жасай алатын, инновациялық сабақтың технологиялық картасын құрай алатын жоғары интеллектуалды әлеуеті бар инновациялық технологиялық іс-әрекетті жүзеге асыра алатын болашақ педагогтерді даярлауды жүзеге асыруды көздейді.

Зерттеудің мақсаты – жаңа жағдайдағы Қазақстанда педагогикалық білім беру жүйесін жетілдіру үшін қазақстандық және еуропалық білім беру интеграциясы аясында қазақстандық ЖОО және шетелдік ЖОО ынтымақтастық серіктестігі негізінде қашықтықтан білім беру жағдайында ҚР-да болашақ педагогтердің цифрлы-креативті құзыреттіліктерін қалыптастырудың технологиялық және әдістемелік аспектілерін айқындау.

Зерттеудің міндеттері:

1. Жаңа жағдайдағы Қазақстанда қашықтықтан білім беру жағдайында болашақ педагогтердің цифрлы-креативті құзыреттіліктерін қалыптастырудың технологиялық және әдістемелік бағыттарын айқындау.

2. Қазақстандық ЖОО және шетелдік ЖОО білім беру интеграциясы аясында қашықтықтан білім беру жағдайында ҚР-да болашақ педагогтердің цифрлы-креативті құзыреттіліктерін қалыптастыруда М.Х. Дулати атындағы Тараз өңірлік университеті (Дулати Университеті) мен Ресейдің Шадринск мемлекеттік педагогикалық университетінің (ШМПУ) ынтымақтастық серіктестігінің моделін жасау, интегративтік әдіснамасы мен жүзеге асыру тетіктерін айқындау.

3. Жаңа жағдайдағы Қазақстанда қашықтықтан білім беру жағдайында болашақ педагогтердің цифрлы-креативті құзыреттіліктерін қалыптастырудың технологиялық және әдістемелік бағыттарын айқындаудың тиімді жолдарын анықтау.

Зерттеу әдістері

Әлемдегі және еліміздегі орын алған Covid-2019 эпидемиологиялық төтенше жағдайға қашықтан оқыту форматы біраз мәселенің бетін ашты. Жалпы орта білім беретін мектептер, колледждер, тіпті ЖОО-ның өздері де бұған 100% дайын болмай шықты: сандық білім беру

ресурстарының жеткіліксіздігі; педагогтердің цифрлық құзыреттілігінің төмендігі және т.б.

Әлемдік тәжірибе көрсетіп отырғандай, қашықтан оқыту барысында да инновациялық білім алып, кәсіби біліктілікті арттыруға толықтай мүмкіндік бар. Қашықтықтан оқыту – білім алушы мен педагогтің жанама (алыстан) немесе толық емес жанама өзара оқу жұмыс іс-әрекеті кезіндегі ақпараттық-коммуникациялық технологиялар, телекоммуникациялық құралдарды пайдаланып жүзеге асырылатын оқыту.

Төртінші өнеркәсіптік революция жағдайындағы дамудың жаңа мүмкіндіктері кезінде болашақ педагогтарға төмендегідей жаңа талаптар қойылады: бәсекеге қабілеттілік; білім сапасының жоғары болуы; кәсіби шеберлік; табыстылық; қашықтықтан білім алуға және оқытуға қажетті цифрлы құзыреттілік және креативтілік.

Қазақстан Республикасында білім беруді және ғылымды дамытудың 2020-2025 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасында: «Жоғары және жоғары оқу орнынан кейінгі білім алу кезінде студент оқытудың 5 нәтижесін көрсетуі тиіс: оқып жатқан саласындағы білім және түсінік; кәсіби деңгейде қолдану, дәлелдерді қалыптастыру және проблемаларды шешу; ақпаратты жинау мен түсіндіруді жүзеге асыру; ақпаратты, идеяларды, шешімдерді хабарлау; оқуды өз бетінше жалғастыру дағдысы» (Қазақстан Республикасында білім беруді және ғылымды дамытудың 2020-2025 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы, 2019:13) [1]

Жоғарыда көрсетілген оқытудың 5 нәтижесін қамтамасыз ету үшін болашақ педагогтің бойында төмендегідей кәсіби құзыреттілікті қалыптастыруымыз керек:

1) шығармашылық білік: жаңашылдылыққа деген құлшыныс, инновациялық технологияны меңгеруі;

2) ізденушілік білік: инновациялық тәжірибені үйрену, зерттеу, жинақтау білігі;

3) педагогикалық рефлексияға қабілеттілік: кәсіби іс-әрекетке талдау жасай алуы, сындарлы ойлауы.

Зерттеу барысында онлайн-сауалнама және онлайн тест жүргізіледі. Жаңа жағдайдағы Қазақстанда болашақ педагогтердің цифрлы технологияны тиімді пайдалана алуы бойынша цифрлы құзыреттіліктер деңгейлерін анықтау мақсатында 1-4 курс студенттерінен 3 жыл қатарынан «Мен-SMART-PEDAGOG болмын!» тақырыбында онлайн-сауалнама құрастырып, онлайн-тест алынады. Ол үшін онлайн-

тесттің мобильдік қосымшасы жасалады. Эксперименттік-тәжірибелік жұмысқа тек Қазақстандық болашақ педагогтер емес, Ресейдің ШМПУ-дың да болашақ педагогтері қатысады және қазақстандық болашақ педагогтердің цифрлы құзыреттіліктері Ресейлік болашақ педагогтердің цифрлы құзыреттіліктерімен салыстырылып, диагностикалық мониторинг жасалады.

Жоба барысында қазақстандық болашақ педагогтердің цифрлы құзыреттіліктерінің деңгейлерінің көрсеткіштері мен критерийлері анықталады, мән-мағынасы ашылады.

Қазақстандық ЖОО – М.Х. Дулати атындағы Тараз өңірлік университеті мен Ресейлік ЖОО – Шадринск мемлекеттік педагогикалық университеті болашақ педагогтері арасында «Мен-SMART-PEDAGOG боламын!» болашақ педагогтерге арналған онлайн коучинг ұйымдастырылып, болашақ педагогтердің цифрлы құзыреттіліктерінің деңгейлеріне салыстырмалы талдау жасалады, зерттеудің дедукция және индукция әдістері пайдаланылады.

Онлайн курсқа қатысқан қазақстандық және ресейлік болашақ педагогтердің онлайн курсқа дейін және онлайн курстан кейін цифрлы құзыреттіліктер деңгейлері анықталады.

«Қашықтықтан оқыту технологиялары бойынша менің білетінім» және «Қашықтықтан оқыту технологиялары бойынша менің үйренгенім» тақырыптарына онлайн сауалнама жүргізіледі, нәтижесі математикалық және статистикалық әдістермен өңделеді, сұрыпталады, әдістемелік ұсыныстар әзірленеді; қорытынды жасалады.

Ең бастысы, жаңа жағдайдағы Қазақстанда қашықтықтан оқытуда болашақ педагогтердің цифрлы-құзыреттіліктерін қалыптастыруға SWOT-талдау жасалады.

Қазақстан Республикасында қашықтықтан оқыту жағдайында болашақ педагогтердің цифрлы-құзыреттіліктерін қалыптастырудың технологиялық және әдістемелік аспектілерінің мәні, мазмұны ашылып, SWOT-талдау матрицасы әзірленеді:

1) қашықтықтан оқыту жағдайында болашақ педагогтердің цифрлы-құзыреттіліктерін қалыптастырудың күшті және әлсіз жақтары анықталып, әсер етуші педагогикалық факторлары сараланады;

2) қашықтықтан оқыту жағдайында болашақ педагогтердің цифрлы-құзыреттіліктерін қалыптастыруда кездесетін қауіптер анықталып, оны болдырмау іс-шаралары нақтыланады, мүмкіндіктері зерделенеді; педагогикалық алғы шарттары айқындалады.

Әдебиеттерге шолу

Психологиялық-педагогикалық әдебиеттерде «құзыреттілік» сөзі кең мағынада ашылады. Педагогика ғылымдарында кәсіби құзыреттілік ұғымы білім мен іскерліктің жиынтығы, мәселелерді шешудегі дағдының көлемі, жеке сапалар мен қабілеттердің өзара қабысуы, кәсіби маңызды тұлғалық сапалар мен білім кешені, еңбекке теориялық және практикалық дайындықтың тұтас жиынтығы түрінде қарастырылады.

Құзыреттілік – педагогтің өзін маман ретінде өз бетімен білімін, кәсіби шеберлігін, мәдениеттілігін көтеріп, қазіргі заман талабына сай бейімдей білуі.

Шетел сөздерінің қысқаша сөздігінде: «Құзыреттілік» (латынша Competens – надлежащий, способный) – белгілі бір салада білгір, білікті, өзінің білімімен қандай да бір нәрсені шешуге немесе жасауға құқылы» деген анықтама беріледі (Шетел сөздерінің қысқаша сөздігі, 1990:25) [2].

Ал орыс тілінің энциклопедиялық сөздігінде «құзыреттілік» ұғымы келесідей ашылады: «Құзыреттілік» (латынша Competens – лайықты, қол жеткізуге ұмтылу, сәйкес) – қабілетті, білікті, өз ісін жетік білуі; белгілі бір аймақтағы білім мен тәжірибе (Орыс тілінің энциклопедиялық сөздігі, 1990: 79)[3].

В.А. Слостенин, А.К. Маркова, А.М. Новиков, М.И. Кабышева және т.б. ғалымдардың зерттеуіне сүйенсек, «құзыреттілік» сөзінің құрамына кәсіби, әлеуметтік-педагогикалық, әлеуметтік-психологиялық, құқықтық және т.б. интеграцияланған күрделі, кең мазмұнды сипаттамалар түсінігі кіреді. Жалпылама түрде маманның құзыреттілігі оның кез келген салада кәсіби қызметінің нәтижелі болуы үшін қабілеттері, сапасы мен тұлғалық қасиеттерінің бір-бірімен байланыстылығын көрсетеді.

Құзыреттілік компоненттері:

1) ұйымдастырушылық қабілеттілік – маманның өзара бірлескен ынтымақтастық байланысты ұтымды жасай алуы;

2) эмпатияға қабілеттілік – өзгені түсінуі; жаны ашуы; өзін өзгенің орнына қоя алуы;

3) рефлексиялық қабілеттілік – өз мінез-құлқы мен серіктесінің қылығын лезде реттей алуы; дау-жанжал жағдайында тиімді шешім қабылдай алуы; қолайлы психологиялық ахуал туғыза білуі; субъектаралық қатынастың өрбуін болжай алуы (Бузаубакова, 2020:50) [4].

1-суретте құзыреттілік компоненттері ашылды.

1-сурет – Құзыреттілік компоненттері

Құзыреттілік креативке бастайтын жол. Қысқаша психологиялық сөздікте «креатив» ұғымына төмендегідей анықтама беріледі: «Креатив» (creatio) латын тілінен тікелей аудармасы – «жасап шығару»; «жасырын күш»; «жасап шығаруға қабілеттілік». Креативтілік – өнімді әрекет етуге дайын болу, жаңалық ашуға дайындығын көрсететін индивидтің тұлғалық сапасы. Индивидтің жоғары нәтижелерге жетуге деген тұрақты мотивтерінің болуы (Краткий психологический словарь, 1985:55) [5].

Ғалым Б.А. Оспанова болашақ мамандардың креативтілігін қалыптастырудың ғылыми негіздерін аша отырып, «креатив» ұғымына төмендегідей анықтама ұсынады: «Креатив – шығармашылыққа қабілеттілік, соны ойлау: тұлғаны сипаттайтын шығармашылық қабілеттердің деңгейі; адамның қалыптан тыс ойлауы; индивидтің жаңа идеяларды ашуға қабілеттілігі; шығармашылық, дарындылық деңгейі; тез арада тапқыр шешім қабылдай алу; интеллектуалдық белсенділіктің жоғары деңгейі; жаңаны қабылдай, түсіне алуға қабілеттілік; қалыптан тыс жағдаяттарды шеше алу» (Оспанова, 2006а:97) [6].

Қашықтықтан білім беру жағдайында болашақ педагогтің креативті құзыреттіліктерін дамытудың маңызы зор.

Ғалым Б.А. Оспанова болашақ мамандардың креативтілік компоненттерін ашып көрсетті:

1. Мақсаттылық: педагогикалық процесті жоспарлай алу; қалыптан тыс ойлау және әрекет ету; мақсат пен міндеттерді нақтылау; болжамдарды тексеру; сындарлы ойлау.

2. Технологиялық: коммуникативтілік; теориялық білімді практикада қолдана алуы; жаңа

білімді іздеп табуы; белсенділік; өзгертуге ашықтық; стандартты емес іс-әрекетке бейімделу.

3. Рефлексиялық: жағдайды ой елегінен өткізу; өзіндік қабылдау; өзіне-өзіне баға беру; өзін-өзі дамыту; өзіне-өзі баға беру; өзін өзгенің орнына қоя алуы және т.б. (Оспанова, 2006: 112). [6].

Ғалым Б.А. Тұрғынбаева «креативтілік» ұғымына педагогика ғылымы тұрғысынан төмендегідей анықтама ұсынады: «Креативтілік – ақпараттық, ағымдық процестерде байқалатын тұлғаның қасиеті: ақпараттық ішкі құрылымдарға енуі арқылы пайда болатын тұлғаның сапасы; гипотеза ұсынғанда шешімді іздегенде және оның дұрыстығын дәлелдеуге көрінетін қасиет (Тұрғынбаева, 2011:85) [7].

Сонымен, креативтік – шығармашылық, жаңаны ашу, қалыптан тыс ойлау, тапқыр шешімдерді туғызуға қабілеттілікті анықтайтын тұлғаның дара, тұрақты кіріктірілген сапасы болса, ал креативтілік – белгілі бір процестердің жиынтығы, әрекет, процесс: жаңашылдық әрекет; адамның қажеттілігінен туындайтын табиғи процесс; білімнің жетіспейтінін сезінуден болатын дискомфорт (қолайсыздық), сезімталдық; мәселені анықтау, шешімді іздеу, болжамдар ұсыну; шешімнің нәтижесін жариялау, тұжырымдау.

Қашықтықтан білім беру жағдайында болашақ педагогтердің креативті құзыреттіліктері дегеніміз – болашақ педагогтің ақпараттық ортада цифрлы оқу контенттерімен дербес әрі нәтижелі жұмыс жасай алуы.

Қазіргі кезеңде психологиялық және педагогикалық әдебиеттерде «технология» ұғымы кеңінен пайдаланыла бастады. Бұл термин

өмірге компьютерлік техниканың келуімен және білім беру саласында «жаңа компьютерлік технологияның» енуімен сипатталады. Ғылымда дамудың жаңа бағыты – технологиялық бағыт өмірге келді. Ғылымдағы осы технологиялық бағыттың пайда болуы және оның педагогикада тереңірек зерттеле басталуы кездейсоқтық емес. Себебі педагогика ғылымы ежелден-ақ білім беру, тәрбиелеу, оқыту саласындағы ең тиімді әдіс-тәсілдірді табуға, оны өмірде пайдалануға, жоғары нәтиже алуға талпынады, оқытудың жаңа формалары мен әдістерін табуға ұмтылады.

«Технология» сөзі грек тілінен енген және екі сөз тіркесінен құралады: «techne» – өнер, шеберлік, іскерлік дегенді білдірсе; «logos» – ғылым, ілім дегенді білдіреді және «өнер туралы ілім» немесе «шеберлік туралы ілім» (Российская педагогическая энциклопедия, 1998:67) [8].

Алғашында «технология» ұғымы өндіріс саласында қолданыла бастады да ғылымда «технологиялық үрдіс» термині ендірілді. Технологиялық үрдіс деп бұған дейін белгілі ғылыми заңдылықтар негізінде белгілі бір реттілікпен орындалатын операциялар жүйесінен тұратын жәй басқарылатын өндірістік үрдісті атайды (Бершадский, 2003:10) [9].

Ғылыми-педагогикалық әдебиеттерге жасалған талдауымыз көрсеткендей, қазіргі педагогикалық теорияда «педагогикалық технология» ұғымына бірдей көзқарас жоқ, оны біреулер білім беру ұйымдарын техникаландыру десе, енді біреулер оқытуды аудиовизуальды құралдармен қамтамасыз етіп, компьютерлендіру деп қарастырады, ал келесі бір көзқарас бойынша дидактикалық жобалар мен педагогикалық жүйені, оны практикада қолданудың дәрежесін көтеру болып табылады. Осының бәрі бұл ұғым, құбылыстың көп қырлылығын сипаттайды, яғни оны зерттеудің методологиялық бағыт-бағдарын негіздеуді қажет етеді. Мұндай бағыт-бағдарға жүйелілік, іс-әрекеттік және жеке көзқарас тән.

Б.Т. Лихачев педагогикалық технологияны оқу үрдісіне белгілі бір мақсат көздей әсер ететін педагогикалық ықпал деп түсіндіреді. Ал технологиялық үрдісті нақты педагогикалық нәтижеге жетелейтін бірліктердің (өлшемдердің) белгілі бір жүйесі ретінде көрсетеді.

Б.Т. Лихачев: «Педагогикалық технология түпкілікті өзгермейтін механикалық құрылым емес, қайта бала мен мұғалімнің үнемі түрленіп отыратын өзара қарым-қатынасының өзегі, мазмұнды ұйымдастырушы құрылым. Педагогикалық технологияның мәні – шығар-

машылық қабілеттің дамуы үшін қажетті жағдай туғызу» – деп, педагогикалық технологияның мәнін ашады (Лихачев, 1998:145) [10].

В.П. Беспальконың пікірі бойынша, «Педагогикалық технология – оқу үрдісін жүзеге асыратын мазмұндық техника» (Беспалько, 1989:192) [11].

Белгілі ғалым-әдіскер В.М. Монахов: «Педагогикалық технология – бұл оқушы мен мұғалімнің оқу үрдісін жобалау және ұйымдастыруда бірігіп қызмет етуіне қолайлы жағдай туғызатын, әбден ойластырылған педагогикалық «іс-әрекеттің үлгісі» – деп анықтайды (Монахов, 1995:211) [12].

ЮНЕСКО-ның анықтамасы бойынша, «педагогикалық технология – бүкіл оқыту үрдісі мен білімді техникалық және адам ресурстарын олардың бір-біріне өзара әсерін, білім берудегі формасын оңтайландыру міндеттерін ескере отырып, меңгеруді жүзеге асырудың жүйелі әдісі» (ЮНЕСКО. Доклад ЮНЕСКО о положении дел в мировом образовании за 1991 год. – Париж, 1991) [13].

М. Чошанов: «Технология – бұл дидактикалық жүйенің құрамды бөлігі» – деп анықтама береді (Чошанов, 1996:160) [14].

Г.К. Селевконың пікірінше, педагогикалық технология үш түрлі өрісте көрінуі мүмкін: ғылыми, бейнелік және нақты. Бірінші жағдайда ол педагогика ғылымының оқытудың мақсатын, мазмұнын және оқыту әдістерін зерттеп, педагогикалық үрдісті жобалаушы бөлігі, аймағы болып табылады (Селевко, 1998: 255) [15].

Болашақ педагогтің технологиялық білік-дағдыларына жататындар:

- операционалдық-әдістемелік білік-дағдылар;
 - психологиялық-педагогикалық білік-дағдылар;
 - бағалаушылық білік-дағдылар;
 - диагностикалық білік-дағдылар;
 - эксперттік білік-дағдылар;
 - ғылыми-зерттеушілік білік-дағдылар
- (Сәтбекова, 2026:47) [16].

Қашықтықтан білім беру жағдайында болашақ педагогтердің цифрлы-креативті құзыреттіліктері дегеніміз – білім беру үдерісін ұйымдастырудың барлық кезеңдерінде ақпараттық-коммуникациялық технологияны еркін пайдалануға және сабақты дайындықтан бастап, цифрлық ортаны құруға көмектесетін білім алушылардың жеке білім беру траекторияларын құруға, оларды ынталандыруға және оқу жетістіктерін болжауға көмектесетін мүмкіндік беретін білім, білік және дағдылар жиынтығы (Аймалетдинов, 2019:6) [17].

Бүгінде әлем педагогтері заманауи ақпараттық-коммуникациялық технологияларды жалпы білім беруде шебер қолданудың артықшылықтарын көбірек біледі. Ақпараттық-коммуникациялық технологиялар білім мен қарым-қатынас қажет болған жерде мәселелерді шешуге көмектеседі.

Оларға келесілер жатады: оқу процестерін жетілдіру, білім алушылардың білім беру нәтижелерін және олардың оқу мотивтерін арттыру, өзара іс-қимыл ықпалдастықты жақсарту, білім беру ұйымдары желісіндегі байланыс және бірлескен жобаларды жүзеге асыру, цифрлы білім беру бағдарламаларын ұйымдастыруды және басқаруды жетілдіру.

Бұл таңқаларлық емес, өйткені интернет-ресурстар инновациялық экономика мен заманауи қоғамды дамытуға мүмкіндіктер білім беру үшін қол жетімді болды (Структура ИКТ-компетентности учителей. Рекомендации ЮНЕСКО, 2011:7) [18].

Соңғы жылдары көптеген елдер, соның ішінде Ресей, білім беру процесінде цифрлық технологияларды қолдану шарттары мен салдарын зерттеуге бағытталған көптеген күшжігер жұмсады, педагогтердің жұмыстарындағы өзгерісті, білім беру әкімшілігіне қойылатын жаңа талаптарды сипаттады, сонымен бірге бұл процестің тигізетін оң- пайдалы тұстары және теріс-кемшіл жақтары толықтай зерделенді.

Білім беру саласындағы көшбасшы елдердің тәжірибесін егжей-тегжейлі талдау педагогикалық тәжірибеде педагогтердің техникалық біліктіліктеріне қойылатын талаптардың қарапайым тізімінен бас тартуға мүмкіндік берді. Керісінше, педагогтің АКТ құзыреттіліктері оларды педагогикалық жұмыстың барлық кезеңдерін ұйымдастыруға және цифрлық технологияларды тиімді пайдалану (оқытуды дараландыру, шығармашылық тапсырмаларға арналған техникалық шешімдер, интерактивті жобалық жұмыстар және т.б.) негізінде білім беру сапасын арттыруға мүмкіндік беретін қолданбалы білім, білік және дағдылар жүйесі ретінде сипатталады (The Digital Competence Framework, 2018:2) [19].

Педагогтердің цифрлық технологияларды қолдану құзыреттілігі олардың технологияны оқу процесінде қолдана білуінен ғана емес, сонымен бірге олардың әріптестерімен, студенттермен, оқытушылармен, ғылыми қауымдастықпен және басқа да мүдделі тараптармен ынтымақтастықпен қарым-қатынас тәсілдерінен көрінеді: инновацияны өз тәжірибесіне ендіре алуы; кәсіби

тұрғыдан өзін-өзі жетілдіре алуы және дамытуы (Соколова, 2018:193) [20].

Нәтижелер

Қашықтықтан оқыту жағдайында болашақ педагогтің цифрлы құзыреттілігін қалыптастырудың педагогикалық шарттары төмендегідей:

1. Ақпараттың көлемі: ақпаратты қабылдай алу жылдамдығы;

2. Ақпаратты мағыналы әрі мазмұнды өңдей алуы: ізделінген, өзіне қажетті ақпаратты таба алуы және сұрыптай алуы;

3. Ақпаратты қабылдау сапасы: қажетті материалды игеруі;

4. Ақпарат негізінде шешім қабылдай алуы: педагогикалық рефлексия жасай алуы және сындарлы ойлай алуы және т.б.

Қашықтықтан оқыту жағдайында болашақ педагогтің цифрлы-технологиялық құзыреттілігі болашақ педагогтің интернет ресурстар, педагогикалық сайт, портал және цифрлы оқыту платформасы, заманауи цифрлық оқу контенттері, электронды және мультимедиялық оқулықтармен, компьютерлік бағдарламалар, мультимедиялық құрылғылармен жұмыс жасау дағдысының қалыптасуымен анықталса, ал болашақ педагогтің цифрлы-әдістемелік құзыреттілігі болашақ педагогтің жоғары оқу қабырғасында жүргенде-ақ болашақ мамандығы және болашақта сабақ беретін пәні бойынша электронды портфолио, ақпараттық банк қоры және электронды медиатека жасақтай алуымен; педагогикалық коучинг және педагогикалық тренингтер ұйымдастыра алуымен; педагогикалық форум, пікірталастарға қатысып, өз инновациялық жобасын ұсынып, өз идеясын еркін қорғай алуымен сипатталады (2-сурет).

3-суретте қашықтықтан білім беру жағдайында болашақ педагогтердің цифрлы-креативті құзыреттіліктерін қалыптастыру нобайы ұсынылды.

Қашықтықтан білім беру жағдайында болашақ педагогтердің цифрлы-креативті құзыреттіліктерін қалыптастыру үшін жоғары білім берудің мазмұнын түбегейлі өзгерту қажет.

Қашықтықтан білім беру жағдайында болашақ педагогтердің теориялық білімі кәсіби даярлық бағытында жүзеге асырылуы тиіс және педагогикалық жоғары оқу орындарында тек «Педагогика» пәні ғана оқытылмауы тиіс, келесідей заманауи педагогиканың салалары да оқытылуы тиіс: «**Цифрлы педагогика**»; «**Киберпедагогика**»; «**Медиапедагогика**» және т.б.

2-сурет – Қашықтықтан оқыту жағдайында болашақ педагогтың цифрлы-технологиялық және цифрлы-әдістемелік құзыреттіліктері

Қашықтықтан білім беру жағдайында болашақ педагогтердің практикалық білімі кәсіби білім беруге бағытталады және педагогикалық жоғары оқу орындарында қашықтықтан білім беру бойынша цифрлы оқу контенттерін оқу-тәрбие процесінде тиімді пайдалану бойынша болашақ педагогтерге арналған онлайн-әдістемелік коучингтер және арнайы онлайн курстар жүргізілуі керек.

Қашықтықтан білім беру жағдайында болашақ педагогтердің цифрлы-креативті құзыреттіліктерін қалыптастыру үшін жоғары білім берудің мазмұнын арнайы әдістемелік пәндермен жаңарту қажет.

Болашақ педагог инновациялық білімді қашықтықтан ұйымдастыратын онлайн курс және вебинарлар арқылы да ала алады.

Жаңа жағдайдағы Қазақстанда болашақ педагогтердің цифрлы-креативті құзыреттіліктерін қалыптастыру үшін педагогикалық жоғары оқу орындарында барлық цифрлық білім беру ресурстарына қолжетімділікті қамтамасыз ететін инновациялық виртуалды білім беру алаңы ретінде цифрлы педагогикалық хаб (педагогикалық кампус) жасақталуы тиіс.

ҚР-да болашақ педагогтердің цифрлы креативті құзыреттіліктерін арттыру бойынша SMART-болашақ педагог цифрлы педагогикалық кампус төмендегідей 8 онлайн-педагогикалық ресурстарды қамтитын болады:

1) SMART-онлайн педагогикалық шеберхана (педагогикалық орталық) – мұнда болашақ педагогтер отандық және шетелдік жаңашыл педагогтердің бейнесабақтарын көру, талдау, педагогикалық практика кезеңінде сынақтан өткізу нәтижесінде педагогикалық мамандықтың таңғажайып құпияларымен танысады;

2) SMART-онлайн – педагогикалық студия – мұнда болашақ педагогтер өздерінің алғашқы бейнесабақтарын жасап үйренеді, дайындайды;

3) SMART-онлайн – педагогикалық электронды кітапхана – болашақ педагог инновациялық білімді интернет-ресурстар арқылы алады;

4) SMART-онлайн әдістемелік қоржын – болашақ педагогтер жаңашыл педагогтердің алдыңғы қатарлы инновациялық педагогикалық тәжірибелерін үйрену, қолдану бойынша қажетті IT-құзыреттіліктерді меңгереді және электронды портфолио жасақтайды;

5) SMART-онлайн коучинг – мұнда болашақ педагогтар педагогика және жеке пәндерді оқыту әдістемесі бойынша көкейкесті проблемалары бойынша педагогикалық коучинг, тренингтерді өткізу бойынша қажетті IT-құзыреттіліктерді меңгереді;

6) SMART-онлайн – коворкинг-орталық – креативті педагогтер мен болашақ педагогтердің ашық алаңы; мұнда болашақ педагог қашықтықтан оқыту проблемалары бойынша инновациялық зерттеулер мен ғылыми жобаларды

жүргізуге қатысты креативті құзыреттіліктерді меңгереді;

7) SMART-онлайн виртуалды зертхана – болашақ педагогтер өз мамандықтары бойынша кейбір зертханалық жұмыстарды виртуалды зертханаларда жүргізеді;

8) SMART цифрлы контент – болашақ педагог өз пәні бойынша цифрлы-электронды контент әзірлейді.

Болашақ педагогтер инноватор ғалымдар және жаңашыл мұғалімдердің инновациялық іс-тәжірибелерін зерделеу арқылы технологиялық құзыреттіліктерін қалыптастыра алады.

Цифрлы педагогикалық хабта болашақ педагогтер отандық және шетелдік ғалымдармен бірлестікте ғылыми-зерттеушілік, ғылыми-ізденушілік және ғылыми-шығармашылық жұмыстар атқарады:

1) педагогикалық сайттар мен порталдарға шығады, электронды оқулықтардан инновациялық білім алады;

2) өз мамандығы және болашақта сабақ беретін пәні бойынша ақпараттық банк қорын және электронды медиатека жасақтайды;

3) қашықтықтан оқыту бойынша пайдаланылатын цифрлы оқыту платформасына (BilimLand; Kyndelik. Kz; Darin online және т.б.) және оқу контенттеріне, компьютерлік бағдарламаларға, мультимедиялық құрылғыларға педагогикалық диагностика, мониторинг жүргізеді және SWOT-талдау жасайды;

4) педагогикалық коворкингте қашықтықтан оқытудың өзекті проблемалары бойынша ұйымдастырылатын коучинг, педагогикалық тренинг, форум, пікірталастарға қатысып, өз ойын білдіріп, қажетті цифрлы-креативті құзыреттілікті меңгереді;

5) болашақ педагог өзін-өзін басқара алуды үйренеді: әрбір іс-әрекетіне педагогикалық рефлексия жасайды.

Кез келген болашақ педагогтің интеллектуалды дамуына қажетті негізгі құзыреттіліктің бірі – білім беру ресурстарын бағамдау және оқу мақсаттарына, студенттер тобының ерекшеліктеріне және оқыту стиліне сәйкес келетін сандық ресурстар мен материалдарды іріктеу, сұрыптау, түрлендіру, өзгерту, жаңа нұсқасын жасау және өз жобасымен (нұсқасымен) басқалармен бөлісу, өз идеясын дәлелдей алуы және т.б.

Талқылау

Қашықтықтан білім беру жағдайында болашақ педагогтердің цифрлы-креативті құзыреттілігінің маңызы – болашақ педагогтің оқытудың

әртүрлі кезеңдерінде цифрлық технологияларды құру, жоспарлау және енгізе алуы. Сонымен бірге, сабақта (жұпта, топта жұмыс жасағанда) басты назар оқытушы емес, білім алушының өзі болатындығына ұмтылу керек. Бұған цифрлық технологияны қолдану арқылы да қол жеткізуге болады.

Педагогикалық жоғары оқу орындарында интернет ресурстарды, цифрлы оқыту платформасын қолдану арқылы қашықтықтан білім беру және оқытуды тиімді жүзеге асыру үшін төмендегідей педагогикалық қағидаларды басшылыққа алған жөн:

1. Педагогикалық жоғары оқу орындарының білім мазмұнын жаңарту қажет: болашақ педагогтің цифрлы құзыреттіліктерін арттыратындай міндетті арнайы пәндер енгізу (Мысалы: «Цифрлы педагогика», «Киберпедагогика», «Медиапедагогика» және т.б.).

2. Жоғары оқу орындарында педагогикалық мамандықта оқып жатқан болашақ педагогтер тек өздерінің болашақта сабақ беретін пәндерін ғана терең меңгермей, болашақта өзінің кәсіби біліктілігін арттыруға толықтай мүмкіндік беретін интернет ресурстарды, цифрлы оқыту платформасында жұмыс жасау дағдыларын еркін меңгерулері тиіс.

3. Интернет ресурстар, цифрлы оқыту платформасындағы материалдардан, ақпараттардан жаңа идеяларды, қажетті мәліметтерді бөліп алып, болашақта кәсіби іс-әрекетте басшылыққа алуы.

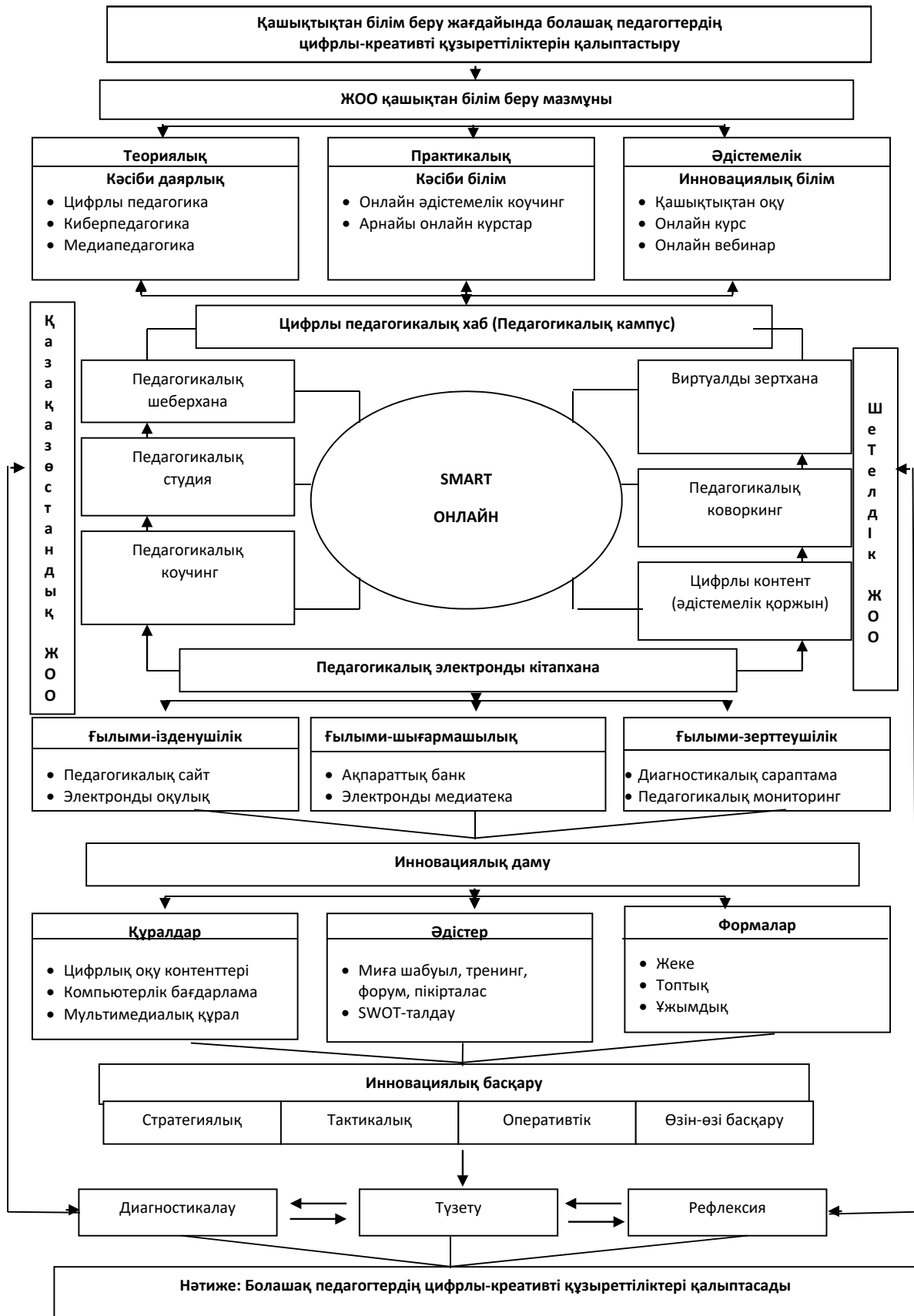
4. Интернет ресурстарды, алынған ақпараттарды қазіргі педагогикалық талаптарға сай сұрыптай алуы.

5. Интернет ресурстардан алынған материалдарды өзінің мамандығы және пәніне қарай икемдей алуы: мамандықтың, пәннің және әрбір білім алушылардың дербес ерекшеліктерін есепке алу, ескеру және т.б.

6. Оқыту процесінде интернет ресурстардағы материалдарды білім алушылардың танымдық қызығушылықтарын оятатындай етіп нәтижелі қолдану.

7. Оқыту процесінде білім алушыларға Интернет ресурстарын пайдаланып, әртүрлі инновациялық мазмұндағы тапсырмалар берілуі шарт: педагогикалық кейстер құрастыру; шағын ғылыми жобалар тұсаукесерін жасау; SWOT-талдау жасау; бейнесауалнама алу; бейнежағдаяттар жасау және т.б.

8. ЖОО қабырғасында болашақ педагогтің цифрлы-технологиялық және цифрлы-әдістемелік құзыреттіліктерін қалыптастыру шарт: болашақ педагог өзінің электронды портфолиосын өзі жасақтай алуы міндетті болуы керек.

3-сурет – Қашықтықтан білім беру жағдайында болашақ педагогтердің цифрлы-креативті құзыреттіліктерін қалыптастыру

Қорытынды

Цифрлы технологиялар болашақ педагогтардың білім деңгейлерін бақылау мен бағалаудың қолданыстағы әдістерін дамытуға және жаңа, неғұрлым озық заманауи әдістерін құруға мүмкіндік береді. Сонымен қатар, білім алушылар туралы және олардың цифрлық ортадағы белсенділігі туралы көптеген ақпаратты талдау арқылы ЖОО оқытушысы оған жеткілікті дәрежеде көмек көрсете алады, цифрлы ортада болашақ педагогтың дербес жұмыс жасауына мүмкіндік ашылады.

Қашықтықтан оқыту жағдайында болашақ педагогтердің цифрлы құзыреттіліктерін қосымша дамытуға және анықтауға мүмкіндік бар, атап айтқанда:

- 1) білім алушылармен және әріптестерімен сандық байланыс мүмкіндіктерін үйрету;
- 2) цифрлы ортада оқытушылармен материалдар алмасу және құру дағдыларын дамыту;
- 3) оқу материалын құру және барды бейімдеу үшін цифрлы контенттерді пайдалану;
- 4) ақпаратты қорғау тәсілдері туралы білімдерін тереңдету;
- 5) ақпараттың сенімділігін бағалау және жалған немесе біржақты ақпаратты анықтау;
- 6) цифрлық технологияларды қауіпсіз және жауапкершілікпен пайдалану;
- 7) білім беру мәселелерін шешу үшін цифрлық технологияларды шығармашылықпен қолдану;

8) білім беру процесінде цифрлы технологияларды қолдану және білім алушылардың желідегі белсенділігін бақылау;

9) оқушылардың үлгерімі мен интеллектуалды өсу деңгейлерін бағалау және бақылау үшін сандық құралдарды пайдалануды үйрену және оларды қосымша қолдану.

Оқыту кезінде цифрлы технологияларды пайдаланудың артықшылықтарының бірі – білім алушыларды түгелдей оқу процесіне белсенді қатыстыруға мүмкіндіктерінің болатындығы. Цифрлы технологияларды білім беру қызметін әр білім алушының білімділік деңгейіне, оның қызығушылықтары мен қажеттіліктеріне бейімдеу мақсатында пайдалануға болады. Сонымен қатар, бар теңсіздіктің жағдайын күшейтпеу үшін (мысалы, білім алушылардың барлығы бірдей интернет желісіне және дербес компьютерге қолжетімділікке және сандық технологияларға икемділікке ие емес) және технологияның барлық білім алушыларға қолжетімді болуын қадағалауымыз керек.

Зерттеу АР09259497 «Жаңа жағдайдағы Қазақстанда педагогикалық білім беру жүйесін жетілдіру: Қазақстан Республикасында қашықтықтан оқытуда болашақ педагогтердің цифрлы құзыреттіліктерін қалыптастырудың технологиялық-әдістемелік аспектілері» атты гранттық жобасы аясында Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігі тарапынан қаржыландырылады.

Әдебиеттер

- 1 Қазақстан Республикасында білім беруді және ғылымды дамытудың 2020-2025 жылдарға арналған Мемлекеттік бағдарламасы [Электронды ресурс] // <http://www.edu.gov.kz> (Қаралған күн: 03.05.2021).
- 2 Шетел сөздерінің қысқаша сөздігі. – М.,1990. – 254 б.
- 3 Орыс тілінің энциклопедиялық сөздігі. – М.: Русский язык, 1990. – 794 с.
- 4 Бузабакова К.Д. Мұғалімдік мамандыққа кіріспе: оқулық. – Тараз, 2020. – 162 б.
- 5 Краткий психологический словарь. – М.: Политическая литература, 1985. – 55 с.
- 6 Оспанова Б.А. Научные основы формирования креативности будущего специалиста в условиях университетского образования: монография. – Туркестан, 2006. – 97 с.
- 7 Тұрғынбаева Б.А. Андрагогика. – Алматы: Алатау, 2011. – 85 б.
- 8 Российская педагогическая энциклопедия: В 2-х томах / Гл. ред. В.В. Давыдов. – М.: Большая Российская энциклопедия, 1998. – 672 с.
- 9 Бершадский М.Е., Гузев В.В. Дидактические и психологические основания образовательной технологии. – М.: Центр «Пед. поиск», 2003. – С. 10-11.
- 10 Лихачев Б.Т. Педагогика. Курс лекций: учеб. пособие для студентов пед. учебн. заведений и слушателей ИПК и ФПК. – М.: Прометей, Юрайт, 1998. – 464 с.
- 11 Беспалько В.П. Слагаемые педагогической технологии. – М.: Педагогика, 1989. – 192 с.
- 12 Монахов В.М. Технологические основы проектирования и конструирования учебного процесса. – Волгоград: Перемена, 1995. – 211 с.
- 13 ЮНЕСКО. Доклад ЮНЕСКО о положении дел в мировом образовании за 1991 год. – Париж, 1991.
- 14 Чошанов М.А. Гибкая технология проблемно-модульного обучения. – М.: Народное образование, 1996. – 160 с.

15 Селевко Г.К. Современные образовательные технологии. – М.: Народное образование, 1998. – 255 с.

16 Сәтбекова А. Болашақ мұғалімдердің технологиялық мәдениеті және оны қалыптастыру мәселелері // Қазақстан жоғары мектебі. – №4. – 2006. – 46-50 б.

17 Аймалетдинов Т.А., Баймуратова Л.Р., Зайцева О.А., Имаева Г.Р., Спиридонова Л.В. Цифровая грамотность российских педагогов. Готовность к использованию цифровых технологий в учебном процессе. – М.: Издательство НАФИ, 2019. – 84 с.

18 Структура ИКТ-компетентности учителей. Рекомендации ЮНЕСКО. [Электронный ресурс]. 2011. URL: https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000213475_rus (Дата обращения: 05.05.2021).

19 The Digital Competence Framework [Электронный ресурс]. – 2018. Дата обновления: 12.2018. URL: <https://ec.europa.eu/jrc/en/digcomp/digital-competence-framework> (Дата обращения: 10.05.2021).

20 Соколова И.В., Сергеев А.Э. Внеурочная деятельность как форма интеграции науки и школьного образования // Современные наукоемкие технологии. – 2018. – № 9. – С.193-197.

References

Aimaletdinov T.A., Baimuratova L.R., Zaitseva O.A., Imaeva G.R., Spiridonova L.V. (2019) Cifrovaya gramotnost' rossijskih pedagogov. Gotovnost' k ispol'zovaniyu cifrovyyh tekhnologiy v uchebnoy protsessе [Digital competence of Russian pedagogues]. Readiness to use of digital technologies in the educational process. Moscow, Publishing house of NAIFI, 84p. (In Russian)

Bershadsky M.E., Guzeev V. (2003) Didakticheskie i psichologicheskie osnovaniya obrazovatel'noy tekhnologii. [Didactic and psychological foundations of educational technology]. Moscow, Center «Ped.search», pp.10-11. (In Russian)

Sokolova I.V., Sergeev A.E. (2018) Vneurochnaya deyatelnost' kak forma integracii nauki i shkol'nogo obrazovaniya // Sovremennye naukoemkie tekhnologii. [Extracurricular activities as a form of integration of science and school education. Modern high technologies], № 9., pp.193–197. (In Russian)

Bespalko V.P. (1989) Slagaemye pedagogicheskoy tekhnologii [The components of pedagogical technology] Moscow, Pedagogy, 192p. (In Russian)

Buzaubakova K.D. (2020) Mūğalımdık mamandyqqa kırıspе: Oqulyq. [Introduction to the teaching profession: textbook]. Taraz, 162 p. (In Kazakh)

Kratkij psichologicheskij slovar' (1985) [Brief psychological dictionary] Moscow, Political Literature, 55p. (In Russian)

Qazaqstan Respublikasynda bilim berudi және gylymdy damytudyń 2020-2025 jyldarǵa arnalǵan Memlekettik baǵdarlamasy [Elektronnyy resurs] // <http://www.edu.gov.kz> (Qaralǵan kún: 03.05.2021). [State programme for the development of education and science of the Republic of Kazakhstan for 2020–2025 [Electronic resource] // <http://www.edu.gov.kz> (Date of accessed: 05/03/2021)]. (In Kazakh)

Likhachev B.T. (1998) Kurs lekcij: Ucheb.posobie dlya studentov ped. uchebn. zavedenij i slushatelej IPK i FPK. – М.: Prometej, YUrajt [Pedagogy. Course of lectures: Textbook for students of pedagogical educational institutions and students of IPK and FPK] Moscow, Prometheus, Yurayt, 464p. (In Russian)

Monakhov V.M. (1995) Tekhnologicheskie osnovy proektirovaniya i konstruirovaniya uchebnogo processa [Technological foundations of the projecting and construction of the educational process]. Volgograd: Change, 211 p. (In Russian)

Orys tiliniń ensiklopedialyq sózdiǵı. (1990) [Encyclopedic Dictionary of the Russian Language] Moscow, Russian language, 794 p. (In Russian)

Ospanova B.A. (2006) Nauchnye osnovy formirovaniya kreativnosti budushchego specialista v usloviyah universitetskogo obrazovaniya [Scientific foundations of the formation of the future specialist's creativity in the conditions of university education]. Monography. Turkistan, 97p. (In Russian)

Satbekova A. (2006) Bolaşaq mūğalımdırdıń tehnologialyq mádenieti және ony qalyptastyru máseleleri [Technological culture of future teachers and the problems of its formation] Higher School of Kazakhstan, 4, pp.46–50. (In Kazakh)

Selevko G.K. (1998) Sovremennye obrazovatel'nye tekhnologii [Modern educational technologies]. Moscow, Public education, 255p. (In Russian)

Struktura IKT-kompetentnosti uchitelej. Rekomendacii YUNESKO. [Elektronnyy resurs]. 2011. URL: https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000213475_rus (Data obrashcheniya: 05.05.2021). [The structure of IKT competence of teachers. UNESCO recommendations. [Electronic resource]. (2011). URL: https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000213475_rus (Date accessed: 05.05.2021) (In Russian)

Rossiyskaya pedagogicheskaya enciklopediya: v 2-h tomah. (1998) Gl.red. V.V.Davydov. [Russian pedagogical encyclopedia V.2 volumes. Ed. V.V. Davydov]. Moscow, Great Russian Encyclopedia, 672 p. (In Russian)

Turghynbaeva B.A. (2011) Andragogika [Andragogy] Almaty, Alatau, 85 p. (In Russian)

The Digital Competence Framework [Electronic resource]. (2018). Updated date: 13.12.2018. URL: <https://ec.europa.eu/jrc/en/digcomp/digital-competence-framework> (Date accessed: 10.05.2021).

Choshanov M.A. (1996) Gibkaya tekhnologiya problemno-modul'nogo obucheniya. Narodnoe obrazovanie [Flexible technology of problem-modular learning]. Moscow. Public education, 160 p. (In Russian)

Şetel sózderiniń qysqaşa sózdiǵı (1990) [Short dictionary of foreign words] Moscow, 254 p. (In Kazakh)

UNESCO (1991). Doklad YUNESKO o položenii del v mirovom obrazovanii za 1991 god. [Report of UNESCO about situation of affairs in the World Education 1991]. Paris, (In Russian)

N. Rysbekkyzy* , **Wang Jide**

Henan University, China, Kaifeng,

*e-mail: nazerkei@inbox.ru

HISTORY OF EDUCATION INFORMATIZATION DEVELOPMENT OF CHINA AND KAZAKHSTAN

Informatization of education is the process of preparing people to live and work in modern information society improving quality of education through using ICT. According to world experience, policy of educational informatization started to implement in developed countries in the last century. One of them was neighboring People's Republic of China. Having gained independence our developing country began to create and implement the first program of educational informatization to raise educational system to the world level. The purpose of article is to compare developing way of informatization policy in China and Kazakhstan. The case-study applied studying education informatization policy of two countries. This comparative case-study method based on state documents, state programmes, educational laws, ICT plans and projects. The history, theoretical and practical significance of informatization policy, its penetration in educational system, development, shortcomings and achievements on the basis of comparative analysis of experience of China and Kazakhstan were considered.

Key words: Informatization policy, state programs, comparative analysis.

Н. Рысбекқызы*, Ван Цзидэ

Хнан университеті, Қытай, Кайфын қ.

*e-mail: nazerkei@inbox.ru

Қытай мен Қазақстандағы білім беруді ақпараттандырудың даму тарихы

Білім беруді ақпараттандыру – бұл білім беру үдерісінде адамдарды қазіргі ақпараттық қоғам жағдайында өмір сүруге және жұмыс істеуге дайындау, ақпараттық-компьютерлік технологияларды кеңінен қолдану арқылы білім беру сапасын арттыру. Әлемдік тәжірибелерге сүйенсек, білім беруді ақпараттандыру саясаты өткен ғасырдың соңғы жылдарында дамыған мемлекеттерде іске асырыла бастады. Солардың бірі көршілес мемлекет Қытай Халық Республикасы еді. Сол кездің өзінде енді ғана тәуелсіздігін алып, дамып келе жатқан еліміз білім беру жүйесін әлемдік деңгейге көтеру мақсатында ең алғашқы білім беруді ақпараттандыру бағдарламасын құрастырып, жүзеге асыра бастады. Бұл мақаланың мақсаты – Қытай мен Қазақстандағы білім беруді ақпараттандыру саясатының дамып келе жатқан әдісін салыстыра зерттеу. Екі елдің білім беруді ақпараттандыру саясатын зерттеу барысында кейс-стади әдісі қолданылды. Бұл салыстырмалы кейс-стади әдісі мемлекеттік құжаттарға, мемлекеттік бағдарламаларға, білім туралы заңдарға, АКТ жоспарлары мен жобаларына негізделген. Қытай мен Қазақстанның тәжірибесін салыстырмалы талдау негізінде мақалада ақпараттандыру саясатының тарихы, теориялық және практикалық маңызы, оның білім жүйесіне енуі, дамуы, кемшіліктері мен жетістіктері қарастырылды.

Түйін сөздер: ақпараттандыру саясаты, мемлекеттік бағдарлама, салыстырмалы талдау.

Н. Рысбекқызы*, Ван Цзидэ

Университет Хэнань, Китай, г. Кайфын,

*e-mail: nazerkei@inbox.ru

История развития информатизации образования Китая и Казахстана

Информатизация образования – это процесс подготовки людей к жизни и работе в современном информационном обществе, повышение качества образования за счет широкого использования информационных и компьютерных технологий. Согласно мировому опыту, политика информатизации образования стала реализовываться в развитых странах в последние годы прошлого века. Обе страны активно развивают систему образования, расширяют использование компьютеров и ИКТ в образовании. Целью статьи является сравнение подходов и политики информатизации образования в Китае и Казахстане. При изучении политики

информатизации образования двух стран был применен метод кейс-стади. При использовании сравнительного метода изучения конкретных случаев рассмотрены государственные документы двух стран, государственные программы, законы об образовании, планы и проекты в области ИКТ. На основе сравнительного анализа опыта Китая и Казахстана в статье рассмотрены история, теоретическая и практическая значимость политики информатизации, ее проникновение в систему образования, ее развитие, недостатки и достижения. Выявлены синхронизированные направления развития информатизации в обеих странах, особенно в начале рассматриваемого периода. Проиллюстрированы и различия в планировании и реализации информатизации образования.

Ключевые слова: политика информатизации, государственные программы, сравнительный анализ.

Introduction

Level and temp of development of the informatization process in all spheres of society which characterized by implementation of information and communication technologies are determined the state of the economy, the quality of education and the role of people in the world. Informatization of education is the main connotation and distinctive feature of modernization of education process and it is an effective tool for promoting educational reform, managing educational innovation, improving the quality of education in the information age as well. Therefore, in order to increase the effectiveness of general education in all developed countries, large-scale programs of informatization of education are being implemented, significant funds are being invested in the development and introduction of new information technologies. Thereby, to level off with educational system of high-developed countries, to adopt and implement new state programmes on educational informatization are significant ways of showing our young developed Kazakhstan to the world. In this comparative study, we must take into account that two countries' economic situation, education system, development trends are completely different, as well as, the Republic of China is a socialist country, and Kazakhstan is a democracy. However, the educational informatization policy of both countries was adopted in the same year, but the level of development is different. As a result of that, the purpose of our research is comparative study of educational informatization policies of the two countries.

Materials and methods

The informatization of education is an important factor in the whole educational process. Today, the global development of the process of informatization of society includes the world community of all developed and developing countries, including

the formation of a new information environment among people living in Kazakhstan and a new information order in their professional activities and lives (Kerimbaev N.N., 2010). The formation of a new information environment, the introduction of a new information rules is a process that goes together with the informatization of education. It is known that before gaining the independence, the education system of Kazakhstan was part of the USSR, and in any educational establishments were used electronic computers. At that time in the early 1980s, Deng Xiaoping proposed the establishment of a digital university telecommunications in People's Republic of China, later the Center for Digital Education Transformation was created. Since 1986, the computerization of primary and secondary schools has moved from the experimental level to the planned level. At the same time, the implementation of the concept of providing students with audiovisual resources for the development of distance learning (three machines and one stage – “computer, projector, projection screen, teacher”) began (Chen Qi, 1990).

At that time, Kazakhstan was in the period of gaining its independence. On December 16, 1991, the Constitutional Law “On State Independence of the Republic of Kazakhstan” was adopted. Although the country has been in crisis since independence, new directions have begun in the educational system. That is, to improve the quality of education, to develop new reforms in educational institutions, educational policy and others. Later, the first Law of the Republic of Kazakhstan “On Education” was adopted in 1992. The first law was aimed at creating an independent national science and technology policy and management science of the country.

Literature review

The terms “informatization, educational informatization, informatization policy” were fully given different definitions by domestic and foreign schol-

ars. The term “informatization” has been used improperly, in contrast, to the underestimation of the word, which is why it is understood in various ways. A detailed explanation was given by I.V.Robert.

The scientists explain “informatization of education” as purposefully organized process providing the education sector with the methodology, technology and practice of creating and making optimal use of scientific and pedagogical, educational and methodological developments, focused on the realization of the capabilities of information and communication technologies (ICTs).

D.M. Kalmanova believes that the informatization of education is a multifactorial and complex process that provides the opportunity to build an open education system, development of systemic and dialectical thinking of schoolchildren. As well as, it is an effective organization of cognitive activity, the formation of local systemic and functional knowledge of students; fundamentality, which implies an orientation to the identification of deep essential foundations and connections between the various processes of the world (Tazhigulova A.I., 2009).

According to A.D.Ursul, “Informatization is- a systematic process of information acquisition as a fund of management and development with the use of media for the purpose of creating an information society and continuation of further development of civilization progress on it. Its goal is to massively improve intellectual activity using new information technologies, to meet the demands of post-industrial society, to radically improve the quality and effectiveness of training new types of specialists, to form new information culture”.

According to A.I. Rakitov, I.V. Sokolova, Y.A.Yakovec, the process of informatization consists of several areas: computerization, mediatization and intellectualization.

- mediatization – the process of improving the means of collecting, storing and distributing information;

- computerization – the processing, storage and presentation of information based on computer technology;

- intellectualization – the processes of developing the ability to perceive information and generate new knowledge, i.e. increase the intellectual potential of society, including the use of artificial intelligence (Muldebekova K.T., 2014).

The issue of informatization of education was also studied by Kazakhstani scientists. Kazakh scientists, such as: M.K. Nurgalieva, D.M. Dzhusubalieva, A.K. Mynbaeva, A.I. Tazhigulova, Zh.A.

Karaev, N.N. Kerimbaev, G.B. Akhmetova and others did research papers on informatization of education especially as informatization of primary, secondary, higher education, distance learning, the use of electronic textbooks in the educational process, the development of information competencies of teachers.

According to some scientific backgrounds, the term policy was distinguished and identified by many scholars as followings. Education is always implicitly or explicitly a political issue (Bell L., 2013). What is taught, what is not taught, how students are taught and how educational institutions are organized are fundamentally political questions. Education cannot be disconnected from wider views about the society in which it is located. Thus reproducing and reinforcing what exists are implicitly political but no less so than explicitly mobilizing for radical change. The extent to which the focus of policy is on conserving or changing is largely determined by political responses to the prevailing dominant discourses.

Traditional approaches to policy analysis tend to assert that policy consists of aims, goals or statements of what should happen in any given set of circumstances. One succinct definition of policy is that ‘policy is whatever governments choose to do or not to do’ (Adams P., 2014). Harman Harman explains this definition as: the implicit or explicit specification of courses of purposive action being followed, or to be followed in dealing with a recognised problem or matter of concern and directed towards the accomplishment of some intended or desired set of goals (Harman G., 1984).

Comparative research on educational informatization policies (1997-2020)

The transition from industrial to information civilization of the modern world, the system-forming factor in the development of society is the information and communication sphere, which actively affects the political, economic, and social components of state activity, determines the processes of globalization of the economy and public relations. The introduction of informatization can be considered as one of the most important means of reforming the entire education system.

The current stage of the development of the Republic of Kazakhstan is characterized by its entry into the world community. The degree of consistency and its independence depend on the level of development of the economy, production, culture and social sphere. The degree of technological de-

velopment of each country determines not only its economic power and the standard of living of the population, but also the position of this country in the world community, the possibility of economic and political integration with other countries, as well as the solution of national security problems. At the same time, the level of development and the use of modern technologies in a particular country is determined not only by the development of the material base, but mainly by the level of intellectualization of society, its ability to produce, assimilate and apply new knowledge. Everything is closely connected with the level of development of education in the country and the problems and informatization of education. Informatization of educational system is one of the key conditions the identify the subsequent accelerated development of the economy, science and culture (Imangozhina O.Z., 2002).

The processes of informatization in modern society and closely related reform of educational activities are characterized by the improvement and mass distribution of modern information technologies. Nowadays, the teacher is required to possess skills not only in the field of ICT, but also to be responsible for the professional use of ICT in his direct activities. Analyzing various points of view regarding this concept, we came to the conclusion that “informatization of education” is, first of all, a social process that is part of the process of informatization of a society that affects all members of an educational institution; its goal is to implement

new information technologies and resources into the learning process that increase the quality of knowledge and contribute to the formation of the competence of students (Mukushev S.B., 2010).

The process of informatization of the educational system goes together with the second important process – modernization. The purpose of modernization of education in accordance with the Law of the Republic of Kazakhstan on Informatization – is creation of a sustainable mechanism for the development of the education system. Economy and demand for the development of the social sphere, science, engineering and technology, federal and territorial labor markets, as well as the future needs of their development are key factors in the modernization of education. The results of modernization should be the creation of a multi-level system of education, the creation of an effective system of assistance to graduates in recruitment, the formation of their readiness to choose a job, as well as to start their own business (Muldebekova K.T., 2014)

The methodology of our research work was held by collecting publications of Kazakhstani and foreign scientists and national reports about Kazakhstani education, state programs on educational informatization policies, projects.

As we have mentioned above, implementation of informatization into educational process had started with adoption of creating an informatization policy. It can be seen that both countries began realization of informatization policy at the same year.

Table 1 – Comparative research on educational informatization policies of China and Kazakhstan between 1997 – 2020 years

The time of program	The name of Chinese plan	The time of program	The name of Kazakhstani plan
December 30, 1996	Five-Year Development Program of School Computer Education (1996-2000)	September 22, 1997	State Program of Informatization of Secondary Education System for 1997-2002
December 30, 1998	Action Plan for Invigorating Education Towards the 21 st Century	August, 2001	The Concept of Informatization of Education System in Kazakhstan for 2002-2004
July 1, 2001	National Tenth Five-Year Plan of Education	October, 2004	The State Program for the Development of Education in Kazakhstan for 2005-2010
September 4, 2002	The Tenth Five-Year Plan for Educational Technology		
February 10, 2004	2003-2007 Action Plan for Invigorating Education		
May 8, 2006	2006-2020 National ICT Development Strategy		

The time of program	The name of Chinese plan	The time of program	The name of Kazakhstani plan
May 18, 2007	Eleventh Five-Year Plan for National Education Development		In 2007, the Law of the Republic of Kazakhstan “On Informatization” was adopted. Since the 2007/2008 academic year, in accordance with the instructions of the Head of State, an online learning system has been introduced in the schools of the republic.
2010 July	“The plan of national of education (2010–2020). ”		
	“The program Development of Education Informatization (2011–2020)”, “Education Informatization”	December, 2010	The State Program for Development of Education in Kazakhstan for 2011-2020 The program was implemented in two stages: the first stage: 2011-2015; second stage: 2016-2020.
June, 2016	“13th Five-Year Education Informatization Program” published by the Ministry of Education of China	2015	The State Program for Development of Education and science in Kazakhstan for 2016-2019
2018	The Ministry of Education of China noted that informatization of the country’s education has reached unprecedented rapid development, the project “three links and two platforms” was also implemented.	2019	The State Program for Development of Education and science in Kazakhstan for 2020-2025

Overall survey on Informatization policy of education in China and Kazakhstan

From 1997 till 2020 there were made four main educational state programs according to the informatization of education. The process of informatization of education system has started in 1997 in the Republic of Kazakhstan. However informatization of education in Kazakhstan had started during the Soviet period and subject as “Information Study” was implemented into educational process in 1985. The government supported the project related to applying personal computers, the Internet in education. This program consisted of five stages:

- Beginning of the computerization of secondary schools;
- Providing the computerization of secondary schools;
- Completion of the computerization of secondary schools;
- Creating information system of managing education;
- Functioning information system of managing education.

This program was first experiment of using information and communication technologies for

further development of educational system of the Republic of Kazakhstan. By implementation of program 4103 schools of 8197 were equipped with computers, among them 2367 were rural schools. Till the end of 2001 year the rest of 4094 schools were supplied with computer techniques.

During this period Chinese first national plan of development of informatization education, which entered into *tenth Five – year plan* of development of national education. In this document set new goals and tasks. They are following:

1. actively to promote the reform and development of educational informatization, to accelerate the modernization of teaching and to transform the digital university;
2. actively to develop school digital education, to exceed its level;
3. to strive to improve the quality of educational programs, to carry out the construction of telecommunications satellite television networks and to manage educational flows;
4. to focus on creating auxiliary audio-visual training materials and gradually forming create a series of audiovisual training materials;
5. to conduct in-depth research in the field of digitalization of education.

6. Due to the “Action Plan for Invigorating Education Towards the 21st Century”, the State Council approved realization of “the project distance education”, created an open education network and a continuing education system. From this period the era of digital education in China had began. After it, all the remote rural schools in China increased using distance learning with the help of digital technologies.

The main purpose of National Tenth Five-Year Plan of Education in 2001 and The Tenth Five-Year Plan for Educational Technology in 2002 were to promote the widespread use of high-tech educational resources in urban and rural areas and to enhance educational outcomes, as well as three transfer modes were organized for educational content in rural areas: training points of reproduction of compact disks, points of preview broadcasts of educational content on satellite communications and computer classes.

During this period, educational informatization in China has developed rapidly and achieved outstanding results. By the end of 2002, the number of computer owners in primary and secondary schools in China reached 5.84 million; more than 26 thousand network lines were built. This made it possible to make an important contribution to solving the problem of a lack of training resources in primary and secondary schools in China, teacher shortages and poor quality education and teaching.

The second State program of Informatization of Education in Kazakhstan for 2002-2004

The goal of the second program:

- to make standards and certificates that providing quality of technologies and resources of informatization of education;
- to prepare and implement electronic teaching materials in state and Russian languages;
- formation of a unified state information system for the management and monitoring of the education system;
- to create a unified information environment.

The second program was planned for implementation during 2002 and 2005. According to the second program schools connected to the Internet, it was carried out in accordance with the sectoral interdepartmental program “Internet – schools”. In order to implement this program, Kazakhtelecom JSC had expanded the network “Kazakhstan Internet” where high school and university students could access the Web resources of Kazakhstan. 570 schools of the country were connected to the Internet, including 100 rural schools. Providing the village with the telephone needed to connect rural schools to the

Internet remains a challenge. The idea of this program was to supply rural schools with lack of textbooks and teaching aids, visual aids and laboratory equipments. Therefore, in the process of creating an information infrastructure for education government pays special attention to rural school.

“Action Plan for Invigorating Education between 2003-2007” was implemented to the educational system of the People’s of Republic of China. Due to this plan, the major attention was paid to higher educational establishments, in West China launched a project as “Campus computer network construction project for universities” that means in 152 universities of China developed high speed networking between campus networks and CERNET. In 2003 the ‘Modern distance education project-pilot demonstration programme’ was launched in China to integrate the use of satellite communications with optical fibre networks. The Ministry of Education announced the launch of the ‘Networks between schools project’ at the National Information Technology Conference for Elementary and Secondary Education in 2000. The goal was to achieve Internet access in about 90% of the elementary and secondary schools across the country, share online educational resources among elementary and secondary teachers and students, enhance educational quality of all the elementary and secondary schools, and offer continuous professional development for teachers to enhance their ability in the development and delivery of quality instruction within 5–10 years (MOE, 2001).

Later, the Higher Education Department of the Ministry of Education of China launched the ‘Project of constructing networked courses for the new century’, with the aim of constructing nearly 200 networked courses, a case database and a test-questions database. In 2003 the Ministry of Education initiated the ‘National high quality course construction project’. More than 3900 national high quality courses were selected from courses nationwide and submitted by universities, colleges, higher vocational colleges, and networked education institutes (including military academies) between 2003 and 2010. With the popularity of online video courses produced by more than 20 elite universities (such as Yale University in the USA) since 2010, well-known websites such as Netease.com have opened up special course channels for online video courses (Yuan Sh., 2014).

The main document that identifies the development of educational system of the Republic of Kazakhstan became the state program for the development of education for 2005-2010 years. The primary

goal of this program is to provide access to quality education for all residents of Kazakhstan. The implementation of this program was carried out in three stages:

1. Improving regulatory framework for implementation of ICT in educational process.
2. Development and implementation of distance learning technology to all level of education.
3. Realization of information system for monitoring, analysis and management of educational establishments.

In the frame of this program were created 41 e-textbooks in various sphere of education by Kazakh scientists as Nugalieva, Tazhigulova and Artykbayeva. Besides books, Kazakhstan colleges equipped by electronic teaching systems, e-case studies system, administrative system and e-libraries. Almost all schools were supplied with multimedia technologies. Since 2005, thanks to state support in all schools has appeared the possibility of free access to the Internet. From this year, there were started work on the supply of language multimedia classrooms. More than 1000 schools were provided with modern technology, multimedia equipment, and special software to help students consolidate their language skills.

As part of the promotion of e-government initiatives, there was adopted *the Program to reduce information inequality for 2007–2009*, the main task of which was to conduct large-scale events to educate the population of computer literacy, and to train qualified teachers.

It can be seen in the table that during this period China had plans of informatization of education as “2006-2020 National ICT Development Strategy” and “Eleventh Five-Year Plan for National Education Development”. In May 2007, “the Plan of the Eleventh Five-Year Plan for the National Development of Education” published by the State Council of China, for the first time stated that “informatization Education stimulates the modernization of education”.

The State Program for Development of Education in Kazakhstan for 2011-2020

In December 2010, the government approved the fourth State Program for Development of Education in Kazakhstan for 2011-2020. The main objective of the program is to increase the competitiveness of education, human capital development by providing access to quality education for sustainable economic growth. One of the main directions of education program is e-Learning development in Kazakhstan. The purpose of this direction is to ensure equal access for all participants in the educational process to

the best educational resources and technologies. The introduction of e-Learning will require changes and additions to the series of regulatory documents. According to this Program all high schools will be provided 100% access to broadband Internet by 2020 (Ministry of Education & Science of Kazakhstan, 2010). In 2015, the State Program for the Development of Education and Science for 2016-2019 was adopted, and in 2020 – the State Program for the Development of Education and Science for 2020-2025.

Finally, in 2012 ‘China’s 10-year development plan for ICT in education (2011–2020)’ (MOE, 2012) identified broadband network access in all types of schools and in all educational levels in all regions.

To ensure steady progress of all the projects, the Ministry of Education and relevant departments have not only provided funding but have also conducted several evaluations. The evaluation criteria include quantitative indicators such as hardware and software coverage, and the impact of these projects. In essence, these projects have improved computer and network infrastructure coverage, particularly in China’s rural areas and remote mountain areas, but hardware maintenance, software updates and rising costs have impeded the full realization of information technology in teaching. The ‘10-year development plan of ICT in education (2011–2020)’, issued by the Ministry of Education of China in 2012, laid out the action plan of ‘China’s digital education 2020’, which included several key projects covering high quality resource sharing, ICT in schools, ICT in education administration, sustainable development capability and fundamental capacity of ICT in education.

On 5 September 2012, at the National Teleconference on ICT in Education, Vice Premier Yandong Liu (when she was a State Councilor) proposed the ‘Three links–two platforms’ programme. This targeted the development of broadband networks between schools, educational resources between classes, virtual learning spaces between individuals, public service platforms of e-learning resources, and an information system platform for educational administration. The programme has made considerable progress (Liu M., 2015).

According to Ren and Lu (2015), in relation to the development of ‘Broadband networks between schools’, by September 2015 Internet penetration reached 85% in both elementary and secondary schools nationwide (learning centers as informal schools are not included), and 81% in rural schools. With respect to ‘Quality resources between classes’, e-learning resources have been used in some 64,000

learning centers and 37% of the elementary and secondary schools nationwide in their daily instruction. With regard to ‘Virtual learning space between people’, 42.17 million e-learning spaces have been created for teacher–student communication; 4.2 million teachers are carrying out pedagogical teaching and research online; and 3.27 million teachers are integrating virtual learning space with classroom instruction (Ren Y., 2015).

The Ministry of Education also launched the ‘National high quality open course construction project’ in 2011 to promote the production of high quality open video courses and resource sharing courses. Between 2011 to 2013 more than 200 well-known universities in China participated in the construction of the high quality open video courses, and more than 120 courses have been offered free of charge to the public. With the global surge of interest in and availability of MOOCs in 2012, Chinese universities have, since 2013, started developing and implementing MOOCs.

Results and discussion

Comparison of informatization policy of education in China and Kazakhstan

The Republic of China is a highly developed country in the world.

1. The Republic of China had began integrated ICT from 1990, when Kazakhstan approved its Law of Education and made the first educational state program on computerizing of secondary schools. However informatization of education in Kazakhstan had started during the Soviet period and subject as “Information Study” was implemented into educational process in 1985.

2. During these years in Kazakhstan were created major 5 state programs. While in China was constructed about eleven significant plans, in the frame of these plans were different pilot projects in informatization of education.

3. Looking through these programs in 2002-2004 Kazakhstan step by step gradually making connection to Internet schools. Kazakhstani universities have been involved in projects to connect to

broadband internet since 1997. For example, the Al-Farabi Nova project (<https://www.kaznu.kz/ru/532>). In 2002 there were constructed campus network of 152 universities of West China.

4. At the state educational program of Kazakhstan between 2005-2010, there were paid more attention creating e-textbooks and multimedia classes. In The Republic of China was integrated to use of satellite communication with optical fibre networks and was emphasized the enhancement of transmission capacity and the networking of CERNET.

5. According to the state Program of Kazakhstan in 2011-2020 first all schools will be provided 100% access to *broadband* Internet by 2020, secondly the main directions of this education program is the e-Learning development. This educational program of Kazakhstan is the same with the educational project of the Republic of China as development plan for ICT in education in China was identified like *broadband network* access in all types of schools and in all educational levels in all regions. As well as, many Chinese universities started to produce open video courses as MOOCs.

Conclusion

Education is acknowledged as one of the significant priorities of Strategy “Kazakhstan – 2030”. The main goal of educational reforms in Kazakhstan is to adapt the educational system to a new socio-economic environment. These reforms can be relatively effective, if they are compared with reforms of other countries. By studying reforms, strategies and long-term plans of developed countries or neighbours as The People’s Republic of China we are able to do some changes in our educational system.

It can be noted that there were many pilot projects except the state programs in the Republic of China. Thereby, we can say that in order to implement information communicative technologies effectively to educational process, we also need some pilot projects of informatization of education. Looking through all educational informatization plans of the Republic of China, we can say that they were developed more digitally than us.

Әдебиеттер

1 Керімбаев Н.Н. Физика пәні бойынша білім беруді ақпараттандыруды дамытудың ғылыми-теориялық негіздері: Диссертация. – 2010. 11-12 б.

2 Чэн Ци, Ван Бенчжун. Орта мектептегі компьютерлік білімге шолу мен жетістіктері // Пекин педагогикалық университеті журналы. Әлеуметтік ғылымдар басылымы. – 1990. – № 3.

3 Тәжіғұлова А.И. Орта білім беруді ақпараттандыру әдістемесі мен технологиясы: Докторлық диссертация. 2009. 69-б.

- 4 Мулдабекова К.Т. Ақпараттық технологиялар арқылы болашақ мамандардың коммуникативтік құзыреттілігін қалыптастыру: PhD диссертация. – 2014. – 37-38 б.
- 5 Bell, L., & Stevenson, H. (2013). Introduction: Organizing public education. In L.Bell & H. Stevenson (Eds.), *Organizing public education (Major Works Series) (Vol. 1)*. London: Sage.
- 6 Adams, P. (2014). *Policy and education*. London: Routledge.
- 7 Harman G. Conceptual and theoretical issues. In J.R.Hough (Ed.), *Educational policy: an international survey*. (pp. 13-27). London: Croom Helm.
- 8 Имангожина О.З. Методика профессионального ориентирования школьников в условиях информатизации образования: Диссертация. – 2002. – 3 с.
- 9 Қазақстан Республикасының 2002-2004 жылдарға арналған білім беру жүйесін ақпараттандыру тұжырымдамасы. Үкіметтің 06.08.2001 жылғы №1037 тұжырымдамасы.
- 10 Мұқышев С.Б. Орта мектептегі құқықтық білім беруді ақпараттандыру тұжырымдамасы // Томск мемлекеттік педагогикалық университетінің хабаршысы, 1, (2010a). 113-118 б.
- 11 Қазақстан Республикасының орта білім беру жүйесін ақпараттандырудың мемлекеттік бағдарламасы. Қазақстанның Білім және ғылым министрлігі (1997). http://www.unesco.kz/rcie/data/progr_inf1997.htm.
- 12 Notification to the Ministry of Education of the Tenth Five-Year Plan for National Education [EB / OL]. <http://www.moe.gov.cn/2018-6-11> (China).
- 13 Қазақстан Республикасының 2002-2004 жылдарға арналған білім беру жүйесін ақпараттандыру тұжырымдамасы. http://www.unesco.kz/rcie/data/konceptija_inf2002.htm.
- 14 The launch of ‘Networks Between Schools Project’ in elementary and secondary schools. MOE (Ministry of Education of the People’s Republic of China) (2001) [in Chinese].
- 15 Yuan, SH, Liu, X (2014) Status and common problems of MOOC practice in China’s universities: From the reports of the MOOC practice in China’s universities [in Chinese]. *Modern Distance Education Research* 2014(4): 3–12.
- 16 Қазақстанның Білім және ғылым министрлігі (2004). Қазақстан Республикасында білім беруді дамытудың 2005-2010 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы. http://kazpravda.kz/_pdf/161004program.pdf.
- 17 «Ақпараттандыру туралы» Қазақстан Республикасының 11.01.2007 ж. № 217– III Заңы.
- 18 Қазақстан Республикасындағы 2007-2009 жылдарға арналған ақпараттық теңсіздікті төмендету бағдарламасы. Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2006 жылғы 13 қазандағы № 995 қаулысымен бекітілген.
- 19 Қазақстанның Білім және ғылым министрлігі (2010). Қазақстан Республикасының білім беруді дамытудың 2011-2020 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы. http://www.edu.gov.kz/ru/zakonodatelstvo/gosudarstvennaja_programma_razvitija_obrazovanija/
- 20 10-year development plan of ICT in education (2011–2020) MOE (Ministry of Education of the People’s Republic of China) (2012) [in Chinese].
- 21 Liu, M (2015a) China’s education informatization should solve three problems: Vice Minister of Education Du Zhanyuan talking about China’s educational informatization pursuit [in Chinese].
- 22 Ren, YQ, Lu, BR (2015) The top design of educational information in the year of planning [in Chinese]. *E-education Research* 36(6): 5–8. Google Scholar
- 23 Consultation on national excellent courses. MOE (Ministry of Education of the People’s Republic of China) (2013) [in Chinese].
- 24 Notification on announcement of the 5th batch of high quality video open courses. MOE (Ministry of Education of the People’s Republic of China) (2014) [in Chinese].

References

- “Ақпараттандыру туралы” (2007) Қазақстан Республикасының [About Informatization of Republic of Kazakhstan] No 217– III Заңы. (In Kazakh).
- 10-year development plan of ICT in education (2011–2020) MOE (Ministry of Education of the People’s Republic of China). (In Chinese).
- Adams, P. (2014). *Policy and education*. London: Routledge.
- Bell, L., & Stevenson, H. (2013). Introduction: Organizing public education. In L.Bell & H. Stevenson (Eds.),
- Chen Qi, Wang Benzong (1990) Орта мектептегі компьютерлік білімге шолы мен жетістіктері [Review and achievements of computer education in high school]. *Пекин педагогикалық университеті журналы. Әлеуметтік ғылымдар басылымы [Journal of Peking Pedagogical University. Publication of social sciences]*. № 3 (In Kazakh).
- Consultation on national excellent courses. (2013) MOE (Ministry of Education of the People’s Republic of China).
- Harman G. Conceptual and theoretical issues. In J.R.Hough (Ed.), *Educational policy: an international survey*. (pp. 13-27). London: Croom Helm.
- http://www.edu.gov.kz/ru/zakonodatelstvo/gosudarstvennaja_programma_razvitija_obrazovanija/
- Имангожина О.З. (2002) Методика профессионального ориентирования школьников в условиях информатизации образования [Methodology for vocational guidance of schoolchildren in the context of informatization of education]. *Диссертация*, 3 с. (In Russian).
- Kerimbaev N.N. (2010) Физика пәні бойынша білім беруді ақпараттандыруды дамытудың ғылыми-теориялық негіздері [Scientific and theoretical bases of development of informatization of education in Physics]. *Диссертация*, 11-12 с. (In Kazakh).

Liu, M (2015a) China's education informatization should solve three problems: Vice Minister of Education Du Zhanyuan talking about China's educational informatization pursuit.

Muqyshev S.B. (2010a) Orta mekteptegi quqyqytq bilim berýdi aqparattandyry' tujyrymdamasy [The concept of informatization of legal education in high school]. Tomsq memlekettik pedagogikalyq ýniversitetini' habarshysy [Bulletin of Tomsk State Pedagogical University], №1, 113-118 p. (In Kazakh).

Mýldabekova K.T.(2014) Aqparattyq tehnologialar arqyly bolashaq mamandardy' kommýnikativtik quzyrettiligin qalyptastyry' [Formation of communicative competence of future specialists through information technologies]. PhD disertasiya, 37-38 p. (In Kazakh).

Notification on announcement of the 5th batch of high quality video open courses (2014). MOE (Ministry of Education of the People's Republic of China). (In Chinese).

Notification to the Ministry of Education of the Tenth Five-Year Plan for National Education [EB/OL]. <http://www.moe.gov.cn/2018-06-11> China. (In Chinese).

Organizing public education (Major Works Series) (Vol. 1). London: Sage.

Qazaqstan Respýblikasynda bilim berýdi damytýdy' 2005-2010 jyldarǵa arnalǵan memlekettik baǵdarlamasy (2004) [The state program of development of education in the Republic of Kazakhstan for 2005-2010]. Qazaqstanny' Bilim jáne ǵylym ministrliǵi. http://kazpravda.kz/_pdf/161004program.pdf. (In Kazakh).

Qazaqstan Respýblikasyndaǵy 2007-2009 jyldarǵa arnalǵan aqparattyq teńsizdikti tómendetý baǵdarlamasy [Program to reduce information inequality in the Republic of Kazakhstan for 2007-2009]. Qazaqstan Respýblikasy Úkimetini' 2006 jylǵy 13 qazandaǵy No 995 qaýlysymen bekitilgen. (In Kazakh).

Qazaqstan Respýblikasyny' 2002-2004 jyldarǵa arnalǵan bilim berý júesin aqparattandyry' tujyrymdamasy [The concept of informatization of the education system of the Republic of Kazakhstan for 2002-2004]. Úkimetti' 06.08.2001 jylǵy No1037 tujyrymdamasy. (In Kazakh).

Qazaqstan Respýblikasyny' 2002-2004 jyldarǵa arnalǵan bilim berý júesin aqparattandyry' tujyrymdamasy [The concept of informatization of the education system of the Republic of Kazakhstan for 2002-2004]. http://www.unesco.kz/rcie/data/konceptija_inf2002.htm. (In Kazakh).

Qazaqstan Respýblikasyny' bilim berýdi damytýdy' 2011-2020 jyldarǵa arnalǵan memlekettik baǵdarlamasy (2010) [The state program of development of education of the Republic of Kazakhstan for 2011-2020]. Qazaqstanny' Bilim jáne ǵylym ministrliǵi. (In Kazakh).

Qazaqstan Respýblikasyny' orta bilim berý júesin aqparattandyry'dy' memlekettik baǵdarlamasy (1997) [The state program of informatization of the secondary education system of the Republic of Kazakhstan]. Qazaqstanny' Bilim jáne ǵylym ministrliǵi. http://www.unesco.kz/rcie/data/progr_inf1997.htm. (In Kazakh).

Ren, YQ, Lu, BR (2015) The top design of educational information in the year of planning. E-education Research 36(6): 5–8. Google Scholar. (In Chinese).

Tájıǵulova A.I. (2009) Orta bilim berýdi aqparattandyry' ádistemesi men tehnologiasy [Methods and technologies of informatization of secondary education]. Doktorlyq disertasiya, 69 p. (In Kazakh).

The launch of 'Networks Between Schools Project' in elementary and secondary schools (2001) MOE(Ministry of Education of the People's Republic of China). (In Chinese).

Yuan, SH, Liu, X (2014) Status and common problems of MOOC practice in China's universities: From the reports of the MOOC practice in China's universities. Modern Distance Education Research (4): 3–12p. (In Chinese).

5-бөлім
**БІЛІМ БЕРУДІ ӨЛШЕУ ЖӘНЕ
БАҒАЛАУ: ОТАНДЫҚ ЖӘНЕ
ШЕТЕЛДІК ТӘЖІРИБЕ**

Section 5
**EVALUATION AND MEASUREMENT
IN EDUCATION: DOMESTIC AND
FOREIGN EXPERIENCE**

Раздел 5
**ОЦЕНКА И ИЗМЕРЕНИЕ
В ОБРАЗОВАНИИ: ОТЕЧЕСТВЕННЫЙ
И ЗАРУБЕЖНЫЙ ОПЫТ**

Р.Е. Құдайбергенова* , К.Е. Смағұлов , Г.К. Омиралиева

Казахский национальный университет им. аль-Фараби, Казахстан, г. Алматы,

*e-mail: Renata.Kudaibergenova@kaznu.kz

КАЗАХСТАНСКИЕ ВУЗЫ В МИРОВЫХ РЕЙТИНГАХ: ТРЕНДЫ, ДВИЖУЩИЕ СИЛЫ И ПРОБЛЕМЫ

Продвижение казахстанских вузов в мировых рейтингах университетов является одним из приоритетов государственной политики в области высшего образования. Соответствующие целевые индикаторы отражены как в Посланиях Президента народу Казахстана, так и в государственных программах развития образования и науки. Данная стратегия государства направлена на повышение качества образовательных услуг в высшей школе и трансформацию казахстанских вузов в исследовательские университеты, которые в последующем должны стать хабами инновационной, наукоемкой экономики. В данной статье проанализированы индикаторы оценки университетов в мировых рейтингах QS, Times Higher Education (THE), позиции и баллы казахстанских университетов. Рассмотрены стратегические документы отдельных вузов Казахстана, а также внутренние механизмы, направленные на достижение целевых индикаторов по продвижению в мировых рейтингах. Было выявлено, что казахстанские вузы набирают более высокие баллы по показателям, связанным с академической и репутационной деятельностью. Уровень финансирования, привлечение молодых талантов и ведущих ученых, в том числе зарубежных, публикационная активность в рейтинговых журналах мира являются главными факторами продвижения университета в мировых рейтингах, прямым и косвенным образом влияя на его позиции.

Ключевые слова: мировые рейтинги университетов, казахстанские вузы, целевые индикаторы, внутренние системы рейтинговой оценки.

R.E. Kudaibergenova *, K.E. Smagulov, G.K. Omiraliyeva

Al-Farabi Kazakh National University, Kazakhstan, Almaty,

*e-mail: Renata.Kudaibergenova@kaznu.kz

Kazakhstan's universities in world rankings: trends, driving forces and problems

The promotion of Kazakhstani higher education institutions (HEI) in world university rankings is one of the priorities of the public policy in the field of higher education. The corresponding target indicators are reflected both in the President's addresses to the people of Kazakhstan and in the state programs for the development of education and science. This strategy of the state is aimed at improving the quality of educational services in higher education and transforming Kazakhstani HEI into research universities, which in the future should become hubs for an innovative, knowledge-based economy. This article analyzes the indicators for assessing universities in the world rankings QS, THE, positions and scores of Kazakhstani universities. The strategic documents of several universities of Kazakhstan, as well as internal mechanisms aimed at achieving target indicators for advancement in world rankings, are considered. It was found that Kazakhstani universities are gaining higher scores on indicators related to academic and reputation activities. The level of funding, attracting young talents and leading scientists, including foreign ones, publication activity in the world's leading journals are the main factors in promoting the university in world rankings, directly and indirectly influencing its position.

Key words: world university rankings, Kazakhstani HEI, target indicators, internal rating systems.

Р.Е. Құдайбергенова*, Қ.Е. Смағұлов, Г.К. Омиралиева

Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Қазақстан, Алматы қ.

*e-mail: Renata.Kudaibergenova@kaznu.kz

Әлемдік рейтингтердегі қазақстандық ЖОО: трендтер, қозғаушы күштер және мәселелер

Жоғары білім беру саласындағы мемлекеттік саясат басым бағыттарының бірі қазақстандық ЖОО орындарын университеттердің әлемдік рейтингтерінде ілгерілету болып табылады. Тиісті нысаналы индикаторлар Президенттің Қазақстан халқына Жолдауларында да, сол сияқты білім

мен ғылымды дамытудың мемлекеттік бағдарламаларында да көрініс табады. Мемлекеттің осы стратегиясы жоғары мектепте білім беру қызметтерінің сапасын арттыруға және қазақстандық ЖОО-ны зерттеу университеттеріне айналдыруға бағытталған, олар кейіннен инновациялық, ғылымды қажетсінетін экономиканың хабына айналуға тиіс. Бұл мақалада QS, Times Higher Education (THE) әлемдік рейтингтеріндегі университеттердің бағалау индикаторлары, Қазақстан университеттерінің ұстанымдары мен балдары талданды. Қазақстанның жекелеген Жоғары оқу орындарының стратегиялық құжаттары, сондай-ақ әлемдік рейтингтерде ілгерілету бойынша нысаналы индикаторларға қол жеткізуге бағытталған ішкі тетіктер қарастырылды. Қазақстанның ЖОО академиялық және беделдік қызметке байланысты көрсеткіштер бойынша неғұрлым жоғары балл жинайтындығы анықталды. Университеттің әлемдік рейтингтердегі алға жылжуы, сонымен қатар оның ұстанымдарына тікелей және жанама түрде әсер ететін басты факторларының бірегейлері қаржыландыру деңгейі, жас таланттар мен жетекші ғалымдарды, оның ішінде шетелдік ғалымдарды тарту, әлемнің рейтингтік журналдарында жариялау белсенділігі болып табылады.

Түйін сөздер: университеттердің әлемдік рейтингтері, қазақстандық ЖОО, нысаналы индикаторлар, рейтингтік бағалаудың ішкі жүйелері.

Введение

Международные рейтинги университетов оказывают сильное влияние на национальные системы высшего образования. По мнению исследователей Lee, Liu, Wu, исключением являются США, где каждый штат формирует и реализует собственную политику в сфере высшего образования и международные рейтинги не становятся объектом дискуссий (Lee, 2020) [1].

Продвижение университетов в мировых рейтингах в Казахстане является одним из целевых индикаторов развития системы образования и отражено в государственных программах. Впервые такой индикатор появился в Государственной программе развития образования (ГПРО) Республики Казахстан на 2011-2020 годы [2]. В ГПРОН на 2016-2019 годы целевые показатели продвижения в рейтингах стали более конкретными. Планировалось, что в 2019 году 16 казахстанских вузов войдут в международный рейтинг и их позиции распределятся следующим образом: Топ 200 – 2 вуза, топ-300 – 2, топ-500 – 3, топ 701+ – 9 (Государственная программа развития образования и науки Республики Казахстан на 2016-2019 годы) [3]. В ГПРОН до 2025 года был указан конкретный рейтинг – QS WUR, и запланировано, что к 2025 году количество казахстанских вузов, отмеченных в Топ-200 QS WUR, достигнет 3 (Государственная программа развития образования и науки Республики Казахстан на 2020-2025 годы) [4].

Как отмечает исследователь Анафинова, глобальные рейтинги используются казахстанским правительством в качестве политического инструмента, а деятельность агентства QS в Казахстане привела к повышению влияния рейтинга данного агентства и индикаторов рейтинга в

контексте выстраиваемых вузами планов и стратегий развития (Anafinova, 2020) [5].

Целью данной статьи является проведение анализа и выявление сильных и слабых сторон казахстанских вузов в продвижении в международных рейтингах по оценке эффективности деятельности университетов для дальнейшего развития университетов.

Методы исследования

В статье проведен обзор научной литературы, посредством которого были определены теории о влиянии рейтингов вузов на систему высшего образования стран, о выстраивании политики в университетах для достижения высоких позиций в глобальных рейтингах.

Метод контент-анализа методологий формирования международных рейтингов, доступный на официальных сайтах агентств: Quacquarelli Symonds (QS) (University Rankings, 2021) [6], Times Higher Education (THE) (Times Higher Education, 2021) [7], Academic Ranking of World Universities (ARWU) (Shanghai Ranking's, 2021) [8]. На основе анализа методологий оценки университетов вышеуказанных рейтингов была определена динамика позиций казахстанских вузов по каждому индикатору, выявлены их сильные и слабые стороны. В частности, были проанализированы позиции следующих вузов Казахстана, проранжированных в мировых рейтингах 2021 года: Казахский национальный университет имени аль-Фараби (КазНУ), Евразийский национальный университет имени Л.Гумилева (ЕНУ), Сатбаев университет (СУ), Казахский национальный педагогический университет имени Абая (КазНПУ), Казахстанско-Британский технический университет (КБТУ), Южно-

Казахстанский государственный университет имени М. Ауэзова (ЮКГУ), КУ, Казахский университет международных отношений и мировых языков имени Абылай хана (КазУМОиМЯ), Казахский агротехнический университет имени С. Сейфуллина (КазАТУ), Казахский национальный аграрный исследовательский университет (КазНАИУ), Карагандинский университет имени академика Е.А. Букетова (КУ), Карагандинский технический университет (КарТУ), Торайгыров университет (ТУ).

Метод контент-анализа был применен при выявлении стратегических целей и задач по продвижению в мировых рейтингах, а также систем внутренней оценки профессорско-преподавательского состава (ППС) казахстанских университетов: КазНУ, ЕНУ, КазНАИУ, СУ, КУ, КазУМОиМЯ, ТУ.

Нормативно-правовой подход позволил проанализировать целевые индикаторы Государственной программы развития образования и науки Республики Казахстан на 2020-2025 годы (ГПРОН), нормативно-правовые акты в области высшего образования.

Методом бэнчмаркинг анализировались позиции казахстанских вузов относительно зарубежных университетов – Карлов университет, Московский государственный университет имени Ломоносова (МГУ), Массачусетский технологический институт (MIT), University of Warwick, King Abdulaziz University (KAU).

Методом библиометрии анализировались показатели по публикационной активности казахстанских и зарубежных вузов, например, количество цитирований, показатель Field-Weighted Citation Impact, доступные в базе SciVal (scival.com).

Обзор литературы

Несмотря на то, что рейтинги университетов с момента их появления остаются объектами критики в связи с имеющимися недостатками в методологии, ориентации на естественные науки, технологии, инжиниринг и математику (STEM) в противовес социальным и гуманитарным наукам (Hazelkorn E., Loukkola T., Zhang T., 2014) [9]. Системы рейтингов мировых университетов к настоящему времени подверглись существенным улучшениям (Moed H. F., 2017) [10], продолжают использоваться для оценки эффективности финансирования научных исследований и стали привычным механизмом оценки качества университетов в целом (Benito M.,

Gil P., Romera R., 2019) [11]. Schmoch, Fardoun и Mshat на примере университетов Саудовской Аравии (в частности, King Abdulaziz University) продемонстрировали, насколько меры по улучшению позиций в рейтингах предполагают реальное улучшение результатов деятельности и могут положительно отразиться как на исследовательской деятельности, так и на качестве обучения, хотя в других случаях преподавательская деятельность испытывает на себе обратный эффект в связи с перемещением фокуса и основных ресурсов на научную активность (Schmoch U., Fardoun H.M., Mashat A.S., 2016) [12].

Ряд исследований посвящен выявлению факторов, влияющих на продвижение университетов в рейтингах. Benito и соавторы исследуют влияние финансирования на место университета в рейтинге. Было выявлено, что государственное финансирование становится критически важным для большей части университетов, а для вузов, занимающих лидирующие позиции, характерны сравнительно большие объемы финансирования (Benito M., Gil P., Romera R., 2019) [11]. Выявлено и прямое влияние таких социоэкономических факторов, как размер населения и его доход, расходы на НИОКР и государственный язык (Li M., Shankar S., Tang K.K., 2011) [13]. Существует сильная зависимость между центральным и периферическим статусом страны или академической культурой и размещением университета в рейтинге (Альтбах, Ф., 2014) [14].

Появление мировых рейтингов вузов стимулировало переход к глобальному рынку знаний и усилило конкурентное давление на системы высшего образования (Lee J., 2013) [15]. Так, было обнаружено, что азиатские страны (Китай, Япония, Южная Корея), где центральные правительства контролируют политику в области высшего образования как часть стратегий глобализации, очень чувствительны к международным рейтингам (Lee, Liu, & Wu, 2020) [1].

Анализ стратегий развития казахстанских университетов также показал, что критерии рейтинга определяют стратегическое развитие университетов. Так, фокус на исследования был выявлен даже в вузах, специализирующихся на подготовке специалистов в сфере искусства (Anafinova, 2020) [5], исходя из понимания того, что все университеты, занимающие самые высокие места в международных рейтингах, являются исследовательскими (Lee J., 2013) [15].

При изучении влияния рейтингов на высшее образование и университеты в Казахстане в качестве теоретической основы Анафинова С.

использовала теорию изоморфизма (Anafinova, 2020) [5]. Теория институционального изоморфизма П. Димаджио и У. Пауэлла является важным аналитическим инструментом для изучения трансформаций институциональной структуры высшего образования, характерных для него изоморфных процессов. При действии организаций на организационном поле возникает парадоксальная ситуация: пытаясь изменить свои организации, рациональные акторы делают их всё более похожими друг на друга, что наиболее точно терминологически обозначается понятием «изоморфизм» (Дуран Т.В., 2019) [16]. Димаджио и Пауэлл выделяют три механизма, посредством которых происходят институциональные изменения: принудительный изоморфизм; подражательный изоморфизм; нормативный изоморфизм (Di Maggio P., Powell W., 1983) [17]. По мнению Анафиновой, использование университетами индикаторов рейтинга в стратегических планах университетов или подражание топовым вузам для достижения более высоких позиций можно отнести к подражательному изоморфизму (Anafinova, 2020) [5].

В данном исследовании сделана попытка восполнить имеющиеся пробелы в изучении

факторов, препятствующих продвижению казахстанских университетов в рейтингах мировых университетов, и сложившейся на данный момент системы действий и механизмов для достижения обозначенных позиций на национальном и университетских уровнях.

Международные рейтинги университетов

Рассмотрим мировые рейтинги университетов QS, Times Higher Education и ARWU («Шанхайский рейтинг»), являющиеся, по мнению Альтбаха, основными (Альтбах, Ф., 2014) [14], а по мнению Сафона (Safón, V., 2013) [18], наиболее влиятельными международными рейтингами. Опишем методологию измерения каждого рейтинга.

Times Higher Education

THE в ноябре 2004 года впервые опубликовал глобальный рейтинг университетов в партнёрстве с компанией Quacquarelli Symonds. Рейтинг именовался «Times Higher Education – QS World University Rankings» и ежегодно выходил в таком формате вплоть до 2009 года, затем совместная работа по ранжированию университетов мира была прекращена и пути компаний разошлись [19].

Таблица 1 – Рейтинги университетов Times Higher Education

Рейтинги THE				
IMPACT	WORLD (мировые)	SUBJECT (предметные)	REGIONAL (региональные)	TEACHING (оценка качества преподавания)
Рейтинг по 17 Целям устойчивого развития (ЦУР) ООН.	World University Rankings	<ul style="list-style-type: none"> • Global Subject Rankings: • Clinical, preclinical & health • Life sciences • Physical sciences • Psychology • Business & Economics • Education • Law • Social sciences • Computer science • Engineering & technology • Arts & humanities 	Asia University Rankings	Только для Японии, Европы и США
	World Reputation Rankings		Emerging Economies University Rankings	
	Young University Rankings (для университетов «моложе» 50 лет)		Latin America University Rankings	

Мировой рейтинг THE рассчитывается по 13 индикаторам, каждый из которых имеет свой вес, сгруппированным по 5 категориям:

Teaching (30%)

15% – Reputation survey – Опрос высылается ученым, публикующимся в рейтинговых журналах, в случайном порядке, выбранным Elsevier. Баллы по данным показателям зависят от коли-

чества упоминаний, которые получены в каждой категории, и являются взвешенными как для отражения распределения ученых по всему миру, так и для распределения респондентов по предметам (subject) в опросе;

4,5% – Staff-to-student ratio – отношение количества ППС (full-time academic staff) к общему количеству студентов;

2,25% – Doctorate-to-bachelor's ratio – отношение количества выпускников со степенью PhD к количеству выпускников бакалавриата;

6% – Doctorates-awarded-to-academic staff ratio – отношение количества присужденных докторских степеней к количеству ППС (academic staff);

2,25% – Institutional income – отношение годового дохода института (все формы университетского дохода: гранты, доходы от обучения, пожертвования, инвестиции, коммерциализация, доходы от исследований и др.), скорректированного с учетом паритета покупательной способности, к количеству ППС (academic staff).

Research (volume, income and reputation) (30%):

18% – Reputation survey (источником данных для оценки Teaching Reputation Survey и Research Reputation Survey являются данные опроса);

6% – Research income – отношение годового дохода от исследований к количеству ППС (academic staff);

6% – Research productivity – отношение общего количества статей, опубликованных в научных журналах, материалах конференций, главах монографий, монографиях за последние 5 лет, проиндексированных базой данных Scopus, к общему количеству научных сотрудников и преподавателей. Показатель нормализован по предметным областям и масштабу института.

Citations (research influence) (30%):

Количество цитирований работ, опубликованных учеными университета за последние 5 лет (например, для рейтинга 2020 года, опубликованного в 2019 году, использовались статьи, опубликованные в 2014-2018 гг. и процитированные в 2014-2019 гг.) (нормализованные данные).

Elsevier предоставляет данные о взвешенном по предметной области цитировании (FWCI). Балл FWCI показывает, в какой степени цитирования публикаций организации сопоставимы со средним количеством цитирований аналогичных публикаций в мире. Среднемировое значение FWCI=1.

International outlook (7,5%):

2,5% – Proportion of international students – отношение количества иностранных студентов к общему количеству студентов;

2,5% – Proportion of international staff – отношение количества иностранных преподавателей к общему количеству преподавателей (academic staff);

2,5% – International collaboration – отношение количества публикаций, как минимум, с 1 зарубежным соавтором к общему количеству публикаций.

Industry income (knowledge transfer) (2,5%):

Отношение дохода от исследований, полученного от индустрии, к количеству ППС (academic staff) (World University Rankings, 2021)[7].

QS

С 2010 года новый рейтинг лучших университетов мира QS World University Rankings (QS WUR) публикуется только консалтинговой компанией Quacquarelli Symonds, бывшей ранее партнером издания The Times Higher, с которым совместно осуществляли ранжирование вузов мира. Согласно методологии QS WUR, университеты оцениваются по 6 метрикам:

40% – Academic reputation – академическая репутация. Оценивается на основе опроса более 100 тысяч экспертов из академической среды.

10% – Employer reputation – репутация среди работодателей. Данные формируются путем участия работодателей в опросе (около 50 тысяч ответов).

20% – Faculty/Student Ratio – отношение количества преподавателей к количеству студентов.

20% – Citations per faculty – количество цитирований на преподавателя (нормализованный показатель). Рассчитывается путем деления общего количества цитирований всех публикаций университета за последние 5 лет на количество преподавателей.

5% – International faculty ratio – доля зарубежных преподавателей.

5% – International student ratio – доля зарубежных студентов.

Рейтинги QS включают 12 субрейтингов. Казахстанские вузы представлены в предметных рейтингах, рейтинге трудоустройства (QS Graduate Employability Rankings), региональном рейтинге EECA (Emerging Europe and Central Asia), QS Top 50 Under 50 2021 для университетов «молодежи» 50 лет, рейтинге оценки качества систем высшего образования QS Higher Education System Strength Rankings (HESS), QS Stars University Ratings (QS World University Rankings, 2021) [6].

Рейтинг Academic Ranking of World Universities (Шанхайский рейтинг)

ARWU выпускается Институтом высшего образования Шанхайского университета Цзяотун с 2003 года (Арефьев П.А., 2014) [19].

ARWU рассматривает все университеты, в которых есть Нобелевские лауреаты, лауреаты медали Филдса, высокоцитируемые исследователи или статьи, опубликованные в журналах Nature или Science. Кроме того, включены университеты, в которых значительное количество статей проиндексировано Science Citation Index-Expanded (SCIE) и Social Science Citation Index

(SSCI) на платформе Web of Science. Всего в рейтинг включены более 1800 университетов и опубликованы 1000 лучших.

Университеты оцениваются по следующим индикаторам:

10% – Alumni of an institution winning Nobel Prizes and Fields Medals (выпускники – Нобелевские лауреаты и лауреаты медали Филдса) (критерий – качество образования). Общее количество выпускников вуза, получивших Нобелевские премии и медали Филдса. Выпускниками считаются те, кто получил в учебном заведении степень бакалавра, магистра или доктора. В зависимости от периодов получения степеней устанавливаются разные веса. Вес составляет 100% для выпускников, получивших степень после 2011 года, 90% для выпускников, получивших степень в 2001-2010 годах, 80% для выпускников, получивших степень в 1991-2000 годах, и так далее, и, наконец, 10% для выпускников, получивших степень в 1921-1930 годах. Если человек получает более одной степени в учреждении, учреждение рассматривается только один раз;

20% – Staff of an institution winning Nobel Prizes and Fields Medals (преподаватели университета – лауреаты Нобелевской премии и Медали Филдса) (критерий – качество преподавателей). Общее количество сотрудников учреждения, получивших Нобелевские премии по физике, химии, медицине и экономике, а также медаль Филдса по математике. Под персоналом понимаются те, кто работает в учреждении на момент получения награды. В зависимости от периодов получения награды устанавливаются разные веса. Вес составляет 100% для победителей после 2011 г., 90% для победителей в 2001–2010 гг., 80% для победителей в 1991–2000 гг., 70% для победителей в 1981–1990 гг. и так далее, и, наконец, 10% для победителей в 1921-1930 г. Если лауреат принадлежит к нескольким вузам, каждому даётся балл, равный 1, разделённый на количество этих вузов.

Что касается Нобелевских премий, если премию делят более одного человека, веса устанавливаются для победителей в соответствии с их долей в премии;

20% – Highly Cited Researchers (высокоцитируемые исследователи) (критерий – качество преподавателей). Количество высокоцитируемых исследователей, выбранных Clarivate Analytics. Учитывается только первая аффилиация (организация) ученых;

20% – Papers published in *Nature* and *Science* (статьи, опубликованные в журналах *Nature* и

Science) (критерий – результаты исследований). Учитывается количество публикаций за предыдущие 5 лет. В зависимости от позиции авторов веса также варьируются: 100% – автору для корреспонденции, 50% – 1-ый автор, 25% – следующему автору и 10% – для остальных авторов. Для учреждений, специализирующихся на гуманитарных и социальных науках, данный индикатор не учитывается, а вес индикатора переносится на другие показатели;

20% – Papers indexed in SCIE and SSCI (статьи в журналах, индексируемых в индексах SCIE и SSCI базы данных Web of Science) (критерий – результаты исследований). Общее количество статей, проиндексированных в SCIE и SSCI за предшествующий год. При подсчете общего количества статей учреждения для статей, проиндексированных в SSCI, был введен специальный вес, равный двум;

10% – Per capita academic performance of an institution (показатели вуза на одного преподавателя). **Взвешенные баллы по пяти указанным выше показателям, разделенные на количество преподавателей, работающих на полную ставку.**

По каждому показателю вузу, получившему наивысший балл, присваивается 100 баллов, а другим вузам баллы рассчитываются как процент от наивысшего балла [8].

Казахстанские университеты в рейтинге ARWU не представлены.

Результаты и обсуждение

Участие казахстанских университетов в рейтинге QS WUR

В своей программе развития на 2021-2025 гг. КазНУ, ставя перед собой цель по созданию университета мирового класса, конкурентоспособного в мировом научно-образовательном пространстве, указывает результаты продвижения в международных рейтингах в качестве ряда целевых показателей по направлениям: QS WUR – в топ-100, вхождение образовательных программ университета QS by Subject Rankings – в топ 51-100, QS Star – five star plus, THE WUR – в топ-500 (Программа развития НАО «Казахский национальный университет имени аль-Фараби» на 2021-2025 гг., 2021) [20].

В Стратегии развития ЕНУ им. Л.Гумилева на 2021-2025 гг. одним из стратегических приоритетов является укрепление позиций на мировом уровне, согласно которому Университет намерен войти к 2025 году в топ-200 в рейтинге

QS. Целевые индикаторы достижения данного приоритета: 2021 г. – 300, 2022 г. – 300, 2023 г. – 260, 2024 г. – 230, 2025 г. – 200 (Стратегия развития НАО «Евразийский национальный университет» на 2021-2025 годы, 2021) [21].

В Стратегии развития КазНАИУ до 2024 г. одним из целевых индикаторов стратегического направления указано 300 место в рейтинге QS в 2024 г. Целевые индикаторы: 2021 г. – топ-400, 2022 – топ 400, 2022 г. – топ-400, 2023 г. – топ-300, 2024 – топ-300, в рейтинге QS ЕЕСА – топ-100 ежегодно (Стратегия развития Казахского национального аграрного университета до 2024 года, 2020) [22].

В Дорожной карте на 2016-2025 годы Satbayev University (СУ), в отличие от других казахстанских университетов, ориентированных преимущественно на QS WUR, заявляет о стремлении войти в рейтинг THE WUR и к 2025 году достигнуть позиции в Топ-300 (Дорожная карта на 2016-2025 годы Satbayev University, 2016) [23]. В мировом рейтинге THE-2021 СУ занял позицию 1001+ наравне с КазНУ и ЕНУ, при этом став лидером среди казахстанских вузов по таким индикаторам, как «Цитирования» и «Доход от индустрии».

В Стратегическом плане развития НАО «Карагандинский университет имени академика Е.А.Букетова» (КУ) к 2025 году вуз планирует войти в мировом рейтинге QS в топ-501 и в QS ЕЕСА 100 место. Целевые индикаторы в мировом рейтинге QS: 2021 г. – 801+, 2022 г. – 750+, 2023 г. – 650+, 2024 г. – 600+, 2025 г. – 500+, в

QS ЕЕСА: 2021 г. – 149, 2022 г. – 139, 2023 г. – 125, 2024 г. – 115, 2025 г. – 100 (Стратегический план развития НАО «Карагандинский университет имени академика Е.А.Букетова» на 2020-2025 годы, 2020) [24].

В Стратегии развития на 2018-2022 гг. КазУМОиМЯ, разработаны целевые индикаторы. Запланировано достичь в мировом рейтинге QS следующих результатов: 2021 г. – 701+, 2022 г. – 701+ (Стратегия развития Казахского университета международных отношений и мировых языков имени Абылай хана на 2018-2022 годы, 2018) [25].

В Программе развития НАО «Казахский агротехнический университет имени Сакена Сейфуллина» на 2020 – 2024 годы в качестве одной из стратегических целей указано вхождение в рейтинг QS в 600 лучших университетов мира и в 150 лучших университетов мира по направлению «Сельское и лесное хозяйство» (Программа развития НАО «Казахский агротехнический университет имени Сакена Сейфуллина» на 2020 – 2024 годы») [26].

Согласно Стратегическому плану развития Торайгыров университета (ТУ) на 2019-2024 гг., одной из целей является вхождение в топ-800 вузов мира в рейтинге QS и/или THE (Стратегический плану развития Торайгыров университета (ТУ) на 2019-2024 гг., 2019) [27].

Таким образом, задачу по «вхождению» в топ-200 рейтинга QS в 2025 году, обозначенную в ГПРОН РК на 2020-2025 годы, ставят перед собой два вуза – КазНУ и ЕНУ.

Таблица 2 – Позиции казахстанских университетов в мировом рейтинге QS WUR

	2010	2011	2012	2013	2014/ 2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
КазНУ	501-550	401-450	390	299	305	275	236	236	220	207	165
ЕНУ	451-500	401-450	369	303	324	371	345	336	394	418	357
СУ				700+	601-650	551-600		411-420	464	561-570	541-550
КазНПУ				700+	651-700	601-650		491-500	481	561-570	601-650
КБТУ				651-700	651-700			651-700	651-700	751-800	751-800
ЮКГУ				651-700	651-700			501-550	480	491	490
КУ				701+	701+			651-700	651-700	801-1000	1001+
КазУМОиМЯ				701+	701+			801-1000	801-1000	801-1000	801-1000
КазАТУ				701+	701+						1001+
КазНАИУ									651-700	651-700	591-600

	2010	2011	2012	2013	2014/ 2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
КапТУ									751-800	801-1000	801-1000
КИМЕР											751-800
ТУ											1001+

Таким образом, Казахстан на образовательном пространстве стран бывшего СССР является второй после России страной по представленности в мировом рейтинге QS. В 2021 году в рейтинге проиндексировано 13 вузов, из них один вуз – КазНУ вошел в Топ-200, в Топ-400 – ЕНУ, в Топ-500 – ЮКГУ, в Топ-600 – 2 вуза, остальные вузы разместились на позициях ниже 601 места.

Сильные и слабые стороны казахстанских вузов в мировом рейтинге QS будут проанализированы на примере университетов, входящих в Топ-400 по результатам рейтинга 2021, – КазНУ и ЕНУ, вузов, занимающих позиции ниже 400 места, – ЮКГУ, КБТУ, КазНАИУ и КазНПУ.

Выводы – сильные и слабые стороны:

1. Анализ достижений казахстанских вузов в рейтинге QS демонстрирует, что показатель Faculty to student ratio – отношение количества ППС к количеству студентов – является наиболее выигрышным для казахстанских вузов. КазНУ, ЕНУ и ЮКГУ по данному индикатору входят в Топ-100 мировых университетов, остальные университеты разместились на позициях не ниже 500. Только по этому показателю все казахстанские вузы (кроме ТУ) входят в Топ-600 (10 вузов – в Топ-500 и 2 вуза – 500-600). Учитывая, что вес данного индикатора составляет 20%, считаем, что высокие достижения по данному показателю оказывают значительный эффект на суммарный балл и относительно высокие места в рейтинге – именно КазНУ, ЕНУ и ЮКГУ возглавляют список наиболее успешных казахстанских вузов. Значительный эффект на достижения указанных вузов по данному индикатору оказывает установление Министерством образования и науки нормы среднего соотношения количества обучающихся к преподавателям для расчета общей численности ППС, которое с учетом дифференциации по областям специализации и уровней образования является относительно низким (не более 16:1 в бакалавриате, 6:1 в магистратуре и 4:1 в докторантуре) (Приказ МОН РК, 2018) [28]. Для сравнения: в европейских вузах среднее соотношение студент/пре-

подаватель составляет 14:1, в странах Северной Америки – 17:1 (Гераскин Н.И., Зайцев К.С., Крючков Э.Ф., 2008) [29].

2. Реализация МОН РК программы привлечения зарубежных профессоров к преподавательской деятельности в вузах РК позволяет казахстанским вузам занимать довольно прочное положение в рейтинге по показателю International Faculty. Так, в 2018 году в казахстанских вузах работали 819 зарубежных специалистов, из них 318 за счет средств бюджета. Среди рассматриваемых университетов наиболее высокая позиция за последние 3 года была достигнута КБТУ. Предполагаем, что лидерству КБТУ по данному индикатору способствует программа двойного диплома с Университетом Лондона и специально созданная для реализации программы Международная школа экономики КБТУ.

Для сравнения, в 2018-2019 г. в MIT (1 место QS WUR) (International Faculty score = 100) работали 2456 зарубежных ученых из 99 стран, общая численность сотрудников составляла 12852, из них faculty – 1067, другой академический персонал – 4486, research staff – 1766 (Faculty and Staff, 2019) [30]. В Оксфордском университете (International Faculty score = 99,4) доля зарубежных преподавателей равна 48% [31].

Четверть всех университетов, представленных в Топ-100 по индикатору International Faculty, являются университетами арабских стран – Объединенные Арабские Эмираты, Саудовская Аравия, Кувейт, Катар, Бахрейн. На втором месте университеты Великобритании – 18, на третьем – Австралии (15 университетов). Конкуренция в данной области настолько сильная, что университет, занимающий 100-ую позицию – University of Warwick (Великобритания) с 42,9% зарубежного академического и исследовательского персонала, имеет балл по индикатору International Faculty 98,1, то есть «разбегка» в пределах Топ-100 составляет не больше 2 баллов. Разница между университетом, занимающим 1 позицию и 200-ое место, также небольшая – меньше 15 баллов (University of Amsterdam, 84,5 баллов).

Таблица 3 – Сравнительный анализ баллов казахстанских вузов, в разрезе индикаторов мирового рейтинга QS WUR

	Int students			Int faculty			Faculty student ratio			Citations			Academic Reputation			Employer Rep			
	2021	2020	2019	2021	2020	2019	2021	2020	2019	2021	2020	2019	2021	2020	2019	2021	2020	2019	
КазНУ	30.7 (420)	26.1 (471)	23 (487)	42 (393)	40.8 (390)	34.4 (426)	98.2 (47)	98.6 (41)	99.3 (38)	1.4 (601+)	1.2 (601+)	1.2 (601+)	42 (194)	34 (249)	33.4 (245)	63.1 (116)	60.7 (124)	48.9 (173)	
ЕНУ	6.1 (601+)	6.1 (601+)	5 (601+)	25.3 (507)	32.3 (442)	24.5 (492)	96.9 (57)	93 (70)	96.1 (54)	1.5 (601+)	1.4 (601+)	1.4 (601+)	17.9 (470)	12.9 (501+)	13.2 (501+)	16.1 (501+)	14.8 (501+)	21.4 (441)	
КазН- ПУ			16.8 (564)	32 (458)	41.5 (386)	37.4 (400)	57.2 (264)	74.4 (168)	87.7 (103)			1.1 (601+)			7.4 (501+)			8.6 (501+)	
КБТУ				40.8 (401)	65.5 (256)	50.1 (329)	37.8 (414)		23.4 (311)									23.4 (406)	
ЮКГУ	23.8 (493)	17.7 (553)	12.6 (601+)	21.4 (550)	17.1 (584)	21 (518)	88.9 (95)	94.1 (64)	92.6 (76)	1 (601+)	1 (601+)	1 (601+)	8.1 (501+)	7 (501+)	8 (501+)	7.5 (501+)	6.1 (501+)	8.5 (501+)	
КазНА- ИУ	18.4 (567)			29.5 (475)	27.5 (478)	21.7 (508)	62 (235)	50.4 (301)	59.9 (259)										

Как мы видим, конкурировать с традиционными лидерами по привлечению зарубежных талантов, мультикультурными обществами – Австралией, Великобританией, странами ЕС – возможно, что наглядно демонстрирует пример арабских стран. Задача по построению университетов мирового класса в странах, прежде не являвшихся лидерами в мировом образовательном пространстве, требует привлечения зарубежных преподавателей и ученых, имеющих определенный исследовательский бэкграунд и, предпочтительно, являющихся носителями английского языка или владеющих английским на уровне носителя.

В то же время увеличение доли иностранных преподавателей не является самоцелью. Исследуя опыт трансформации King Abdulaziz University (KAU) в Саудовской Аравии Schmoch и др., выявили, что рост количества зарубежных преподавателей и исследователей сопровождался ростом количества отечественных преподавателей. За период с 2005 по 2012 год численность иностранных преподавателей выросла с 618 до 1901 и составила 27%, тогда как численность местных преподавателей выросла с 1879 до 5171 и составила 73%. Показательно, что рост доли зарубежных преподавателей осуществляется в основном за счет позиций Associate Professors, Assistant Professors, подходящих для более молодых преподавателей, что демонстрирует ориентир KAU на молодых амбициозных исследователей (Schmoch U., Fardoun H.M., Mashat A. S., 2016) [12].

В Казахстане также наблюдаются аналогичные тенденции по увеличению численности преподавательского персонала, а именно по вовлечению молодых ученых в преподавательскую и научную деятельность. Так, был увеличен госзаказ на подготовку докторантов с 656 в 2014-2015 учебном году (Аналитический отчет по реализации принципов Болонского процесса в Республике Казахстан, 2018) [32] до 1888 в 2020-2021 учебном году [33]. Количество докторантов увеличилось с 960 в 2010 г. до 6363 в 2019 г. [34]. Повышена стипендия докторантов с 102 498 тенге до 150 000 тенге [35]. Введен институт пост-докторантуры.

К другим инструментам повышения привлекательности научно-образовательной сферы является повышение заработной платы ППС вузов. Так, с 1 сентября 2021 г. устанавливается минимальная заработная плата штатным преподавателям в размере от 200 000 до 400 000 тенге в зависимости от занимаемой должности

(А. Аймагамбетов подписал приказ о повышении зарплаты преподавателей вузов, 2021) [36]. Данное изменение стало возможным благодаря повышению стоимости госзаказа на подготовку бакалавра в государственных вузах с 342 до 956 тысяч тенге, в национальных вузах с 635 тысяч до 1 082 600 тенге, докторанта PhD с 1307 тысяч тенге до 1900 тысяч тенге (Стоимость гранта по некоторым предметам выросла до миллиона тенге в Казахстане, 2021) [37].

Казахстанским университетам в текущей ситуации недостаточного финансирования программ интернационализации, отсутствия специальной программы по построению университетов мирового уровня не представляется возможным занять высокие позиции уровня Топ-200 по показателю International Faculty. Исключением может стать Назарбаев университет (НУ), штат которого, по данным 2018 года, на 75% состоял из зарубежных преподавателей (Nazarbayev University Strategy, 2018-2030) [38].

0. К слабым сторонам продвижения казахстанских университетов в международных рейтингах относятся показатели по научной деятельности. В рейтинге QS – это индикатор Citations per Faculty, вес которого составляет 20%. Все три рассматриваемых университета – КазНУ, ЕНУ и ЮКГУ – находятся в нижней части рейтинга по данному показателю. Средний балл университета, входящего в Топ-200 по индикатору «Цитирования», составляет 55,5 баллов. В то же время, в Топ-200 лучших вузов мира по версии QS помимо КазНУ входят несколько вузов, имеющих балл за индикатор «Цитирования» меньше 10 – Tecnologico de Monterrey, Мексика (5,2; 155 место), Universidad de Buenos Aires (2,5; 66 место), МГУ (7,4; 74 место), Universidad Nacional Autonoma di Mexico (4; 100 место). Стоит отметить, что все эти университеты являются крупнейшими в своих странах и регионах, а численность преподавателей влияет на данный индикатор.

Недостаточный уровень развития науки непосредственным образом влияет на количество и качество научных публикаций. По данным InCites, количество казахстанских публикаций за 2016-2018 гг. составляет 8 653, что позволило стране занять 75-е место в мировом рейтинге и только 170 позицию по нормализованной средней цитируемости (0,84 для Казахстана) (Журинов М., 2019) [39]. В ГПРОН до 2025 года отмечается, что «имеющиеся научные кадры обладают недостаточными исследовательскими навыками, низким уровнем владения английским языком и слабыми навыками в сфере технологи-

ческого развития и инноваций» (Государственная программа..., 2019) [4]. Таким образом, показатели отечественных университетов в рейтингах по индикаторам научной деятельности, несмотря на незначительный рост, являются в целом низкими и отражают ситуацию, сложив-

шуюся в вузовской науке и в системе науки в Казахстане в целом.

Данные в таблице 4 демонстрируют отставание. Для сравнения приведены университеты, входящие в Топ-100 и имеющие балл за «Цитирования» ниже 10.

Таблица 4 – Показатель по индикатору «Цитирование в расчете на одного преподавателя» рейтинга QS WUR казахстанских и зарубежных вузов

	Всего	2015	2016	2017	2018	2019	Кол-во ППС	Кол-во цитирований на 1 ППС
МГУ	230550	56249	62966	51929	37563	21843	6575	35,06
Universidad de Buenos Aires	138665	40853	35301	28095	23360	11056	16103	8,61
КазНУ	7738	1146	1136	1715	1841	1900	4156	1,86
ЕНУ	5875	1657	1139	1166	814	1099	3282	1,79
КазНАИУ	1035	144	265	190	250	186	1086	0,95
КазНПУ	824	111	203	140	267	103	1070	0,77
ЮКГУ	570	150	132	120	111	57	2676	0,21

* Данные по количеству цитирований взяты из базы SciVal, по количеству ППС – с сайта агентства QS Top Universities. Расчеты примерные, без учета нормализации.

Политика казахстанских университетов по продвижению в международных рейтингах

Достижение определенной позиции в рейтинге QS является одним из ключевых приоритетов стратегии развития университетов, в частности КазНУ, ЕНУ, КазНАИУ [5]. Индикаторы рейтинга QS введены в систему внутренней оценки деятельности преподавателей и структур университета (индикативный план в КазНУ, КРІ в ЕНУ, рейтинговая оценка достижений в КазНАИУ). Выбор данных университетов для анализа систем внутренней оценки обусловлен наличием позитивного тренда в продвижении их в рейтинге QS WUR, что позволяет нам сделать предположение об успешности их политики.

Согласно Карте КРІ профессора ЕНУ, вклад в продвижение университета в международных рейтингах QS и THE является одним из критериев оценки деятельности преподавателей. Данный критерий имеет наивысшую «стоимость» – 500 баллов из 1000, то есть 50% всех возможных баллов. Критерий включает следующие показатели: индекс Хирша, количество публикаций в журналах, индексируемых в базах данных Scopus и Web of Science, участие в реализации проекта в рамках международных научных и/или образовательных программ,

чтение лекций в зарубежных вузах, входящих в вышеуказанные рейтинги. Таким образом, ЕНУ проводит политику стимулирования выполнения показателей, прямо (публикации) или косвенно (участие в международных проектах повышает академическую репутацию, увеличение индекса Хирша является следствием цитируемости публикаций) влияющих на результаты международных рейтингов. Примечательно, что при оценке индекса Хирша самоцитирования не учитываются, что коррелирует с требованиями рейтинга QS.

Рейтинговая оценка достижений ППС, кафедр, факультетов КазНАИУ базируется, в том числе, на индикаторах мирового рейтинга QS WUR. Так, наибольшее количество баллов по научно-исследовательской и инновационной деятельности присуждается за публикации в журналах, индексируемых в Scopus или Web of Science. Показатели по международной научной и образовательной деятельности включают привлечение казахстанских и зарубежных академических и профессиональных экспертов для участия в анкетировании, что подтверждает приоритетность индикаторов Academic Reputation (вес 40%) и Employer Reputation (вес 10%) для казахстанских вузов. На уровне кафедры и фа-

культета введен показатель по количеству иностранных студентов и преподавателей, что также коррелирует с индикаторами рейтинга QS (Положение о рейтинговой системе оценки..., 2020) [40].

Индикативный план КазНУ включает следующие показатели, коррелирующие с индикаторами рейтинга QS WUR: привлечение иностранных преподавателей; суммарный SJR научных статей, опубликованных в журналах, индексируемых в базе данных Scopus; внешние цитирования на публикации без учета самоцитирований; индекс Хирша. В 2019 году в индикативный план на уровне кафедр были введены показатели по репутационной оценке, предусматривающие создание кафедрами баз данных академических экспертов и экспертов-работодателей и привлечение их к участию в опросе. Наибольшее количество баллов присуждается кафедрам за включение специальности в топ-200 по рейтингу QS by Subject и в топ-500 по рейтингу THE by Subject.

Бенчмаркинг

Для сравнения достижений казахстанских и зарубежных университетов по научно-инновационной деятельности и выявления причин отставания вузов Казахстана по ключевым индикаторам науки были рассмотрены достижения Карлов университета, МГУ и КазНУ в мировом рейтинге Times Higher Education 2021. Выбор рейтинга обусловлен преобладанием индикаторов по научной деятельности (65% против 20% в QS WUR), что позволит более глубоко проанализировать причины отставания казахстанских вузов. В качестве бенчмарков были выбраны университеты Чехии и России, историческое прошлое которых имеет много общего с Казахстаном.

Так, ранее в XX веке для Чехословакии была также актуальна практика разделения науки и высшего образования: прерогатива проведения научных исследований отводилась Академии наук, университеты выступали в качестве организаций, осуществляющих педагогическую деятельность. После падения «железного занавеса» в конце 1980-х годов многие исследовательские центры были закрыты, ослабла связь между наукой и индустрией. В настоящее время финансирование университетов осуществляется из двух разных источников: бюджет на исследования (R&D) и бюджет на образование/преподавание (в 2010 и 2011 годах доля финансирования R&D составила порядка 20% бюджета университетов) (Good B.&etc., 2015) [41]. **Комплексное финан-**

сирование университетов позволило Карлов университету достигнуть медианных показателей по индикатору Research income to academic staff (45,5 баллов), имея доход от исследований на преподавателя порядка 73 тысячи долларов США.

Карлов университет предоставляет комплексную поддержку науки и исследований. Система состоит из нескольких взаимодополняющих программ. В университете создано Грантовое агентство для финансовой поддержки проектов магистрантов и докторантов, Программа основного институционального финансирования научной деятельности, которая поддерживает развитие научных дисциплин, проводимых в Карловом университете, а также междисциплинарное и межфакультетское сотрудничество. Одна из долгосрочных целей исследовательской программы – повысить успешность университета в привлечении крупных международных грантов, программа привлечения зарубежных ученых на позиции постдоков (Charles University, 2021) [42].

Внедрение вышеуказанных механизмов позволяет Карлов университету достигнуть также медианного показателя по индикатору «Цитирования» (56,3 балла), имея показатель 1,28 по Field-Weighted Citation Impact (для сравнения, данный показатель составляет 0,86 для КазНУ). Примечательно, что при относительно низком показателе доли зарубежных преподавателей (6,1%), доля статей с участием зарубежных соавторов составляет около 50%. Показатели по репутационной оценке Карлов университета – 49,1 и 52,5 по «Академической репутации» и «Исследовательской репутации» соответственно (для сравнения аналогичные показатели КазНУ составили 6,9 и 6,7) подтверждают утверждения Selten et al. о том, что большое количество цитирований научных публикаций университета может положительно влиять на его репутацию (Selten, F., Neylon, C., Huang, C.-K., & Groth, P., 2020) [43].

МГУ, занимая 174 место, входит в Топ-200 мирового рейтинга Times Higher Education 2021. Высокие баллы по индикаторам Teaching (80,0), Research (67,6) и International outlook (70,7) позволяют компенсировать отставание от ведущих вузов по показателю Citations (Цитирования) (12,9). Глобальный показатель FWCI МГУ составляет 0,73, нормализованный по стране – 0,85, что ниже аналогичных показателей Карлов университета (1,28 и 1,27), а также казахстанских вузов КазНУ (0,82 и 0,85) и ЕНУ (0,91 и

0,93). Вместе с тем кейс МГУ подтверждает выводы Шаттока о том, что солидный возраст вуза является одной из характеристик университета мирового класса и влияет на его репутационную оценку [44], доля которой, согласно методологии рейтинга THE, в совокупности составляет 33%. По показателям Teaching reputation и Research reputation в 2021 г. МГУ получил 79,2 и 63,8 баллов соответственно. Почти 300-летняя история университета и все достижения за эти годы, а также статус главного университета России позитивно влияют на узнаваемость университета среди мирового академического сообщества.

Среди рассматриваемых университетов МГУ является лидером в категориях институциональный доход и доход от исследований – на 1 января 2020 года доход университета составил 30,2 млрд рублей, в том числе 3,7 млрд от выполнения научно-исследовательских работ (Бюро нац. статистики..., 2021) [45]. По индикаторам, связанным с финансированием, МГУ значительно превышает медианные показатели: институциональный доход – 69,7 баллов, доход от исследований – 83,2 балла и доход от индустрии – 97,7 баллов.

Проблема недостаточного финансирования – основное препятствия для продвижения в международных рейтингах

На основе проведенного анализа мы видим, что уровень финансирования вуза является одним из главных факторов продвижения университетов в мировых рейтингах, прямым (наличие соответствующих индикаторов) и косвенным образом (развитие инфраструктуры, привлече-

ние талантливых ученых и студентов) влияя на позиции, занимаемые вузами.

Несмотря на предпринимаемые усилия на уровне правительства и вузов по построению университетов мирового класса, конкурентоспособных на глобальном уровне, по мнению Бенито и др., «государственное финансирование становится критически важным для достижения превосходства, измеряемого мировыми рейтингами» (Benito M., Gil P., Romera R., 2019) [11]. Оценивая прогресс в рейтинге с течением времени, было обнаружено, что улучшение позиций в период с 2015 по 2018 год является значительным для хорошо финансируемых университетов (с годовым бюджетом выше 2 млрд долларов и расходами на одного студента выше 100 тыс. долларов). Эти университеты включают большое количество институтов Северной Америки. Более того, стабильность в рейтинге очень заметна в топ-100 позиций, которые обычно занимают хорошо финансируемые учреждения. 100 лучших университетов имеют фонды, которые вдвое превышают фонды университетов на позициях 101–200 и втрое больше, чем у университетов на позициях 201–300.

Со статистической точки зрения ученые заключают, что финансирование объясняет 51% отличных результатов, измеренных для ведущих университетов в рейтинге QS [11]. Научные исследования обходятся дорого, и щедрая поддержка позволяет университетам нанимать больше исследователей, платить им более конкурентоспособную заработную плату и покупать им лучшую техническую поддержку (Taylor, P., & Braddock, R., 2007) [46].

Таблица 5 – Сравнительные данные годовых бюджетов вузов США, Европы и Азии, индексируемых в QS WUR

Университет	QS WUR	THE WUR	Годовой бюджет
The Ohio State University	101	80	7,5 (млрд USD)
Nagoya University	115	351-400	984.2 (млрд USD)
University of Berne	123	109	917,5 (млрд USD)
КазНУ им. аль-Фараби	165	1001+	82,6 (млрд USD)

Источник: www.kaznu.kz

В Казахстане доля государственных затрат на высшее образование остается стабильно низкой в пределах 0,3% к ВВП, затраты на науку не превышают 0,2% к ВВП. Научно-исследовательская деятельность вузов осуществляется в рам-

ках финансовых средств, выделяемых МОН РК для реализации научных проектов (Аналитический отчет по реализации принципов Болонского процесса в Республике Казахстан, 2018) [32]. Проблема заключается в том, что средства на

научные исследования предоставляются на конкурсной основе и это не гарантирует университетам стабильных доходов от научных исследований (Али Айт Си Мхамед, Р. Каса, А.К. Сагинтаева, Г., 2018) [47]. В 2017 году объем финансирования научной деятельности составил 32,6 млрд тенге, из них 25,6 млрд тенге через грантовое и программно-целевое финансирование (на конкурсной основе) научных исследований, объем базового финансирования (на внеконкурсной основе) составил около 5 млрд тенге. В перечень субъектов базового финансирования научных исследований включен только один вуз, подведомственный МОН РК, – КазНУ им. аль-Фараби [48].

В существующей ситуации казахстанским вузам конкурировать с ведущими университетами мира – лидерами рейтинга сложно. Именно недостаточный уровень исследовательского потенциала выделяет в качестве одной из главных проблем создания университета мирового класса Ли (Lee J., 2013) [15], приводя в качестве примера расходы Caltech и Stanford University на исследования (1,68 млрд. и 1,14 млрд. долларов соответственно в 2009-2010 году).

Для укрепления научно-исследовательской базы и эффективного распределения ограниченных средств, по мнению экспертов, в системе высшего образования Казахстана могут быть использованы формы оценивания ППС, специальностей или целых университетов, успешно апробированные в других странах [47].

В 2006 году Норвегия внедрила performance-based funding system (PRFS) в секторе высшего образования, которая была основана на индикаторах научной публикационной активности. Если в 2010 г. доля финансирования на основе performance-based в Дании составляла 4%, то в 2018 – уже 25% (Aagaard, K., 2018) [49]. В Финляндии 13% всего государственного финансирования университетов (более 200 млн евро в год) распределяется в зависимости от количества и качества публикаций (Ilva, J., 2017) [50]. Также в Финляндии имплементирована performance-driven salary system, основанная на достижении поставленных задач и производительности (Hansen, H.F., Geschwind, L., Kivistö, J., 2019) [51].

Внедрение PRFS в Казахстане при распределении базового финансирования (при условии

увеличения его объемов) или в качестве дополнительного источника финансирования научной деятельности будет не только способствовать определению качества исследовательских групп и прозрачности системы [47], но и стимулировать научную продуктивность, что, в свою очередь, позитивно отразится на показателях исследовательской деятельности в мировых рейтингах.

Управленческий подход также является одним из ключевых факторов достижения поставленных целей и продвижения университета в международных рейтингах. Исследовательский университет мирового класса, как правило, характеризуется высокой степенью автономности [15]. Полная автономия сильных университетов позволяет самостоятельно определять стратегию развития, устанавливать собственные стандарты в обучении и требования к персоналу. Пример КАУ показывает, что правильно ориентированные инвестиции в науку могут означать существенное повышение качества исследований [12].

Эксперты отмечают, что необходимо «повысить уровень финансовой самостоятельности вузов для того, чтобы они могли более эффективно использовать государственные финансовые ресурсы» [47]. При этом немаловажным фактором в условиях недостаточного финансирования является система менеджмента университета. Ведущие университеты почти всегда возглавляются лидерами, чьи публикации имеют более высокий рейтинг, чем университеты с более низким рейтингом [44]. По мнению Шаттока, для стабильного расположения университета на высоких позициях в рейтингах, его руководство должно находиться в руках ведущих ученых (Shattock, 2017) [44].

В целом, в системе управления высшим образованием Казахстана наблюдается парадоксальная ситуация: государство объявляет об увеличении госзаказа на подготовку кадров, в то же время действуют нормы по соотношению обучающихся к ППС, что неминуемо ведет к увеличению штата сотрудников вузов, что, в конечном итоге, негативно сказывается на баллах вуза в международных рейтингах (например, QS) за научные показатели, которые делятся на штатных сотрудников. При этом, в ГПРОН ставятся целевые индикаторы по продвижению казахстанских вузов в рейтинге QS.

Таблица 6 – Показатели университетов Казахстана по количеству статей в базе Web of Science* (2019-2020) в пересчете на ППС

Университет	Количество статей и обзоров	Количество штатных ППС	Количество статей и обзоров в пересчете на 1 штатного ППС
КазНУ	772	2162	0,36
ЕНУ	354	1358	0,26
Satbayev University	117	630	0,19
Восточно-Казахстанский технический университет имени Д.Серикбаева	49	380	0,13
Карагандинский Индустриальный Университет	10	111	0,09
Рудненский индустриальный институт	7	80	0,09
КУ	60	766	0,08
КарГУ	36	627	0,06
Кокшетауский университет им. Ш. Уалиханова	17	399	0,04
ТУ	23	540	0,04
КазНПУ	34	919	0,04
МКТУ им.Яссауи	27	946	0,03
КазНЖПУ	10	355	0,03
Жұбанов Университеті	14	551	0,03
Кызылординский Университет имени Коркыт Ата	11	448	0,02
ЮКГУ	31	1307	0,02
Университет Шакарима	9	424	0,02
Западно-Казахстанский университет имени М.Утемисова	5	343	0,01
Yessenov University	5	346	0,01
Костанайский региональный университет имени А.Байтурсынова	8	582	0,01
Dulaty University	9	895	0,01
Атырауский университет имени Х.Досмухамедова	4	435	0,01

Источник: Отчет «Вузовская наука», предоставленный на совещании министра образования и науки РК А.Аймагамбетова с ректорами вузов, 20.05.2021 г. [52]

Несмотря на то, что в госпрограмме указано, что одним из слабых мест системы подготовки кадров является «низкий уровень владения английским языком», отсутствует программа финансирования казахстанских вузов по привлечению зарубежных ученых. В свою очередь, анализ публикационной активности Назарбаев университета в базе данных Scopus показывает, что приглашенные зарубежные ученые способствуют увеличению как количества публикаций в рейтинговых журналах, так и их цитируемости. Последний фактор положительно сказывается на видимости университета в мировом масштабе и росту осведомленности международного научного сообщества о вузе, что отражается в результатах опроса экспертов в глобальных рейтингах.

Заключение

Казахстанские вузы демонстрируют положительную динамику продвижения в международных рейтингах, в частности в рейтинге QS WUR – расширяется представительство вузов, традиционные лидеры высшего образования демонстрируют улучшение результатов. Стимулирование продвижения вузов в рейтингах происходит на национальном уровне путем внедрения специального индикатора в ГПРОН на 2020-2025 годы. Сильными сторонами казахстанских университетов являются преимущественно индикаторы, относящиеся к преподавательской деятельности (Teaching) и репутационной оценке по методике рейтинга QS. В рейтингах, где ос-

новая доля критериев относится к научной деятельности, результаты далеки от желаемых.

Ввиду амбициозности поставленной задачи по вхождению трех казахстанских вузов в топ-200 рейтинга QS WUR к 2025 году необходим пересмотр национальной политики в отношении финансирования и усиления академической самостоятельности вузов. Не ясно, будет ли запущена специальная государственная программа по усилению исследовательского потенциала и продвижению университетов на глобальные рынки по примеру российской программы 5-100 и других, будут ли определены флагманские университеты, на которые будет направлен фокус. На сегодняшний день вузы выстраивают

свою программу развития и внутренние механизмы, ориентируясь на индикаторы мировых рейтингов, и достигнутые результаты подтверждают целесообразность выбранных стратегий управления. Однако, для достижения более высоких позиций только управленческих решений и имеющихся ресурсов недостаточно.

Статья подготовлена в рамках выполнения научного проекта на тему АР08051974 «Оценка интеллектуального капитала вузов Казахстана на основе наукометрического анализа и пути их трансформации в исследовательские университеты» грантового финансирования молодых ученых Комитета науки МОН РК.

Литература

- 1 Lee, J., Liu, K. & Wu, Y. Does the Asian catch-up model of world-class universities work? Revisiting the zero-sum game of global university rankings and government policies // *Educ Res Policy Prac* 19.-2020. – P.319–343.
- 2 Государственная программа развития образования Республики Казахстан на 2011-2020 годы (утверждена Указом Президента Республики Казахстан от 7 декабря 2010 года № 1118)URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/U1000001118>
- 3 Государственная программа развития образования и науки Республики Казахстан на 2016-2019 годы (утверждена Указом Президента Республики Казахстан от 1 марта 2016 года № 205)URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/U1600000205>
- 4 Государственная программа развития образования и науки Республики Казахстан на 2020-2025 годы (утверждена Постановлением Правительства Республики Казахстан от 27 декабря 2019 года № 988)URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P1900000988>
- 5 Anafinova S. The role of rankings in higher education policy: Coercive and normative isomorphism in Kazakhstani higher education // *International journal of educational development*. – 2020. – Т. 78. – С. 102-246.
- 6 QS World University Rankings URL: <https://www.topuniversities.com>(дата обращения: 17/06/2021)
- 7 World University Rankings. THE (Times Higher Education)URL: <https://www.timeshighereducation.com/> (дата обращения: 17/06/2021)
- 8 Shanghai Ranking'sURL: <https://www.shanghairanking.com/methodology/arwu/2020>(дата обращения: 17/06/2021)
- 9 Hazelkorn E., Loukkola T., Zhang T. Rankings in Institutional Strategies and Processes: Impact or Illusion?. – European University Association. Avenue de l'Yser, 24, 1040 Brussels, Belgium, 2014.
- 10 Moed H. F. A critical comparative analysis of five world university rankings // *Scientometrics*. – 2017. – Т. 110. – №. 2. – С. 967-990.
- 11 Benito M., Gil P., Romera R. Funding, is it key for standing out in the university rankings? // *Scientometrics*. – 2019. – Т. 121. – №. 2. – С. 771-792.
- 12 Schmoch U., Fardoun H. M., Mashat A. S. Establishing a World-Class University in Saudi Arabia: intended and unintended effects // *Scientometrics*. – 2016. – Т. 109. – №. 2. – С. 1191-1207.
- 13 Li M., Shankar S., Tang K. K. Why does the USA dominate university league tables? // *Studies in Higher Education*. – 2011. – Т. 36. – №. 8. – С. 923-937.
- 14 Альтбах, Ф. Наступил сезон ранжирования (с.86-93) в книге Измерение рейтингов университетов: международный и российский опыт / Под ред. Ф.Э. Шереги и А.Л. Арефьева / Министерство образования и науки Российской Федерации. – М.: Центр социологических исследований, 2014. – 504 с.
- 15 Lee J. Creating world-class universities: Implications for developing countries // *Prospects*. – 2013. – Т. 43. – №. 2. – С. 233-249.
- 16 Дуран Т. В. Институциональный изоморфизм в университетском образовании / Т. В. Дуран, Н. Б. Костина. – Текст: электронный // *Материалы XXII Международной конференции памяти профессора Л. Н. Когана «Культура, личность, общество в современном мире: методология, опыт эмпирического исследования»*. – Екатеринбург: УрФУ, 2019. – С. 841-848.
- 17 DiMaggio P., Powell W. The Iron Cage Revisited: Institutional Isomorphism and Collective Rationality in Organizational Fields // *American Sociological Review*. 48 (2).-1983. –P. 147–160.
- 18 Safón, V. What do global university rankings really measure? The search for the X factor and the X entity // *Scientometrics*, 97(2). – 2013. – P. 223–244.
- 19 Арефьев П.А. Международные рейтинги высших учебных заведений: история и современность (с. 15-65) в книге Измерение рейтингов университетов: международный и российский опыт / Под ред. Ф.Э. Шереги и А.Л. Арефьева / Министерство образования и науки Российской Федерации. – М.: Центр социологических исследований, 2014. – 504 с.

- 20 Программа развития НАО «Казахский национальный университет имени аль-Фараби» на 2021-2025 годы <https://www.kaznu.kz/content/files/pages/folder17718/%D0%9F%D1%80%D0%BE%D0%B3%D1%80%D0%B0%D0%BC%D0%BC%D0%B0%20%D1%80%D0%B0%D0%B7%D0%B2%D0%B8%D1%82%D0%B8%D1%8F%20%D0%9A%D0%B0%D0%B7%D0%9D%D0%A3.pdf>
- 21 Стратегия развития НАО «Евразийский национальный университет» на 2021-2025 годы <https://www.enu.kz/downloads/may-2021/strategy-do-2025-ru.pdf>
- 22 Стратегия развития Казахского национального аграрного университета до 2024 года. https://www.kaznaru.edu.kz/file_archive/3111232313var_453.pdf
- 23 Дорожная карта на 2016-2025 годы Satbayev University <https://official.satbayev.university/download/document/16746/SU%20Roadmap%202025.pdf>
- 24 Стратегический план развития НАО «Карагандинский университет имени академика Е.А.Букетова» на 2020-2025 годы. <https://info.ksu.kz/file/dokumenty/%D0%A1%D0%A2%D0%A0%D0%90%D0%A2%D0%95%D0%93%D0%98%D0%A7%D0%95%D0%A1%D0%9A%D0%98%D0%99%20%D0%9F%D0%9B%D0%90%D0%9D%20%D0%A0%D0%90%D0%97%D0%92%D0%98%D0%A2%D0%98%D0%AF%20%D0%9D%D0%90%202020-2025%20%D0%B3%D0%BE%D0%B4%D1%8B.pdf>
- 25 Стратегия развития Казахского университета международных отношений и мировых языков имени Абылай хана на 2018-2022 годы https://www.ablaikhan.kz/ru/about-us/our-university/mission/strategy_rus.html
- 26 Программа развития НАО «Казахский агротехнический университет имени Сакена Сейфуллина» на 2020 – 2024 годы ». <https://kazatu.edu.kz/assets/i/deps/Programma-razvitiya-KazATU-na-2020-2024-ru.pdf>
- 27 Стратегический плану развития Торайгыров университета (ТУ) на 2019-2024 г. <https://tou.edu.kz/images/october2019/plan1924.pdf>
- 28 Приказ Министра образования и науки Республики Казахстан от 31 октября 2018 года № 606 «Об утверждении среднего соотношения количества обучающихся к преподавателям для расчета общей численности профессорско-преподавательского состава организаций высшего и (или) послевузовского образования, за исключением Академии правосудия, военных, специальных учебных заведений, организаций образования в области культуры»<https://adilet.zan.kz/rus/docs/V1800017670>
- 29 Гераскин Н.И., Зайцев К.С., Крючков Э.Ф. Совершенствование норматива соотношения профессорско-преподавательского состава и студентов в федеральных и национальных исследовательских университетах // Университетское управление: практика и анализ. – 2008. – №5. – С. 39-44.
- 30 Faculty and Staff, October 2019 <http://web.mit.edu/facts/faculty.html>
- 31 Oxford's international profile <https://www.ox.ac.uk/about/international-oxford/oxfords-international-profile>
- 32 Аналитический отчет по реализации принципов Болонского процесса в Республике Казахстан, 2018 год. – Астана: Центр Болонского процесса и академической мобильности МОН РК, 2018. – 64 с. https://enic-kazakhstan.edu.kz/uploads/additional_files_items/28/file_en/analiticheskii-otchet-final-14-12-2018-1.pdf?cache=1556191390
- 33 Об утверждении государственного образовательного заказа на подготовку специалистов с высшим и послевузовским образованием, а также техническим и профессиональным, послесредним образованием в организациях образования, финансируемых из республиканского бюджета (за исключением организаций образования, осуществляющих подготовку специалистов для Вооруженных сил, других войск и воинских формирований, а также специальных государственных органов), на 2018 – 2019, 2019 – 2020, 2020 – 2021 учебные года. Постановление Правительства Республики Казахстан от 16 апреля 2018 года № 199 <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P1800000199>
- 34 Статистика образования URL: <https://stat.gov.kz/official/industry/62/statistic/8>(дата обращения: 17/06/2021)
- 35 Постановление Правительства Республики Казахстан от 4 ноября 2020 года № 736 «О внесении изменений в постановление Правительства Республики Казахстан от 7 февраля 2008 года № 116 «Об утверждении Правил назначения, выплаты и размеров государственных стипендий обучающимся в организациях образования»<https://www.primeminister.kz/ru/decisions/04112020-736>
- 36 Асхат Аймагамбетов подписал приказ о повышении зарплаты преподавателей вузов URL: https://www.inform.kz/ru/ashat-aymagambetov-podpisal-prikaz-o-povyshenii-zarplaty-prepodavateley-vuzov_a3765956(дата обращения: 17/06/2021)
- 37 Стоимость гранта по некоторым предметам выросла до миллиона тенге в Казахстане URL: <https://ru.sputnik.kz/education/20201110/15434038/stoimost-granta-po-nekotorym-predmetam-vyroslo-do-milliona-tenge-kazakhstan.html>(дата обращения: 17/06/2021)
- 38 Nazarbayev University Strategy, 2018-2030 URL: https://nu.edu.kz/wp-content/uploads/2016/07/2_NU-Strategy_ENG_2030-1.pdf(дата обращения: 17/06/2021)
- 39 М.Ж. Журинов. Национальный доклад по науке. – Нур-Султан; Алматы, 2019. – 250 с.
- 40 Положение о рейтинговой системе оценки деятельности профессорско-преподавательского состава, кафедр, факультетов КазНАУ https://www.kaznau.edu.kz/file_archive/3339631514var_463.pdf
- 41 Barbara Good, Niki Vermeulen, Brigitte Tiefenthaler and Erik Arnold. Counting quality? The Czech performance-based research funding system // Research Evaluation, 24. -2015. –P. 91–105.
- 42 Charles University <https://cuni.cz/UKEN-65.html>(дата обращения: 17/06/2021)
- 43 Selten, F., Neylon, C., Huang, C.-K., & Groth, P. (2020). A longitudinal analysis of university rankings. Quantitative Science Studies, 1(3), 1109–1135.
- 44 Michael Shattock. The 'world class' university and international ranking systems: what are the policy implications for governments and institutions? // Policy Reviews in Higher Education, 1:1. -2017. –P. 4-21.

- 45 Бюро национальной статистики Агентства по стратегическому планированию и реформам Республики Казахстан <https://www.msu.ru/upload/pdf/2018/pfhd2018-u.pdf>
- 46 Taylor, P., & Braddock, R. International University Ranking Systems and the Idea of University Excellence // *Journal of Higher Education Policy and Management*, 29(3). – 2007. – P. 245–260.
- 47 Али Айт Си Мхамед, Р. Каса, А.К. Сагинтаева, Г. Воссенштейн Устойчивость университетов в отношении модели финансирования системы высшего образования в республике Казахстан в условиях переходного периода. Научная монография – Нур-Султан: Nazarbayev University Graduate School of Education, 2018. – 68 с.
- 48 Об утверждении перечня организаций, являющихся субъектами базового финансирования. Постановление Правительства Республики Казахстан от 13 мая 2011 года №511 URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P1100000511>
- 49 Aagaard, K. Performance- based Research Funding in Denmark: The Adoption and Translation of the Norwegian Model // *Journal of Data and Information Science*. – Vol. 3 No. 4. – 2018. – P. 20–30
- 50 Пва, J. Towards reliable data – counting the Finnish Open Access publications // *Procedia Computer Science* 106. – 2017. – P. 299 – 304.
- 51 Hansen, H.F., Geschwind, L., Kivistö, J. et al. Balancing accountability and trust: university reforms in the Nordic countries // *High Educ* 78. – 2019. – P. 557–573.
- 52 Отчет «Вузовская наука», предоставленный на совещании министра образования и науки РК А. Аймагамбетова с ректорами вузов, 20.05.2021 г.

References

- Lee J., Liu K. & Wu Y. (2020) Does the Asian catch-up model of world-class universities work? Revisiting the zero-sum game of global university rankings and government policies. *Educ Res Policy Prac* 19, pp. 319–343
- Gosudarstvennaja programma razvitija obrazovanija Respubliki Kazahstan na 2011-2020 gody [State Programme for the Development of Education of the Republic of Kazakhstan for 2011-2020] (utverzhdena Ukazom Prezidenta Respubliki Kazahstan ot 7 dekabnja 2010 goda № 1118) <https://adilet.zan.kz/rus/docs/U1000001118> (in Russian).
- Gosudarstvennaja programma razvitija obrazovanija Respubliki Kazahstan na 2016-2019 gody [State program of development of education and science of the Republic of Kazakhstan for 2016-2019] (utverzhdena Ukazom Prezidenta Respubliki Kazahstan ot 1 marta 2016 goda No 205) <https://adilet.zan.kz/rus/docs/U1600000205> (in Russian).
- Gosudarstvennaja programma razvitija obrazovanija Respubliki Kazahstan na 2020-2025 gody [State Programme for the Development of Education and Science of the Republic of Kazakhstan for 2020-2025] (utverzhdena Ukazom Prezidenta Respubliki Kazahstan ot 27 dekabnja 2019 goda № 988) <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P1900000988> (in Russian).
- Anafinova, S. (2020) The role of rankings in higher education policy: Coercive and normative isomorphism in Kazakhstani higher education. *International Journal of Educational Development*, 78, 102246.
- QS World University Rankings <https://www.topuniversities.com> (2021, June, 17)
- World University Rankings. THE (Times Higher Education) <https://www.timeshighereducation.com> (2021, June, 17)
- Shanghai Ranking's <https://www.shanghairanking.com/methodology/arwu/2020> (2021, June, 17)
- Hazelkorn, E., Loukkola, T., & Zhang, T. (2014). Rankings in Institutional Strategies and Processes: Impact or Illusion?. *European University Association. Avenue de l'Yser, 24, 1040 Brussels, Belgium*
- Moed, H. F. (2017). A critical comparative analysis of five world university rankings. *Scientometrics*, 110(2), 967-990.
- Benito, M., Gil, P. & Romera, R. (2019) Funding, is it key for standing out in the university rankings?. *Scientometrics* 121, 771–792
- Schmoch, U., Fardoun, H.M. & Mashat, A.S. (2016) Establishing a World-Class University in Saudi Arabia: intended and unintended effects. *Scientometrics* 109, pp. 1191–1207.
- Mei Li, Sriram Shankar & Kam Ki Tang (2011) Why does the USA dominate university league tables?, *Studies in Higher Education*, 36:8, pp. 923-937.
- Altbah, F. [Nastupil sezon ranzhirovanija] v knige *Izmerenie reitingov universitetov: mezhdunarodnyj i rossijskij opyt* [The ranking season has come] in the book *Measuring University Rankings: International and Russian Experience* / Pod red. F. Je. Sheregi i A.L. Aref'eva / Ministerstvo obrazovanija i nauki Rossijskoj Federacii. — M.: Centr sociologicheskikh issledovanij, 2014. pp. 86–93. (in Russian)
- Lee J. (2013) Creating world-class universities: Implications for developing countries. *Prospects* 43, pp. 233–249.
- Duran T. V. (2019). *Institucional'nyj izomorfizm v universitetskom obrazovanii. Kul'tura, lichnost', obshhestvo v sovremenom mire: metodologija, opyt jempiricheskogo issledovanija* [Institutional isomorphism in university education. Culture, personality, society in the modern world: methodology, experience of empirical research]. — Ekaterinburg: UrFU, 2019. pp. 841-848. (in Russian)
- DiMaggio P., Powell W. (1983) The Iron Cage Revisited: Institutional Isomorphism and Collective Rationality in Organizational Fields. *American Sociological Review*. 48 (2). pp. 147–160.
- Safón, V. (2013) What do global university rankings really measure? The search for the X factor and the X entity. *Scientometrics*, 97(2), pp. 223–244.
- Arefev P.A. (2014) *Mezhdunarodnye reitingi vysshih uchebnyh zavedenij: istorija i sovremennost' v knige Izmerenie reitingov universitetov: mezhdunarodnyj i rossijskij opyt* [International Rankings of Higher Education Institutions: History and Modernity (p. 15-65) in the book *Measuring University Rankings: International and Russian Experience*]. M.: Centr sociologicheskikh issledovanij, 2014. pp 15-65. (in Russian)

Programma razvitiya NAO «Kazahskij nacional'nyj universitet imeni al'-Farabi» na 2021-2025 gody [Development Program of NAO “Al-Farabi Kazakh National University” for 2021-2025] <https://www.kaznu.kz/content/files/pages/folder17718/%D0%9F%D1%80%D0%BE%D0%B3%D1%80%D0%B0%D0%BC%D0%BC%D0%B0%20%D1%80%D0%B0%D0%B7%D0%B2%D0%B8%D1%82%D0%B8%D1%8F%20%D0%9A%D0%B0%D0%B7%D0%9D%D0%A3.pdf>. (in Russian)

Strategija razvitiya NAO «Evrazijskij nacional'nyj universitet» na 2021-2025 gody [Development strategy of NAO “Eurasian National University” for 2021-2025] <https://www.enu.kz/downloads/may-2021/strategy-do-2025-ru.pdf> (in Russian)

Strategija razvitiya Kazahskogo nacional'nogo agrarnogo universiteta do 2024 goda [Development strategy of the Kazakh National Agrarian University until 2024] https://www.kaznaru.edu.kz/file_archive/3111232313var_453.pdf (in Russian)

Dorozhnaja karta na 2016-2025 gody. Satbayev University [Road map for 2016-2025 Satbayev University] <https://official.satbayev.university/download/document/16746/SU%20Roadmap%202025.pdf> (in Russian)

Strategicheskij plan razvitiya NAO «Karagandinskij universitet imeni akademika E.A.Buketova» na 2020-2025 gody [Strategic development plan of NAO “Karaganda University named after Academician E. A. Buketov” for 2020-2025]. <https://info.ksu.kz/file/dokumenty/%D0%A1%D0%A2%D0%A0%D0%90%D0%A2%D0%95%D0%93%D0%98%D0%A7%D0%95%D0%A1%D0%9A%D0%98%D0%99%20%D0%9F%D0%9B%D0%90%D0%9D%20%D0%A0%D0%90%D0%97%D0%92%D0%98%D0%A2%D0%98%D0%AF%20%D0%9D%D0%90%202020-2025%20%D0%B3%D0%BE%D0%B4%D1%8B.pdf> (in Russian)

Strategija razvitiya Kazahskogo universiteta mezhdunarodnyh otnoshenij i mirovyh jazykov imeni Abylaj hana na 2018-2022 gody [Development strategy of the Abylai Khan Kazakh University of International Relations and World Languages for 2018-2022] https://www.ablaikhan.kz/ru/about-us/our-university/mission/strategy_rus.html (in Russian)

Programma razvitiya NAO «Kazahskij agrotehnicheskij universitet imeni Sakena Sejfullina» na 2020 – 2024 gody [Development program of NAO “Kazakh Agrotechnical University named after Saken Seifullin” for 2020-2024]. <https://kazatu.edu.kz/assets/i/deps/Programma-razvitiya-KazATU-na-2020-2024-ru.pdf> (in Russian)

Strategicheskij planu razvitiya Torajgyrov universiteta (TU) na 2019-2024 gg [Strategic Development Plan of Torajgyrov University (TU) for 2019-2024]. <https://tou.edu.kz/images/october2019/plan1924.pdf> (in Russian)

Prikaz Ministra obrazovaniya i nauki Respubliki Kazahstan ot 31 oktjabrja 2018 goda № 606 «Ob utverzhenii srednego sootnoshenija kolichestva obuchajushhihsja k prepodavateljam dlja rascheta obshhej chislennosti professorsko-prepodavatel'skogo sostava organizacij vysshego i (ili) poslevuzovskogo obrazovaniya, za iskljucheniem Akademii pravosudija, voennyh, special'nyh uchebnyh zavedenij, organizacij obrazovaniya v oblasti kul'tury» <https://adilet.zan.kz/rus/docs/V1800017670> (in Russian)

Geraskin N.I., Zajcev K.S., Krjuchkov Je.F. (2008) Sovershenstvovanie normativa sootnoshenija professorsko-prepodavatel'skogo sostava i studentov v federal'nyh i nacional'nyh issledovatel'skih universitetah [Improving the ratio of teaching staff and students in federal and national research universities]. *University Management: Practice and Analysis*. pp. 39-44 (in Russian)

Faculty and Staff, October 2019 <http://web.mit.edu/facts/faculty.html> (2021, June, 17)

Oxford's international profile <https://www.ox.ac.uk/about/international-oxford/oxfords-international-profile> (2021, June, 17)

Analiticheskij otchet po realizacii principov Bolonskogo processa v Respublike Kazahstan, 2018 god. – Astana: Centr Bolonskogo processa i akademicheskoy mobil'nosti MON RK [Analytical report on the implementation of the principles of the Bologna Process in the Republic of Kazakhstan, 2018. – Astana: Center for the Bologna Process and Academic Mobility of the Ministry of Education and Science of the Republic of Kazakhstan], 2018. 64 s. https://enic-kazakhstan.edu.kz/uploads/additional_files_items/28/file_en/analiticheskij-otchet-final-14-12-2018-1.pdf?cache=1556191390 (in Russian)

Ob utverzhenii gosudarstvennogo obrazovatel'nogo zakaza na podgotovku specialistov s vysshim i poslevuzovskim obrazovaniem, a takzhe tehničeskim i professional'nym, poslesrednim obrazovaniem v organizacijah obrazovaniya, finansiruemym iz respublikanskogo bjudzhet (za iskljucheniem organizacij obrazovaniya, osushhestvljajushhih podgotovku specialistov dlja Vooruzhennyh sil, drugih vojsk i voinskih formirovanij, a takzhe special'nyh gosudarstvennyh organov), na 2018 – 2019, 2019 – 2020, 2020 – 2021 uchebnye goda. Postanovlenie Pravitel'stva Respubliki Kazahstan ot 16 aprelja 2018 goda № 199 <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P1800000199> (in Russian)

Education statistics <https://stat.gov.kz/official/industry/62/statistic/8> (2021, June, 17)

Postanovlenie Pravitel'stva Respubliki Kazahstan ot 4 nojabrja 2020 goda № 736 «O vnesenii izmenenij v postanovlenie Pravitel'stva Respubliki Kazahstan ot 7 fevralja 2008 goda № 116 «Ob utverzhenii Pravil naznachenija, vyplaty i razmerov gosudarstvennyh stipendij obuchajushhihsja v organizacijah obrazovaniya» [On amendments to the creation of the Government of the Republic of Kazakhstan dated February 7, 2008 No. 116” “On approval of the Rules for designating conditions, improvement and evaluation.]. <https://www.primeminister.kz/ru/decisions/04112020-736> (in Russian)

Ashat Aimagambetov podpisal prikaz o povyšanii zarplaty prepodavatelei vuzov [Askhat Aimagambetov signed an order to increase the salaries of university teachers] https://www.inform.kz/ru/ashat-aymagambetov-podpisal-prikaz-o-povyshenii-zarplaty-prepodavateley-vuzov_a3765956 (2021, June, 17)

Stoimost granta po nekotorym predmetam vyrosla do milliona tenge v Kazahstane [Grant cost for some subjects increased to one million tenge in Kazakhstan] <https://ru.sputnik.kz/education/20201110/15434038/stoimost-granta-po-nekotorym-predmetam-vyrosla-do-milliona-tenge-kazahstan.html> (2021, June, 17)

Nazarbayev University Strategy, 2018-2030 https://nu.edu.kz/wp-content/uploads/2016/07/2_NU-Strategy_ENG_2030-1.pdf

M.Zh. Zhurinov. Nacionalnyj doklad po nauke [National Science Report]. – Nur-Sultan; Almaty, 2019. – 250 s. (in Russian)

Polozhenie o rejtingovoj sisteme ocenki dejatel'nosti professorsko-prepodavatel'skogo sostava, kafedr, fakul'tetov KazNAU [Regulations on the rating system for assessing the activities of the teaching staff, departments, faculties of KazNAU.] https://www.kaznau.edu.kz/file_archive/3339631514var_463.pdf (in Russian)

- Research Evaluation 24 (2015) Counting quality? The Czech performance-based research funding system Barbara Good, Niki Vermeulen, Brigitte Tiefenthaler and Erik Arnold pp. 91–105
Charles University <https://cuni.cz/UKEN-65.html> (2021, June, 17)
- Selten, F., Neylon, C., Huang, C.-K., & Groth, P. (2020) A longitudinal analysis of university rankings. *Quantitative Science Studies*, 1(3), pp. 1109–1135.
- Michael Shattock (2017) The ‘world class’ university and international ranking systems: what are the policy implications for governments and institutions?, *Policy Reviews in Higher Education*, 1:1, pp. 4-21
- Buro nacionalnoi statistiki Agentstva po strategicheskomu planirovani i reformam Respubliki Kazahstan [Bureau of National Statistics of the Agency for Strategic Planning and Reforms of the Republic of Kazakhstan] <https://www.msu.ru/upload/pdf/2018/pfhd2018-u.pdf> (2021, June, 17)
- Taylor, P., & Braddock, R. (2007). International University Ranking Systems and the Idea of University Excellence. *Journal of Higher Education Policy and Management*, 29(3), 245–260.
- Ali Ait Si Mhamed, R. Kaca, A.K. Sagintaeva, G. Vossenshtein. (2018) Ustoichivost’ universitetov v otnoshenii modeli finansirovaniya sistemy vysshego obrazovaniya v Respublike Kazahstan v usloviyah perehodnogo perioda [sustainability of universities in relation to the financing model of the higher education system in the Republic of Kazakhstan in the context of the transition period]. *Nauchnaya monografiya– Nur- Sultan: Nazarbayev University Graduate School of Education*. 68 p. (in Russian)
- Ob utverzhdenii perechnya organizacij, javljajushhihsja sub#ektami bazovogo finansirovaniya. Postanovlenie Pravitel’stva Respubliki Kazahstan ot 13 maja 2011 goda №511 [On approval of the list of organizations that are sub # ects of basic financing. Creation of the Government of the Republic of Kazakhstan dated May 13, 2011 No. 511] <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P1100000511> (in Russian)
- Aagaard, K. (2018). Performance- based Research Funding in Denmark: The Adoption and Translation of the Norwegian Model. *Journal of Data and Information Science*. Vol. 3 No. 4, 2018. pp 20–30
- Ilva, J. (2017). Towards reliable data – counting the Finnish Open Access publications. *Procedia Computer Science* 106 (2017) 299 – 304
- Hansen, H.F., Geschwind, L., Kivistö, J. *et al.* (2019) Balancing accountability and trust: university reforms in the Nordic countries. *High Educ* 78, pp. 557–573.
- Otchet «Vuzovskaja nauka», predostavlennyj na soveshhanii ministra obrazovaniya i nauki RK A. Aimagambetova s rektorami vuzov [Report «University Science» presented at the meeting of the Minister of Education and Science of the Republic of Kazakhstan A. Aimagambetov with the rectors of universities] , 20.05.2021 g. (in Russian)

И.Б. Шмигирилова* , **А.С. Рванова** ,
А.А. Таджигитов , **О.Л. Копнова**

М. Қозыбаев атындағы Солтүстік Қазақстан университеті, Қазақстан, Петропавл қ.

*e-mail: irinankzu@mail.ru

БАҒАЛАУ САУАТТЫЛЫҒЫ ҚАЗАҚСТАНДЫҚ МЕКТЕПТЕРДЕ БАҒАЛАУ ЖҮЙЕСІН РЕФОРМАЛАУ ЖАҒДАЙЫНДА ПЕДАГОГТІҢ КӘСІБИ ҚҰЗЫРЕТТІЛІГІНІҢ КОМПОНЕНТІ РЕТІНДЕ

Қазіргі әлемнің шындықтары әртүрлі елдердің білім беру жүйелерін реформалау қажеттілігіне әкелді. Бағалау оқытудың тиімділігін анықтайтын негізгі компоненттердің бірі ретінде танылды. Акценттерді «оқытуды бағалаудан» «оқыту үшін бағалауға» ауыстыру жағдайында практикамен айналысатын мұғалімдердің де, студент – болашақ педагогтердің де бағалау сауаттылығын дамыту проблемасы ерекше өзекті болып отыр.

Аталған зерттеудің бағыттары: білімдік бағалау бойынша халықаралық дереккөздерді талдау негізінде педагогтің бағалау сауаттылығын анықтаудың әр түрлі тәсілдерін анықтау; білім беру практикасындағы қалыптастырушы бағалау позициясын нығайту процесінде мұғалімнің бағалау қызметіне қойылатын талаптардың динамикасын бақылау және теориялық алғышарттарға сүйене отырып, қазақстандық білім беруде осы проблеманың маңыздылығын және оны шешудің ықтимал жолдарын анықтау мақсатында эмпирикалық зерттеуді ұйымдастыру және жүргізу.

Теориялық зерттеу білім берудегі бағалау мәселесі бойынша шетелдік және отандық дереккөздер мен нормативтік құжаттарды салыстырмалы-аспектілік талдауды қолдана отырып жүргізілді және эмпирикалық зерттеудің негізін құрайтын практик мұғалімдердің сауалнамасының мазмұнын анықтауға мүмкіндік берді.

Сауалнама нәтижелерін талдау және жүйелеу жоғары оқу орындарының студенттері үшін ұйымдастырылған мұғалімдердің біліктілігін арттыру курстары мен критериалды бағалау курстары мұғалімнің бағалау сауаттылығының білім компонентін қамтамасыз ететінін көрсетті, бірақ практикалық компонентті қалыптастыру және жетілдіру мәселесі қалады. Бұл мәселені шешу тек теориялық дайындықты ғана емес, сонымен қатар мұғалімнің іс-әрекетімен бірге жүретін пәндік ерекшеліктер мен басқа да контекстерді ескере отырып, өзіндік бағалау қызметін дербес жобалауды қамтитын мұғалімдердің кәсіби дамуының әртүрлі тәжірибелері арқылы мүмкін болады. Педагогтің бағалау сауаттылығын қалыптастыруда ЖОО-да оқу кезінде болашақ мұғалімдерді даярлаудың да маңызы ерекше, ол таңдалған пән саласында терең білімді қалыптастыру арқылы кешенді тәсіл негізінде іске асырылуы, әдістемелік бағыттағы курстар мен педагогикалық практикалар шеңберінде әртүрлі бағалау практикаларына қатысуы, практикадағы мұғалімдермен өзара іс-қимылы тиіс.

Зерттеудің ғылыми және педагогикалық маңыздылығы мұғалімнің көп компонентті жүйелік сипаттамасы ретінде бағалау сауаттылығын қарастыру негізінде мұғалімнің бағалау сауаттылығының авторлық анықтамасы тұжырымдалады, сонымен қатар оның қалыптасуы мен дамуының негізгі бағыттары анықталады.

Түйін сөздер: білім беруді бағалау, педагогтердің бағалау сауаттылығы, қалыптастырушы бағалау, жиынтық бағалау.

I.B. Shmigirilova*, A.S. Rvanova, A.A. Tadzhitov, O.L. Kopnova

M. Kozybaev North Kazakstan University, Kazakstan, Petropavlovsk,

*e-mail: irinankzu@mail.ru

Assessment literacy as a component of the professional competence of a teacher in the conditions of reforming the evaluation system in Kazakhstani schools

The realities of modern world have led to reform of educational systems in different countries. Assessment is recognized as main component in determining effectiveness of training. In context of a shift in emphasis from «assessment of learning» to «assessment for learning», problem of developing assessment literacy of practicing teachers and students - future teachers becomes urgent.

Directions of research: based on analysis of literature on educational assessment, identify approaches to determining teacher's assessment literacy; to highlight requirements for assessment activity of a teacher and, based on theoretical premises, organize and conduct an empirical study in order to identify significance of this problem in Kazakhstan education and possible ways to solve it.

The theoretical research was carried out using a comparative analysis of scientific sources and regulatory documents on problem of educational assessment and a survey of practicing teachers, which formed basis of empirical research.

Analysis and systematization of survey results showed that advanced training courses for teachers and courses on criteria-based assessment for university students provide a knowledge component of teacher's assessment literacy, but problem of improving practical component remains. The solution to this problem is possible through various practices of professional development of teachers, involving theoretical training and independent design of their own assessment activities, taking into account the subject specifics of discipline. Of particular importance in formation of teacher's assessment literacy is training of future teachers during their studies at university, which should be implemented through formation of deep knowledge in chosen subject area, participation in assessment practices within framework of methodological disciplines and pedagogical practices, interaction with practicing teachers.

The scientific and pedagogical significance of study lies in obtaining author's definition of teacher's assessment literacy, as well as establishing main directions of its formation and development.

Key words: educational assessment, assessment literacy of teachers, formative assessment, summative assessment.

И.Б. Шмигирилова*, А.С. Рванова, А.А. Таджигитов, О.Л. Копнова
Северо-Казахстанский университет им. М. Козыбаева, Казахстан, г. Петропавловск,
*e-mail: irinankzu@mail.ru

Оценочная грамотность как компонент профессиональной компетентности педагога в условиях реформирования системы оценивания в казахстанских школах

Реалии современного мира привели к необходимости реформирования в образовательных системах разных стран. Оценка была признана в качестве одного из основных компонентов, определяющих эффективность обучения. В условиях смещения акцентов с «оценки обучения» на «оценку для обучения» особо актуальной становится проблема развития оценочной грамотности как практикующих учителей, так и студентов – будущих педагогов.

Направления исследования: на основе анализа международных источников по образовательному оцениванию выявить подходы к определению оценочной грамотности педагога; проследить динамику требований к оценочной деятельности учителя для укрепления позиции формирующего оценивания и, исходя из теоретических предпосылок, организовать и провести эмпирическое исследование с целью выявления значимости данной проблемы в казахстанском образовании и возможных путей ее решения.

Теоретическое исследование проводилось с использованием сравнительно-сопоставительного аспектного анализа научных источников и нормативных документов по проблеме оценивания в образовании и опроса практикующих учителей, который составил основу эмпирического исследования.

Анализ и систематизация результатов опроса показали, что организованные курсы повышения квалификации учителей и курсы по критериальному оцениванию для студентов вузов обеспечивают знаниевый компонент оценочной грамотности учителя, но остается проблема формирования и совершенствования практической составляющей. Решение этой проблемы возможно через различные практики профессионального развития педагогов, предполагающие теоретическую подготовку и самостоятельное проектирование собственной оценочной деятельности с учетом предметных особенностей и других контекстов, сопровождающих деятельность педагога. Особое значение в формировании оценочной грамотности педагога имеет подготовка будущих учителей во время обучения в вузе, которая должна реализовываться через формирование глубоких знаний в выбранной предметной области, участие в различных оценочных практиках в рамках курсов методической направленности и педагогических практик, взаимодействие с практикующими учителями.

Научная и педагогическая значимость исследования состоит в том, что на основе рассмотрения оценочной грамотности как многокомпонентной системной характеристики педагога формулируется авторское определение оценочной грамотности педагога, а также определяются основные направления ее формирования и развития.

Ключевые слова: образовательное оценивание, оценочная грамотность педагогов, формативная оценка, суммативная оценка.

Кіріспе

Қазіргі әлемнің сын-қатерлеріне жауап ретінде педагогтердің кәсіби дамуы білім беру жүйелерінің тиімділігі үшін маңызды екені жалпыға мәлім. Мектептегі білім беру мақсаттары мен мазмұнына қойылатын қазіргі заманғы талаптар бүкіл әлемде көзқарасты білім беру бағасына өзгертеді: бағалаудың мақсаттары мен функциялары едәуір кеңейеді, бағалау іс-шараларында әдістер мен құралдардың кең спектрі қолданылады, бағалау жағдайларында мұғалімдер мен оқушылардың рөлдері өзгереді. «Оқытуды бағалаудан» қалыптастырушы бағалауға – «оқытуға арналған бағалауға» көшу жалпы әлемдік үрдіс болып отыр (Andrade, 2013; Black & Wiliam, 2009; Popham, 2009) [1-3], бұл кезде бағалау оқытуға байланысты, әрбір білім алушының нәтижелерін сапалы бағалау көбінесе оның сандық көрінісінен маңыздырақ болады.

Қазақстандық мектепте білім беру жүйесін реформалауды жүзеге асыру кезінде мазмұнның жаңаруы оқушылардың оқу жетістіктерін критериялы бағалауға көшумен қатар жүрді. Осыған байланысты, Қазақстан үшін де, әлемнің көптеген елдері үшін де қазірдің өзінде тәжірибе жасап жүрген мұғалімдердің де, педагогикалық бағыттар бойынша білім алып жатқан бүгінгі студенттердің де бағалау сауаттылығын дамыту проблемасы ерекше өткірлікпен көрініс тапты. Ы. Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясының ғалымдары Назарбаев Зияткерлік мектептерінің педагогтарымен бірлесіп, оқушылардың білім беру нәтижелерін бағалаудағы осы тәсілдеменің жалпы қағидаттарын айқындайтын критериялық бағалау бойынша, сондай-ақ мектепте оқытудағы жиынтық және формативті бағалау практикаларын ұйымдастыруға тікелей қатысты мәселелер бойынша ақпарат беретін түрлі әдістемелік ұсынымдар әзірленді. Мектеп мұғалімдері біліктілікті арттыру курстарынан өтті. Курстардың мазмұны жаңартылған білім беру мазмұны идеяларын түсіндіруге және педагогтердің бағалау сауаттылығы деңгейін арттыруға бағытталған. Қабылданған шаралар, әрине, мұғалімдердің білімі мен дағдыларын қалыптастыруға ықпал етті, бұл олардың қазіргі түсінігіндегі бағалау сауаттылығының негізін құрайды. Алайда, тәжірибе көрсеткендей, мектеп педагогтері оқу процесінің тиімділігін арттыру үшін әлі де білімнің, дағдылардың және бағалау тәжірибесінің жетіспеушілігін сезінуде.

Мақаланың мақсаты: халықаралық дерек-көздерді талдау, сондай-ақ эмпирикалық зерттеудің нәтижелерін жинақтау негізінде қазақстандық мектептегі білім беру жүйесін реформалау жағдайында педагогтердің бағалау сауаттылығын дамыту проблемасын өзектендіру және осы проблеманы шешудің ықтимал бағыттарын белгілеу.

Материалдар мен әдістер

Зерттеу теориялық және эмпирикалық әдістерді кешенді қолдануға негізделген. Зерттеу міндеттерін іске асыру пәндік-әдіснамалық барабарлық қағидатына негізделеді және: қаралатын проблема бойынша әлемдік білім беру практикасы мен Қазақстанның білім беру жүйесін білдіретін ғылыми көздер мен нормативтік құжаттарды салыстырмалы-аспектілі талдауды пайдалану арқылы жүзеге асырылады. Зерттеудің эмпирикалық компоненті мектеп мұғалімдеріне сауалнама жүргізу және оның нәтижелерін жүйелеу болды. Сауалнамаға Қазақстанның әртүрлі облыстарының қалалық, сондай-ақ ауылдық мектептерінен түрлі педагогикалық өтілі бар (бірнеше айдан қырық жылға дейін) 374 педагог қатысты. Сауалнама үш негізгі бөлімнен тұрды және қазақстандық оқушылардың білім жетістіктерін бағалау проблемасының қазіргі жай-күйінің әртүрлі қырларын қозғады. Алайда, бұл мақалада оның проблемалық өрісіне тікелей қатысты сұрақтарға жауаптардың нәтижелері ұсынылады.

Зерттеу нәтижелері және талқылау

Қазіргі ағылшын әдебиетінде «бағалау құзыреттілігі» термині қолданылса да, авторлар анықтайтын «бағалау сауаттылығы» ұғымына артықшылық беріледі (DeLuca et al., 2016; Looney et al., 2018; Pastore & Andrade, 2019) [4-6]. Оны педагогтің сапалы бағалауды жоспарлау және қамтамасыз ету, бағалау мақсаттарына сәйкес келетін оның нәтижелерін ақылға қонымды түрде түсіндіру қабілеті, сондай-ақ, мұғалімнің оқушыларды өзін-өзі және өзара бағалауға тарту қабілеті ретінде сипаттайды. Авторлар бағалауда сауатты педагог білім алушыларға білім беру мақсаттарына қол жеткізуде айтарлықтай қолдау көрсете алатынын атап өтті (Андерссон & Palm, 2017; McMunn et al., 2004; Popham, 2011) [7-9].

Бағалау сауаттылығының анықтамасын тұжырымдай отырып, авторлар бағалау процесін

құрудың логикасына және оның нәтижелерін пайдалану ерекшеліктеріне тоқталады. Сонымен қатар, бағалау сауаттылығы мұғалімнің кәсібилігінің негізі деген пікірді қолдай отырып, шетелдік зерттеушілер оның құрылымын анықтай отырып, көптеген жағдайларда мұғалімге оның практикалық қызметінде қажетті құзыреттердің жиынтығын сипаттайтын кәсіби стандарттарға жүгінеді. Мысалы, 1990 жылы АҚШ-та «Білім алушыларды білім беруді бағалаудағы мұғалімнің құзыреттілік стандарты» енгізілді (American Federation of Teachers, 1990) [10]. Осы стандартқа сәйкес мұғалімдер қабілетті болуы керек:

- бағаланатын оқу нәтижелеріне сәйкес бағалау әдістерін таңдау;
- бағаланатын оқу нәтижелеріне сәйкес бағалау құралдарын жасау;
- бағалауды басқару және ұйымдастыру, сырттай және мұғалім өткізген бағалау нәтижелерін түсіндіру;
- оқушыларды оқыту, мұғалімдерді даярлауды жетілдіру, мектепті, бағдарламаларды немесе оқу жоспарларын дамыту туралы шешімдер қабылдау кезінде бағалау нәтижелерін пайдалану;
- бағалаудың сенімді және тиімді рәсімдерін жасау;
- бағалау нәтижелерін ұсына отырып, оқушыларды, ата-аналарды, мектеп әкімшілігін, сондай-ақ, басқа да мүдделі тұлғаларды тиімді хабардар ету;
- бағалаудың заңсыз, әдепке жатпайтын және өзге де орынсыз әдістерін және бағалау ақпаратын тиісінше пайдаланбауды айқындау.

Мұндай стандарттар әлемнің басқа елдерінде де бар. Әр түрлі елдердің кәсіби стандарттарында ұсынылған мұғалімнің бағалау сауаттылығы компоненттерінің мысалдары 1-кестеде келтірілген.

Стандартта сипатталған мұғалімдердің бағалау қызметіне қойылатын талаптарды ескере отырып, С.М. Брукхарт (Brookhart, 2011) [11] білім беру тәжірибесінде қалыптастырушы бағалау тұжырымдамасы барған сайын күшейген жағдайда бұл стандарттар біршама ескіргенін айтады. Бұл мұғалімдердің кәсіби стандарттарының жаңаруына әкелетін, сонымен қатар зерттеушілердің мұғалімдердің бағалау сауаттылығы проблемасына деген қызығушылығын ынталандыруға бағытталған. Мәселен, С.М. Брукхарт мұғалімнің бағалау сауаттылығының санатын анықтауға және оның құрылымын сипаттауға өз үлесін қоса отырып,

қалыптастырушы бағалауды жүзеге асыру кезінде қажет болатын мұғалімдердің білімі мен дағдыларына ерекше назар аударады. Автор тиімді бағалау үшін мұғалім: педагогикалық білімді, оның ішінде білім беруді бағалау саласындағы білімді еркін меңгеруі; оқу жоспарының стандарттары мен мақсаттарына, оқыту мазмұнына, білім алушылардың ерекшеліктеріне сәйкес бағалау практикасын анықтай және қолдана білуі тиіс екенін атап өтті; оқушылар әр түрлі бағалау түрлерін қолданудың мақсаттары мен тәсілдерін түсінуіне қол жеткізуге, сондай-ақ оларға оқу қызметі мен оның нәтижелері туралы тиімді мазмұнды кері байланыс беруге; оқушыларды ынталандыру үшін бағалауды пайдалануға; бағалау әдістері мен нәтижелерін шебер талдауға, осы талдау негізінде сауатты шешімдер қабылдауға, бағалау процесінде құқықтық және этикалық аспектілерді ескеруге қабілетті болу.

Ю. Сюй және Г. Браун (Xu & Brown, 2016) [12] өзінің тұжырымдамасын ұсына отырып, білімді мұғалімнің бағалау сауаттылығының негізі ретінде қарастыра отырып, көптеген зерттеушілер негізінен барлық пәндік салаларға қолданылатын «негізгі» бағалау біліміне назар аударады, ал көптеген білім беру практикаларында бағалау нақты пәндік және контекстке байланысты жағдайларда жүзеге асырылады.

Осыған сүйене отырып, авторлар бағалау сауаттылығының құрылымын пирамида түрінде ұсына отырып, оның негізіне мыналарды қамтитын білім базасын салды: пәндік сала мен оны оқыту әдістемесін білу; бағалаудың мақсаттарын, мазмұны мен әдістерін білу; бағалауды сандық тұрғыдан түсіндіру тәсілдерін білу; кері байланыстың тиімді әдістерін білу; бағалау нәтижелерін түсіндіру тәсілдерін және олар туралы мүдделі тұлғаларды хабардар етудің ықтимал нысандары мен әдістерін білу; оқушыларды бағалау практикаларына тарту тәсілдерін білу; бағалаудың этикалық негіздерін білу.

Білім топтарының әрқайсысын егжей-тегжейлі сипаттай отырып, Ю. Сюй және Г. Браун (Xu & Brown, 2016) [12] тиімді бағалау үшін тек білім базасы жеткіліксіз екенін байқайды. Бағалау үдерісіндегі білім бағалау сауаттылығының келесі деңгейін анықтайтын түсіндіруші және бағыттаушы құрылым үшін көмекші рөл атқарады, атап айтқанда мұғалімнің бағалауды оқытудың құрамдас бөлігі ретінде қабылдауы мен түсінуі. Мұғалімнің бағалаудың сипаты мен мақсаттары туралы сенім жүйесімен анықталатын және оның танымдық және эмо-

ционалды реакцияларын қамтитын бұл деңгей теориялық білім базасын игеру мен оларды бағалау тәжірибесінде қолдану арасындағы байланыс болып табылады. Өз кезегінде, мұғалімнің бағалау сауаттылығының практикалық компонентіне айтарлықтай әсер етеді (Ю. Сюй мен Г. Браун пирамидасындағы үшінші деңгей) мұғалімнің жеке сенімдері ғана емес, сонымен қатар бағалау практикасы жүзеге асырылатын микро және макро мәтіндері де әсер

етеді. Бұл контекст білім беруді бағалау процесі, кез келген адамның іс-әрекеті сияқты, белгілі бір білім беру мекемесі де, кең қауымдастықтар да анықтайтын саясатқа, нормаларға, ережелерге, ережелер мен келісімдерге сәйкес жүзеге асырылатындығына байланысты. Бұл микро және макро мәтінмәндік айнымалылар бағалау практикасына әсер етеді, бағалау әдістері мен оның нәтижелерін түсіндіру үшін шектерді белгілейді.

1-кесте – Жекелеген елдердің педагогикалық стандарттарындағы бағалау сауаттылығы компоненттерінің мысалдары

Ел, дереккөз	Бағалау сауаттылығы аспектісінде педагогтерге қойылатын талаптардың құрамадастарының сипаттамасы
<p>Ұлыбритания, Teachers' Standards Guidance for school leaders, school staff and governing bodies (2011). https://www.gov.uk/government/publications/teachers-standards</p>	<p><i>Мұғалімдер білуі тиіс:</i> Оқу бағдарламасының тиісті пәндері мен салаларын, оның ішінде заңмен белгіленген салаларды қалай бағалау керектігін білу және түсіну. <i>Бағалауға қойылатын талаптар:</i> Оқушылардың үлгерімін қамтамасыз ету үшін қалыптастырушы және қорытынды бағалауды қолданыңыз. Прогресті бақылау, мақсат қою және келесі сабақтарды жоспарлау үшін тиісті деректерді пайдаланыңыз. Оқушыларға ауызша да, дәл бағалау арқылы да жүйелі түрде кері байланыс беріңіз және оқушыларды кері байланысқа жауап беруге шақырыңыз.</p>
<p>АҚШ, The Model Core Teaching Standards (2013). https://ccsso.org/sites/default/files/2017-12/2013_INTASC_Learning_Progressions_for_Teachers.pdf</p>	<p>Мұғалім оқушыларды білім мен дағдыларды көрсетуге тарту үшін оқу мақсаттарын бағалау форматтарымен салыстыру үшін қалыптастырушы бағаларды қолданады. Мұғалім оқушыларға сапалы жұмыстың сипаттамаларын түсінуге көмектеседі және олардың үлгерімін басқару үшін тиімді сипаттамалық кері байланыс береді. Мұғалім оқушыларға өз ойлары мен оқуларын, сондай-ақ басқа оқушылардың нәтижелерін үйренуге көмектесетін процестерді модельдейді және құрылымдайды. Мұғалім оқушылардың оқу қажеттілігін анықтау үшін бағалау деректерінің бірнеше түрін тиімді қолданады және сараланған оқыту тәжірибесін дамытады. Мұғалім барлық оқушыларды белгілі бір бағалау форматтарының талаптарына дайындайды және мүмкіндігі шектеулі білім алушылар үшін емтихан немесе тестілеу шарттарын сәйкесінше өзгертеді. Мұғалім оқушыларды толығымен тарту үшін де, олардың қажеттіліктерін қанағаттандыру үшін де бағалау тәжірибесін қолдау үшін технологияларды қолданудың инновациялық тәсілдерін үнемі іздейді.</p>
<p>Австралия, Australian Professional Standards for teaching. Retrieved from (2014). https://www.aitssl.edu.au/teach/standards</p>	<p>Басым сала 5.1. Оқушылардың оқуын бағалау: оқушылардың оқуын бағалаудың бейресми және формальды, диагностикалық, қалыптастырушы және жиынтық тәсілдерін қоса алғанда, бағалау стратегиялары туралы түсініктерін көрсету. Басым сала 5.2. Оқушылармен оқыту туралы кері байланысты қамтамасыз ету: оқушылардың оқуы туралы уақтылы және тиісті кері байланысты ұсыну мақсатын түсінуін көрсету. Басым сала 5.3. Дәйекті және салыстырмалы пайымдаулар жасаңыз: оқушылардың оқуы туралы дәйекті және салыстырмалы пікірлерді қолдау үшін бағалаудың модерациясы мен оны қолдану туралы түсінігін көрсетіңіз. Басым сала 5.4. Оқушылардың деректерін түсіндіру: оқуды бағалау және оқыту тәжірибесін өзгерту үшін оқушылардың бағалау деректерін түсіндіру қабілетін көрсету. Басым сала 5.5. Оқушылардың үлгерімі туралы есеп: оқушылар мен ата-аналар / қамқоршылар алдында есеп берудің бірқатар стратегияларын түсінуді және оқушылардың жетістіктерін нақты және сенімді есепке алуды мақсат етуді көрсету.</p>

Бағалау сауаттылығы құрылымындағы жоғарғы деңгей Ю. Сью мен Г. Браун мұғалімнің кәсіби ерекшелігін бағалаушы ретінде бөледі, егер бағалау сауаттылығы мұғалімнің жеке басының сапасы ретінде қарастырылса, мұғалім бағалау құндылығын қабылдап, бағалау оқушылардың оқуына және оның нәтижелеріне айтарлықтай әсер етеді. Мұғалімнің бағалау сауаттылығының жоғары деңгейі білім беру практикасында педагог оқу процесін және қалыптастырушы бағалауды бөліспейтін, ал олардың бірлігі білім алушылардың оқу жетістіктерін жақсартуға бағдарланатын нақты бағалау мінез-құлқы ретінде көрінеді. Б. Ренделдің бірлескен авторларымен бірге (Randel et al., 2016) [13] білім алушыларды білім беру мақсаттарына қол жеткізуде олардың табысты ілгерілеуі үшін әртүрлі мүмкіндіктерді жүйелі түрде қамтамасыз ете отырып, педагогтердің қалыптастырушы бағалауды «тәжірибелі пайдаланушылар» болуы маңызды.

С. Пасторе мен Х.Л. Андраде (Pastore & Andrade, 2019) [6] бағалау сауаттылығының үш өлшемді моделін жасап, оның бір қыры ретінде оның әлеуметтік-эмоционалды компонентін көрсетеді. Бұл компонент маңызды, өйткені бағалау процесі – бұл, ең алдымен, білім беру процесі субъектілерінің әртүрлі өзара әрекеттесуінің кең спектрін білдіретін әлеуметтік тәжірибе, оған тек мұғалім мен оқушылар ғана емес, сонымен қатар ата-аналар, білім беру мекемесінің әкімшілігі, білім беруді басқару органдары да кіреді.

Зерттеушілер (DeLuca et al., 2016; Looney et al., 2018; Pastore & Andrade, 2019; Xu & Brown, 2016 және т.б.) [1, 5, 6, 12] мұғалімнің бағалау сауаттылығының жоғары деңгейіне өзінің кәсіби қызметін жүйелі түрде көрсету және ұзақ, арнайы ұйымдастырылған оқыту арқылы қол жеткізуге болады деп санайды. Бұл жоғары кәсіби бағалау – мінез-құлқын қалыптастыру процесі, шын мәнінде, сананы өзгертетін, оятатын процесс. Егер мұғалім өзінің тұжырымдамасымен және сыртқы контекстке сәйкес келетін бағалау тәжірибесімен қанағаттанса да, бірақ мұғалімге белгілі бір кәсіби консерватизмге байланысты сирек болмайтын тиімді бағалаудың барлық артықшылықтарын жүзеге асыруға мүмкіндік бермесе де, әріптестерімен бірлесіп оқу мүмкіндігі бұл консерватизмге қарсы шығып, мұғалімнің өз іс-әрекетін өзгерту қажеттілігін түсінуіне себеп болуы мүмкін.

Бағалау сауаттылықты кешенді талдау мұғалімнің кәсіби құзыреттілік құрылымындағы маңыздылығын түсінуге әкеледі. Сонымен

қатар, әлемнің әртүрлі елдеріндегі алдыңғы зерттеулер (Владимирова, 2020; Gotch & French, 2014; Livingston & Hutchinson, 2017; Maclellan, 2004; Schneider & Bodensohn, 2017) [14-18] мектеп мұғалімдерінің бағалау сауаттылығы көбінесе жоғары емес екенін көрсетеді. Отандық жұмыстар (Әлмағамбетова, Қабдырова, 2017 және т. б.) [19] да осы проблеманың бар екенін көрсетеді.

Осы мақаланың авторлары мектеп мұғалімдері арасында жүргізген сауалнама қарастырылып отырған мәселенің ерекше проблемалық аспектілерін анықтауға мүмкіндік берді. Айта кетейік, сауалнама нәтижелеріне сенуге болады, өйткені: 1) сауалнамаға қатысқан педагогтер кездейсоқ таңдалды – мектептің электронды мекен-жайына сауалнамаға қатысуға шақыру жіберу арқылы; 2) сауалнамаға қатысу ерікті болды; 3) сауалнамаға қатысушылар Қазақстанның түрлі облыстарынан таңдалды; қалалық және ауылдық мектептерде жұмыс істеді; әртүрлі педагогикалық өтілі болды; әртүрлі жас санаттарына жататын; мектеп курсының түрлі пәндерінен сабақ берді. Педагогтердің бағалау сауаттылығына тікелей қатысты респонденттер жауаптарының нәтижелерін ұсынамыз және оларға түсініктеме береміз.

Қазақстандық мұғалімдердің бағалау сауаттылығының қалыптасу деңгейі туралы неғұрлым дәл түсінік сауалнама бөліміне жауап береді, онда педагогтерге бағалау сауаттылығының (құзыреттілігінің) өзіндік деңгейін түсінуді көрсету қажет болды. Бұл бөлімде бүгінгі таңда мектеп тәжірибесінде сұранысқа ие мұғалімнің бағалау қызметінің негізгі компоненттері анықталды. Іс-әрекеттің әрбір компоненті мұғалімнің белгілі бір білімі мен практикалық дағдыларының болуын білдіретіндіктен, мұндай білім мен дағдылардың жоқтығын немесе болуын көрсете отырып, респонденттер жауаптарды таңдай алды: 1 – «сұрақ теориясымен танысу керек», 2 – «іс жүзінде қолданумен танысу керек», 3 – «мен сұрақтың мазмұнын аша аламын», 4 – «мен практикалық қолдану тәжірибесімен бөлісе аламын». Мектеп мұғалімдерінің бағалау іс-әрекетінің әртүрлі түрлерін иеленуі бойынша өзін-өзі бағалаудың осы бөлімінің нәтижелері 1-суретте көрсетілген (а-е).

Осы бөлім бойынша жүргізілген сауалнама нәтижелері мектеп мұғалімдерінің елеулі үлесі бағалау сауаттылығы деңгейінде екенін айқын көрсетеді, оны «білемін, бірақ жасай білмеймін» деп сипаттауға болады: бағалау қызметінің әртүрлі түрлерінің мазмұны педагогтердің 24,44

%-дан 35,14 %-ға дейін аша алады, ал тиімді бағалау қызметін іске асыру тәжірибесімен бөлісуді сұралғандардың 7,86 %-дан 13,68 %-ға дейін дайын. Сонымен қатар, жобалау және бағалау іс-шараларын жүзеге асыру процесінде қолда бар білімді практикада қолданумен танысқысы келетін респонденттердің пайызы 40,09 %-дан 42,86 %-ға дейін ауытқиды.

Сауалнаманың басқа бөлімдерінің сұрақтарына жауаптарды талдау, сонымен қатар мұғалімдердің қалыптастырушы және жиынтық бағалау практикасына байланысты ерекшеліктерді түсінбейтіндігін көрсететін бірқатар аспектілерді көрсетеді. Мысалы, бүгінгі таңда оқыту тиімділігін арттыруда формативті бағалауға ерекше рөл берілетініне қарамастан, сұралған мұғалімдердің үшінші бөлігі тек жиынтық бағалау мақсаттарына бағытталған. Білім беруді бағалаудың маңызды функцияларының анықтау кезінде респонденттердің тек 22,99%-ы бағалау оқушыларға оқуды жақсартуға көмектесетінін атап өтті. Бір қызығы, қалыптастырушы бағалау функцияларына қатысты осындай сұраққа респонденттердің тек 16,58 %-ы дәл осындай жауапты таңдады, бірақ бұл бағалаудың осы түрінің классикалық түсінігіндегі басты міндеті – оқушыларға оқуға көмектесу. Сонымен қатар, 2,67 % формативті бағалау мектеп жұмысының сапасы туралы ақпарат беретінін атап өтті.

Осылайша, көптеген мұғалімдер білім беру практикасы үшін формативті бағалаудың маңыздылығын түсінбейді, оқу процесінде оның міндеттерін түсінбейді, сондықтан оларды өз жұмысында толық жүзеге асыруға дайын емес. Мұндай нәтижеге тағы бір түсініктеме, сонымен қатар, отандық мектеп практикасында қалыптасқан көпжылдық дәстүрлерге байланысты мұғалімнің санасында «бағалау», «баға» ұғымдары «бақылау» ұғымымен ажырамас байланыста қолданылғандығында болуы мүмкін, бұл өз кезегінде көбінесе тек баға қою процесімен, яғни оқушылардың оқу жетістіктерін сандық анықтаумен байланысты болды. Сондықтан, бағалау тәжірибесі көпжылдық жеке бағалау тәжірибесіне негізделген қазіргі кездегі көптеген мұғалімдер, тіпті қалыптастырушы бағалауды тек ағымдағы бақылаумен байланыстырады, оның негізгі мақсаты оқушының жұмысын сандық түрде бағалау және оның жұмысының сапасы туралы егжей-тегжейлі шолу жасау емес, оқушының оқуын жақсартуға көмектеседі. Жаңадан бастаған мұғалімдер де осындай жағдайға ие: олардың мектепте де, университетте де жеке тәжірибесі негізінен жас мұғалімдер

өздерінің кәсіби қызметінде көбейтетін жиынтық бағалау тәжірибелерімен ұсынылды. Педагогикалық білім беру бағдарламалары студенттерінің оқу жоспарларына жақында енгізілген критериалды бағалау курсы бұл мәселені толық шеше алмайды. Оның ішінде жоғары оқу орындарында бұл курс пәндік мамандануға қарамастан бірыңғай форматта студенттерге оқытылады, бірақ, жоғарыда айтылғандай, бағалау практикасындағы пәндік контекст, әсіресе формативті, маңызды рөл атқарады.

Осылайша, ұсынылған нәтижелерді талдау мектеп мұғалімдерінің басым көпшілігі аяқтаған біліктілікті арттыру курстарын, сондай-ақ университет студенттерін даярлаудың педагогикалық бағыттары үшін арнайы бағалау курсының енгізуі, ең алдымен, мұғалімдердің бағалау сауаттылығының білім компонентіне қатысты өз нәтижелерін бергенін көрсетеді, бірақ практикалық бағалау дағдылары мен қабілеттерін қалыптастыру мен жетілдіруде байыпты жұмыс қажет.

Бұл мәселені шешуді қысқа мерзімді біліктілікті арттыру курстары арқылы ғана жүзеге асыруға болмайтыны анық. Мұндай курстар мұғалімге заманауи білім беруді бағалаудың теориялық негіздерін игеруге, бағалау материалдарын жобалау мен құруда, оқушылардың оқу жетістіктерін бағалау рәсімдері мен іс-шараларын әзірлеуде алғашқы практикалық тәжірибе алуға көмектеседі. Алайда, көптеген ілеспе факторларға байланысты белгілі бір білім беру контекстінде алынған білім мен жинақталған тәжірибені беру алдын ала болжау мүмкін емес бірқатар проблемалық мәселелерді анықтай алады.

Педагогтердің кәсіби дамуының өнімді тәжірибелерін анықтау бойынша зерттеу нәтижелерін жинақтау (Панфилова, 2016; Lekwa et al., 2020 және т. б.) [20-21] мұғалімнің мұндай дамуы, оның ішінде оның бағалау сауаттылығын жетілдіру бағытында, тиімді болатынын атап өтуге мүмкіндік береді, егер бұл процесс:

- мұғалімнің қажеттіліктері мен сұраныстарына тікелей бағытталған;
- мұғалімнің әртүрлі білім беру тәжірибелерін көп аспектілі талдауға белсенді қатысу және осы негізде оларды жетілдірудің мүмкін бағыттарын анықтау мүмкіндігін қамтамасыз етеді;
- әріптестермен кәсіби қарым-қатынасты жүзеге асыруға мүмкіндік береді: тәжірибе алмасу, проблемалық аспектілерді сындарлы талқылау, бірлескен жобаларды орындау және т. б.;

- мұғалімдер біліктілікті арттыру іс-шаралары барысында алған білімдері мен дағдыларын мектеп жұмысында сынап көруге, содан кейін әріптестеріне осы сынақтың нәтижелерін ұсынуға, олардың сәттіліктері мен қателіктерін талқылауға мүмкіндік беретін ұзақ кезеңге арналған;

- мұғалімнің жеке және кәсіби даму бірлігінде құрылады.

Дәл осы формативті бағалау оқушылардың оқу мотивациясын ынталандыруға, олардың білім беру жетістіктерінің сапасын арттыруға ықпал ететін ең тиімді құралдардың бірі ретінде ғылыми көздерде ерекшеленеді (Бойцова, 2014; Cisterna & Gotwals, 2018; Randel et al., 2016 және т. б.) [13, 22-23] қалыптастырушы бағалау іс-шаралары процесінде талап етілетін білім мен дағдыларды меңгеруде және жетілдіруде педагогтердің кәсіби қолдауына назар аударылады.

Жоғарыда келтірілген талаптардың орындалуын қамтамасыз ету үшін мектеп мұғалімдерінің бағалау сауаттылығын жетілдіру процесін мүмкіндіктердің кең спектрін пайдалана отырып құру қажет: жұмыстан қол үзіп, қысқа мерзімді біліктілікті арттыру курстары; жекелеген мектептерде де, сондай-ақ аудандық, қалалық немесе облыстық білім бөлімдері мен департаменттері деңгейінде өткізілетін семинарлар, мастер-кластар, конференциялар, педагогтердің тәжірибе алмасуы үшін тұрақты жұмыс істейтін онлайн-платформалар және, т.б. Бұл мәселеде білім беруді бағалаумен байланысты ғылыми және кәсіби қызығушылықтары бар педагогикалық жоғары оқу орындарының оқытушылары да айтарлықтай көмек көрсете алады. Жоғары оқу орындарының оқытушылары мен мектеп мұғалімдерінің ынтымақтастық формаларын таңдау, мұндай ынтымақтастық не екенін түсінуден құрылуы керек: практикаға бағытталған және өзара әрекеттесетін екі тарапты да қызықтыруы керек, мұғалімдердің бағалау сауаттылығының нақты анықталған компоненттерін дамытуға ықпал етуі керек. Бұл ретте, өзара іс-қимылдың таңдалған форматы бағалау іс-шараларын іске асыру жөніндегі нақты нұсқамаларды декларациялаудан тұрмауы, керісінше мектеп педагогтеріне пәндік ерекшеліктер мен олардың кәсіби қызметімен бірге жүретін басқа да мәнмәтіндерді білуін ескере отырып, өздерінің бағалау сауаттылығын өз бетінше құрастыруға мүмкіндік беруі тиіс. ЖОО мен мектеп арасындағы ынтымақтастықтың осындай тиімді нысандарының бірі педагогикалық шеберханалар

жүйесі болуы мүмкін (Шмигирилова және т. б., 2020) [24].

Қарастырылып отырған мәселенің тағы бір маңызды аспектісі болашақ мұғалімдерді – педагогикалық бағыттағы білім беру бағдарламаларының бүгінгі студенттерін кәсіби оқыту мәселесі болып табылады. К. ДеЛука мен А. Беллара әлемнің әр түрлі елдеріндегі болашақ педагогтарды даярлаудың ағымдағы жағдайын талдай отырып: «мектептерде бағалаудың әртүрлі мақсаттары мен практикаларын қабылдауға дайындау үшін мұғалімдерді жұмыс басталғанға дейін бағалауды оқыту тәжірибесін өзгертуге тұрақты қажеттілік бар» (DeLuca & Bellara, 2013: 367) [25].

Зерттеушілер ЖОО-дағы болашақ мұғалімдердің бағалау сауаттылығын дамытуға кешенді тәсілге ерекше көңіл бөледі. Бұл тәсілдің бағыттарының бірі кәсіптік стандарттарды ескере отырып, студенттердің кәсіби дайындығын бағдарлауға байланысты, оның ішінде мұғалімнің бағалау қызметіне қойылатын талаптар да сипатталған. Бұл ретте, 2017 жылы бекітілген «Педагог» кәсіби стандартында («Атамекен» Қазақстан Республикасы Ұлттық Кәсіпкерлер палатасы Басқарма Төрағасының бұйрығына қосымша, 2017) [26] «Педагог. Орта мектеп мұғалімі» деген бөлімде оқушылардың оқу жетістіктерін бағалау процесінде талап етілетін мұғалімнің білімін, іскерлігін және жеке қасиеттерін тікелей айқындайтын мамандық картасында еңбек функциясы көрсетілмейді. Бағалау қызметін жүзеге асыру кезінде қазіргі мектеп мұғаліміне қажет жеке білім мен дағдылар стандартта сипатталған басқа функцияларға енгізілген. Бірақ мұндай сипаттамалар педагогикалық бағыттағы білім беру бағдарламасы түлегінің мектептегі тиімді бағалау қызметіне дайындық дәрежесін дәл анықтауға мүмкіндік беретін нақты критерийлерді білдірмейді.

Болашақ педагогтердің бағалау сауаттылығы компоненттерін дамытудың кешенді тәсілін іске асыру оқытуда да көзделуге тиіс: таңдалған пән бойынша тереңбілімді қалыптастыру, әдістемелік бағыттағы курстарды оқу аясында арнайы пәндік-бағдарланған курстар, тапсырмалар мен бағалау практикасы, педагогикалық практика барысында бағалау шараларына белсенді қатысу мүмкіндігі, тәжірибелі практик мұғалімдермен өзара әрекеттесу әлеуетін пайдалану (DeLuca et al., 2019; Poth, 2013; Hill et al., 2017) [27-29]. Мұндай оқытуды К. ДеЛука және бірлескен авторлар (DeLuca et al., 2019) [27] бағалау деп

атайды және оны қазіргі білім беру үшін қажет деп санайды. Авторлар мұндай оқытудың негізі бағалау сауаттылығы әрдайым қалыптасу процесінде екенін тұрақты түсіну болып табылады – бұл жаңа контекстер мен тәжірибеге қатысты үнемі дамып келе жатқан құзыреттілік.

Мақала авторларының жеке тәжірибесі көрсеткендей, мұғалім өз сабақтарында қолданатын оқыту мен бағалаудың әдістері, формалары, рәсімдері мен құралдары болашақ мұғалімдер үшін кәсіби мінез-құлық пен іс-әрекеттің белгілі бір үлгілері ретінде әрекет ететіндіктен, олардың бағалау сауаттылығын дамытуда білім беру ортасы үлкен рөл атқарады. Мұндай орта оқыту, оқыту және бағалау арасындағы динамикалық өзара іс-қимыл негізінде құрылуы тиіс, оның барысында студенттер рефлексивті практика арқылы білім беруді бағалаудың рөлі мен маңыздылығын түсінуді дамытуға, өзін-өзі бағалауға және құрдастарын бағалауға белсенді қатысуға ынталандырылады. Сонымен қатар, бағалаудағы рефлексивті тәжірибе рекурсивті процесс ретінде қарастырылуы керек, ол не және қалай жасалғанын талдауда кері көзқараспен ғана емес, сонымен қатар жаңа әрекеттерді жоспарлау немесе оқуға өзгерістер енгізу кезінде перспективті құрал ретінде қолданылады.

Қалыптастырушы бағалау практикаларына толы осындай білім беру ортасын қолдау үшін авторлар (Abdel-Nameed, 2020; Koyantayeva, 2019; Webb et al., 2013) [20-32] қазіргі заманғы сандық технологиялардың әлеуетін пайдалануды ұсынады.

Қорытынды

Бұл мақалада критериалды бағалау жүйесіне көшумен қатар жүретін Қазақстанның мектептегі білім беру жүйесін реформалаудың қазіргі жағдайында педагогтердің бағалау сауаттылығын дамытуға баса назар аудару қажеттігін көрсететін аса маңызды аспектілер көрсетілген. Эмпирикалық зерттеу нәтижелері көрсеткендей, біздің республикада осы проблеманы шешу

бағытында қабылданған шараларға қарамастан, педагогтердің қазіргі заманның сұраныстарына жауап беретін бағалау әдістерін, рәсімдері мен құралдарын меңгеру қажеттіліктері мен олардың тәжірибесінде тиісті дағдылардың болмауы арасында қайшылық сақталып отыр.

Бағалау сауаттылығының негізгі сипаттамаларын талдау оның авторлық анықтамасын ұсынуға мүмкіндік берді. Бағалау сауаттылығы – бұл педагог тұлғасының көп компонентті жүйелі сипаттамасы, ол оның кәсіби құзыреттілігінің маңызды құрамдас бөлігі болып табылады және пәндік, психологиялық-педагогикалық білімді, бағалау білігін және өзінің шығармашылық әлеуетін интеграциялау негізінде білім беру практикасының алуан түрлі мәнмәтіндерін ескере отырып, білім алушылардың оқу жетістіктерін тиімді бағалауды жобалау мен жүзеге асыруға, сондай-ақ бағалау нәтижелерін сауатты түсіндіру және оларды оқыту сапасын арттыру үшін пайдалану.

Мектеп мұғалімдерінің бағалау сауаттылығын дамыту мәселесін жүйелі түрде шешуді талап етеді:

- осы процестің тиімділігіне ықпал ететін жағдайларды нақтылауға бағытталған теориялық және эмпирикалық зерттеулерді жалғастыру;
- практикадан өтіп жатқан педагогтердің біліктілігін арттырудың нысандары мен әдістерінің кең спектрін қолдану;
- терең пәндік білімді қалыптастырумен қатар жоғары оқу орнында оқыту процесінде бастапқы бағалау тәжірибесін алу мүмкіндігін үйлестіретін педагогикалық білім беру бағдарламалары студенттерін кәсіби даярлауға кешенді тәсілді іске асыру;
- қазірдің өзінде тәжірибелі мұғалімдерде де, бүгінгі студенттерде де, болашақ мұғалімдерде де білім беруді бағалау процесіне әлеуметтік-контекстік қатынасты қалыптастыру.

Зерттеуді Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігінің Ғылым комитеті қаржыландырады (грант № AP08956027).

Әдебиеттер

- 1 Andrade, H. L. (2013). Classroom assessment in the context of learning theory and research. In J. H. McMillan (Ed.), Sage handbook of research on classroom assessment (pp. 17–34). Los Angeles: SAGE.
- 2 Black, P. & Wiliam D. (2009). Developing the theory of formative assessment. Educational Assessment Evaluation and Accountability, 21(1), 5–31. <http://dx.doi.org/10.1007/s11092-008-9068-5>
- 3 Popham, W. J. (2009). Assessment literacy for teachers: Faddish or fundamental? Theory into Practice, 48(1), 4–11. <https://doi.org/10.1080/00405840802577536>

- 4 DeLuca, C., LaPointe-McEwan, D., & Luhanga, U. (2016). Teacher assessment literacy: A review of international standards and measures. *Educational Assessment, Evaluation and Accountability*, 28(3), 251–272. <https://doi.org/10.1007/s11092-015-9233-6>
- 5 Looney, A., Cumming, J., van Der Kleij, F., Harris, K. (2018). Reconceptualising the role of teachers as assessors: teacher assessment identity. *Assessment in Education: Principles, Policy & Practice*. 25(5), 442–467. <https://doi.org/10.1080/0969594X.2016.1268090>
- 6 Pastore, S., Andrade, H. (2019). Teacher assessment literacy: A three-dimensional model. *Teaching and Teacher Education*, 84, 128–138. <https://doi.org/10.1016/j.tate.2019.05.003>
- 7 Andersson, C., & Palm, T. (2017). Characteristics of improved formative assessment practice. *Education Inquiry*, 8(2), 104–122. <https://doi.org/10.1080/20004508.2016.1275185>
- 8 McMunn, N., McColskey, W., & Butler, S. (2004). Building teacher capacity in classroom assessment to improve student learning. *International Journal of Educational Policy, Research and Practice*, 4(4), 25–48. <https://www.researchgate.net/publication/251817047>
- 9 Popham, W. J. (2011). Assessment literacy overlooked: A teacher educator's confession. *The Teacher Educator*, 46(4), 265–273. <https://doi.org/10.1080/08878730.2011.605048>
- 10 American Federation of Teachers, National Council on Measurement in Education, National Education Association. (1990). Standards for teacher competence in educational assessment of students. http://www.lib.muohio.edu/edpsych/stevens_stand.pdf
- 11 Brookhart, S. (2011). Educational assessment knowledge and skills for teachers. *Educational Measurement: Issues and Practice*, 30, 3–12. <https://doi.org/10.1111/j.1745-3992.2010.00195.x>
- 12 Xu, Y., & Brown, G. T. L. (2016). Teacher assessment literacy in practice: A reconceptualization. *Teaching and Teacher Education*, 58(1), 149–162. <https://doi.org/10.1016/j.tate.2016.05.010>
- 13 Randel, B., Apthorp, H., Beesley, A. D., Clark, T. F., Wang X. (2016). Impacts of professional development in classroom assessment on teacher and student outcomes. *The Journal of Educational Research*, 109(5), 491–502. <https://doi.org/10.1080/00220671.2014.992581>
- 14 Владимировна Л. В. Развитие оценочной компетентности как педагогическая проблема // Наука и школа. – 2020. – № 3. – С. 93–98. <https://doi.org/10.31862/1819-463X-2020-3-93-99>
- 15 Gotch, C. M. & French, B. F. (2014). A systematic review of assessment literacy measures. *Educational Measurement: Issues and Practice*, 33(2), 14–18. <https://doi.org/10.1111/emip.12030>
- 16 Livingston, K., & Hutchinson, C. (2017). Developing teachers' capacities in assessment through career-long professional learning. *Assessment in Education: Principles, Policy & Practice*, 24(2), 290–307. <https://doi.org/10.1080/0969594X.2016.1223016>
- 17 Maclellan, E. (2004). Initial knowledge states about assessment: Novice teachers' conceptualizations. *Teaching and Teacher Education*, 20, 523–535. <https://doi.org/10.1016/j.tate.2004.04.008>
- 18 Schneider, C., & Bodensohn, R. (2017). Student teachers' appraisal of the importance of assessment in teacher education and self-reports on the development of assessment competence. *Assessment in Education: Principles, Policy & Practice*, 24(2), 127–146. <https://doi.org/10.1080/0969594X.2017.1293002>
- 19 Альмагамбетова, Л. С., Кабдирова, А. А. Мониторинг трудностей педагогов в понимании содержания, методов, форм организации учебного процесса в условиях обновления содержания образования Республики Казахстан // Образовательный процесс. – 2017. – № 2. – С. 12–17.
- 20 Панфилова Л. Г. Организация повышения квалификации педагогов с использованием продуктивных моделей // Человек и образование. – 2016. – № 4 (49). – С. 83–86. <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=32655187>
- 21 Lekwa A. J., Reddy L. A. & Shernoff E. S. (2020). The magnitude and precision of estimates of change in formative teacher assessment. *School Psychology*, 35(2), 137–145. <https://doi.org/10.1037/spq0000355>
- 22 Бойцова Е. Г. Формирующее оценивание образовательных результатов учащихся в современной школе // Человек и образование. – 2014. – № 1 (38). – С. 171–175. <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=21483517>
- 23 Cisterna D. & Gotwals A. W. (2018). Enactment of Ongoing Formative Assessment: Challenges and Opportunities for Professional Development and Practice. *Journal of Science Teacher Education*, 29(3), 200–222. <https://doi.org/10.1080/1046560X.2018.1432227>
- 24 Шмигирилова И.Б., Рванова А.С., Таджигитов А.А. Педагогическая мастерская как форма развития оценочной компетентности учителя математики // Современные проблемы науки и образования. – 2020. – № 6. – 87. <http://www.science-education.ru/ru/article/view?id=30408>
- 25 DeLuca, C. & Bellara, A. (2013). The current state of assessment education: Aligning policy, standards, and teacher education curriculum. *Journal of Teacher Education*, 64(4), 356–372. <https://doi.org/10.1177/0022487113488144>
- 26 Приложение к приказу Председателя Правления Национальной палаты предпринимателей Республики Казахстан «Атамекен» № 133 от 8 июня 2017 года. (2017) / Профессиональный стандарт «Педагог». – [электронный ресурс] – <https://atameken.kz/uploads/content/files/ПС%20Педагог.pdf>
- 27 DeLuca, C., Willis, J., Cowie, B., Harrison, C., Coombs, A., Gibson, A. & Trask, S. (2019) Policies, Programs, and Practices: Exploring the Complex Dynamics of Assessment Education in Teacher Education. Across Four Countries. *Frontiers in Education*, 4(132). <https://doi.org/10.3389/feuc.2019.00132>
- 28 Hill, M. F., Ell, F., Grudnoff, L., Haigh, M., Cochran-Smith, M., Chang, W.-C. & Ludlow, L. (2017). Assessment for equity: learning how to use evidence to scaffold learning and improve teaching. *Assessment in Education: Principles, Policy & Practice*, 24(2), 185–204. <https://doi.org/10.1080/0969594X.2016.1253541>
- 29 Poth, C. (2013). What assessment knowledge and skills do initial teacher education programs address? A Western Canadian perspective. *Alberta Journal of Educational Research*, 58(4), 634–656. <https://www.researchgate.net/publication/288434489>

- 30 Abdel-Hameed, F.S.M. (2020). Information Technology and Assessment. In: Tatnall A. (eds) Encyclopedia of Education and Information Technologies. Springer, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-030-10576-1_47
- 31 Койантаева, М. Formative assessment in higher education: use of online apps and learning platform // Вестник КазНУ. Серия педагогическая. 2019. – 4(61). С. 74–84. <https://doi.org/10.26577/JES.2019.v61.i4.09>.
- 32 Webb, M., Gibson, D., Forkosh, Baruch A. (2013). Challenges for information technology supporting educational assessment. *Journal of Computer Assisted Learning*, 29(5), 451–462. <https://doi.org/10.1111/jcal.12033>

References

- Abdel-Hameed, F.S.M. (2020). Information Technology and Assessment. In: Tatnall A. (eds) Encyclopedia of Education and Information Technologies. Springer, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-030-10576-1_47
- Al'magambetova L. S., Kabdirova A. A. (2017). Monitoring trudnostey pedagogov v ponimanii sodержaniya, metodov, form organizatsii uchebnogo protsessa v usloviyakh obnoveniya sodержaniya obrazovaniya Respubliki Kazakhstan [Monitoring the difficulties of teachers in understanding the content, methods, forms of organizing the educational process in the context of updating the content of education in the Republic of Kazakhstan]. *Obrazovatel'nyy protsess*, 2, pp. 12–17 (In Russian)
- American Federation of Teachers, National Council on Measurement in Education, National Education Association. (1990). Standards for teacher competence in educational assessment of students. http://www.lib.muohio.edu/edpsych/stevens_stand.pdf
- Andersson, C., & Palm, T. (2017). Characteristics of improved formative assessment practice. *Education Inquiry*, 8(2), 104–122. <https://doi.org/10.1080/20004508.2016.1275185>
- Andrade, H. L. (2013). Classroom assessment in the context of learning theory and research. In J. H. McMillan (Ed.), *Sage handbook of research on classroom assessment* (pp. 17–34). Los Angeles: SAGE.
- Black, P. & Wiliam D. (2009). Developing the theory of formative assessment. *Educational Assessment Evaluation and Accountability*, 21(1), pp. 5–31. <http://dx.doi.org/10.1007/s11092-008-9068-5>
- Boytsova E.G. (2014). Formiruyushcheye otsenivaniye obrazovatel'nykh rezul'tatov uchashchikhsya v sovremennoy shkole [Developing evaluation of students' educational outcomes in modern school]. *Chelovek i obrazovaniye*, 1(38), pp. 171–175. <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=21483517> (In Russian)
- Brookhart, S. (2011). Educational assessment knowledge and skills for teachers. *Educational Measurement: Issues and Practice*, 30, 3–12. <https://doi.org/10.1111/j.1745-3992.2010.00195.x>
- Cisterna D. & Gotwals A. W. (2018). Enactment of Ongoing Formative Assessment: Challenges and Opportunities for Professional Development and Practice. *Journal of Science Teacher Education*, 29(3), pp. 200–222. <https://doi.org/10.1080/1046560X.2018.1432227>
- DeLuca, C. & Bellara, A. (2013). The current state of assessment education: Aligning policy, standards, and teacher education curriculum. *Journal of Teacher Education*, 64(4), pp. 356–372. <https://doi.org/10.1177/0022487113488144>
- DeLuca, C., LaPointe-McEwan, D., & Luhanga, U. (2016). Teacher assessment literacy: A review of international standards and measures. *Educational Assessment, Evaluation and Accountability*, 28(3), pp. 251–272. <https://doi.org/10.1007/s11092-015-9233-6>
- DeLuca, C., Willis, J., Cowie, B., Harrison, C., Coombs, A., Gibson, A. & Trask, S. (2019) Policies, Programs, and Practices: Exploring the Complex Dynamics of Assessment Education in Teacher Education. Across Four Countries. *Frontiers in Education*, 4(132). <https://doi.org/10.3389/educ.2019.00132>
- Gotch, C. M. & French, B. F. (2014). A systematic review of assessment literacy measures. *Educational Measurement: Issues and Practice*, 33(2), 14–18. <https://doi.org/10.1111/emip.12030>
- Hill, M. F., Ell, F., Grudnoff, L., Haigh, M., Cochran-Smith, M., Chang, W.-C. & Ludlow, L. (2017). Assessment for equity: learning how to use evidence to scaffold learning and improve teaching. *Assessment in Education: Principles, Policy & Practice*, 24(2), pp. 185–204. <https://doi.org/10.1080/0969594X.2016.1253541>
- Koyantayeva, M. (2019). Formative assessment in higher education: use of online apps and learning platform. *Journal of Educational Sciences*, 4(61), 74–84. <https://doi.org/10.26577/JES.2019.v61.i4.09>.
- Lekwa A. J., Reddy L. A. & Shernoff E. S. (2020). The magnitude and precision of estimates of change in formative teacher assessment. *School Psychology*, 35(2), 137–145. <https://doi.org/10.1037/spq0000355>
- Livingston, K., & Hutchinson, C. (2017). Developing teachers' capacities in assessment through career-long professional learning. *Assessment in Education: Principles, Policy & Practice*, 24(2), pp. 290–307. <https://doi.org/10.1080/0969594X.2016.1223016>
- Looney, A., Cumming, J., van Der Kleij, F., Harris, K. (2018). Reconceptualising the role of teachers as assessors: teacher assessment identity. *Assessment in Education: Principles, Policy & Practice*. 25(5), 442–467. <https://doi.org/10.1080/0969594X.2016.1268090>
- MacLellan, E. (2004). Initial knowledge states about assessment: Novice teachers' conceptualizations. *Teaching and Teacher Education*, 20, 523–535. <https://doi.org/10.1016/j.tate.2004.04.008>
- McMunn, N., McColsey, W., & Butler, S. (2004). Building teacher capacity in classroom assessment to improve student learning. *International Journal of Educational Policy, Research and Practice*, 4(4), pp. 25–48. <https://www.researchgate.net/publication/251817047>
- Panfilova L.G. (2016). Organizatsiya povysheniya kvalifikatsii pedagogov s ispol'zovaniyem produktivnykh modeley [Organization of in-service teacher training with the use of productive models]. *Chelovek i obrazovaniye*, 4 (49), 83–86. <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=32655187> (In Russian)
- Pastore, S., Andrade, H. (2019). Teacher assessment literacy: A three-dimensional model. *Teaching and Teacher Education*, 84, 128–138. <https://doi.org/10.1016/j.tate.2019.05.003>

Popham, W. J. (2009). Assessment literacy for teachers: Faddish or fundamental? *Theory into Practice*, 48(1), pp. 4–11. <https://doi.org/10.1080/00405840802577536>

Popham, W. J. (2011). Assessment literacy overlooked: A teacher educator's confession. *The Teacher Educator*, 46(4), 265–273. <https://doi.org/10.1080/08878730.2011.605048>

Poth, C. (2013). What assessment knowledge and skills do initial teacher education programs address? A Western Canadian perspective. *Alberta Journal of Educational Research*, 58(4), 634–656. <https://www.researchgate.net/publication/288434489>

Prilozheniye k prikazu Predsedatelya Pravleniya Natsional'noy palaty predprinimateley Respubliki Kazakhstan «Atameken» № 133 ot 8 iyunya 2017 goda. (2017). Professional'nyy standart «Pedagog» [Appendix to the order of the Chairman of the Board of the National Chamber of Entrepreneurs of the Republic of Kazakhstan “Atameken” No. 133 dated June 8, 2017. Professional standard «Teacher»]. <https://atameken.kz/uploads/content/files/ПЦ%20Педагог.pdf> (In Russian)

Randel, B., Apthorp, H., Beesley, A. D., Clark, T. F., Wang X. (2016). Impacts of professional development in classroom assessment on teacher and student outcomes. *The Journal of Educational Research*, 109(5), 491–502. <https://doi.org/10.1080/00220671.2014.992581>

Schneider, C., & Bodensohn, R. (2017). Student teachers' appraisal of the importance of assessment in teacher education and self-reports on the development of assessment competence. *Assessment in Education: Principles, Policy & Practice*, 24(2), 127–146. <https://doi.org/10.1080/0969594X.2017.1293002>

Shmigirilova, I.B., Rvanova, A.S., Tadzhitov, A.A. (2020). Pedagogicheskaya masterskaya kak forma razvitiya otsenochnoy kompetentnosti uchitelya matematiki [Pedagogical workshop as a form of development of estimated competence of a mathematics teacher]. *Modern Problems of Science and Education*, 6, 87. <http://www.science-education.ru/ru/article/view?id=30408> (In Russian)

Vladimirova, L. M. (2020). Razvitiye otsenochnoy kompetentnosti kak pedagogicheskaya problema [Development of teacher assessment competence as a pedagogical problem]. *Science and School*, 3, C. 93–98. <https://doi.org/10.31862/1819-463X-2020-3-93-99> (In Russian)

Webb, M., Gibson, D., Forkosh, Baruch A. (2013). Challenges for information technology supporting educational assessment. *Journal of Computer Assisted Learning*, 29(5), 451–462. <https://doi.org/10.1111/jcal.12033>

Xu, Y., & Brown, G. T. L. (2016). Teacher assessment literacy in practice: A reconceptualization. *Teaching and Teacher Education*, 58(1), 149–162. <https://doi.org/10.1016/j.tate.2016.05.010>

M.S. Ashilova^{1*}, A.S. Begalinov², K. Begalinova³

¹Abylai Khan Kazakh University of International Relations and Foreign Languages, Kazakhstan, Almaty

²International Information Technology University, Kazakhstan, Almaty

³Al-Farabi Kazakh National University, Kazakhstan, Almaty

*e-mail: madina.almatytv@mail.ru

THE QUALITY OF HIGHER EDUCATION DURING THE COVID-19 PANDEMIC AND THE PROSPECTS FOR POST-SECONDARY EDUCATION

The COVID-19 pandemic, which spread widely around the world at the beginning of 2020 and continues to this day, has seriously affected the field of higher education. In a short time, it forced to change the traditional form of education to distance learning. Most of the world's universities were not ready for this: neither technically nor conceptually. As a result, there is widespread criticism of online education, the quality of training is declining, the negative consequences of covid education are being actualized. At the same time, researchers are looking for new vectors of development, studying the mistakes of the past, realizing that the pandemic did not have a special impact, but only aggravated the problems already existing in the education system. In this regard, a study was conducted in Kazakhstan, the purpose of which was to study the quality of higher education during the pandemic through the eyes of students, their preferences and proposals for reforming higher education. As part of this study, a sociological survey was conducted that covered a thousand students from different regions of the Republic of Kazakhstan. This study will complement the ideas about the prospects of higher education after the pandemic, and the results will be useful for teachers of higher educational institutions, philosophers of education and anyone interested in the problems of higher education.

Key words: philosophy of education, pandemic, higher education, quality of education, distance education, post-secondary education.

M.C. Ашилова^{1*}, А.С. Бегалинов², К.К. Бегалинова³

¹Абылай хан атындағы Қазақ халықаралық қатынастар және әлем тілдер университеті, Қазақстан, Алматы қ.

²Халықаралық Ақпараттық Технологиялар Университеті, Қазақстан, Алматы қ.

³Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Қазақстан, Алматы қ.

*e-mail: madina.almatytv@mail.ru

COVID-19 пандемиясы кезіндегі жоғары білім сапасы және постковидтік білім берудің перспективалары

2020 жылдың басында бүкіл әлемде кеңінен таралған және бүгінгі күнге дейін жалғасып келе жатқан COVID-19 пандемиясы, жоғары білім беру саласына айтарлықтай әсер етті. Қысқа мерзімде ол дәстүрлі оқыту формасын қашықтан оқыту жүйесіне ауыстыруға мәжбүр етті. Әлемдегі көптеген университеттер бұған – техникалық жағынан да, тұжырымдамалық жағынан да дайын емес еді. Нәтижесінде, онлайн-білім берудің сын-қатері барлық жерде айтылуда. Онымен қоса, оқыту сапасы төмендеп, ковидтік білім берудің жағымсыз салдары өзекті мәселеге айналды. Сонымен бірге, зерттеушілер дамудың жаңа векторларын іздеуге көшті. Пандемия соншалықты әсер етпегенін түсіне отырып, бастарынан өткерген қателіктерді зерттей бастады. Алайда бұл жағдай білім беру жүйесіндегі мәселелерді одан сайын ушықтыра түсті. Осыған байланысты Қазақстанда пандемия кезіндегі жоғары білім сапасын студент жастардың көзімен, олардың жоғары білім беруді реформалау жөніндегі артықшылықтары мен ұсыныстарымен зерделеу мақсатында зерттеу жүргізілді. Осы зерттеу аясында, ҚР әр өңірінен мың студентті қамтыған әлеуметтік сауалнама жүргізілді. Бұл зерттеу пандемиядан кейінгі жоғары білімнің болашағы туралы түсініктерді толықтыра түспек. Ал нәтижелері жоғары оқу орындарының оқытушыларына, білім саласының философтарына және жоғары білім беру мәселелеріне қызығушылық танытқандарға пайдалы болады.

Түйін сөздер: философия, білім, пандемия, жоғары білім беру, білім сапасы, қашықтан білім беру, постковидтік білім.

М.С. Ашилова^{1*}, А.С. Бегалинов², К.К. Бегалинова³

¹Казахский университет международных отношений
и мировых языков им. Абылай хана, Казахстан, г. Алматы

²Университет Информационных Технологий, Казахстан, г. Алматы

³Казахский национальный университет имени аль-Фараби, Казахстан, г. Алматы

*e-mail: madina.almatyv@mail.ru

Качество высшего образования в период пандемии COVID-19 и перспективы постковидного образования

Пандемия COVID-19, которая широко распространилась по всему миру в начале 2020 года и длится по сей день, серьезно сказалась на сфере высшего образования. В краткие сроки она вынудила сменить традиционную форму обучения на дистанционную. Многие университеты мира не были готовы к этому: ни технически, ни концептуально. Как итог – повсеместно звучит критика онлайн-образования, качество обучения снижается, актуализируются негативные последствия ковидного образования. Вместе с тем, исследователи ищут новые векторы развития, изучают ошибки прошлого, понимая, что пандемия особого влияния не оказала, но лишь усугубила уже имевшиеся в системе образования проблемы. В этой связи в Казахстане было проведено исследование, целью которого стало изучение качества высшего образования в период пандемии глазами студенческой молодежи, их предпочтения и предложения по реформированию высшего образования. В рамках настоящего исследования был проведен социологический опрос, охвативший тысячу студентов из разных регионов РК. Настоящее исследование дополнит представления о перспективах высшего образования после пандемии, а результаты будут полезны педагогам высших учебных заведений, философам образования и всем, кто интересуется проблемами высшего образования.

Ключевые слова: философия образования, пандемия, высшее образование, качество образования, дистанционное образование, постковидное образование.

Introduction

The COVID-19 pandemic, which spread widely around the world at the beginning of 2020, has seriously affected the education sector. Already in mid-April, according to UNESCO, schools were closed in 191 countries of the world, and more than 1.5 billion students switched to distance education (UNESCO Report, 2020). This process, which, only at first glance, seems temporary, in fact causes serious concerns of the academic community with deep socio-economic consequences and a new round of the global educational crisis. It is believed that the main negative factors of the pandemic are failures in the work of educational institutions, poor technical equipment, interruptions in the Internet, limited access to educational products, poor digital training of teachers and students, growing unemployment in the field of education, the growth of student debts, etc. (UN Concept Note, 2020). But all this is just the tip of the iceberg. The COVID-19 pandemic has shaken the very foundations of education: its ability to be.

“Is it worth studying further?” (Hiler, 2020) – this question is asked by millions of students around the world, seeing how quickly the quality of education is falling and that it does not justify their hopes.

The restoration of the education system can no longer seem like a purely mechanical action to get

out of isolation, open schools and universities. Resuscitation of the system will become a much longer and more complex process, since the pandemic has affected not only the external side of the education system, but also penetrated into the very depths.

The return to “normality” and the old quality of education can no longer be considered as a goal. We are talking about a new quality, a new “normality” based on working on the mistakes of pre-visual education. Serious scientific work is required to understand what education should be like after the pandemic and how the reform will affect the quality characteristics of higher education. In this study, we will only try to understand what factors have most significantly affected the quality of higher education in Kazakhstan and the world, and what are the prospects for post-secondary education in the future.

Literature review

The issues of the quality of higher education in the context of the COVID-19 pandemic are being discussed today by leading scientists of the world. Numerous studies on this topic are conducted, technical and conceptual aspects of online education are studied, surveys of students and teachers are conducted.

American researchers believe that the pandemic as a whole has exacerbated the problems that already

existed in education: a reduction in student enrollment (The Chronicle of Higher Education, 2019), the student debt crisis (Federal Reserve, 2021), low graduate wages and growing unemployment, etc. However, despite this, the pandemic has also laid the foundations for a long-term positive transformation. Innovative teaching methods that are actively implemented in the educational process can increase classroom engagement, expand access to university resources outside the university walls (Adler, 2021), and, accordingly, improve the quality of education.

Scientists from Egypt pay attention to the emergence of a new hybrid model of education after the pandemic, which would take into account the digital gap among students and open up new opportunities for distance education. Scientists conducted a special study in Egyptian universities, comparing the academic performance of students graduating in 2019 and 2020. The study showed an insignificant difference in students' knowledge and grades (El Said, 2021).

Researchers from India believe that during the forced online education, their country has made significant progress in online learning. The opinion is expressed that in order to improve the quality of education in the future, a large number of technically competent professionals are needed, as well as the introduction of modern technologies into the educational process, regardless of whether students will continue to study online or offline. Scientists tend to consider the current situation of the pandemic as an opportunity to develop new teaching methods and improve the educational base (Ramola, 2020).

A number of scientists from Saudi Arabia, India and Bahrain associate the quality of online education with seven different factors: administrative support, course content, course design, social support, technical support, characteristics of teachers, characteristics of students. After interviewing 784 students in India and Saudi Arabia, scientists came to the conclusion that female students cope better with distance learning than male students (because it is more introverted), senior students study better than junior ones (because senior students are characterized by greater student independence and less contact classes). Technical equipment and administrative resources also affect the quality of training (Elumalai, 2020: 731-753).

Researcher Ann L. Saurbier from the USA, in turn, believes that today the entire education system is in question. Until recently, getting a higher education was considered a worthwhile occupation. However, factors including rising tuition costs, graduates' willingness to work and the associated debt

have reduced the perceived value of higher education diplomas at all levels. This has led to the fact that higher education institutions are now forced to look for new ways to demonstrate their advantages. And these advantages are contained in the integrity of values, the researcher believes. Higher education should offer students higher values and long-term prospects. Only in this way can it be preserved (Saurbier, 2020: 62-74).

The main topic of the research works of the last year was the problems of the pandemic and the prospects of higher education after its completion. How is education possible under quarantine and is it possible at all?

Thus, researchers Manuel Mazzara, Petr Zhdanov, Mohammad Reza Bahrami and others believe that the digitalization of education and the transition to online is a natural stage in the development of education. The pandemic only accelerated it and helped to achieve the fourth industrial revolution (Mazzara, 2021). Post-secondary education has changed not only the ways of teaching, but also the very essence of the educational process. So, the teacher in online training will no longer perform the role of an instructor who directly interacts with the whole class, but rather the role of a moderator. The most difficult task of online education is the qualitative assessment of students' knowledge. In this regard, the assessment of knowledge will be given maximum attention (instead of the final exams – a cycle of intermediate assessment of knowledge). Online education will require open Internet resources, access to large libraries and databases, it will also require more cooperation from students, remote cooperation on solving projects (Begalnova, 2021: 50).

As for assessing the quality of education through the eyes of students themselves, most students from different countries talk about its decline during the COVID-19 pandemic.

Thus, a study conducted by scientists in 62 countries among 30,383 students showed that in the conditions of isolation around the world and the transition to online learning, students at the initial stage were most satisfied with the support provided by the teaching staff and universities. Subsequently, they considered computer skills insufficient, and also noted an increase in the training load. Students were concerned about questions concerning their future professional career and studies, they experienced boredom, anxiety and frustration (Aristovnik, 2020: 8438).

In the report prepared by the International Labor Organization "Youth and COVID-19: impacts on jobs, education, rights and mental well-being", it

is reported that 65% of young people received less knowledge during the pandemic [Report of the International Labor Organization, 2020].

In the United States, the results of a survey conducted by Goodwin Simon Strategic Research showed that respondents rate the quality of education in the pandemic low: many believe that both quality and experience have significantly deteriorated in the covid era (Equitable Futures National Youth Poll, 2021).

About half (49%) of students in the UK reported that the pandemic has significantly affected their academic performance (Office for national Statistics, 2021).

In Russia, the transition to distance learning, according to research, did not become a “disaster”, the Russian higher education system has shown resistance to abrupt changes. However, due to the lack of social contacts and student life, the physical and psychological well-being of students has significantly worsened (Ochepovsky, 2020).

In Australia, the majority of students are pessimistic about the prospects of their education: most young people said that they are unlikely to retire before the age of 65, find their dream home or a job that is not only related to paying bills (Zhou, 2020).

The pandemic also affected the quality of education in India. Thus, the study showed that almost all respondents in India had access to virtual platforms; 48.3% were inattentive during online classes, and 71.6% were not satisfied with the understanding of the topic [Gupta R., 2021].

Thus, we see that the quality of education in the context of a pandemic is decreasing everywhere. Nevertheless, scientists tend not to absolutize the negative consequences of the pandemic, but, on the contrary, to jointly seek a way out of the current situation. In their opinion, the pandemic is a new opportunity for radical reforms in the field of education (introduction of innovative technologies, open access, democratization of education, etc.), as well as the emergence of mixed educational forms.

Material and methods of research

In a study conducted within the framework of the scientific project “Transformation of the values of the Kazakh higher education system in a multicultural and globalizing world”, implemented by the Ablai Khan KazUIR&WL research group with the support of the Ministry of Education and Science of the Republic of Kazakhstan, students of higher educational institutions of the Republic of Kazakhstan took part. Only 1000 people. The study covered

all 14 regions of Kazakhstan, students of different courses (from 1 to 4), different departments (studying in Russian, Kazakh and English), different specialties (technical, humanitarian, medical, etc.).

However, the main share of students was retained in the sample (male/female population, the share of large megacities and small cities, popular and unpopular specialties, etc.).

The study was conducted online, using the Google Forms application. Based on the analysis of the sociological survey, the general satisfaction with the quality of higher education in the Republic of Kazakhstan, the transition to distance education, the main educational values of students, trends and prospects of higher education in the Republic of Kazakhstan are shown.

Out of 1000 students of universities of the Republic of Kazakhstan who took part in the survey, 78.5% were women and 21.5% were men.

The positions of students from all 14 regions of Kazakhstan are presented. The largest number of questionnaires were received from Almaty and Almaty region (31.8%), Shymkent and Turkestan region (11%) and Karaganda (10.4%). 5.9% – from Kostanay and Pavlodar, 5.7% – from East Kazakhstan Region, 5.4% – from Kyzylorda, 5.1% – from Aktobe, 4.6% – from Atyrau, 4.4% – from North Kazakhstan Region, 2.9% – from West Kazakhstan Region, 2.6% – from Nur – Sultan and Akmola region, 2.5% – from Mangistau region, 1.8% – from Taraz and Zhambyl region.

Students of various departments and specialties participated in the survey, including: students of humanities (45.8%), education (17.2%), social sciences, economics and business (13.7%), natural sciences (5.2%), technical sciences and technologies (5%), services (4.5%), art (3.3%), law (2.6%), agriculture (2.3%), medicine (2%).

According to the training courses, the respondents were distributed as follows: 1 course – 47.3%, 2 course – 21.1%, 3 course – 20%, 4 course – 11.6%.

Ethnic composition in the survey was attended mostly by students of the Kazakh nationality (85,1%) and Russian (5,3%), Korean (2,7%), Uzbek (1,3%), Uyghur (1.2%) and others (less than 1%: Tajik, Tatar, German, etc.).

Age of the respondents represented the views of students of universities of Kazakhstan under 18 (46.2 per cent), 19-21 years old (48.3 percent), 22-24 years old (4.8%) and older than 24 years old (7%).

Thus, the representative composition of the participants of the online sociological survey reflected the diversity of the participants’ opinions on topical

issues of modern higher education and can be considered as a reliable source of generalizations.

Results of the study

For more than a year, students of universities of the Republic of Kazakhstan have been studying in a distance format. When asked what format of training you prefer, most of the respondents were in favor of full-time training (50.6%), a little more than a quarter – for distance learning (26.7%), the rest – for mixed training (22.7%).

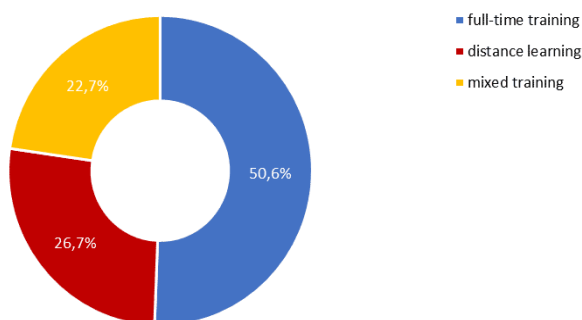

Figure 1 – Preferred training format

Almost half of the respondents (49.4%) supported distance education in pure or mixed form. When asked about the advantages of distance education, they noted the following: saving time, saving money, the opportunity to further develop in other areas, convenience, safety, accessibility, freedom and flexibility, independence, the possibility of self-development, no need to look for housing, no transport crossings, the development of new technologies, the opportunity to be at home, near parents, etc.

Among the disadvantages of distance education, the respondents noted: reduced quality of education, lack of live communication and student life, unstable Internet, lack of practical skills, lack of direct communication with teachers, health problems (back pain, visual impairment, physical fatigue from the computer), technical problems during classes, the inability to separate household chores from school, etc.

The coronavirus pandemic has forced all universities of Kazakhstan to urgently switch to a remote format. But have universities managed to maintain the quality of education? Students answered this question in different ways: most of the respondents (40.8%) rated the quality of distance education as high, 30.2% – above average, 24.5% – average. A

small part of students believe that the quality of education has decreased: 3.2% believe that it has become below average, and 1.3% – as low.

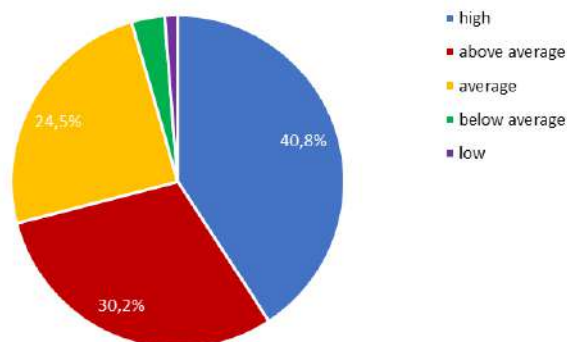

Figure 2 – The quality of distance education

The level of satisfaction with the education received at the university varies from 1-5: most of the respondents gave a rating of 4 (36.8%), more 34,3% – 5, 21,9% – 3. A small part of the students scored 2 (5.5%) and 1 (1.5%).

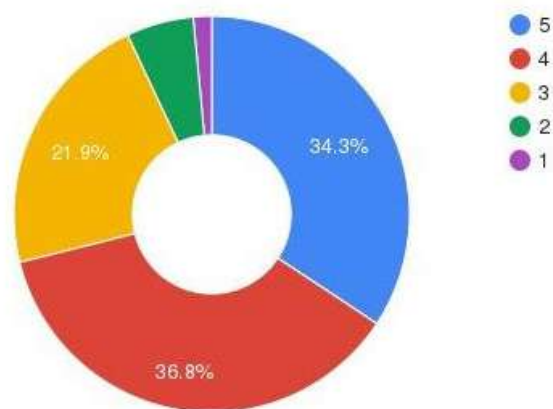

Figure 3 – The level of satisfaction with the education received

In conclusion, the respondents were given the opportunity to make their suggestions on improving the quality of higher education in Kazakhstan. Among the answers were the following suggestions: teachers should be more objective and treat students with greater understanding, more practical classes, listen to young people and be able to consult with students, make education accessible, add financial literacy as a mandatory subject, more relevant information in lectures, creatively present lecture ma-

terials, recommend more books to read, more available information resources on the Internet, increase teachers' salaries so that they have more motivation, open special interest clubs according to the specialty, etc.

Discussion

As we can see, the situation in Kazakhstan has not become an exception to the global trend. Despite the fact that, in general, students are quite loyal and sympathetic to emergency innovations at their universities, the overall assessment of the quality of education is at level 4. Compared to traditional, full-time education, the quality of distance education is worse. Kazakhstani students noted such negative factors as the lack of live communication and student life, unstable Internet and technical problems, lack of practical skills and direct communication with teachers, the appearance of health problems (back pain, visual impairment, physical fatigue from the computer), the inability to separate household chores from school, etc. More than half of Kazakhstani students (50.6%) want to return to universities for full-time study. The remaining half are ready to study either in a mixed version or remotely.

It should be noted that the decline in the quality of higher education around the world and in Kazakhstan has objective factors. If at first researchers associated them more with the low quality of the Internet, poor technical equipment of universities, lack of preparation for distance learning, etc., then later more essential problems related directly to the pedagogical process came to the fore (Begalinov, 2021). Among the many negative consequences of pandemic education, researchers highlight the lack of personal and live interaction. "Personal contact between the teacher and the student and the humanistic influence that this contact has on both sides plays a great role in the learning process. The lack of real personal interaction can lead to serious pedagogical losses, it hinders the process of education that accompanies most educational programs," says Kevin Williams, a scientist from the UK (Williams, 2020).

The environment in which students and teachers stay does not contribute to the quality of the educational process either. Scientists pay attention to such a phenomenon as "merged existence", that is, the performance of several social roles at the same time. For example, teachers conduct classes in the kitchen (Williams, 2020), and students-on buses or on the street.

The pandemic leads us to the emergence of a "new normality", which will become obvious immediately after the end of quarantine measures, scientists believe. And in this regard, the decline in the quality of education, in their opinion, will push the higher education sector to the necessary reforms at the moment:

- **Democratization of higher education and access to lifelong learning (Barnett, 2020).** It is becoming obvious that e-learning and blended learning are generating a new digital inequality. To overcome it, it is necessary to have open access to educational courses, research, as well as to the library database, archives, etc., the development of a network of open universities;

- **Overcoming the neoliberal agenda in education, which considers learning as a commodity.** The neoliberal educational concept, which has been failing since 2008 (since the beginning of a series of global financial crises), has significantly worsened during the pandemic (Apple, 2020). Students from different countries realize that their credit invested in education may not pay off at all with a debit (prestigious job, high earnings, etc.) (Adler, 2021). Modern universities prepare students for a certain profession or job, but they do not prepare them for life and overcoming difficulties (Gupta A., 2020). Therefore, during the pandemic, education especially shows its inefficiency. COVID-19 clearly showed: the university is not a place for the market and market relations. "Universities should protect their students from the total rhetoric of science and teach their communities to critically evaluate science and contextualize them in the discourse of love and empathy. We need universities to act as places of compassion, learning and, above all, wisdom; not as forms of government machinations and commercial interests focused on profit and votes" (Gibbs, 2020). The pandemic, according to a number of scientists, gives a chance to turn our universities not into a gathering place for "intellectual technicians", but into a place where "people of thought trained to think essentially, holistically, transdisciplinarily" will gather (Gibbs, 2020).

- **Strengthening of interdisciplinarity in the educational process and the inclusion of the discipline "impact on the planet".** "There have long been arguments in favor of the fact that global terror, pandemics, climate change and other problems require interdisciplinary approaches. Interdisciplinarity has become a buzzword in research, but in practice it has had little impact on research, and even more so on university curricula and teaching" (Gibbs, 2020).

- **Interdisciplinarity in the educational process means not only the inclusion of ethics and social justice in each curriculum, but also the impact that each specific discipline, type of activity has on humanity.** “Impact on the planet” should become an integral part of disciplinary knowledge, “R. Gorur believes,” not as a six-week course in the first semester, but as the fundamental basis of any discipline. The orientation of each discipline towards understanding how decisions in this area affect society, with case studies evaluating past contributions and effects, will justify and implement the abstract missions and visions that universities support” (Gorur, 2020).

- **Development of distance education with elements of interactivity and a mixed form of education.** The reforms in distance education imply, first of all, a departure from copying the classroom-based system online, and interactive instead. E-education opens up a lot of opportunities, including positioning students as knowledge producers and co-authors of knowledge communities. Scientists propose models in which both the teacher and the students are co-creators of general knowledge [Kalantzis, 2020]. Despite the disadvantages of online education, this is the education of the future. Not only the content is changing, but also the form of training. “This entails rethinking, and sometimes abandoning familiar elements of classroom learning that we could feel comfortable with; it includes new views, for example, on what “communication” means in the classroom and what it is intended for” (Burbules, 2020). Therefore, in the near future, the provision of high-quality distance education in pure or mixed form will become the prevailing trend in the development of the entire field of education.

- **Formation of new thinking based on criticism and creativity. A new education presupposes a new order of thinking.** There is no need for memorization, today the devices that we hold in our hands serve us as cognitive prostheses: they remember things for us. Applications also perform the simplest mental procedures for us. The fundamental goals of education are changing. The education of the future is a thorough navigation through the existing knowledge resources, the development of critical and creative thinking. Distance education provides an opportunity for the development of such thinking. Moreover, it allows you to study continuously, throughout your life (Grunt, 2020: 47).

Conclusion

Summarizing the above, it should be noted that the COVID-19 pandemic has negatively affected the

higher education system around the world, including in Kazakhstan. The students interviewed in the Republic of Kazakhstan noted such negative factors as the lack of live communication and student life, unstable Internet and technical problems, lack of practical skills, direct communication with teachers, the appearance of health problems, the inability to separate household chores from educational ones, etc.

At the same time, scientists tend to consider the pandemic as a positive phenomenon in the field of education rather than a negative one, since it pushes this conservative sphere to changes and reforms.

Tracing the research literature of recent times, it comes to an understanding that there will never be an education that existed before the pandemic. A new type of education is being formed, and it depends on the efforts of modern scientists and teachers what it will be, what its foundations, values and meaning will be. Returning to the past in the perspective of future assessment of the development of events is a regression, while adaptation, improvement, transition to the digital space and interactivity, in pure or mixed form, is the main trend of the future development of education.

“The coronavirus brought the powerful to their knees, and the world slowed down like no one else could. Our mind is still racing, desperately trying to find a way to return to “normality”, to sew the future with the past and not notice the gap. But the gap has already occurred. There can be nothing worse than a return to normality. Pandemics have always forced people to break with the past and imagine the world anew. The current pandemic is no exception. This is a portal, a gate that separates one world from another, the future. We can pass through them, dragging a dead weight of prejudice, hatred, greed, databases, empty ideas, poisoned rivers and dirty sky. And we can – light, without this stuff, ready to imagine another world and fight for it” (Roy, 2020).

The widespread decline in the quality of education, the drop in the level of student satisfaction with this education, the need to provide a mixed form of education (both online and offline), as well as many other factors force universities to look for new strategies and methods of teaching. Education is being revised from the very roots. In this regard, scientists hope that after the pandemic, the education sector will be able not only to regain quality, but also to significantly improve it, due to such processes as the democratization of education, the development of a network of open universities, interdisciplinarity, eth-

ics, interactivity and others. There is no doubt that the post-pandemic education will not be the same as before. Its future depends on the efforts of modern scientists and teachers.

«This work was carried out with the financial support of the Ministry of education and science of the Republic of Kazakhstan in the framework of the scientific project AP09058341».

References

- 1 Adler, L. The “Long Covid” of American Higher Education // SASE. – 2021. – (<https://sase.org/blog/the-long-covid-of-american-higher-education/>).
- 2 Apple, M.W. Between Neoliberalism and Neoconservatism: Education and Conservatism in a Global Context // Globalization and Education: Critical Perspectives. – New York: Routledge, 2000. – P. 57-78.
- 3 Aristovnik, A. Impacts of the COVID-19 Pandemic on Life of Higher Education Students: A Global Perspective / Aristovnik, A., Keržič, D., Ravšelj, D. // Sustainability, 2020 – Vol. 12. – Issue 20. – P. 8438. – <https://doi.org/10.3390/su12208438>.
- 4 Barnett, R. The risk of digital reason: Fearing interactive technologies in higher education // Reimagining the new pedagogical possibilities for universities post-Covid-19. – Educational Philosophy and Theory, 2020. – Vol.52. – DOI: 10.1080/00131857.2020.1777655.
- 5 Begalinov, A. On the image of higher education in the post-covid era: the formation and development of thinking of a new order [Text] / A. Begalinov, M. Ashilova, K. Begalinova // Science for Education Today, 2021. – Vol. 11 (1). – P. 110–123. – DOI: <http://dx.doi.org/10.15293/2658-6762.2101.07>
- 6 Begalinova, K. The main trends in “post-covid education [Text] / K. Begalinova, M. Ashilova, A. Begalinov // Philosophy of Education, 2021. – Vol. 21(1). – P. 39-53. – DOI: 10.15372/PHE20210103
- 7 Burbules, N. Lessons from the coronavirus: What we are learning about online learning Nicholas [Text] / N. Burbules // Educational Philosophy and Theory, 2020. – Vol. 52. – DOI: 10.1080/00131857.2020.1777655.
- 8 El Said, G.R. How Did the COVID-19 Pandemic Affect Higher Education Learning Experience? An Empirical Investigation of Learners Academic Performance at a University in a Developing Country / G.R. El Said // Advances in Human-Computer Interaction, 2021. – Vol. 2021. – <https://doi.org/10.1155/2021/6649524> – (<https://www.hindawi.com/journals/ahci/2021/6649524/>).
- 9 Elumalai, K. Factors affecting the quality of e-learning during the COVID-19 pandemic from the perspective of higher education students [Text] / K. Elumalai, J. Sankar, J. John, N. Menon, M. Alqahtani, M. Abumelha // Journal of Information Technology Education: 2020. – Vol. 19. – P. 731-753. – <https://doi.org/10.28945/4628>
- 10 How COVID-19 and Other Events are Shaping Young People’s Perceptions of the Future. – Equitable Futures National Youth Poll. – 2021. – (<https://www.equitablefutures.org/covid19/>).
- 11 Student Loans Owned and Securitized, Outstanding. – Federal Reserve. – 2021. – (<https://fred.stlouisfed.org/series/SLO-AS>).
- 12 Gibbs, P. Transdisciplinary possibilities after the pandemic [Text] / P. Gibbs // Reimagining the new pedagogical possibilities for universities post-Covid-19. – Educational Philosophy and Theory, 2020. – Vol.52. – DOI: 10.1080/00131857.2020.1777655.
- 13 Gorur, R. Course correction: Disciplines in the post-COVID world [Text] / R. Gorur // Reimagining the new pedagogical possibilities for universities post-Covid-19. – Educational Philosophy and Theory, 2020. – Vol.52. – DOI: 10.1080/00131857.2020.1777655.
- 14 Grunt, E. Distance education in a pandemic: new challenges to Russian higher education [Text] / E. Grunt, E. Belyaeva, C. Lissitsa // Prospects for Science and Education, 2020. – Vol. 5(47). – P. 45-58.
- 15 Gupta, A. Value education in higher education. – ResearchGate. – 2020. – DOI 10.13140/RG.2.2.16787.84005. – (https://www.researchgate.net/publication/340755942_Value_education_in_higher_education).
- 16 Gupta, R. Covid-19 Pandemic and Online Education: Impact on Students, Parents and Teachers [Text] / R. Gupta, A. Aggarwal, D. Sable // Journal of Human Behavior in the Social Environment, 2021. – Vol. 1(24). – DOI – 10.1080/10911359.2021.1909518.
- 17 Hiler, T. How COVID-19 Made Higher Education Value a Top Priority. – Third way. – 2020. – (<https://www.thirdway.org/memo/how-covid-19-made-higher-education-value-a-top-priority>).
- 18 Kalantzis, M. After the COVID-19 crisis: Why higher education may (and perhaps should) never be the same [Text] / M. Kalantzis, B. Cope // Reimagining the new pedagogical possibilities for universities post-Covid-19. – Educational Philosophy and Theory, 2020. – Vol. 52. – DOI: 10.1080/00131857.2020.1777655.
- 19 Mazzara, M. Education after COVID-19 [Text] / M. Mazzara, P. Zhdanov, M. Bahrami, H. Aslam, I. Kotorov, H. Salem // Smart and Sustainable Technology for Resilient Cities and Communities. – Springer, 2021. – (https://www.researchgate.net/publication/351587748_Education_after_COVID-19).
- 20 Ochepovsky, A. Education during a pandemic: social hunger and fears of students. – Tolyatinsky State University website. – 2020. – (https://www.tltsu.ru/about_the_university/news/detail.php?ID=277991).
- 21 Coronavirus and higher education students: England, 4 to 12 May 2021. – Office for national statistics. – 2021. – (<https://www.ons.gov.uk/peoplepopulationandcommunity/healthandsocialcare/healthandwellbeing/bulletins/coronavirusandhighereducationstudents/england4to12may2021>).
- 23 Ramola, R. Challenges and opportunities for higher education amid COVID-19 pandemic. – 2020. – DOI: 10.13140/RG.2.2.30144.76803. (<https://www.researchgate.net/publication/347516128>).

- 24 Youth and COVID-19: impacts on jobs, education, rights and mental well-being. Due to the COVID-19 pandemic, more than 70 percent of young people are unable to study properly. – Report of the International Labor Organization. – 2020. – (https://www.ilo.org/moscow/news/WCMS_753125/lang--ru/index.htm).
- 25 Roy, A. Pandemic is a Portal. – The Financial Times. – 2020. – (<https://www.ft.com/content/10d8f5e8-74eb-11ea-95fed274e920ca>).
- 26 Saurbier, A. A Question of Value: Exploring Perceptions of Higher Education Value in Academic and Popular Literature [Text] / A. Saurbier // *Economics and Culture*, 2020. – Vol. 17(1). – P. 62-74. – DOI:10.2478/jec-2020-0006.
- 27 Where Did All the Students Go? – The Chronicle of Higher Education. – 2019. – (<https://www.chronicle.com/article/where-did-all-the-students-go>).
- 28 Deep digital divide in distance learning. – UNESCO report. – 2020. – (<https://ru.unesco.org/news/globalizatsiya-cifrovoy-razryv-v-distantsionnom-obuchenii>).
- 29 Education in the COVID-19 era and beyond. – UN Concept Note. – 2020. – (https://www.un.org/sites/un2.un.org/files/policy_brief_-_education_during_covid-19_and_beyond_russian.pdf).
- 30 Williams, K. Philosophy of education in a new key: A 'Covid Collective' of the Philosophy of Education Society of Great Britain (PESGB) [Text] / K. Williams, P. Bennett // *Educational Philosophy and Theory*, 2020. – DOI – 10.1080/00131857.2020.1838274.
- 31 Zhou N. Young Australians delaying life goals due to pandemic and feel pessimistic about future. – The Guardian. – 2020. – (<https://www.theguardian.com/business/2020/nov/05/young-australians-delaying-life-goals-due-to-pandemic-and-feel-pessimistic-about-future>).

References

- Adler, L. (2021, July 1). The “Long Covid” of American Higher Education. SASE. <https://sase.org/blog/the-long-covid-of-american-higher-education/>.
- Apple, M.W. (2000) Between Neoliberalism and Neoconservatism: Education and Conservatism in a Global Context. In: Torres, N.B., Ed., *Globalization and Education: Critical Perspectives*, Routledge, New York, 57-78.
- Aristovnik, A., Keržič, D., Ravšelj, D. (2020) Impacts of the COVID-19 Pandemic on Life of Higher Education Students: A Global Perspective. *Sustainability*, 12(20): 8438; <https://doi.org/10.3390/su12208438>.
- Barnett, R. (2020). The risk of digital reason: Fearing interactive technologies in higher education. In *Reimagining the new pedagogical possibilities for universities post-Covid-19*. *Educational Philosophy and Theory*. Vol.52. DOI: 10.1080 / 00131857.2020.1777655.
- Begalinov, A., Ashilova, M., Begalinova, K. (2021) Ob obraze vysshego obrazovaniya v post-kovidnuyu epokhu: formirovaniye i razvitiye myshleniya novogo poryadka. (On the image of higher education in the post-covid era: the formation and development of thinking of a new order). *Science for Education Today*, 11 (1), 110–123. DOI: <http://dx.doi.org/10.15293/2658-6762.2101.07>
- Begalinova, K., Ashilova, M., Begalinov, A. (2021). Osnovnyye trendy «post-kovidnogo obrazovaniya». *Философия образования (The main trends in «post-covid education»)*, 21(1), 39-53. DOI: 10.15372/PHE20210103
- Burbules, N. (2020). Lessons from the coronavirus: What we are learning about online learning Nicholas. *Educational Philosophy and Theory*, Vol.52. DOI: 10.1080/00131857.2020.1777655.
- El Said, G.R. (2021). How Did the COVID-19 Pandemic Affect Higher Education Learning Experience? An Empirical Investigation of Learners Academic Performance at a University in a Developing Country. *Advances in Human-Computer Interaction*, vol. 2021. <https://doi.org/10.1155/2021/6649524> <https://www.hindawi.com/journals/ahci/2021/6649524/>
- Elumalai, K. V., Sankar, J. P., John, J. A., Menon, N., Alqahtani, M. S. N., & Abumalha. M. A. (2020). Factors affecting the quality of e-learning during the COVID-19 pandemic from the perspective of higher education students. *Journal of Information Technology Education*: 19, 731-753. <https://doi.org/10.28945/4628>
- Equitable Futures National Youth Poll (2021). How COVID-19 and Other Events are Shaping Young People’s Perceptions of the Future. <https://www.equitablefutures.org/covid19/>.
- Federal Reserve. (2021). Student Loans Owned and Securitized, Outstanding. FRED, Federal Reserve Bank of St. Louis. FRED, Federal Reserve Bank of St. Louis. <https://fred.stlouisfed.org/series/SLOAS>.
- Gibbs, P. (2020). Transdisciplinary possibilities after the pandemic. In *Reimagining the new pedagogical possibilities for universities post-Covid-19*. *Educational Philosophy and Theory*. Vol.52. DOI: 10.1080/00131857.2020.1777655.
- Gorur, R. (2020). Course correction: Disciplines in the post-COVID world. In *Reimagining the new pedagogical possibilities for universities post-Covid-19*. *Educational Philosophy and Theory*, Vol.52. DOI: 10.1080/00131857.2020.1777655.
- Grunt, E., Belyaeva, E., Lissitsa, C. (2020). Distantsionnoye obrazovaniye v usloviyakh pandemii: novyye vyzovy rossiyskomu vysshemu obrazovaniyu. (Distance education in a pandemic: new challenges to Russian higher education). *Prospects for Science and Education*, 5(47), 45-58.
- Gupta, A. (2020, April). Value education in higher education. ResearchGate. DOI 10.13140/RG.2.2.16787.84005. https://www.researchgate.net/publication/340755942_Value_education_in_higher_education
- Gupta, R., Aggarwal, A., Sable, D. and etc. (2021). Covid-19 Pandemic and Online Education: Impact on Students, Parents and Teachers. *Journal of Human Behavior in the Social Environment*, 1(24). DOI – 10.1080/10911359.2021.1909518.
- Hiler, T. (2020, December 17). How COVID-19 Made Higher Education Value a Top Priority. Third way. <https://www.third-way.org/memo/how-covid-19-made-higher-education-value-a-top-priority>.
<https://www.ons.gov.uk/peoplepopulationandcommunity/healthandsocialcare/healthandwellbeing/bulletins/coronavirusandhighereducationstudents/england4to12may2021>.

Kalantzis, M., Cope, B. After the COVID-19 crisis: Why higher education may (and perhaps should) never be the same. In *Reimagining the new pedagogical possibilities for universities post-Covid-19*. Educational Philosophy and Theory. Vol.52. DOI: 10.1080/00131857.2020.1777655.

Mazzara, M., Zhdanov, P., Bahrami M., Aslam, H., Kotorov, I. & Salem, H. (2021). Education after COVID-19. In *Smart and Sustainable Technology for Resilient Cities and Communities*. Springer. https://www.researchgate.net/publication/351587748_Education_after_COVID-19.

Ochepovsky, A. (2020, August 26). Obucheniye v period pandemii: sotsial'nyy golod i strakhi studentov. (Education during a pandemic: social hunger and fears of students). Tolyatinsky State University website. https://www.tltsu.ru/about_the_university/news/detail.php?ID=277991.

Office for national statistics. (2021). Coronavirus and higher education students: England, 4 to 12 May 2021.

Ramola, R. (2020). Challenges and opportunities for higher education amid COVID-19 pandemic. DOI: 10.13140/RG.2.2.30144.76803. <https://www.researchgate.net/publication/347516128>.

Report of the International Labor Organization. (2020) Youth and COVID-19: impacts on jobs, education, rights and mental well-being. Due to the COVID-19 pandemic, more than 70 percent of young people are unable to study properly. https://www.ilo.org/moscow/news/WCMS_753125/lang--ru/index.htm.

Roy, A. (2020, April 3). Pandemic is a Portal. The Financial Times. <https://www.ft.com/content/10d8f5e8-74eb-11ea-95fefcd274e920ca>

Saubier, A. (2020) A Question of Value: Exploring Perceptions of Higher Education Value in Academic and Popular Literature. *Economics and Culture*, 17(1): 62-74. DOI:10.2478/jec-2020-0006.

The Chronicle of Higher Education. (2019). Where Did All the Students Go? The Chronicle of Higher Education. <https://www.chronicle.com/article/where-did-all-the-students-go>.

UN Concept Note. (2020). Education in the COVID-19 era and beyond. UN. https://www.un.org/sites/un2.un.org/files/policy_brief_-_education_during_covid-19_and_beyond_russian.pdf.

UNESCO report. (2020). Deep digital divide in distance learning. UNESCO. <https://ru.unesco.org/news/glubokiy-cifrovoy-razryv-v-distancionnom-obuchenii>.

Williams, K., Bennett, P. and etc. (2020). Philosophy of education in a new key: A 'Covid Collective' of the Philosophy of Education Society of Great Britain (PESGB). *Educational Philosophy and Theory*. DOI – 10.1080/00131857.2020.1838274.

Zhou N. (2020, November 4). Young Australians delaying life goals due to pandemic and feel pessimistic about future. The Guardian. <https://www.theguardian.com/business/2020/nov/05/young-australians-delaying-life-goals-due-to-pandemic-and-feel-pessimistic-about-future>.

6-бөлім
**БІЛІМ БЕРУ
МЕНЕДЖМЕНТІ**

Section 6
**MANAGEMENT
OF EDUCATION**

Раздел 6
**МЕНЕДЖМЕНТ
ОБРАЗОВАНИЯ**

Е.Х. Ишанов* , **А.С. Магауова**

Казахский национальный университет им. аль-Фараби, Казахстан, г. Алматы

*e-mail: eishanov@mail.ru

РАЗВИТИЕ ИНФОРМАЦИОННО-УПРАВЛЕНЧЕСКОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ РУКОВОДИТЕЛЕЙ СТРУКТУРНОГО ПОДРАЗДЕЛЕНИЯ СОВРЕМЕННОГО ВУЗА

Актуальность статьи связана с необходимостью внедрения инноваций в управлении вузами, обеспечивающих качество высшего профессионального образования. В свою очередь, это предполагает необходимость соответствия руководителей вузов профессиональным требованиям современного менеджмента управления. Целью статьи является описание результатов исследования по выявлению эффективных условий в развитии информационно-управленческой компетентности руководителей структурных подразделений современного вуза.

Методологической основой исследования является методология управления, ориентированная на результат, процессно-ориентированный подход, системный подход в менеджменте, а также положения синергетического, акмеологического, модеративного и уровневого подходов.

В данной статье исследователи описали особенности констатирующего этапа опытно-экспериментальной работы, проанализировали общие критерии информационно-управленческой компетентности, а также характеристики модулей, направленных на развитие информационно-управленческой компетентности. Авторами обоснована и описана необходимость осуществления формирующего этапа опытно-экспериментальной работы с учетом специально организованного педагогического влияния в рамках научных подходов к развитию информационно-управленческой компетентности руководителей структурных подразделений современного вуза.

Результатом исследования является теоретическое обоснование и экспериментальная проверка влияния развития информационно-управленческой компетентности руководителей структурных подразделений университета на успешную их деятельность по управлению современным университетом.

Научная новизна заключается в том, что проведенное исследование вносит вклад в развитие теории управления, образовательного менеджмента, системы повышения профессиональной квалификации руководителей вузов.

Практическая значимость статьи связана с возможностью использования результатов исследования в совершенствовании подготовки нового поколения руководителя высшей школы, обладающего высоким уровнем профессионализма, компетентности, информационно-управленческой культуры.

Ключевые слова: информационная компетентность, информационно-управленческая компетентность руководителя структурного подразделения вуза, инновации, менеджер образования.

Ye.Kh. Ishanov*, A. S. Magauova

Al-Farabi Kazakh National University, Kazakhstan, Almaty

*e-mail: eishanov@mail.ru

Development of information and management competence of the heads of the structural unit of a modern university

The relevance of the article is related to the need to introduce of innovations in the management of universities that ensure the quality of higher professional education. In turn, this implies the need for university managers to meet the professional requirements of modern management. The purpose of the article is: to describe the results of the study to identify effective conditions in the development of information and management competence of heads of structural divisions of a modern university.

The methodological basis of the research is the result-oriented management methodology, the process-oriented approach, the systematic approach in management, as well as the provisions of the synergetic, acmeological, moderative and level approaches.

In this article, the researchers described the features of the ascertaining stage of the experimental work, analyzed the general criteria of information and management competence, as well as the

characteristics of modules aimed at developing information and management competence. The authors substantiate and describe the need to implement the formative stage of experimental work, taking into account the specially organized pedagogical influence within the framework of scientific approaches to the development of information and managerial competence of the heads of structural divisions of a modern university.

The result of the research is a theoretical justification and experimental verification of the influence of the development of information and management competence of the heads of the university's structural divisions on their successful activities in the management of a modern university.

The scientific novelty lies in the fact that the conducted research contributes to the development of the theory of management, educational management, and the system of professional development of university managers.

The practical significance of the article is related to the possibility of using the results of the study in improving the training of a new generation of higher school managers with a high level of professionalism, competence, and information and management culture.

Key words: information competence, information and management competence of the head of the structural unit of the university, innovation, education manager.

Е.Х. Ишанов*, А.С. Мағауова

Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Қазақстан, Алматы қ.

*e-mail: eishanov@mail.ru

Қазіргі заманғы ЖОО-ның құрылымдық бөлімшесі басшыларының ақпараттық-басқарушылық құзыреттілігін дамыту

Мақаланың өзектілігі жоғары кәсіби білім беру сапасын қамтамасыз ететін ЖОО басқаруға жаңартпа енгізу қажеттілігімен байланысты. Өз кезегінде бұл ЖОО басшыларының заманауи басқару менеджментінің кәсіби талаптарына сәйкестігінің қажеттілігін көрсетеді. Мақаланың мақсаты – қазіргі заманғы ЖОО құрылымдық бөлімшелері басшыларының ақпараттық-басқару құзыретін өрістету жолындағы тиімділік жағдайларын анықтау бойынша жүзеге асырылған зерттеу қорытындыларын сипаттау болып табылады.

Зерттеудің әдіснамалық негізі – менеджменттегі жүйелік көзқарасқа, процестік-бағдарлау көзқарасына, қорытынды нәтижеге бағытталған басқару әдіснамасы, сондай-ақ синергетикалық, акмеологиялық, модеративтік және деңгейлік көзқарастарға бағытталған қағидалар болып табылады.

Осы мақалада зерттеушілер тәжірибелік-эксперименттік жұмыстың анықтаушы кезеңінің ерекшеліктерін баяндаған, ақпараттық-басқару құзыреттілігінің жалпы өлшемдерін талдаған, сондай-ақ ақпараттық-басқару құзыреттілігін дамытуға бағытталған модуль сипаттамаларын көрсеткен.

Авторлар қазіргі заманғы ЖОО құрылымдық бөлімшелері басшыларының ақпараттық-басқару құзыретін өрістету жолындағы ғылыми көзқарастар аясындағы арнайы ұйымдастырылған педагогикалық әсерлерді ескере отырып, тәжірибелік-эксперименттік жұмыстарының қалыптастыру кезеңін жүзеге асыру қажеттілігін негіздеп сипаттаған.

Университеттің құрылымдық бөлімшелері басшыларының ақпараттық-басқару құзыретін дамыту шараларының олардың заманауи университетті басқару жөніндегі іс-әрекеттеріне тигізетін әсерін теориялық негіздеу және тәжірибелік тексеру жүргізу жұмыстары – зерттеудің қорытынды нәтижесі болып саналады.

Өткізілген зерттеулердің басқару теориясын, білім беру менеджментін, ЖОО басшыларының кәсіби біліктілігін арттыру жүйесін дамыту саласына қосқан үлесі – ғылыми жаңалықтар қатарына жататыны сөзсіз.

Мақаланың практикалық мәні – кәсіпқойлық деңгейі, құзыреттілігі, ақпараттық-басқару мәдениеті биік деңгейдегі жоғары мектеп басшыларының жаңа толқынын даярлауды жетілдіру аясындағы зерттеу қорытындыларын қолдану мүмкіндігімен байланысты.

Түйін сөздер: ақпараттық құзырет, ЖОО құрылымдық бөлімшелері басшыларының ақпараттық-басқару құзыреті, инновация, білім беру менеджері.

Введение

В Казахстане происходит перманентное реформирование образования для того, чтобы в XXI веке быть обществом с высоким качеством

человеческого капитала – интеллектуальной и высокообразованной нацией, обладающей навыками, компетенциями и знаниями для создания качественно новой модели будущего. Большую актуальность сегодня приобрели инновацион-

ные подходы к управлению вузами, стратегии эффективного управления персоналом, внедрение принципов корпоративного управления, инструментов обеспечения качества высшего образования, педагогического менеджмента в том числе. Для современных социально-экономических требований необходим профессиональный подход к менеджменту высшими учебными заведениями. Вследствие этого, растет требование соответствия руководителей образовательных организаций, имеющих небольшой опыт управления, профессиональным требованиям управленческой науки, которые соответствуют современным жизненным реалиям.

Новшества в системе образования Республики Казахстан требуют непрерывного профессионального развития информационно-управленческих знаний руководителей в структурных подразделениях современного вуза.

Человек, обладающий высоким уровнем информационно-управленческой культуры и направленный на интеллектуальное саморазвитие, играет ключевую роль в вопросах усовершенствования подготовки руководящего состава в образовании. Данный факт связан с современными требованиями к степени профессионализма руководителя в образовании.

Условия развития современного Казахстана требуют повышения качества информационно-управленческой компетентности руководителей во всех социальных секторах, образования в частности, об этом подчеркивалось в ряде таких документов, как Закон «Об образовании», Государственная программа развития образования Республики Казахстан на 2020 – 2025 годы.

Обзор статей современных ученых по проблеме исследования

Основополагающим понятием нашего исследования выступает «информационно-управленческая компетентность руководителей». Большие сдвиги, произошедшие в последнее время в обществе, изменили мнение и об управлении. В частности, требования к современному лидеру, управленцу в бизнесе и в научно-образовательной сфере, стали практически одинаковыми.

Такие авторы как: Н.И. Гендина (Гендина, 2002) [1], И.А. Зимняя (Зимняя, 2003:34-42) [2], Т.С. Виноградова (Виноградова, 2021:92-98) [3], С.Д. Каракозов (Каракозов, 2000:41-54) [4], Хесус Лау (Хесус Лау, 2007) [5], С.В. Тришина (Тришина, 2005) [6], Лиз Харт (Лиз Харт, 2001) [7], А.В. Хуторской (Хуторской, 2002) [8] ин-

формационная компетентность рассматривают как часть общей культуры. А такие авторы как А.А. Ахаян (Ахаян, 2006) [9], П.В. Беспалов (Беспалов, 2006) [10], Е.А. Ганаева (Ганаева, 2014: 239–248) [11], Б.С. Гершунский (Гершунский, 1998:608) [12], А.В. Гоферберг (Гоферберг, 2006) [13], А.Н. Завьялов (Завьялов, 2005) [14], О.Б. Зайцева (Зайцева, 2002:14) [15], А.С. Карпеченко (Карпеченко, 2011:77) [16], О.А. Кизик (Кизик, 2003) [17], В.Д. Шадриков (Шадриков, 2007:5–15) [18] рассматривают информационную компетентность как составляющую профессиональной компетентности специалиста.

В отечественной литературе следует выделить работу Абитаевой Р.Ш. (Абитаева, 2010:19) [19], теоретически обосновавшую содержание и способы развития управленческой компетентности руководителей организаций образования в системе повышения квалификации. Актуальная монография «Управление качеством в высшем учебном заведении» была написана авторским коллективом в составе Г.М. Мутанова, А.К. Томила, Ю.Е. Кукиной, Н.А. Дузкенева, А.М. Абдыхальковой, А.Е. Нуркановой (Мутанов и др., 2011) [20], где описан организационно-методический комплекс системы менеджмента качества вуза в соответствии с требованиями стандартов ИСО. Обобщен опыт передовых университетов, приведены практические рекомендации по применению системы менеджмента качества в образовательной сфере. Компетентностные подходы в образовательном процессе рассмотрены в работах Р. Ш. Абитаевой (Абитаева, 2009:52-55) [21], Е.А. Байсбаева (Байсбаев, 2011:75-77) [22], С.З. Байхоновой (Байхонова, 2010:260-265) [23], Р. Даулеталиевой (Даулеталиева, 2009:5-6) [24], Д.Ш. Жумагалиевой (Жумагалиева, 2014:78) [25], С.Н. Жунисбаева (Жунисбаев, 2011: 16-17) [26], Л.Ф. Ихсановой (Ихсанова, 2011:6-12: 51-57) [27, 28], Т.А. Каражигитовой (Каражигитова, 2008: 12-16) [29], К. Касимовой (Касимова, 2014:58) [30], Н.В. Цой (Цой, 2014:72) [31], Л.Ш. Шокановой (Шоканова, 2010:28-33) [32], К.А. Шулакаевой (Шулакаева, 2009:63-64) [33].

Методы исследования

Из соображений нынешних реалии, совершенствование управленческой компетентности будущих менеджеров структурных подразделений вуза является сложным педагогическим явлением, требующим применения комплексно-методологического подхода, обеспечивающего получение разноплановых характеристик ис-

следуемого явления. Для достижения исследовательских целей были применены следующие подходы: модеративный, уровневый, синергетический и акмеологический.

В представленном исследовании основными методами являлись: демонстрация исследовательских результатов, обработка цифровых данных опытно-экспериментальной работы, обобщение и оценка полученных результатов.

В процессе исследования применялся комплекс общенаучных (сравнительный анализ, систематизация, обобщение), эмпирических (наблюдение, анкетирование, интервьюирование и эксперимент), статистических (качественное и количественное сравнение, точное измерение) методов исследования.

Результаты исследования и разработка методических рекомендаций

Целью нашего исследования является выявление эффективных условий по реализации развития информационно-управленческой компетентности руководителей структурных подразделений современного вуза.

Так, основными **задачами**, которые решаются нами в ходе исследовательской работы, являются:

1. Определить текущее состояние информационно-управленческой компетентности менеджеров структурных подразделений высшего учебного заведения.

2. Апробировать и разработать модель совершенствования информационно-управленческой компетентности менеджеров структурных подразделений.

3. В формате эксперимента создать определённые условия для формирования модели информационно-управленческой компетентности руководителей среднего звена вуза.

4. Разработать методические рекомендации по развитию информационно-управленческой компетентности менеджеров структурных подразделений в социокультурных условиях вуза.

Объект исследования: система развития информационно-управленческой компетентности руководителей среднего звена вуза.

Предмет исследования: процесс развития информационно-управленческой компетентности руководителей структурного подразделения современного вуза.

В целях реализации поставленных задач была проведена опытно-экспериментальная работа, состоящая из трех этапов и включающая 43 руководителей структурных подразделений. В контрольную группу входило 27, в экспериментальную 16 человек.

Функциональной задачей являлось определение модели развития информационно-управленческой компетентности в формате определенных педагогических условий, разработанной Сергеевой Л.Б. (Сергеева, 2011) [34] на основе определения критериев развития информационно-управленческой компетентности руководителей структурных подразделений вуза. Для разработки критериального аппарата необходимо точно определить смысл каждого критерия и добиться его однозначного понимания. Мы же, ссылаясь на работу Л.Б. Сергеевой, солидарны с тем, что критерий – это качество, свойство изучаемого объекта, которое дает возможность судить о его состоянии, уровне функционирования и формирования. Автор в своей работе выделяет компоненты и определяющие их критерии. На этой основе в целях реализации модели развития информационно-управленческих компетенций будущих руководителей структурного подразделения вуза мы определили критерии, представленные в таблице 1.

Таблица 1 – Критерии программы опытно-экспериментальной работы

Критерий – информационная грамотность	
Показатели	Формы и диагностические методы
Наличие умений по созданию и использованию информационной среды; оптимизация информации для принятия управленческих решений	<ul style="list-style-type: none"> Анализ данных путем облачной программы PowerBI
Критерий – готовность к инновации	
Знание образовательных инноваций; содержания, методы, формы и средства внутри вузовского контроля качества	<ul style="list-style-type: none"> Анализ данных путем облачной программы PowerBI Опросные методы и тест готовности к саморазвитию В. Павлова

Критерий – профессионально-управленческие умения	
Полнота и прочность овладения профессионально-управленческими умениями	<ul style="list-style-type: none"> Профессиональный индивидуальный тест (Приложение А)
Критерий – организационная грамотность	
Умение решать управленческие задачи; наличие навыков организатора	<ul style="list-style-type: none"> Анализ данных путем облачной программы PowerBI
Критерий – профессионально-личностные качества	
Профессионально-педагогические знания и умения; коммуникативные знания и умения; самоменеджмент	<ul style="list-style-type: none"> Анализ данных путем облачной программы PowerBI Анализ журнала отзывов и предложений

Отметим, что в таблице 1 изложена методика диагностики наличного уровня информационно-управленческой компетентности с расчетом на выявление конкретных недостатков пропусков в позиции личности для более эффективного развития информационно-управленческой компетентности руководителей структурных подразделений вуза.

Логика исследования заключалась в организации мероприятий, представляющей со-

бой модель с целью воздействия на руководителей среднего звена и проводимой в зависимости от конкретных задач в определенной последовательности. На первоначальной стадии было определено существующее текущее состояние; на второй стадии апробировалась модель и проверялась гипотеза; на заключительной стадии был проведен анализ результатов эксперимента. Структура исследования представлена в таблице 2.

Таблица 2 – Структура исследования

Стадия	Задачи исследования	Содержание и методы	Ожидаемые результаты
1	2	3	4
Первая стадия	<ul style="list-style-type: none"> Обобщить работу руководителей структурных подразделений, провести анализ процесса работы с данной группой в повседневной деятельности вуза; разработать систему оценки совершенствования ИУК менеджеров структурных подразделений вуза; выявить начальный уровень развития ИУК; разработать методику развития ИУК менеджеров структурных подразделений вуза 	Разработка экспериментальной документации: <ul style="list-style-type: none"> анализ соответствующей литературы и научных исследований по данной теме; критическое осмысление материалов по работе с кадрами и кадровым потенциалом в высших учебных заведениях; опрос, тестирование, интервьюирование экспертов, анализ документов и др. 	<ul style="list-style-type: none"> Характеристика уровня понимания с ЗУН в области информационно-управленческой компетентности; диагностика потребности у руководителей структурных подразделений вуза знаниях информационно-управленческих компетенции; система оценки и развития ИУК менеджеров структурных подразделений вуза
Вторая стадия	<ul style="list-style-type: none"> Внедрить модель развития ИУК в предложенных педагогических условиях; обобщить и при необходимости скорректировать методический компонент модели; протестировать на основе разработанных критериев уровень развития ИУК менеджеров структурных подразделений вуза 	<ul style="list-style-type: none"> Проведение анкетирования, экспертного интервью, самооценка, тестирование; педагогический эксперимент; анализ статистических данных 	<ul style="list-style-type: none"> Качественные и количественные показатели уровня развития информационно-управленческой компетентности менеджеров структурных подразделений вуза; данные для корректировки модели по развитию ИУК менеджеров структурных подразделений.

Стадия	Задачи исследования	Содержание и методы	Ожидаемые результаты
1	2	3	4
Третья стадия	<ul style="list-style-type: none"> - Провести анализ итогов реализации модели развития ИУК в педагогический процесс; оценить эффективность влияния комплекса педагогических условий на ИУК; - обобщить результаты исследования, скорректировать методическое обеспечение; - задать основные параметры для дальнейших перспектив в исследовании менеджмента вуза 	<ul style="list-style-type: none"> - Анализ и подведение итогов исследования; обработка цифровых данных опытно-экспериментальной работы; - методы наглядного представления, презентация. 	<ul style="list-style-type: none"> - Показатели опытно-экспериментальной работы, эффективности модели развития ИУК менеджеров структурных подразделений вуза; - сформировать методический компонент процесса развития ИУК менеджеров структурных подразделений вуза в контексте результатов исследования.

Первая стадия исследования проходила в 2019 году и заключалась в сборе методологической литературы для организации опытно-экспериментальной работы. Разрабатывались технические условия для проведения эксперимента, формирования контрольной и экспериментальной групп, в состав которых входили заведующие кафедрами, деканы, руководители департаментов и управлений вуза.

Вторая стадия проходила в 2020 году, на которой апробировалась разработанная модель развития ИУК менеджеров структурных подразделений вуза, дифференцировались условия опытно-экспериментальной работы. Дифференцировались различные проекты повышения квалификации руководителей по сферам управленческой деятельности; разрабатывались и продуцировались профессионально-личностные качества менеджеров; в полном объеме применялись информационно-коммуникативные технологии в управленческой деятельности менеджера в системе образования.

Главной задачей второй стадии являлся сбор и обработка данных для корректировки процесса формирования и развития ИУК менеджеров структурных подразделений, и дальнейшего повышения уровня высшего образования.

Особенностью организации опытно-экспериментальной работы было использование методических программ для руководителей структурных подразделений для повышения уровня управленческой культуры, исходя из первоначальной диагностики.

В процессе второй стадии была проверена эффективность реализации первого условия – вариативные программы повышения квалификации руководителей по направлениям информа-

ционно-управленческой деятельности, созданным по модульному принципу. Образовательные модули создавались на специализированной основе, позволявшей слушателям в достаточно завершённом варианте овладеть способами решения проблем управления, на стыке психологии, педагогики, социологии, с одновременным решением отдельных вопросов управления на уровне научного исследования.

В результате реализации модели реализовывалась рабочая программа по дисциплине «Менеджмент в образовании», включающей в себя:

- Модуль 1. Современные тенденции и перспективы развития высшего образования;
- Модуль 2. Современные педагогические технологии;
- Модуль 3. Действия руководителя подразделения в вузе.

При этом работа по данному направлению выступала одновременно и как развивающий процесс, и как результат развития управленческой компетентности.

Так, реализация программы повышения квалификации руководителей по направлениям профессионально-управленческой деятельности осуществлялась при участии Института повышения квалификации и дополнительного образования КазНУ им. аль-Фараби.

Третья стадия заключалась в систематизация и анализе полученных результатов опытно-экспериментальной работы. Главной задачей являлись обобщение итогов исследования, оценка эффективности модели развития ИУК менеджеров структурных подразделений вуза, разработка методического обеспечения модели развития ИУК менеджеров структурных подразделений вуза.

Обобщение итогов исследования проходило с помощью методов математической статистики с использованием программ «Excel» и путем облачной программы PowerBI.

В результате полученных данных было выявлено следующее: все менеджеры структурного подразделения вуза выделили социальное, интеллектуальное и профессиональное направления, что свидетельствует о мультинаправленности лич-

ности руководителя в профессионально-управленческой деятельности. Следовательно, основными векторами в деятельности менеджеров структурных подразделений являются коммуникативная (56 %) и организационная (62 %) направленности, важность указанных позиций зависит от профессионально-управленческой деятельности в целом.

По итогам исследования диагностировались пять критериев и уровни ИУК (см. таблицу 3).

Таблица 3 – Диагностика критериев и уровней развития ИУК

Критерии	Группа	Количество	Уровень					
			Низкий %		Средний %		Высокий %	
			До	После	До	После	До	После
Информационная грамотность	ЭГ	16	55,6	24,6	20,9	31,6	12,8	21,5
	КГ	27	53,8	51,4	19,7	21,4	11,6	12,9
Готовность к инновации	ЭГ	16	28,3	28,1	29,3	33,8	40,6	53,7
	КГ	27	39,3	38,4	27,1	29,6	38,2	38,9
Профессионально-управленческие умения	ЭГ	16	44,8	32,8	39,9	42,8	17,9	26,7
	КГ	27	45,3	43,6	23,8	24,6	22,9	23,3
Организационная грамотность	ЭГ	16	52,4	25,3	38,7	49,8	15,2	34,2
	КГ	27	55	52,8	37,2	38,2	17,8	20,8
Профессионально-личностные качества	ЭГ	16	30,3	26,1	32,5	35,7	37,2	38,9
	КГ	27	24,2	21,7	36,1	35,3	37,5	38,1

Диагностика уровней производилась дважды: до и после применения разработанной Л.Б. Сергеевой модели и комплекса педагогических условий.

Развитие информационной грамотности в контрольной группе показало прирост низкого уровня до 51,4 %, тогда как в ЭГ этот показатель значительно снизился (до 24,6 %). В то же время наблюдается рост высокого уровня в экспериментальной группе до 21,5%, а в контрольной группе небольшой рост до 12,9%. Выявленные цифры демонстрируют эффективность модели и комплекса педагогических условий, о чем свидетельствует динамика уровней развития информационной грамотности (рисунок 1).

Соответствующим методом было проведено исследование по четырем критериям: готовность к инновациям, профессионально-управленческие умения, организационная грамотность, профессионально-личностные качества. Результаты исследования показаны на рисунках 2 и 3.

Результаты исследования подтверждают логику параллельного эксперимента с разными результатами в группах: в контрольной сохраняется низкий уровень развития критериев, в то время как в экспериментальной группе наблюдался рост среднего и высокого уровней.

В рамках опытно-экспериментальной работы – комплексное использование информационно-технологических ресурсов в процессе информационно-управленческой деятельности руководителя – специальное внимание было уделено включению руководителей структурных подразделений в работу Центра ситуационного управления КазНУ имени аль-Фараби, что способствовало не только развитию информационной грамотности, но и готовности к инновационной деятельности в информационной среде вуза. Ситуационный центр оснащен современными средствами коммуникации, интерактивного сбора и анализа информации для контроля и мониторинга текущей деятельности, оперативного принятия решений.

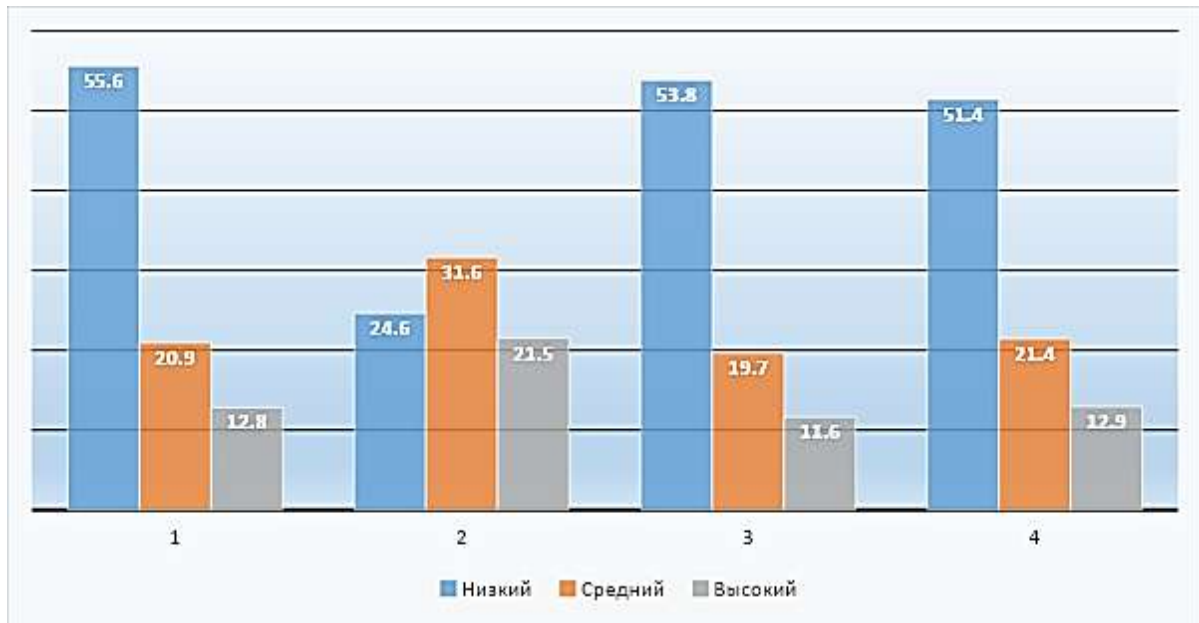

Рисунок 1 – Динамика уровней развития информационной грамотности в контрольной и экспериментальной группах

Рисунок 2 – Динамика развития критериев в экспериментальной группе (первая стадия)

Рисунок 3 – Динамика развития критериев в экспериментальной группе (третья стадия)

Центр будет обеспечивать интегральное управление учебным процессом, научно-исследовательской, социальной, хозяйственной и административно-управленческой деятельностью. Информационная платформа ЦСУ объединяет сеть таких электронных систем как: «Science», «Univer», видеонаблюдения, учета рабочего времени, а также программное обеспечение «1С».

При реализации всех педагогических условий развития информационно-управленческой

компетенции руководителей структурных подразделений вуза внимание уделялось разнообразию форм активизации деятельности руководителей, акцентуации их деятельности как организаторов, участников и активаторов научных мероприятий.

При анализе таких критериев, как организационная грамотность, учитывались показатели, взятые с информационно-аналитической системы КазНУ им. аль-Фараби на платформе PowerBI, которые мы отобразили на рисунке 4.

Дата составления отчета		*данные предоставлены за предыдущую неделю		 Контактные данные информационно-аналитического центра: Казанов, Ольга (Олеся) Ибрагимовна (Фамилия, имя) тел +7 705 600 3104) Рязанов, Русланович (Фамилия, Имя) тел +7 705 759 8877)				
28 мая 2019								
<h2>Цифры дня</h2>								
Контингент				Задолженность по обучению и проживанию			Экстренные ситуации	
Бакалавры	Магистранты	Докторанты	Иностранцы студента	Бакалавры за обучение, млн...	Магистранты за обучение...	Докторанты за обучение...	По пожарной безопасности	По санитарно-гигиеническому обесп...
19277	3054	874	902	53.81	4.20	2.34	6	60
Мониторинг образовательного процесса				Бакалавры за проживание	Магистранты за проживание...	Докторанты за проживание...	По хэберосбезопасности	Экзиков поступило
				3.56	0.32	0.16	35	7889
Научный персонал обучающийся		Проценты занятий за неделю		Всего ППС				
105		120924						
Научный научно-педагогический персонал		После уроков проводимых зан...	Количество срывов занятий	Всего ППС		Всего публикаций		Изданы пособия и моно...
503		58	68	1816		6342		1273

Рисунок 4 – Внешний вид информационной панели с цифровыми данными

Среди показателей критерия «профессионально-личностные качества» мы отметили важность самоменеджмента руководителя структурного подразделения вуза.

В результате наших теоретических обобщений мы пришли к выводу, что руководители структурного подразделения вуза – это определенная профессиональная группа сотрудников, исполняющая менеджерские функции, детерминированные общей системой высшего образования с учетом специфики возглавляемого им подразделения. В связи с этим, можно сказать, что информационно-управленческая компетентность является их основной профессиональной компетентностью и требует определенной методической составляющей для её развития. Таким образом, в результате статистической и количественной математической обработки данных опытно-экспериментальной работы для достижения высокого уровня развития информационно-управленческой компетентности руководителей структурного подразделения вуза нами разработаны методические рекомендации по развитию информационно-управленческой компетентности руководителей структурного подразделения современного вуза.

Можно сказать, что в контексте менеджмента вуза акцент должен быть сделан на системных и перманентных изменениях компетенций руководителей всех подразделений, что приводит к синергетическому эффекту. Развитие профессиональной компетентности любого сотрудника осуществляется по принципу постепенного перехода количественных изменений в качественное содержание и перехода на новый уровень. В нашем случае развитие информационно-управленческой компетентности будущих руководителей структурного подразделения вуза – это процесс трансформации качественного содержания личных и профессиональных характеристик, определяющих эффективность менеджмента образовательного учреждения. Трансформация компетентности – это постепенный процесс накопления и улучшения качественных характеристик в соответствии с новыми выдвигаемыми требованиями организации.

Далее – по нарастающей – овладение приёмами выполнения файловых операций, организации информационной среды как файловой системы, владение основными приёмами ввода-вывода информации.

Так начальным уровнем развития информационно-управленческой компетентности буду-

щих руководителей структурного подразделения вуза является владение пользовательскими навыками офисных технологий в формате функций менеджера и (печать и форматирование текстовых документов, сканирование, работа в Microsoft Office, в интернете, с электронной почтой, работа с таблицами, построение графиков и диаграмм, создавать Excel таблицы, формировать данные и делать с помощью программ элементарные расчеты, уметь создавать презентации). В дальнейшем, совершенствование техник и приёмов выполнения операций, полное владение пакетом MS Office, работы с текстовыми и графическими редакторами и т. д.

Согласно всему этому, и обобщая результаты теоретико-экспериментального исследования, мы предлагаем разработанные нами методические рекомендации по развитию информационно-управленческой компетентности будущих руководителей структурного подразделения вуза:

1. Уделить особое внимание выработке ценностного подхода менеджеров структурного подразделения к применению информационно-коммуникационных технологий в управленческой деятельности. Ценностный подход обусловлен не только профессиональной необходимостью, но и общим требованием повседневной жизни современного человека.

2. Акцентировать внимание на управленческо-информационных и программно-технических знаниях, что входит в необходимые навыки менеджеров структурного подразделения вуза.

3. В качестве критериев развития информационно-управленческой компетентности менеджеров структурного подразделения вуза выступают: мобильность и гибкость, обусловленные вариативностью учебного процесса. Их нужно придерживаться как при организации подготовки на местах, так и в условиях вузовского обучения.

4. Обязательная реализация на принцип актуализации результатов обучения, означающая своевременное и безотлагательное применение менеджером структурного подразделения вузов приобретенных новых профессиональных компетенций в своей деятельности.

5. Строгое следование принципу адресности, подразумевающая адресную методическую поддержку менеджеров структурного подразделения вуза, что позволяет учитывать интересы и потребности конкретных профессиональных групп и конкретных работников.

6. Развитие информационно-управленческой компетентности руководителей структурного подразделения вуза может осуществляться через повышение квалификации.

7. Так как управленческая компетентность руководителя связана с организационным менеджментом, то необходимо внедрение современных методов менеджмента с целью повышения результативности работы по развитию информационно-управленческой компетентности будущих руководителей структурного подразделения вуза.

8. Обеспечить расширение представлений будущих руководителей структурного подразделения вуза об электронных ресурсах оптимизации управления и владение ими интерфейсом операционной системы управления структурными подразделениями.

9. Применение информационно-коммуникативных технологий необходимо сочетать со следующими управленческими умениями, навыками и способностями: принимать эффективные решения; ставить задачи и план их выполнения; уметь управлять подчиненными: мотивировать сотрудников к эффективной работе; уметь коммуницировать внутри вуза, а также со стейкхолдерами: вести переговоры, модерировать во время презентаций, встреч; взаимодействовать с различными структурами компании; поддерживать ориентацию на достижение желаемого результата с оптимальными ресурсными затратами.

10. Содействовать формированию информационного пространства высшего учебного заведения (с учетом примера КазНУ им. аль-Фараби).

В целях развития информационно-управленческой компетентности руководителей структурного подразделения вуза в условиях *их подготовки* на местах необходимо:

1. Соблюдать принцип взаимосвязи теории и практики, связи видов обучения (лекции, семинары, лабораторно-практические занятия). Акцентировать внимание на кейс-стади, моделирующих ситуациях.

2. Придерживаться принципа интерактивного диалога менеджера структурного подразделения вуза с компьютерной программой, техническими и информационными ресурсами во время подготовки, выполнения заданий, демонстрации и самостоятельной работы с обучающей программой.

3. Мотивация к развитию ИУК должна основываться на индивидуальном желании и тяги к знаниям, приобщении к общим и профессио-

нальным знаниям, сохранении и применении в личной практике.

4. Содержание учебного материала должно включать предоставление возможности делать логические выводы, применять полученную информацию к собственной практике, использовать опыт профессиональной деятельности при решении и выполнении упражнений.

Менеджер структурного подразделения – это активный субъект, познающий и преобразующий социальную среду, умеющий ставить цели и идти к ним. В акте целеполагания большую роль играет среда, мотивирующая и дающая направление развития собственных ресурсов, и таким образом меняющаяся сама. В данном случае, речь идет о вузе,двигающемся вперед и мотивирующим своих сотрудников саморазвиваться и развивать свой вуз.

Заключение и выводы

В отечественном менеджменте образования наблюдаются пробелы в развитии ИУК менеджеров структурного подразделения вуза, научно-методическом обеспечении по реализации данного педагогического процесса.

Информационно-управленческая компетентность – многокомпонентное качество личности, характеризующееся определенным уровнем теоретических знаний и практических умений и навыков, необходимых в управленческой деятельности современного вуза.

В процессе опытно-экспериментальной работы были достигнуты поставленные цели и сделаны соответствующие выводы.

На первой стадии эксперимента был проведен анализ критериев информационно-управленческой компетентности, а также разработаны модули, трансформирующие ИУК в виде повышения квалификации. Были определены пять критериев: информационная грамотность и готовность к инновации, профессионально-управленческие умения и организационная компетентность, профессионально-личностные качества. В результате были выявлены уровни протяженности ИУК: низкий, средний, высокий.

Исследование основывалось на принципах объективности, целостности и эффективности. Развитие информационно-управленческой компетентности менеджеров структурного подразделения вуза осуществлялось согласно разработанной модели.

Предложенные определенные педагогические условия эффективности развития информа-

ционно-управленческой компетентности менеджеров структурного подразделения вуза создают соответствующий формат реализации данной модели на всех этапах подготовки.

В результате исследования были предложены и успешно применены: модули программ по развитию ИУК менеджеров структурного подразделения вуза, методические рекомендации по развитию ИУК и комплекс педагогических условий для ее успешной реализации; экспертно-диагностический инструментарий по выявлению динамики информационно-управленческой компетентности менеджеров структурного подразделения вуза.

В ходе проведения эксперимента полученные результаты показали, что модель развития ИУК менеджеров структурного подразделения

вуза эффективна, предложенные педагогические условия являются достаточными и необходимыми.

В ходе опытно-экспериментальной работы было обосновано, что развитие ИУК менеджеров структурных подразделений университета влияет на эффективное управление образовательной организацией, так как успешная реализация информационных, организационных и управленческих функций детерминирована высоким уровнем профессионализма, стремлением к саморазвитию, постоянному появлению новых форм и способов удовлетворения информационных потребностей субъектов, навыками самоорганизации, гибкостью в отношении вновь появившихся требований и изменений.

Литература

- 1 Гендина Н.И. Формирование информационной культуры личности в библиотеках и образовательных учреждениях: учебно-методическое пособие / Н.И. Гендина, Н.И. Колкова, И.Л. Скипор и др. – М., 2002. – 337 с.
- 2 Зимняя И.А. Ключевые компетенции – новая парадигма результата образования // Высшее образование сегодня. – 2003. – №5. – С. 34–42.
- 3 Виноградова Т.С. Информационная компетентность: проблемы интерпретации // Человек и образование. – 2012. – № 2. – С. 92–98.
- 4 Каракозов С.Д. Информационная культура в контексте общей теории культуры личности // Педагогическая информатика. – 2000. – № 2. – С. 41–54.
- 5 Хесус Лау. Руководство по информационной грамотности для образования на протяжении всей жизни : пер. с англ. – М.: МОУ ВПП ЮНЕСКО «Информация для всех», [2007]. – 45 с. [Электронный ресурс]. – URL: <http://www.ifap.ru/library/book101.pdf>
- 6 Тришина С.В. Информационная компетентность как педагогическая категория [Электронный ресурс] // Эйдос: интернет-журнал. – 2005. – 10 сентября. – Режим доступа: <http://www.eidos.ru/journal/2005/0910-11.htm>.
- 7 Лиз Харт SCOUNL. The Seven Pillars of Higher Education. London: SCOUNL, 2001.
- 8 Хуторской А.В. Ключевые компетенции и образовательные стандарты [Электронный ресурс] // Отделение философии образования и теоретической педагогики РАО, Центр «Эйдос», 23.04.02 г. – Режим доступа: <http://www.eidos.ru/news/compet.htm>.
- 9 Ахаян А.А. Повышение информационной компетентности выпускников педагогической магистратуры // Письма в Эмиссия. Оффлайн (TheEmissia.OfflineLetters): электронный научный журнал. – 2006. No 12 (декабрь) ART 1115. – СПб., URL: <http://www.emissia.org/offline/2006/1115.htm>.
- 10 Беспалов П.В. Акмеологическая концепция развития информационно-технологической компетентности государственных служащих: дис. ... д-ра пед. наук: 19.00.13. – М., 2006.
- 11 Ганаева Е.А. Региональная модель повышения квалификации руководителя образовательной организации // Западно-Сибирский педагогический вестник. – 2014. – № 2. – С. 239–248.
- 12 Гершунский Б.С. Философия образования для XXI века (в поисках практико-ориентированных образовательных концепций). – М.: Совершенство, 1998. – 608 с.
- 13 Гоферберг А.В. Формирование информационной компетентности студентов вуза с помощью информационных технологий. – URL: http://www.rusnauka.com/SND/Pedagogica/2_goferberg%20a.v..doc.htm.
- 14 Завьялов А.Н. Формирование информационной компетентности студентов в области компьютерных технологий (на примере среднего профессионального образования): дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01. – Тюмень, 2005. – 129 с.
- 15 Зайцева О.Б. Формирование информационной компетентности будущих учителей средствами инновационных технологий: автореф. дис. ... канд. пед. наук. – Брянск, 2002. – 19 с. – С. 14.
- 16 Карпеченко А.С. Информационная компетентность как базовая составляющая профессиональной компетентности // Наука и образование: научное издание МГТУ им. Н.Э. Баумана. – 2011. – №11. – С. 77.
- 17 Кизик О.А. К вопросу о становлении информационной компетентности как составляющей профессиональной компетентности выпускника профессионального лица // Университеты в образовательном пространстве региона: опыт, традиции и инновации: материалы научно-методической конференции. – Петрозаводск, 2003. – Часть 1.

- 18 Шадриков В.Д. Базовые компетенции педагогической деятельности // Сибирский учитель. – 2007. – № 6. – С. 5–15.
- 19 Абитаева Р. Ш. Развитие управленческой компетентности руководителей организаций образования в системе повышения квалификации: автореф. дис. ... канд. пед. наук. – Караганда 2010. – 19 с.
- 20 Г.М. Мутанов, А.К. Томилин, Ю.Е. Кукина и др. Управление качеством в высшем учебном заведении /– Усть-Каменогорск: ВКГУ, 2011. – 116 с.
- 21 Абитаева Р. Ш. Компетентностный подход в процессе подготовки руководителей школ // Профессионал Казахстана. -2009. -№4. - С.52-55.
- 22 Байсбаев Е.А. Современные подходы к формированию ключевых компетентностей //опросы педагогики.-2011.-;2.-С.75-77
- 23 Байхонова С. З. Управление качеством образования на основе компетентностного подхода // Менеджмент в образовании. - 2010. - №4. - С. 260-265.
- 24 Даулеталиева Р. Компетенция как мера образовательного успеха личности // Профессионал Казахстана. - 2009. - №8. - С. 5-6.
- 25 Жумагалиева Д.Ш. Повышение уровня профессиональной компетентности / Д.Ш. Жумагалиева // Справочник руководителя образовательного учреждения- 2014.- №8 (92).- С 78.
- 26 Жунибаев С. Н. Обновление содержания обучения на основе компетентностного подхода // Профессионал Казахстана. - 2011. - №5.- С. 16-17.
- 27 Ихсанова Л.Ф. Педагогтардың жұмыс орындағы ақпараттық біліктілігін қалыптастыру // Білім беру мекемесі басшыларының анықтамалығы.-2011.-№4.-С.6-12
- 28 Ихсанова Л.Ф. Формирование информационной компетентности участников образовательного процесса // Справочник руководителя образовательного учреждения.-2011.-№4.-С.51-57.
- 29 Каражигитова Т. А. Компетентностный подход к работе учителя в личносно-развивающем обучении // Менеджмент в образовании. - 2008. - №3. - С. 12-16.
- 30 Касимова К. Оқыту процесіне құзырлылық көзқарасын енгізу мәселесі - К вопросу о внедрении компетентностного подхода в процессе обучения / К. Касимова // 12 жылдық білім беру - 12-летнее образование.- 2014.- №2.- Б.58.
- 31 Цой Н.В. Формирование информационно-коммуникационной компетентности педагога / Н.В. Цой // Справочник руководителя образовательного учреждения.- Алматы, 2014.- №4.- С.72
- 32 Шоканова Л. Ш. От компетентностного управления к новым образовательным результатам // Творческая педагогика. - 2010. - №2. - С. 28-33.
- 33 Шулакаева К. А. Инновационная модель обучения – как инструмент реализации компетентного образования // Профессионал Казахстана. - 2009. - №4. - С. 63-64.
- 34 Сергеева Л.Б. Развитие управленческой культуры руководителей структурных подразделений вуза. автореферат дис. ... кандидата педагогических наук: Юж.-Ур. гос. ун-т, Челябинск, 2011

References

- Abitaeva R. Sh. (2010) Razvitie upravlencheskoj kompetentnosti rukovoditelej organizacij obrazovaniya v sisteme povysheniya kvalifikacii: avtoref. dis. ... kand. ped. nauk. [Development of managerial competence of heads of educational organizations in the system of advanced training]. Karaganda, P.19 (In Russian)
- Abitaeva R. Sh. (2009) Kompetentnostnyj podhod v processe podgotovki rukovoditelej shkol [Competence-based approach in the process of training school leaders]. Professional Kazakhstan. №4. pp.52-55. (In Russian)
- Ahajan A.A. (2006) Povyshenie informacionnoj kompetentnosti vypusnikov pedagogicheskoy magistratury. Pis'ma v Jemissija. Offlajn (TheEmissia.OfflineLetters): jelektronnyj nauchnyj zhurnal. [Increasing the information competence of graduates of the pedagogical magistracy]. No 12 (dekabr') ART 1115. SPb.,URL: <http://www.emissia.org/offline/2006/1115.htm>. (In Russian)
- Bajhonova S. Z. (2010) Upravlenie kachestvom obrazovaniya na osnove kompetentnostnogo podhoda [Quality management of education based on a competency-based approach] Menedzhment v obrazovanii. №4. pp. 260-265. (In Russian)
- Bajsbaev E.A. (2011) Sovremennye podhody k formirovaniyu kljuchevyh kompetentnostej [Modern approaches to the formation of key competencies] Voprosy pedagogiki.2. pp.75-77 (In Russian)
- Bespalov P.V. (2006) Akmeologicheskaja koncepcija razvitiya informacionno-tehnologicheskoy kompetentnosti gosudarstvennyh sluzhashhih: dis. ... dra ped. nauk: 19.00.13. [Acmeological concept of development of information technology competence of civil servants], M. (In Russian)
- Coj, N.V. (2014) Formirovanie informacionno-kommunikacionnoj kompetentnosti pedagoga [Formation of information and communication competence of a teacher]/ N.V. Coj // Spravochnik rukovoditelja obrazovatel'nogo uchrezhdenija.- Алматы, №4. 72 p. (In Russian)
- Dauletaliyeva R. (2009) Kompetencija kak mera obrazovatel'nogo uspeha lichnosti // Professional Kazahstana. [Competence as a measure of an individual's educational success] №8. p. 5-6 (In Russian)
- G.M. Mutanov, A.K. Tomilin, Ju.E. Kukina r (2011) Upravlenie kachestvom v vysshem uchebnom zavedenii[Quality management in higher education] /. – Ust'-Kamenogorsk: VKGTU. 116 p. (In Russian)

Ganaeva E.A. (2014) Regional'naja model' povyshenija kvalifikacii rukovoditelja obrazovatel'noj organizacii. [Regional model of advanced training for the head of an educational organization] Zapadno-Sibirskij pedagogicheskij vestnik. № 2. pp. 239–248. (In Russian)

Gendina N.I. (2002) Formirovanie informacionnoj kul'tury lichnosti v bibliotekah i obrazovatel'nyh uchrezhdenijah: uchebno-metodicheskoe posobie [Formation of personal information culture in libraries and educational institutions: teaching aid] N.I. Gendina, N.I. Kolkova, I.L. Skipor i dr. M, p 337. (In Russian)

Gershunskij B.S. (1998) Filosofija obrazovanija dlja XXI veka (v poiskah praktiko-orientirovannyh obrazovatel'nyh koncepcij) [Philosophy of education for the XXI century (in search of practice-oriented educational concepts)]. M. Sovershenstvo, 608 p. (In Russian)

Goferberg A.V. (2006) Formirovanie informacionnoj kompetentnosti studentov vuza s pomoshh'ju informacionnyh tehnologij [Formation of information competence of university students using information technology] – URL: http://www.rusnauka.com/SND/Pedagogica/2_goferberg%20a.v..doc.htm (In Russian)

Gosudarstvennaja programma razvitija obrazovanija Respubliki Kazahstan na 2020 – 2025 gody [State program of education development of the Republic of Kazakhstan for 2020-2025] (In Russian)

Hesus Lau. (2007) Rukovodstvo po informacionnoj gramotnosti dlja obrazovanija na protjazhenii vsej zhizni : per. s angl. [Information Literacy Guide for Lifelong Learning] – M.: MOO VPP JuNESKO «Informacija dlja vseh», –p. 45 . [Elektronnyj resurs]. – URL: <http://www.ifap.ru/library/book101.pdf> (In Russian)

Hutorskoj A.V. (2002) Kljuchevyje kompetencii i obrazovatel'nye standarty [Elektronnyj resurs] [Key competencies and educational standards] // Otdelenie filosofii obrazovanija i teoreticheskij pedagogiki RAO, Centr «Jejdos», 23.04.02 g. – Rezhim dostupa: <http://www.eidos.ru/news/compet.htm>. (In Russian)

Ihsanova L.F. (2011) Formirovanie informacionnoj kompetentnosti uchastnikov obrazovatel'nogo processa [Formation of information competence of participants of the educational process] Spravochnik rukovoditelja obrazovatel'nogouchrezhdenija. №4. pp.51-57. (In Russian)

Ihsanova L.F. (2011) Pedagogotardyn zhymys oryndary akparattyk biliktiligin kalypstasyru [Formation of information skills of teachers in the workplace] // Bilim beru mekemesi bashylarynyh anyktamalyry-№4. pp.6-12

Karakozov S.D. (2000) Informacionnaja kul'tura v kontekste obshhej teorii kul'tury lichnosti. Pedagogicheskaja informatika. [Information culture in the context of the general theory of personality culture] № 2. pp. 41–54. (In Russian)

Karazhigitova T. A. (2008) Kompetentnostnyj podhod k rabote uchitelja v lichnostno-razvivajushhem obuchenii [Competent approach to work as a teacher in personal-developmental training] Menedzhment v obrazovanii. – №3. pp. 12-16. (In Russian)

Karpechenko A.S (2011). Informacionnaja kompetentnost' kak bazovaja sostavljajushhaja professional'noj kompetentnost i [Information competence as a basic component of professional competence] // Nauka i obrazovanie: nauchnoe izdanie MG TU im. N.Je. Baamana. №11. 77p. (In Russian)

Kasimova, K. (2014) Oqytu procesine qzyrlylyk koxkarasyn engizu maselesi – K voprosu o vnedrenii kompetentnostnogo podhoda v processe obuchenija [On the issue of implementing a competency-based approach in the learning process] K. Kasimova. 12 zhyldyk bilim beru – 12-letnee obrazovanie. №2. 58 p. (In Russian)

Kizik O.A. (2003) K voprosu o stanovlenii informacionnoj kompetentnosti kak sostavljajushhej professional'noj kompetentnosti vypusknika professional'nogo liceja [On the formation of information competence as a component of the professional competence of a graduate of a vocational lyceum] Universitety v obrazovatel'nom prostranstve regiona: opyt, tradicii i innovacii: materialy nauchno-metodicheskij konferencii. Petrozavodsk, Chast' 1. (In Russian)

Liz Hart (2001.) SCONUL. The Seven Pillars of Higher Education. London: SCONUL,

Sergeeva L.B. (2011) Razvitie upravlencheskoj kul'tury rukovoditelej strukturnyh podrazdelenij vuza. avtoreferat dis. ... kandidata pedagogicheskij nauk: Juzh. [Development of the managerial culture of heads of structural divisions of the university]-Ur. gos. un-t, Cheljabinsk (In Russian)

Shadrikov V.D. (2007) Bazovye kompetencii pedagogicheskij dejatel'nosti [Basic competencies of pedagogical activity] // Sibirskij uchitel'. № 6. pp. 5–15 (In Russian)

Shokanova L. Sh. (2010) Ot kompetentnostnogo upravlenija k novym obrazovatel'nyh rezul'tatam [From Competence Management to New Educational Outcomes] // Tvorcheskaja pedagogika. №2. pp. 28-33 (In Russian)

Shulakaeva K. A. (2009) Innovacionnaja model' obuchenija – kak instrument realizacii kompetentnogo obrazovanija [An innovative teaching model – as a tool for the implementation of competent education] // Professional Kazahstana. №4. pp. 63-64 (In Russian)

Trishina S.V. (2005) Informacionnaja kompetentnost' kak pedagogicheskaja kategorija [Elektronnyj resurs] [Information competence as a pedagogical category] Jejdos: internet-zhurnal. 10 sentjabrja. Rezhim dostupa: <http://www.eidos.ru/journal/0910-11.htm>. (In Russian)

Vinogradova T.S. (2012.) Informacionnaja kompetentnost': problemy interpretacii. Chelovek i obrazovanie. [Information Competence: Problems of Interpretation] № 2. pp. 92–98. (In Russian)

Zajceva O.B. (2002) Formirovanie informacionnoj kompetentnosti budushhij uchitelej sredstvami innovacionnyh tehnologij: avtoref. dis. ... kand. ped. nauk. [Formation of information competence of future teachers by means of innovative technologies] Brjansk, pp19. 14 p. (In Russian)

Zakon Respubliki Kazahstan «Ob obrazovanii» ot 27 ijulja 2007 goda № 319-III. [Law of the Republic of Kazakhstan “On Education”] (In Russian)

Zav'jalov A.N. (2005) Formirovanie informacionnoj kompetentnosti studentov v oblasti komp'yuternyh tehnologij (na primere srednego professional'nogo obrazovanija): dis. ... kand. ped. nauk: 13.00.01. [Formation of information competence of students in the field of computer technology (on the example of secondary vocational education)] Tjumen' 129 p. (In Russian)

Zhumagalieva, D.Sh. (2014) Povyshenie urovnja professional'noj kompetentnosti [Increasing the level of professional competence] D.Sh. Zhumagalieva. Spravochnik rukovoditelja obrazovatel'nogo uchrezhdenija №8 (92) 78 p. (In Russian)

Zhunisbaev S. N. (2011) Obnovlenie sodержanija obuchenija na osnove kompetentnostnogo podhoda [Updating training content based on a competency-based approach]. Professional Kazahstana. №5. pp. 16-17 (In Russian)

Zimnjaja I.A. (2003) Ključevye kompetencii – novaja paradigma rezul'tata obrazovanija. Vysšee obrazovanie segodnja. [Key competencies – a new paradigm of educational outcomes] №5. pp. 34–42. (In Russian)

7-бөлім
ИНКЛЮЗИВТІ БІЛІМ БЕРУ

Section 7
INCLUSIVE EDUCATION

Раздел 7
ИНКЛЮЗИВНОЕ ОБРАЗОВАНИЕ

A.K. Krykbayeva* , **L.B. Rakhimzhanova**

Al-Farabi Kazakh National university, Kazakhstan, Almaty

*e-mail: kr_asel@mail.ru

DEVELOPMENT OF SUPPORT SOFTWARE FOR INCLUSIVE ONLINE EDUCATION

Situation with coronavirus has demonstrated that online education is a compulsory measure in arrangement of education for children with disabilities. Learners with disabilities cannot capture educational programs without use of dedicated (adapted) educational programs and methods of teaching and upbringing and also their software support. This article covers issues of arrangement of an educational process for learners with mental retardation with the use of online educational technologies and also describes experience of creation of 'InclusiveEdu – Information Science 7' software within principal educational school program. It offers maximum available and efficient educational space arrangement of which takes into account individual characteristics of learners and this educational space can involve all the participants in educational relations: learners, their parents (legal representatives), teachers, special community helpers. It has been found that mentally-retarded children prefer to watch and listen to information instead of reading. That is why the developed software product offers an opportunity to listen to important information. In order to test efficiency of the developed software, a pedagogical experiment was carried out in four schools of Almaty City in conditions of online education which produced positive results in favor of the offered teaching methodology.

Key words: online education, inclusive education, inclusive online education, software, disabilities, mental retardation, dedicated educational programs, special educational needs.

А.К. Қрыкбаева*, Л.Б. Рахимжанова

Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Қазақстан, Алматы қ.

*e-mail: kr_asel@mail.ru

Инклюзивті қашықтықтан білім беруде бағдарламалық қолдауды әзірлеу

Коронавирускa қатысты жағдай мүмкіндігі шектеулі балалардың білім алуын ұйымдастырудағы мәжбүрлі шара қашықтықтан оқыту болып табылатынын көрсетті. Мүмкіндігі шектеулі білім алушылардың арнайы (бейімделген) білім беру бағдарламалары мен оқыту және тәрбиелеу әдістерін, сондай-ақ оларды бағдарламалық қолдауды пайдаланбай білім беру бағдарламаларын меңгеруі мүмкін емес. Бұл мақалада қашықтықтан білім беру технологияларын қолдана отырып, психикалық дамуы тежелген оқушылардың білім беру процесін ұйымдастыру мәселелері қарастырылады, сонымен қатар мектептің негізгі білім беру бағдарламасы аясында «InclusiveEdu – информатика 7» бағдарламалық жасақтамасын құру тәжірибесі сипатталған. Барынша қолжетімді және тиімді білім беру кеңістігі ұсынылады, оны ұйымдастыру кезінде білім алушылардың жеке ерекшеліктері ескеріледі және осы білім беру кеңістігіне білім беру қатынастарының барлық қатысушылары: білім алушылар, олардың ата-аналары (заңды өкілдері), педагогтар, көмекші бейіннің мамандары қосыла алады. Психикалық дамуы тежелген балалар оқығаннан гөрі ақпаратты көбірек қарап, тыңдағысы келетіні анықталды, сондықтан әзірленген бағдарламалық өнімде маңызды ақпаратты тыңдауға мүмкіндік бар. Әзірленген бағдарламалық жасақтаманың тиімділігін тексеру үшін Алматы қаласының төрт мектебінде қашықтықтан оқыту жағдайында педагогикалық эксперимент жүргізілді, онда ұсынылған оқыту әдістемесінің пайдасына оң нәтижелер алынды.

Түйін сөздер: онлайн білім беру, инклюзивті білім беру, инклюзивті онлайн білім беру, бағдарламалық жасақтама, мүмкіндігі шектеулі, психикалық дамуы тежелген, арнайы білім беру бағдарламалары, ерекше білім беру қажеттіліктері.

А.К. Крыкбаева*, Л.Б. Рахимжанова

Казахский национальный университет им. аль-Фараби, Казахстан, г. Алматы

*e-mail: kr_asel@mail.ru

Разработка программной поддержки для инклюзивного дистанционного образования

Ситуация с коронавирусом показала, что вынужденной мерой в организации получения образования детьми с ограниченными возможностями здоровья является дистанционное обучение. Невозможно освоение образовательных программ обучающимися с ограниченными возможностями здоровья без использования специальных (адаптированных) образовательных программ и методов обучения и воспитания, а также их программной поддержки. В данной статье рассматриваются вопросы организации образовательного процесса обучающихся с задержкой психического развития с применением дистанционных образовательных технологий, а также описан опыт создания программного обеспечения «InclusiveEdu – информатика 7» в рамках основной образовательной программы школы. Предлагается максимально доступное и эффективное образовательное пространство, при организации которого учитываются индивидуальные особенности обучающихся, и в это образовательное пространство могут включаться все участники образовательных отношений: обучающиеся, их родители (законные представители), педагоги, специалисты помогающего профиля. Выявлено, что детям с задержкой психического развития хочется больше смотреть и слушать информацию, нежели читать, поэтому в разработанном программном продукте есть возможность прослушать важную информацию. Для проверки эффективности разработанного программного обеспечения был проведен педагогический эксперимент в четырех школах города Алматы в условиях дистанционного обучения, где были получены положительные результаты в пользу предложенной методики обучения.

Ключевые слова: онлайн-образование, инклюзивное образование, инклюзивное онлайн-образование, программное обеспечение, дети с ограниченными возможностями, задержка психического развития, специальные образовательные программы, особые образовательные потребности.

Introduction

Online education enables all the students, irrespective of their level of education and health status, to receive quality self-education and training throughout their lives. It provides for remote interaction between a teacher and pupils that represent all the elements inherent in the educational process (objectives, content, methods, organizational forms, training aids).

Therefore, opportunity for studies is provided to those who cannot or does not want to participate in classroom studies. These may include children with special educational needs who receive inclusive online education.

Contemporary concept of inclusive education provides for its interpretation as an educational process designed to overcome any restrictions in capture of knowledge which is significant for full adaptation in a modern society.

Therefore, any system of education and vocational training must meet challenges of justice and development which have crucial significance for life quality of all the people.

Available data in (Kuzmina, Chekaleva, & Chetverikov, 2014; Kyriaki Messiou, 2017; Shkuti-

na, Rymhanova, Mirza, & Karmanova, 2017) demonstrate that within inclusive education pupils are treated as self-sufficient persons irrespective of the scale of their achievements and abilities.

In his article Ismar Frango Silveira has demonstrated that everybody must be entitled to education with no discrimination. Thus, the United Nations Convention on the Rights of Persons with Disabilities recognizes it as a human right (this is especially relevant because according to estimates today 15% of the global population has some form of disability) (Ismar Frango Silveira, Regina Motz, Carlos Vaz De Carvalho, 2019).

Academic studies have proved efficiency of use of information technologies, in particular creation of software for inclusive education (Shestakevych, 2017; Kumar Mandula, Ramu Parupalli, Annie Joyce Vullamparthi, Murty, Magesh, & Sarat Chandra Babu Nelaturu, 2016; Luciana Borges, Mauricio Araujo, Cristiano Maciel, Eunice Nunes, 2016; Samsiah Bidin, Azidah Abu Ziden, 2013). With booming spread and availability of mobile cellular devices it also is becomes urgent to develop software support for inclusive education with their use (Angel Jaramillo-Alcázar, Carlos Guaita, Jorge L. Rosero, Sergio Luján-Mora, 2018; Angel Jaramillo-

Alcázar, Sergio Luján-Mora, Luis Salvador-Ullauri, 2018; Edilson Arenas, Tyde Richards, Avron Barr, 2013; Monther-Elaish, Norjihhan Abdul Ghani, Liyana Shuib, Ahmed Al-Haiqi, 2019).

Tetiana Shestakevych in her paper states that upgraded support for people with special needs' education will contribute to social integration of such population. Efforts to develop mathematical and software methods and tools imply creation of a scientific base of information technologies which pursues support of inclusive education. Model of inclusive education thoroughly covering all the stages of such process has been designed based on analysis of present-day support of inclusive education with information technologies. Model of information and technology support for inclusive education has been employed to determine functions of software for a system to support such program. On the basis of the developed models, method to verify education format was offered as an element of a program system of inclusive education support (Shestakevych, 2017).

This paper Kumar Mandula discusses the challenges faced by special educators in this regard and proposes an ICT based educational assessment framework for planning and executing individualized education for children with mild mental retardation. It explains various interfaces that can be provided through this framework to parents and special educators for assessing, planning, teaching and measuring child's progress (Kumar Mandula, Ramu Parupalli, Annie Joyce Vullamparthi, Murty, Magesh, Sarat Chandra Babu Nelaturu, 2016).

An educational assistive technology Luciana C. L. F. Borges was developed to support the child in the literacy process. It's intended, this way, to enable that HATS in educational context, as on the Computer Science and Engineering learning, can be developed in a participatory way and including educators on the design process, in order to facilitate the PwD learning in several knowledge areas (Luciana Borges, Mauricio Araujo, Cristiano Maciel, Eunice Nunes, 2016).

Research by Angel Jaramillo-Alcázar comes up with a mobile serious game that targets some basic principles of electrical circuits. Moreover, it covers accessibility features for students suffering from hearing or visual disabilities (Angel Jaramillo-Alcázar, Carlos Guaita, Jorge L. Rosero, Sergio Luján-Mora, 2018).

Jaramillo-Alcázar also offers to set out a compilation and analysis of different access guidelines that allow engineer mobile serious games for students suffering from cognitive disabilities. Moreover, he

gives a model to evaluate accessibility of serious games for people with cognitive disabilities. He also applies it in a case study. In the end, the author offers an evaluation tool for developers of mobile serious games which zeroes in on students with cognitive disabilities (Angel Jaramillo-Alcázar, Sergio Luján-Mora, Luis Salvador-Ullauri, 2018).

Edilson Arenas in his research indicates that boosted spread and availability of mobile cellular devices across developing countries has enabled development of a global platform for connected learning – a software and data infrastructure that will underlie a lot of systems we build to put into action the concept of equal access to educational services. In his article the author argues that a key challenge for deployment of that platform is development and introduction of an engineering standard specification rooted in breakthrough learning theories and principles (Edilson Arenas, Tyde Richards, Avron Barr, 2013).

In conditions of Kazakhstan's inclusive education, children with special educational needs have home schooling and study only a limited number of disciplines. Amid the pandemic, ORLEU National Center of Advanced Training developed video lessons covering the entire school syllabus from the first to the eleventh grade. There are also 'Online-Mektep-BilimLand' portal offers online lessons. Algorithm of actions is very simple and allows pupils to easily surf the website.

Therefore, it enables inclusion of children with special educational needs into the existing online educational environment of pupils who are free from health limitations.

Such developments have resulted in a concept that highlights normalization of development of pupils, with its focus to offer pupils with health limitations generally accepted learning standards.

Inclusive online education (IOE) must be implemented with the aid of specific Internet resources or other tools that provide for interactivity. Contraindication between a need to apply IOE opportunities and incomplete development of portals that employ required information technologies made the author choose the following objective.

Analyzing different scientific papers, we have drawn conclusion that it is necessary to carry out research of online inclusive education. Purpose of our study is to demonstrate requirements that have been taken into account for children with developmental delays within development of software educational environment and obtained results for pedagogical experiment which demonstrate efficiency of its employment in Kazakhstan.

Materials and methods

The notion of ‘mental retardation’ (‘mental retardation’) is used with respect to children with minimal organic or functional damage to the central nervous system and those who for a long time stay in conditions of social deprivation (in an unfavorable social environment). They are distinguished by immature emotional-volitional sphere and underdevelopment of cognitive activity. Insufficient expression of cognitive interests in children with mental retardation is combined with memory impairments, functional insufficiency of visual and auditory perception, and poor coordination of movements (Razrabotka rekomendatsiy po organizatsii obucheniya detey s osobymi obrazovatel’nyimi potrebnostyami po 8 kategoriyam v usloviyakh inklyuzivnogo obrazovaniya, 2016).

Children with mental retardation of constitutional origin have the following specific features:

- unstable attention;
- low cognitive activity and performance;
- prevalence of visual-effective, concrete-figurative thinking over abstract-logical one;
- insufficient verbal and semantic memory;
- increased exhaustion and satiety of active attention. Children are tireless in a game but they are

quickly bored with intellectual activities (Lebedinskaya, 2003).

It is recommended to develop their independence, self-regulation, play activities, responsibility.

Providing quality learning opportunities involves focus on four key areas, namely Process, Pupil, Personnel and Resources.

The process involves content and instructions and takes into account the following aspects: standard curriculum of the Republic of Kazakhstan for such child is broad and balanced.

Teachers adapt content of the standard curriculum (curricula) by drawing up a course schedule (‘course schedule’) so as to make topics relevant and functional for such pupils. In doing so, teachers set appropriate, achievable goals for their pupils ensuring that pupils can meet a level set for them.

Considering all these factors, the article covers some aspects of developed software (‘Software’) designed to teach children with special educational needs and allows it to be used in inclusive online education.

Software content (Figure 1) includes relevant and functional topics in accordance with the standard curriculum of the Republic of Kazakhstan in Information Science, grade 7.

Figure 1 – Content of Software ‘Inclusive Edu – Information Science, Grade 7’

With the use of the offered software teachers can employ various teaching strategies. For example, multisensory approaches, demonstration, project, video guided tours, direct learning, differentiated learning, one-to-one learning, peer learning, small group learning. And also teachers are provided with an opportunity to carry out joint learning.

In the course of teaching with the use of our software, a suitable pace for pupils is taken into account, it is not slowed down and at the same time does not allow to rush some pupils to meet the compiled course schedule ('course schedule') of the curriculum.

In the process of teaching children with mental retardation it was found that they would prefer to watch and listen to information rather than

to read. Therefore, given their wishes, the software enables to listen to important information, in Fig. 1 this can be seen in the form of a metaphor "Golden Bell". Such a metaphor is used because of predominance of concrete-figurative thinking over abstract-logical thinking in such children, and their unstable attention. When a pupil sees the Golden Bell, he/she understands that he/she has important information in front of him/her and he/she must listen to it carefully. Due to insufficiency of verbal-semantic memory, which features children with mental retardation of constitutional origin, indicated in (Shestakevych, 2017), the software has a video tab that explains theoretical and practical material for each topic in Information Science (Figure 2).

Figure 2 –Video explanation

Users of the offered software may have an immature motor sphere, which manifests itself in the form of impulsive movements, insufficient coordination of movements, presence of unnecessary movements, insufficient fine movements of fingers and hands, therefore, choice of objects is possible using a keyboard and not just a mouse. And also any transition action requires confirmation in the form of the question "Are you sure ...?"

From our own teaching experience, we have found out that children with mental retardation are different, some need a repeated explanation several times, while others need help in using the mouse and the keyboard.

Responsibility, independence, self-regulation should be developed in such children, therefore, thanks to the offered software, pupils can study lesson material at their own pace and repeat it a suf-

ficient number of times. A number of tasks for independent work is also offered, which allows self-control of the covered material.

During the learning process, pupils with mental retardation have revealed that they are often distracted, get tired and find it difficult to concentrate. Therefore, we believe that predominance of a game form of study and consolidation of material will kindle interest and bring pleasure from the game to children with emotional and volitional immaturity. For example, there is a puzzle game in the software, where a part of the puzzle is opened for pupils with the correct answer to an asked question.

Children with mental retardation experience learning difficulties as they make a large number of mistakes due to the state of increased fatigue. So that they do not have a feeling of inability, do not increase a painful attitude towards their failures, do not develop neurotic reactions, in the software, when completing a task, they can any time use a “Hint” button. By clicking it, the child sees an animated object in front of him/her, which is happy to help in solving the problem.

When controlling knowledge in software, all types of tests are used (Avdarsol, Rakhimzhanova, Bostanov, Sagimbaeva, & Khakimova, 2020), such as choose a correct answer, insert a missing word, put in a correct order, puzzle.

Results and Discussion

For an objective and evidence-based verification of a pedagogical hypothesis, a pedagogical experiment was carried out, which was held in two stages: ascertaining and teaching experiments.

Experimental training was carried out in four schools in Almaty City in conditions of online learning. Pupils were divided into experimental and control groups.

Purpose of the training experiment was to test efficiency of the developed software and offered methodology for teaching children with mental retardation in online inclusive education.

In order to verify reliability of experimental teaching, we have used method of comparing a level of capturing of educational material by pupils in control and experimental classes and a probabilistic method – a criterion. For this purpose, control tests were carried out, results of which were subject to a qualitative analysis. Each pupil was asked 10 questions in 3 variants.

Method – χ criterion is most often used in pedagogical research (Glass J., & Stanley J. 1976) to compare distribution of objects of two populations

by the state of a certain property based on changes in a name scale of this property in two independent samples from the considered populations. Value of statistics of χ^2 criterion to compare results of a control work is calculated by the formula

$$\chi^2 = \frac{1}{l_1 l_2} \sum_{i=1}^k \left[\frac{(l_1 R_{2i} - l_2 R_{1i})^2}{R_{1i} + R_{2i}} \right]$$

where l_1 is a number of reviewed works in the first sample;

l_2 is a number of reviewed works in the second sample;

R_{1i} is a number of relative assessments of the i -category in the first sample;

R_{2i} is a number of relative assessments of the i -category in the second sample.

If $\chi^2 > \chi_{kr}^2$, then difference between the two distributions is significant; if $\chi^2 < \chi_{kr}^2$, it is insignificant.

We have randomly selected 20 works (answers to tests) in the control and experimental classes.

The first sample is answers to tests performed by the pupils of the control classes, the second – by the experimental classes. Test results are recorded in Table 1 and are graphically shown in the diagram (Figure 3).

Table 1 – Experiment results

Relative assessment	Control classes	Experimental classes
R≤50%	4	0
50%<R≤70%	12	3
70%<R≤80%	3	12
80%>R	1	5

Given that in the covered case $l_1=l_2$, it is possible to make calculations according to the formula:

$$\chi_i^2 = \sum_{i=1}^k \left[\frac{(R_{2i} - R_{1i})^2}{R_{1i} + R_{2i}} \right]$$

Notations are the same as in the previous formula. Then we have:

$$\chi^2 = \frac{(4-0)^2}{4+0} + \frac{(12-3)^2}{12+3} + \frac{(3-12)^2}{3+12} + \frac{(1-5)^2}{1+5} \approx 14,5$$

As it follows from the table, compliance with three degrees of freedom values χ_{kr}^2 is 95% at the level of probability – 7.81. Since $14.5 > 7.81$, we can

discard the zero hypothesis and consider that there are significant differences in results of the held control test in the experimental and control classes.

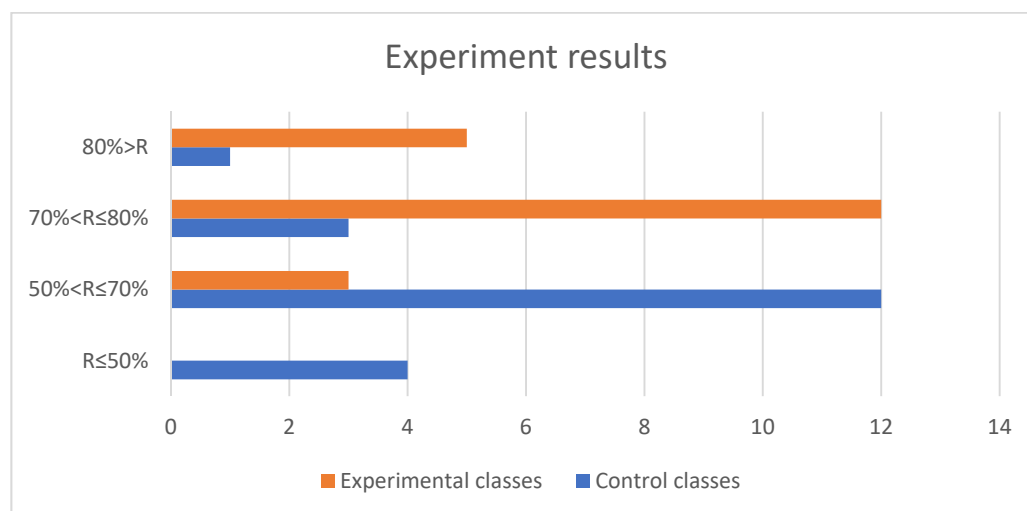

Figure 3 – Diagram of the experiment results

Clearly indicate advantages, limitations and possible applications. Thus, based on findings of the experiment, it can be argued with certainty that the proposed arrangement of teaching discipline Information Science to pupils with mental retardation using software in inclusive online education is effective.

Conclusion

Ultimate objectives of teaching with the use of the offered software are determined by significant changes in theory and practice of pedagogical science associated with introduction of adjustments in content of learning technologies that contribute to provision of a qualitatively new model of

training children with mental retardation in inclusive distance education.

In the course of the research, the following results were obtained

1. Regulatory documents and requirements for arrangement of education for children with mental retardation have been reviewed.

2. Software for teaching children with mental retardation in inclusive online education has been developed.

3. A complex of educational and applied tasks in Information Science has been developed based on our own experience of teaching pupils with mental retardation.

4. To test research results and obtain effective results the use of the offered methods, an experiment was carried out in schools.

References

- 1 Кузьмина О.С., Чекалева Н.В., Четверикова Т.Ю. Организация и содержание подготовки педагогов к деятельности в условиях инклюзивного образования: монография / под общ.ред. Н.В. Чекалевой. – Омск: Полиграфист, 2014. – 242 с.
- 2 Kyriaki Messiou. Research in the field of inclusive education: time for a rethink?// International Journal of Inclusive Education. – 2017. – Vol. 21, No.2. – P. 146–159. <https://doi.org/10.1080/13603116.2016.1223184>
- 3 Шкутина Л.А., Рымханова А.Р., Мирза Н.В., Ашимханова Г.С., Алшынбекова Г.К. Кадровый потенциал как основной фактор успешной реализации инклюзивной системы образования // Вестник Новосибирского государственного педагогического университета. – 2017. – Т. 7. – №1. – С. 21–33.
- 4 Ismar Frango Silveira, Regina Motz, Carlos Vaz De Carvalho. Inclusive Educational Resources// IEEE Revista Iberoamericana de Tecnologias del Aprendizaje. – 2019. – Vol. 14, – P. 1–3. DOI: 10.1109/RITA.2019.2909674

- 5 Shestakevych T. The method of education format ascertaining in program system of inclusive education support // 12th International Scientific and Technical Conference on Computer Sciences and Information Technologies (CSIT). 2017. – P. 21–25. DOI: 10.1109/STC-CSIT.2017.8098786
- 6 Kumar Mandula, Ramu Parupalli, Annie Joyce Vullamparthi, Murty A.S., Magesh E. Sarat Chandra Babu Nelaturu. ICT based special education assessment framework for inclusive education in India // 3rd International Conference on Computing for Sustainable Global Development (INDIACom). 2016. – P. 90–99.
- 7 Luciana C. L.F. Borges, Mauricio R.R. Araujo, Cristiano Maciel, Eunice P.S. Nunes. Participatory design for the development of inclusive educational technologies: A systematic review// IEEE Frontiers in Education Conference (FIE). – 2016. – P. 12–15. DOI: 10.1109/FIE.2016.7757563
- 8 Samsiah Bidin, Azidah Abu Ziden. Adoption and application of mobile learning in the education industry // Procedia – Social and Behavioral Sciences 90, – 2013. – P. 720–729. <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2013.07.145>
- 9 Angel Jaramillo-Alcázar, Carlos Guaita, Jorge L. Rosero, Sergio Luján-Mora. An approach to Inclusive Education in Electronic Engineering Through Serious Games // XIII Technologies Applied to Electronics Teaching Conference (TAEE). – 2018. – P. 31–33. DOI:10.1109/TAEE.2018.8476110
- 10 Angel Jaramillo-Alcázar, Sergio Luján-Mora, Luis Salvador-Ullauri. Inclusive Education: Mobile Serious Games for People with Cognitive Disabilities // Enfoque UTE, 9(1). – 2018. – P. 53–66. <https://doi.org/10.29019/enfoqueute.v9n1.236>
- 11 Edilson Arenas, Tyde Richards, Avron Barr. The IEEE Actionable Data Book: A platform for inclusive education// IEEE Global Humanitarian Technology Conference (GHTC). – 2013. – P. 63–67. DOI:10.1109/GHTC.2013.6713655
- 12 Monther-Elaish, Norjihan Abdul Ghani, Liyana Shuib, Ahmed Al-Haiqi. Development of a Mobile Game Application to Boost Students' Motivation in Learning English Vocabulary // IEEE Access. – 2019. – Vol. 7. – P. 13326–13337 DOI:10.1109/ACCESS.2019.2891504
- 13 Организация обучения детей с особыми образовательными потребностями по 8 категориям в условиях инклюзивно-го образования: Методические рекомендации. – Астана: НАО им. И. Алтынсарина, 2016. – 64 с.
- 14 Лебединская К.С. Основные вопросы клиники и систематики задержки психического развития // Психология детей с задержкой умственного развития. Составитель О.В. Заширинская. – СПб., 2003. – С. 63–83.
- 15 Avdarsol S., Rakhimzhanova L.B., Bostanov B.G., Sagimbaeva A.Ye., Khakimova T. Criteria-based assessment as the way of forming pupils' functional literacy in computer science// Periódico Tchê Química. – Vol. 17 (35). – 2020. – P. 41–54.
- 16 Гласс Дж., Стэнли Дж. Статистические методы в педагогике и психологии/ Гласс Дж., Стэнли Дж. – М.: Издательство «Прогресс», 1976. – 495 с.

References

- Kuzmina, O.S., Chekaleva, N.V., & Chetverikov, T.Yu. (2014). Organizatsiya i sodержaniye podgotovki pedagogov k deyatel'nosti v usloviyakh inklyuzivnogo obrazovaniya: monografiya [Organization and content of training teachers for activity in the conditions of inclusive education: monograph]. Omsk: Publisher-Polygraphist, 242 p. (in Russian)
- Kyriaki Messiou (2017). Research in the field of inclusive education: time for a rethink? International Journal of Inclusive Education , Vol. 21, 2, 146–159. DOI: <https://doi.org/10.1080/13603116.2016.1223184>
- Shkutina, L.A., Rymhanova, A.R., Mirza, N.V., & Karmanova, Zh.A. (2017). Kadrovyy potentsial kak osnovnoy faktor uspezhnoy realizatsii inklyuzivnoy sistemy obrazovaniya [Human resource is a key factor in the successful implementation of the inclusive education system]. Novosibirsk State Pedagogical University Bulletin, Vol. 7, № 1, pp. 21–33 (in Russian).
- Ismar Frango Silveira, Regina Motz, & Carlos Vaz De Carvalho. (2019). Inclusive Educational Resources. IEEE Revista Iberoamericana de Tecnologías del Aprendizaje, Vol. 14, 1–3. DOI: 10.1109/RITA.2019.2909674
- Shestakevych, T. (2017). The method of education format ascertaining in program system of inclusive education support. 12th International Scientific and Technical Conference on Computer Sciences and Information Technologies (CSIT), 21–25. DOI: 10.1109/STC-CSIT.2017.8098786
- Kumar Mandula, Ramu Parupalli, Annie Joyce Vullamparthi, Murty, A. S., Magesh, E. & Sarat Chandra Babu Nelaturu. (2016). ICT based special education assessment framework for inclusive education in India. 3rd International Conference on Computing for Sustainable Global Development (INDIACom), pp. 90–99.
- Luciana C. L. F. Borges, Mauricio R. R. Araujo, Cristiano Maciel, & Eunice P. S. Nunes. (2016). Participatory design for the development of inclusive educational technologies: A systematic review. IEEE Frontiers in Education Conference (FIE), 12–15. DOI: 10.1109/FIE.2016.7757563
- Samsiah Bidin, & Azidah Abu Ziden. (2013). Adoption and application of mobile learning in the education industry. Procedia – Social and Behavioral Sciences 90, 720–729. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2013.07.145>
- Angel Jaramillo-Alcázar, Carlos Guaita, Jorge L. Rosero, & Sergio Luján-Mora. (2018). An approach to Inclusive Education in Electronic Engineering Through Serious Games. XIII Technologies Applied to Electronics Teaching Conference (TAEE), 31–33. DOI:10.1109/TAEE.2018.8476110
- Angel Jaramillo-Alcázar, Sergio Luján-Mora, Luis Salvador-Ullauri. (2018). Inclusive Education: Mobile Serious Games for People with Cognitive Disabilities. Enfoque UTE, 9(1), 53–66. DOI: <https://doi.org/10.29019/enfoqueute.v9n1.236>
- Edilson Arenas, Tyde Richards, & Avron Barr. (2013). The IEEE Actionable Data Book: A platform for inclusive education. IEEE Global Humanitarian Technology Conference (GHTC), 63–67. DOI:10.1109/GHTC.2013.6713655

Monther-Elaish, Norjihhan Abdul Ghani, Liyana Shuib, & Ahmed Al-Haiqi. (2019). Development of a Mobile Game Application to Boost Students' Motivation in Learning English Vocabulary. *IEEE Access*, 13326–13337. DOI:10.1109/ACCESS.2019.2891504

Razrabotka rekomendatsiy po organizatsii obucheniya detey s osobymi obrazovatel'nymi potrebnostyami po 8 kategoriyam v usloviyakh inklyuzivnogo obrazovaniya [Development of recommendations for arrangement of education for children with special educational needs in 8 categories in inclusive education]. (2016). Methodical recommendations. Astana: I. Altynsarin NAO, 64p. (in Russian).

Lebedinskaya K.S. (2003). Osnovnyye voprosy kliniki i sistematiki zaderzhki psikhicheskogo razvitiya [Key questions of the clinic and systematics of mental retardation] *Psychology of children with mental retardation*. Reader. Compiled by O.V. Zashchirinskaya. SPb, Speech, pp. 63–83 (in Russian).

Avdarsol, S., Rakhimzhanova, L.B., Bostanov, B.G., Sagimbaeva, A.Ye., & Khakimova, T. (2020). Criteria-based assessment as the way of forming pupils' functional literacy in computer science. *Periódico Tchê Química*, 17 (35), pp. 41–54.

Glass J., & Stanley J. (1976). *Statisticheskiye metody v pedagogike i psikhologii* [Statistical methods in pedagogy and psychology]. Moscow: Publishing house «Progress», 495 p. (in Russian)

8-бөлім
**ТӘРБИЕ ЖҰМЫСЫНЫҢ
ТЕОРИЯСЫ МЕН ӘДІСТЕМЕСІ**

Section 8
**THEORY AND METHODOLOGY
OF UPBRINGING WORK**

Раздел 8
**ТЕОРИЯ И МЕТОДИКА
ВОСПИТАТЕЛЬНОЙ РАБОТЫ**

К.Г. Гаркуша

Карагандинский университет им. академика Е.А. Букетова, Казахстан, г. Караганда,
e-mail: kira.garkusha@mail.ru

ТЕХНОЛОГИЧЕСКИЙ ПОДХОД В ОРГАНИЗАЦИИ МОЛОДЕЖНОГО ДОСУГА

В статье рассматриваются проблемы реализации технологического подхода в организации молодежного досуга. Актуальность темы статьи обоснована социальным заказом на поиск новых подходов и технологий к организации молодежного досуга, недостаточной разработанностью данной проблемы в научной литературе, необходимостью систематизировать имеющиеся теоретические знания по данной проблематике. Цель статьи – дать теоретическое обоснование технологического подхода в организации молодежного досуга. Представлены результаты теоретического анализа разработанности данной проблемы в научной литературе. Выделены аспекты изучения применяемых технологий в сфере молодежного досуга. Автор проводит параллель между педагогическими, социально-культурными и культурно-досуговыми технологиями. Целостность технологического процесса в культурно-досуговой деятельности рассматривается во взаимодействии социального заказа, цели, задач, содержания, форм, методов работы, взаимодействия субъекта и объекта, ресурсного обеспечения, ориентации на конечный результат. Особое внимание уделено организационной стороне технологического процесса в культурно-досуговой сфере. Дано определение технологии организации молодежного досуга. Определен компонентный состав технологии организации молодежного досуга, выделены системы, составляющие ее внешнюю среду, – государственная образовательная, государственная молодежная и государственная культурная политика. Представлена классификация технологий, применяемых в организации молодежного досуга.

Ключевые слова: технологический подход, технология культурно-досуговой деятельности, молодежный досуг, технология организации молодежного досуга, воспитание.

K.G. Garkusha

E.A. Buketov Karaganda University, Kazakhstan, Karaganda,
e-mail: kira.garkusha@mail.ru

Technological approach in the organization of youth leisure activities

The article discusses some issues related to implementing of the technological approach in the organization of the youth leisure. The relevance of the topic of the article is justified by the social order for the search for new approaches and technologies to the organization of youth leisure, the insufficient development of this problem in the scientific literature, the need to systematize the existing theoretical knowledge on this issue. The aim of the article is to give a theoretical justification of the technological approach in the organization of youth leisure. The theoretical analysis of the development of research studies considering this problem is presented. Some aspects of studying of the technologies practiced in the field of the youth leisure are highlighted. The author draws a parallel between pedagogical, socio-cultural, and leisure technologies. The integrity of the technological process in cultural and leisure activities is considered in the interaction of such factors as the social order, goals, tasks, content, forms, methods of work, interaction of the subject and object, resource allocation, and commitment to final results. Special consideration is given to organizational aspects of the technological process in the cultural and leisure sphere. The definition of the technology of the youth leisure organizing is given. The component composition of the technology of the youth leisure organizing is determined; the systems that constitute its external environment are identified – this is the state educational, state youth and state cultural policy. The classification of technologies used in the organization of the youth leisure is presented.

Key words: technological approach, technology of cultural and leisure activities, youth leisure activities, technology for organizing youth leisure activities.

К.Г. Гаркуша

Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды университеті, Қазақстан, Қарағанды қ.
e-mail: kira.garkusha@mail.ru

Жастардың бос уақытын ұйымдастырудағы технологиялық тәсіл

Мақалада жастардың бос уақытын ұйымдастырудағы технологиялық тәсілді іске асыру мәселелері қарастырылады. Мақала тақырыбының өзектілігі жастардың бос уақытын ұйымдастырудың жаңа тәсілдері мен технологияларын іздеудің әлеуметтік тапсырысымен, ғылыми әдебиеттерде осы проблеманың жеткіліксіз дамығандығымен, осы мәселе бойынша қолда бар теориялық білімді жүйелеу қажеттілігімен негізделген. Мақаланың мақсаты – жастардың бос уақытын ұйымдастырудың технологиялық тәсілін теориялық негіздеу. Аукымды мәселенің ғылыми әдебиеттерде дамуына теориялық талдау нәтижелері ұсынылған. Жастардың бос уақыты саласында қолданылатын технологияларды зерттеу аспектілері анықталады. Автор педагогикалық, әлеуметтік-мәдени және мәдени-бос уақыт технологиялары арасында параллель жүргізеді. Мәдени-бос уақыт қызметіндегі технологиялық үрдістің тұтастығы әлеуметтік тапсырыстың, мақсаттың, міндеттердің, жұмыстың мазмұнының, нысандарының, әдістерінің, субъект пен объектінің өзара іс-қимылының, ресурстық қамтамасыз етудің, түпкілікті нәтижеге бағдарлануының өзара іс-қимылында қарастырылады. Мәдени-тынығу саласындағы технологиялық процестің ұйымдастырушылық жағына ерекше назар аударылған. Сонымен қатар жастардың бос уақытын ұйымдастыру технологиясының анықтамасы берілді. Жастардың бос уақытын ұйымдастыру технологиясының компоненттік құрамы анықталып, оның сыртқы ортасын құрайтын жүйелер ұсынылған – мемлекеттік білім беру, мемлекеттік жастар және мемлекеттік мәдени саясаты анықталды. Жастардың бос уақытын ұйымдастыруда қолданылатын технологиялардың жіктелуі ұсынылып отыр.

Түйін сөздер: технологиялық тәсіл, мәдени-тынығу қызметінің технологиясы, жастар бос уақыты, жастардың бос уақытын ұйымдастыру технологиясы.

Введение

В современных условиях жизни общества, характеризующихся глобализационными и информационными процессами, государство заинтересовано в формировании личности, обладающей инновационным типом мышления, способной быстро адаптироваться к постоянно изменяющимся социально-экономическим и историко-культурным условиям, имеющей не только высокий уровень образования, но также комплекс таких личностных качеств, которые позволят ей проявить конкурентоспособность, высокую культуру, прочную гражданскую позицию, готовность активно участвовать в социальной жизни, ее многогранном преобразовании (Законы РК «Об образовании», «О государственной молодежной политике») [1-2]. Особую роль в формировании личности молодых граждан страны, отвечающих социальному заказу, играют системы, реализующие принципы государственной образовательной, молодежной и культурной политики (Законы РК «Об образовании», «О государственной молодежной политике», «О культуре») [1-3].

Одной из специфических сфер деятельности общества, призванных способствовать личностному развитию молодых людей, расширению

их мировоззренческих ориентиров, позитивных ценностей и идеалов, коммуникативных навыков и социокультурных компетенций, является культурно-досуговая сфера в целом, и работа по организации молодежного культурного досуга в частности. В этой сфере приоритетными становятся задачи создания условий для формирования личности на основе национальных и общечеловеческих ценностей, развития ее творческих, духовных и физических возможностей, патриотического и эстетического воспитания посредством приобщения к ценностям национальной и мировой культуры, всесторонней поддержки талантливой молодежи (Законы РК «Об образовании», «О государственной молодежной политике», «О культуре») [1-3].

Об актуальности проблем молодежи, внимании государства в ее комплексной поддержке свидетельствует тот факт, что 2019 год был объявлен Первым Президентом Республики Казахстан Н.А. Назарбаевым Годом молодежи (Указ от 13 ноября 2018 года № 784) [4], 2020 год новым Президентом К.-Ж.К. Токаевым был объявлен годом волонтера (Указ от 26 августа 2019 года № 135.) [5]. С целью аналитического осмысления состояния молодежи, выявления и прогнозирования развития актуальных процессов, происходящих в молодежной среде,

перспектив активизации вовлечения молодежи в социально-экономические процессы в нашей стране ежегодно публикуется Национальный доклад «Молодежь Казахстана», представляющий собой объемный аналитический документ, составленный на основе результатов массива социологических опросов и фиксирующий положение казахстанской молодежи с точки зрения основных сфер ее жизнедеятельности (МИА «Казинформ») [6].

Для того чтобы вышеназванные задачи воспитания и развития молодого поколения граждан Казахстана были реализованы, необходимы новые подходы к системной работе с молодежью, реализации комплексного и технологического подходов в организации ее досуга – сферы, способной предоставить условия для полноценной самореализации молодежи, раскрытия и развития ее личностного потенциала.

Цель исследования

Цель исследования – обосновать роль технологического подхода в организации молодежного досуга, показать степень изученности данной проблемы в научной литературе, раскрыть понятие технологии организации молодежного досуга, выявить ее компонентный состав и связь с внешней средой.

Материалы и методы

При подготовке статьи использованы методы, основанные на теоретическом анализе научной литературы по проблеме организации молодежного досуга, обобщение данных педагогических и методических работ, передового педагогического опыта в данной области знания, анализ собственной практической деятельности в организации досуга студентов.

Обзор литературы

Как показал проведенный анализ, в зарубежной и отечественной науке накоплен значительный опыт в теории и практике культурно-досуговой работы. Так, в большей степени исследованы: теоретические и методические основы организации культурно-досуговой деятельности (Г.А. Аванесова, О.Д. Дашковская, А.Д. Жарков, З.С. Тинькова, В.М. Чижиков); проблемы педагогики досуга (А.Ф. Воловик, В.А. Воловик, И.Ю. Исаева, В.П. Крестьянов); специфика и содержание организации досуга и

культурно-воспитательной деятельности среди детей и подростков (И.Н. Ерошенков, С.Н. Литвинова). Специальные исследования посвящены изучению организации досуга за рубежом (Р.С. Абуова, В.З. Дуликов). Изучается специфика организации и режиссуры культурно-досуговых программ (Т.И. Гальперина, Л.И. Козловская, М.Е. Кульпетдинова, С.Б. Мойсейчук, Г.С. Тихоновская).

Исследованию подвергаются основы подготовки социальных педагогов к работе со студенческой молодежью в сфере культурного досуга (Р.И. Бурганова), вопросы методики и технологии работы социального педагога в сфере досуга (Г.А. Воронина, П.А. Шептенко).

Научные изыскания ведутся в сфере выявления и анализа молодежных субкультур (А.Б. Алтынбеков, Н.Ж. Биекенова, О. Муканова), вовлеченности молодежи в досуговую деятельность (Е.С. Бабосова, А.Р. Зайнутдинова, Т.Ю. Коренюгина, М.Ф. Коренюгина, Д.В. Шамсутдинова), исследования личностных факторов досуговой активности молодежи (А.Е. Воробьева, А.А. Акбарова), особенностей досуговых практик студенческой молодежи (А.А. Мырзабекова).

Результаты научного анализа показывают, что одной из наиболее характерных черт XXI века является внедрение новейших технологий (информационных, дистанционных, коммуникативных и других) во все сферы человеческой жизни – производственно-техническую, финансово-экономическую, социально-культурную. Не стала исключением и культурно-досуговая сфера, что повлекло за собой возникновение новых граней научного творчества.

Ряд работ посвящен исследованию возможности применения разнообразных социально ориентированных технологий в сфере досуга. Так, исследованы особенности социального взаимодействия в сфере досуга, социально-психологические перспективы досуга и рекреации (Crandall R., Nolan M., Morgan L., 1980) [7]; изучается сущность и специфика современных социально-культурных технологий (Григорьева Е.И., 2002) [8], их классификация (Киселева Т.Г., Красильников Ю.Д., 2004) [9].

Научному анализу подвергается специфика молодежного досуга, его организации. Изучаются особенности формирования молодежной субкультуры (Биекенова Н.Ж., Алтынбеков А.Б., Муканова О., 2014) [10]; роль личностных факторов в досуговой активности молодежи (Воробьева А.Е., Акбарова А.А., 2020) [11]; исследу-

дуются возможности досуговой деятельности в предотвращении антисоциального поведения подростков (Mahoney J. L., & Stattin H., 2000) [12]; выделяются новые возможности развития молодежи в досуговой и игровой деятельности (Caldwell L. L., & Witt P. A., 2011) [13].

Исследуются специальные аспекты молодежного досуга, такие как: влияние мотивации досуга на удовлетворенность отдыхом (Beggs, B. A., & Elkins, D.J., 2010) [14]; потребности в свободном времени и досуге молодежи, проживающей в неблагополучных районах (Byrne, T., Nixon, E., Mayoock, P., & Whyte, J. (2006)) [15]; роль досуга как контекста развития молодежи и профилактики правонарушений (Caldwell, L.L., & Smith, E.A., 2006) [16]; анализ реакции подростков на стресс, основанной на досуге (Hutchinson, S.L., Baldwin, C.K., & Oh, S.S. (2006) [17].

Интерес представляют исследования, посвященные изучению роли управления и администрирования в организации досуга молодежи (Mawarni M., 2015) [18], влияния деятельности культурного центра на организацию досуга (Perkumienė D., Kleiniene D., 2013) [19].

Предметом специальных исследований в XXI веке стало изучение специфики цифрового досуга, основанного на информационной грамотности (Grimley M., 2012) [20], роль электронных и цифровых медиа в досуговой деятельности молодежи (McGillivray D., McPherson G., 2015) [21], изменение жизненного пространства молодежи в информационном обществе (Morimoto S.A., Friedland L. A., 2011) [22].

Сделаны попытки определения типологии современных технологий в организации досуга молодежи (Грушецкая И.Н., 2016) [23]; анализируются возможности применения инновационных образовательных технологий в организации досуга современной молодежи (Мелешкина Е.А., Сабурова А.А., 2017) [24]; изучаются особенности молодежных досуговых практик (Мырзабекова А.А., 2016) [25], особенности практики организации досуга студенческой молодежи (Popova O.N. Vicentiy I.V., Eliseev S.M., 2020) [26].

Анализ литературы показал, что в науке выделено понятие технологии культурно-досуговой деятельности, которое пришло из технической и производственной сферы, закрепилось в культурно-досуговой практике и имеет свою специфику (Жарков А.Д., 2002) [27] и требует дальнейшего изучения в сфере организации молодежного досуга.

Таким образом, результаты проведенного анализа показывают, что в науке разработаны различные аспекты теории и методики культурно-досуговой деятельности, исследованию подвергаются отдельные стороны возможности внедрения современных педагогических и других социальных технологий в культурно-досуговую сферу, специфики содержания молодежного досуга.

При этом следует констатировать, что в условиях разнообразия видов, форм, методов организации досуга, с одной стороны, и возросших потребностей молодежи в качестве организации досуга, с другой, необходимо специальное изучение и теоретическое обоснование роли технологического подхода к организации досуга, ориентированного на конечный результат, систематизация и разработка классификации применяемых на практике организации молодежного досуга технологий, видов культурно-досуговых программ различной содержательной направленности, выявление тенденций развития и эффективности внедрения инновационных технологий в сферу организации досуга молодежи.

Результаты исследования и дискуссия

Сегодня следует говорить о переходе к новому пониманию молодежного досуга, который характеризуется изменением: социальных потребностей, отношения к роли и месту досуга в жизни молодежи, который рассматривается как важный фактор развития личности молодого человека, его духовно-творческой составляющей, его личностных качеств и социальных компетенций; условий функционирования молодежного досуга в обстановке рыночных отношений; традиционного подхода к содержанию досуга, отражающего трансформацию интересов и ценностей современной молодежи; иерархии целей досуговой деятельности, в которой доминируют интегративные цели формирования творческой личности; формируемых у молодежи ценностей и жизненных смыслов; характера взаимоотношения субъектов досуговой деятельности, осуществляемой на основе межличностного сотрудничества и коллаборации.

Перед культурно-досуговыми учреждениями встает проблема поиска новых форм, методов, технологий работы по организации молодежного досуга, способствующих на основе «национальных и общечеловеческих ценностей, достижений науки и практики» (Закон Республики Казахстан «Об образовании») [1] сформировать

личность патриотичную, творчески, интеллектуально, духовно и физически развитую, социально активную, готовую реализовать свой личностный потенциал в будущей профессиональной и другой социально значимой деятельности.

Одним из средств решения этой проблемы в культурно-досуговой сфере, на наш взгляд, является технологический подход, зародившийся в технической сфере, а сегодня ставший междисциплинарным и активно применяемым в разных научно-предметных областях, представляющий собой концентрированное выражение уровня развития конкретной сферы деятельности на основе накопленных знаний, имеющихся технических, человеческих и других ресурсов, их взаимодействия, управляемый и ориентированный на результат.

Как показывает анализ, понятие «технология», заимствованное из производственной сферы, прочно утвердилось в сфере социальной, и сегодня мы говорим о педагогических, образовательных, культурных, политических, рекламных, маркетинговых, управленческих и других технологиях. То есть в каждой конкретной отрасли материального производства доминируют соответствующие ей технологические процессы. При этом выделяют две группы технологий – научно-промышленные технологии и социальные технологии.

Социальная технология – это одно из новейших понятий в науке, применимое как к управлению обществом в целом, так и к управлению конкретными организациями, любыми социальными объектами. Под социальной технологией понимается совокупность приемов, методов и воздействий, применяемых для достижения поставленных целей в процессе социального планирования и развития, решения разного рода социальных проблем.

Трактовка социальной технологии как применения любого научного знания в решении социально ориентированных практических задач позволяет выявить специфику проявления технологического подхода в культурно-досуговой сфере. Анализ научно-педагогической литературы показывает, что спектр изучения и применения технологий в культурно-досуговой сфере достаточно разнообразен. Так, изучению теоретических основ технологии культурно-досуговой деятельности посвящены труды А.Д. Жаркова; сущность и специфику современных социально-культурных технологий изучает Е.И. Григорьева; проблемой типологии современных технологий по организации досуга молодежи

занимается Грушецкая И.Н.; исторические аспекты, теоретические основы, сферы реализации и технологии социально-культурной деятельности исследуют Т.Г. Киселева, Ю.Д. Красильников; специфика разработки и применения технологий менеджмента в сфере культуры разрабатывается в трудах Г.Л. Тульчинского, Е.Л. Шековой, М.П. Переверзева, Т.В. Косцова; сервисно-технологические аспекты организации досуговой деятельности находим у Т.Н. Смолиной, Ю.Г. Бердниковой, Ю.С. Ждановой; event-технологии и event-менеджмент исследуют У. Хальцбаур, Э. Йеттингер, Б. Кнаузе, Р. Мозер, М. Целлер; содержание и технологии профессиональной подготовки личности будущих специалистов социально-культурной сферы изучаются Ю.В. Алеевой, В.В. Казанцевой; социальные технологии педагогики досуга – В.П. Крестьяновым; развитие социального творчества молодежи в сфере досуга на основе проектных технологий – О.Н. Белинской.

Различные аспекты исследования и применения технологий в организации детского и молодежного досуга находим в работах О.Н. Цукановой, Г.Ю. Литвинцевой, И.Н. Грушецкой, Е.А. Мелешкиной, А.А. Сабуровой, Н.В. Шарковской, которые изучают традиционные и инновационные социально-культурные технологии в системе организации молодежного досуга, типологию современных технологий организации досуга молодежи; в трудах В.М. Букатова, В.Э. Гордина, Е.В. Корчагиной, А.К. Нургалиевой, Б.М. Жапаровой, исследующих роль и возможности применения театральных и других art-технологий в школьном и вузовском образовании; Н.С. Ахметовой, А.Б. Мейрманова, А.Е. Бейсовой, Е.К. Сейсенбекова, Е.С. Тастанкулова, А.Р. Данияровой, Ю.А. Сапаровой, изучающих особенности национальных форм молодежного досуга, специфику и содержание этнокультурных технологий организации досуга молодежи; Д.В. Шамсутдиновой, Р.И. Турхановой, А.В. Сквородкина, исследующих возможности применения рекреативно-оздоровительных, здоровьесберегающих, анимационных, игровых, культуротворческих, event-технологий в организации досуга детей и молодежи; А.А. Мырзабековой, Т.В. Климовой, В.С. Савченко, А.К. Озанонова, О.П. Пальцевой, М.Е. Тищенко, которые изучают специфику технологий организации досуга студентов в вузе; В.З. Дуликова, Р.С. Абуовой, Р. Roberts, анализирующих зарубежный опыт организации молодежного досуга в рамках социальной работы, социального воспитания.

Таким образом, анализ научных источников доказывает широкий спектр изучения применения технологий в сфере организации досуга. Однако они все же не носят системного характера и требуют целостного анализа и аргументации целесообразности технологического подхода к организации молодежного досуга.

Как подчеркивает А.Д. Жарков [27], введение понятия «технология» в терминологический аппарат культурно-досуговой деятельности целесообразно, так как оно отражает совокупность профессиональных, информационных, социально-педагогических знаний, умений, способов достижения целей. Под технологией культурно-досуговой деятельности (по А.Д. Жаркову) следует понимать научно обоснованную систему знаний условий, форм, методов и приемов, применяемых при создании материальных и духовных ценностей, целенаправленно воздействующих на духовный мир личности.

Понятие «технология культурно-досуговой деятельности», по мнению А.Д. Жаркова, сходно с понятием «педагогическая технология», которая, в свою очередь, рассматривается как систематическое и последовательное воплощение на практике заранее спроектированного учебно-воспитательного процесса (В.П. Беспалько, 1989) [28]. Между педагогической технологией и технологией культурно-досуговой деятельности А.Д. Жарков проводит историческую параллель и рассматривает последнюю как целостный процесс, связанный единством целей, разнообразием методов, приемов, средств, форм, обеспечивающих наибольшую планомерность и целеустремленность. Опираясь на технологический подход и проводя аналогию с педагогической технологией, А.Д. Жарков выделил важнейшие черты технологии культурно-досуговой деятельности, в числе которых целостность, целесообразность, функциональное единство составляющих ее компонентов.

Целостность технологического процесса в культурно-досуговой деятельности обеспечивается взаимодействием структурных элементов, в числе которых: социальный заказ, который определяет общественные потребности в организации культурно-досуговой деятельности с учетом ее идеологической направленности и соответствия государственной культурной политике [3] и является эффективным инструментом технологии организации молодежного досуга, позволяющего определить его цель, задачи, содержание, формы, методы работы, способы взаимодействия субъекта и объекта, ре-

сурсное обеспечение, ориентацию на конечный результат.

Особое внимание в технологическом процессе в культурно-досуговой сфере необходимо уделить его организационной стороне. Организация культурно-досуговой деятельности заключается в оптимальном упорядочении всех элементов технологического процесса, достижении их четкой взаимосвязи, а также обеспечении рациональной структуры управления и взаимодействия с потребителями культурно-досуговых услуг.

Таким образом, под технологией организации молодежного досуга следует понимать теоретически обоснованную и ориентированную на результат систему последовательно осуществляемых действий по упорядочению, обеспечению согласованности, взаимодействия всех частей процесса организации досуга на основе использования имеющихся ресурсов – информационных, интеллектуальных, кадровых, методических, материальных.

Технологии организации досуга, по аналогии с педагогическими технологиями (Селевко Г.К., 2005) [29], могут быть классифицированы по следующим признакам: масштабу применения и внедрения; уровню применения; методам применения.

По масштабу применения и внедрения технологии организации досуга выстраиваются в вертикальную иерархию и подразделяются на: крупномасштабные технологии (которые реализуются на уровне государственных программ в сфере культуры, в масштабах страны, региона); среднемасштабные технологии (реализующиеся на уровне крупных социальных институтов); локальные технологии (ориентированные на небольшие социальные группы, организации, реализующиеся на уровне отдельных проектов, локальных мероприятий).

По уровням применения в технологиях организации досуга следует выделить: научный уровень (технология представляет собой теоретически разработанное или разрабатываемое решение определенной проблемы, основывающееся на достижениях теории и передовой практики организации досуга); формализованно-описательный уровень (технология представляет собой совокупность алгоритмов, способов и механизмов, применяемых для достижения планируемых результатов в организации досуга); процессуально-деятельностный уровень (технология рассматривается как процесс, последовательно реализующий организацию досуга от це-

леполагания к планированию, реализации целей и анализу результатов).

Названные уровни применения технологии организации досуга – научный, формализовано-описательный и процессуально-деятельностный – могут быть представлены либо по отдельности (например, теоретической разработкой, проектом, концепцией), описанием алгоритма (программы и последовательности) действий, либо реально осуществляющимся в практике процессом), либо комплексно, поднимая их на новый уровень применения и обобщения.

По применяемым методам технологии организации досуга подразделяются на: общие (ориентирующие на наиболее общие процессы, происходящие в культурно-досуговой деятельности и общие методы ее организации); отраслевые (реализующиеся на отраслевом уровне – музейные, туристические, клубные и др., опирающиеся на специфические методы в организации досуга); дифференцированные (основанные на специальных методах организации досуга различных (дифференцированных) категорий и групп населения); частные (ориентирующие на решение частно-методических задач – технологии организации репетиционного процесса, технологии организации праздника и пр.).

Таким образом, технология организации досуга – это построенная на научной основе, запрограммированная во времени и в пространстве, приводящая к намеченным результатам система функционирования всех компонентов данного вида деятельности.

В практическом плане технология организации досуга представляет собой определенный порядок (алгоритм) выполнения соответствующих операций с указанием их продолжительности, последовательности (и параллельности) используемого инструмента и оборудования, затрат материалов и труда. В технологии культурно-досуговой деятельности важна ее целевая, процессуальная составляющие, высокий уровень регламентации и алгоритмизации, направленность на результат.

Одной из основных характеристик технологии выступает системность, позволяющая рассматривать исследуемый нами объект как нечто целое во множестве элементов; выделить подсистемы (компоненты) технологии организации досуга, определить их взаимосвязь; проанализировать взаимосвязь технологии организации досуга с внешней средой.

С точки зрения системного подхода (Са-рыбеков М.Н., Сыдыкназаров М.К., 2008) [30, с. 349-350], в технологии организации молодежного досуга обнаруживается единство последовательно реализуемых компонентов (рисунки 1): целевого – фиксирующего желаемое и прогнозируемое состояние объекта, стратегическое, тактическое и локальное видение его развития в определенных условиях; содержательного, отражающего направленность и идейно-смысловое наполнение деятельности субъектов организации досуга; организационно-деятельностного, реализуемого во взаимодействии субъектов организации досуга, их творческом сотрудничестве; оценочно-результативного, выражающегося в оценке эффективности протекания процесса и сопоставления достигнутых результатов с поставленными целями.

С точки зрения системного подхода, все, что не входит в систему и воздействует на нее извне, или то, на что воздействует сама система, называется ее внешней средой, которая представляет собой объективные факторы, которые окружают данную систему и оказывают на нее определенное влияние.

В качестве систем, в которых реализуется технология организации досуга и которые выступают важными факторами ее внешней среды, выступают: государственная культурная, государственная образовательная и государственная молодежная политика. Эти три системы являются главными регуляторами организации молодежного досуга, формулируют социальный заказ и в значительной степени влияют на определение целей и содержания работы по организации досуга молодежи в Республике Казахстан, стратегического развития культурно-досуговой сферы в целом и каждого его направления в отдельности.

Таким образом, технология организации досуга представляет собой систему, запрограммированную во времени и в пространстве, целенаправленно функционирующую на основе единства целевого, содержательного, организационно-деятельностного и оценочно-результативного компонентов, во взаимодействии, прямой и обратной связи субъекта и объекта, коммуницирующую с внешней средой, которая, в свою очередь, становится важным фактором дифференциации, интеграции и развития изучаемой нами системы.

Рисунок 1 – Компонентный состав технологии организации молодежного досуга

На основе проведенного анализа следует выделить базовые подходы к организации молодежного досуга, выступающие как руководящие принципы, приемы и методы реализации теоретической и практической деятельности в данной сфере. Гуманистический подход реализует гуманистические идеи как приоритетные и определяет эффективные формы организации досуга на основе принципа гуманизма, в котором человек выступает как «главное мерило мира». Системный подход ориентирует на понимание технологии организации досуга как системы, упорядоченной и интегрированной на основе единой цели множества взаимосвязанных компонентов. Культурологический подход предусматривает организацию молодежного досуга на основе лучших достижений отечественной и мировой культуры, создания условий для возрождения, сохранения, развития и распространения в молодежной среде культуры народа Республики Казахстан. Личностно ориентированный подход ориентирует на признание личности как центра и главной фигуры в деятельности по организации досуга, обеспечивает условия развития индивидуальности. Личностно-деятельностный подход требует создания условий для развития и самореализации личности и индивидуальности молодого человека в культурно-досуговой деятельности. Комплексный подход требует учета, анализа и применения в работе по организации молодежного досуга комплекса взаимосвязанных элементов, а также комплексное развитие личности, ее качеств и свойств. Социокультурный подход ориентирует на понимание роли общества и культуры в развитии личности, социализации личности в процессе освоения и приобщения к культуре в досуговой деятельности. Средовой подход предполагает форми-

рование особой досуговой среды, окружения и условий, способных оказать педагогическое влияние на личность субъекта культурно-досуговой деятельности. Аксиологический подход, по-другому именуемый ценностным, ориентирует на понимание ценностей культуры, процесса и результата собственной деятельности, осознание значимости собственных достижений. Синергетический подход ориентирует на применение в организации молодежного досуга междисциплинарных связей, обмена с внешней средой, ведущих в результате к саморазвитию и повышению эффективности функционирования данной системы. Этнокультурный подход предполагает организацию досуга в опоре на этнокультурные традиции казахского народа, а также многонациональную культуру других народов, проживающих в Казахстане. Интерактивный подход требует непрерывного двустороннего обмена с аудиторией, способной вступать в творческий диалог. Технологический подход предполагает организацию молодежного досуга как технологического процесса, основанного на его последовательной реализации от постановки цели до гарантированного результата.

Данные подходы позволяют определить актуальные направления в организации молодежного досуга, обосновать и разработать технологию организации молодежного досуга в опоре на достижения науки и практики, прогнозировать результаты работы и тенденции развития.

Как показывает анализ, спектр технологий, применяемых в культурно-досуговой сфере, довольно разнообразен. В практике культурно-досуговой деятельности применяются культуротворческие, культуроохранные, рекреативные, образовательные, социозащитные, реабилитационные, этноориентированные, анимационные,

игровые, информационные, коммуникационные, рекламные, маркетинговые, проектные и другие технологии.

В соответствии с некоторыми классификациями современных педагогических технологий, с которыми, как было сказано выше, родственны технологии организации досуга, на первое место выходит личность и позиция обучающегося и отношение к нему со стороны взрослых. По характеру взаимодействия субъектов культурно-досуговой деятельности следует выделить технологии: авторитарные (основанные на единоличном авторитете и главной роли педагогика, руководителя; характеризующиеся строгой регламентацией процесса, подавлением творческой инициативы и самостоятельности, применением методов требования и принуждения); личностно ориентированные (способствующие реализации и творческому развитию личностного потенциала в культурно-досуговой деятельности); гуманно-личностные (опирающиеся на идеи человеколюбия, уважения и веры в творческие силы, характеризующиеся гуманистическим подходом, ориентацией на всестороннюю поддержку личности); сотрудничества (основанные на принципах демократизма, равенства, партнерства в субъект-субъектных отношениях в организации досуга, ориентированные на создание коллаборативной среды, способствующей раскрытию личности, ее индивидуальных граней и способностей к творчеству); свободного воспитания (акцентирующих внимание на предоставлении субъекту свободы выбора и самостоятельности в досуговой деятельности, его внутреннего побуждения к творческой деятельности).

В организации молодежного досуга особое внимание следует уделить личностно-ориентированным технологиям и технологиям сотрудничества, направленным на раскрытие и развитие личностных качеств, индивидуальных способностей и талантов детей и молодежи в досуговой деятельности, создающим ситуации сотрудничества, диалога и коллаборации, демонстрирующим уважение к личности как активному участнику культурно-досуговой деятельности. Личностно-ориентированные технологии становятся основой организации досуга в форме мастер-классов, выставок, фестивалей, творческих мастерских, ярмарок талантов и др.,

позволяющих проявить творческий потенциал каждого участника.

Одним из признаков классификации технологий становится применение в культурно-досуговой работе традиционных и инновационных методов и форм (Е.И. Григорьева, Т.Г. Киселева, Ю.Д. Красильников, Г.Ю. Литвинцева, Е.В. Новаторов, О.Н. Цуканова, Н.В. Шарковская, Л.И. Шулунова, Ю.А. Сапарова и др.). По этому признаку следует выделить: традиционные культурно-досуговые технологии, демонстрирующие преемственность в овладении формами досуга и реализующиеся на основе устоявшихся, апробированных в практике, методов; альтернативные (или промежуточные) технологии, основанные на сочетании художественно-выразительных средств и модернизации тех или иных видов социально-культурной деятельности, с применением альтернативных методов работы – адаптационных, анимационных, коррекционных; инновационные технологии, связанные с разработкой и реализацией оригинальных творческих идей и проектов в культурно-досуговой сфере на основе применения новых подходов, информационных технологий в организации досуговой деятельности.

Заключение и выводы

Обобщая сказанное, следует сделать выводы о том, что технологический подход, выявленный первоначально в производственной сфере, актуален в организации культурно-досуговой деятельности. С одной стороны, он открывает новые возможности для организации молодежного досуга, его концептуальной и проектной проработки, с другой – требует определения и реализации последовательности (алгоритма) организационных мероприятий, приводящих к гарантированному достижению поставленных целей, и, в целом, призван способствовать повышению эффективности работы по организации молодежного досуга в контексте реализации целей и задач государственной образовательной, молодежной и культурной политики. Технологический подход позволяет классифицировать применяемые в организации молодежного досуга технологии и открывает новые перспективы разработки и внедрения инновационных технологий в данную сферу деятельности.

Литература

- 1 Об образовании. Закон Республики Казахстан от 27 июля 2007 года № 319-III. – Эділет. Информационно-правовая система нормативных правовых актов РК. – URL: http://adilet.zan.kz/rus/docs/Z070000319_ (дата обращения: 04.04.2021).
- 2 О государственной молодежной политике. Закон Республики Казахстан от 9 февраля 2015 года № 285-V ЗРК. – Эділет. Информационно-правовая система нормативных правовых актов РК. – URL: <http://adilet.zan.kz/rus/docs/Z1500000285> (дата обращения: 04.04.2021).
- 3 О культуре. Закон Республики Казахстан от 15 декабря 2006 года № 207. – Эділет. Информационно-правовая система нормативных правовых актов РК. – URL: http://adilet.zan.kz/rus/docs/Z060000207_ (дата обращения: 04.04.2021).
- 4 Об объявлении Года молодежи. Указ Президента Республики Казахстан от 13 ноября 2018 года № 784. – Эділет. Информационно-правовая система нормативных правовых актов РК. – URL: <http://adilet.zan.kz/rus/docs/Z1600000042> (дата обращения: 02.04.2021).
- 5 Об объявлении Года волонтера. Указ Президента РК от 26 августа 2019 года № 135. – Эділет. Информационно-правовая система нормативных правовых актов РК. – URL: http://www.akorda.kz/ru/legal_acts/decrees/ob-obyavlenii-goda-volontera?q=2020 (дата обращения: 04.04.2021).
- 6 Прошло экспертное обсуждение Национального доклада «Молодежь Казахстана – 2020». – Білімді ел – Образованная страна. Республиканская образовательная общественно-политическая газета. – URL: <https://bilimdinews.kz/?p=129549> (дата обращения: 04.04.2021).
- 7 Crandall R., Nolan M., Morgan L. Leisure and social interaction // *Social psychological perspectives on leisure and recreation* / ed. S. Iso-Ahola. Springfield: C. C. Thomas, 1980. P. 261–284.
- 8 Григорьева Е.И. Сущность и специфика современных социально-культурных технологий. – Тамбов, 2002. – 284 с.
- 9 Киселева Т.Г., Красильников Ю.Д. Социально-культурная деятельность. – М: МГУКИ, 2004. – 539 с.
- 10 Биекенова Н.Ж., Алтынбеков А.Б., Муканова О. Особенности формирования молодежной субкультуры // ҚазҰУ Хабаршысы. Психология және социология сериясы = Вестник КазНУ. Серия психологии и социологии. – 2014. – №3. – С. 165-172.
- 11 Воробьева А.Е., Акбарова А.А. Личностные факторы досуговой активности молодежи // Вестник Московского государственного областного университета. Серия: Психологические науки. – 2020. № 1. – С. 55–64. – DOI: 10.18384/2310-7235-2020-1-55-641.
- 12 Mahoney, J. L., & Stattin, H. (2000). Leisure activities and adolescent antisocial behavior: The role of structure and social context. *Journal of Adolescence*, 23(2), 113-27.
- 13 Caldwell, L. L., & Witt, P. A. (2011). Leisure, recreation, and play from a developmental context. *New directions for youth development*, 130, 13-27. <https://doi.org/10.1002/yd.394>.
- 14 Beggs, B. A., & Elkins, D.J. (2010). The Influence of Leisure Motivation on Leisure Satisfaction. LARNet; The Cyber Journal of Applied Leisure and Recreation Research.
- 15 Byrne, T., Nixon, E., Mayock, P., & Whyte, J. (2006). Free-time and leisure needs of young people living in disadvantaged communities. Research Working Paper Series 06/02, funded under the Combat Poverty Agency's Poverty Research Initiative.
- 16 Caldwell, L. L., & Smith, E. A. (2006). Leisure as a context for youth development and delinquency prevention. *Australian & New Zealand Journal of Criminology*, 39, 398–418.
- 17 Hutchinson, S. L., Baldwin, C. K., & Oh, S.S. (2006). Adolescent coping: Exploring adolescent's leisure -based response to stress. *Leisure Sciences*, 28(2), 115-131.
- 18 Mawarni M. Managing organized leisure activities among youth: policy implementation from state to school / 2-4 February 2015 – Istanbul, Turkey Proceedings of INTCESS15 – 2-nd International Conference on Education and Social Sciences. – Istanbul, Turkey, 2015. – P. 989-998.
- 19 Perkumienė D., Kleiniene D. The impact of culture center activities on the community leisure organization / XIV International Scientific Conference “CREATING THE FUTURE: COMMUNICATION, EDUCATION, BUSINESS”. – Riga, 30 May 2013. – P. 33-39.
- 20 Grimley, M. (2012). Digital leisure-time activities, cognition, learning behaviour and information literacy: What are our children learning? *E-Learning and Digital Media*, 9(1), 13-28. <https://doi.org/10.2304/elea.2012.9.1.13>.
- 21 McGillivray, D., McPherson, G., Jones, J., & McCandlish, A. (2015). Young people, digital media making and critical digital citizenship. *Leisure Studies*, 35(6), 724-738. <https://doi.org/10.1080/02614367.2015.1062041>.
- 22 Morimoto, S. A., & Friedland, L. A. (2011). The lifeworld of youth in the information society. *Youth and Society*, 43(2), 549-567. <https://doi.org/10.1177/0044118X10383655>.
- 23 Грушецкая И.Н. Типология современных технологий организации досуга молодежи // Вестник Костромского государственного университета. Серия: Педагогика. Психология. Социокинетика. – 2016. – Т. 22. – № 4. – С. 282-283.
- 24 Мелешкина Е.А., Сабурова А.А. Инновационные образовательные технологии в организации досуга современной молодежи / Художественное пространство культуры третьего тысячелетия: проблемы науки и образования: Сборник научных трудов. – М., 2017. – С. 84-89.
- 25 Мырзабекова А.А. Особенности досуговых практик современной студенческой молодежи // ҚазҰУ Хабаршысы. Психология және социология сериясы = Вестник КазНУ. Серия психологии и социологии. – 2016. – №3. – С. 168-174.
- 26 Popova O.N. Vicentiy I.V., Eliseev S.M. University youth' leisure practices / 11 th International Scientific and Theoretical Conference “Communicative Strategies of Information Society”. – 2020 Published by European Publisher. – P. 386-393.

- 27 Жарков А.Д. Технология культурно-досуговой деятельности: Учебное пособие для студентов вузов культуры и искусств. – Изд. 2-е, перераб. и доп. – М.: Изд-во МГУК, ИПО «Профиздат», 2002. – 288 с.
- 28 Беспалько В.П. Слагаемые педагогической технологии. – М.: Педагогика, 1989. – 192 с.
- 29 Селевко Г.К. Энциклопедия образовательных технологий. В 2-х т. Т. 1. – М.: Народное образование, 2005. – 557 с.
- 30 Сарыбеков М.Н., Сыдыкназаров М.К. Словарь науки. Общенаучные термины и определения, науковедческие понятия и категории. – Изд. 2-е, доп. и перераб. – Алматы: Триумф «Т», 2008. – 504 с.

References

- Beggs B.A., & Elkins D.J. (2010). The Influence of Leisure Motivation on Leisure Satisfaction. LARNet; The Cyber Journal of Applied Leisure and Recreation Research.
- Bespalko V.P. (1989) Slagayemye pedagogicheskoy tekhnologii [Components of pedagogical technology], M.: Pedagogika, 192 p. (In Russian)
- Biekenova N.ZH., Alтынбекov A.B. Mukanova O. (2020) Osobnosti formirovaniya molodezhnoy subkultury [Features of the formation of youth subculture]. KazUU Habarshysy. Psihologiya zhane sociologiya seriyasy = Vestnik KazNU. Seriya psihologii i sociologii. – Bulletin of the KazNU. Psychology and Sociology Series, 3, 165-172. (In Russian)
- Byrne T., Nixon E., Mayock P., & Whyte, J. (2006). Free-time and leisure needs of young people living in disadvantaged communities. Research Working Paper Series 06/02, funded under the Combat Poverty Agency's Poverty Research Initiative.
- Caldwell L.L., & Smith E.A. (2006). Leisure as a context for youth development and delinquency prevention. Australian & New Zealand Journal of Criminology, 39, 398–418.
- Caldwell L.L., & Witt P.A. (2011). Leisure, recreation, and play from a developmental context. New directions for youth development, 130, 13-27. Retrieved from <https://doi.org/10.1002/yd.394>.
- Crandall R., Nolan M., Morgan L. Leisure and social interaction. Social psychological perspectives on leisure and recreation. – ed. S. Iso-Ahola. Springfield: C. C. Thomas, 1980. P. 261–284.
- Grigoreva E.I. (2002) Sushchnost i specifika sovremennykh socialno-kulturnykh tekhnologiy [The essence and specificity of modern socio-cultural technologies], Tambov, 284 p. (In Russian)
- Grimley M. (2012). Digital leisure-time activities, cognition, learning behaviour and information literacy: What are our children learning? E-Learning and Digital Media, 9(1), 13-28. Retrieved from <https://doi.org/10.2304/elea.2012.9.1.13>.
- Grushechkaya I.N. (2016) Tipologiya sovremennykh tekhnologiy organizatsii dosuga molodezhi [Typology of modern technologies of youth leisure organization]. – Vestnik Kostromskogo gosudarstvennogo universiteta. Seriya: Pedagogika. Psihologiya. Sociokinetika. – Bulletin of the Kostroma State University. Series: Pedagogy. Psychology. Sociokinetics. T. 22, 4, 282-283. (In Russian)
- Hutchinson, S. L., Baldwin, C. K., & Oh, S.S. (2006). Adolescent coping: Exploring adolescent's leisure -based response to stress. Leisure Sciences, 28(2), 115-131.
- Kiseleva T.G., Krasilnikov YU.D. (2004) Socialno-kulturnaya deyatelnost [Social and cultural activities], M.: MGUKI, 539 p. (In Russian)
- Mahoney J.L., & Stattin H. (2000). Leisure activities and adolescent antisocial behavior: The role of structure and social context. Journal of Adolescence, 23(2), 113-27.
- Mawarni M. Managing organized leisure activities among youth: policy implementation from state to school / 2-4 February 2015 – Istanbul, Turkey Proceedings of INTCESS15 – 2-nd International Conference on Education and Social Sciences, Istanbul, Turkey, 2015, p. 989-998.
- McGillivray D., McPherson G., Jones J., & McCandlish A. (2015). Young people, digital media making and critical digital citizenship. Leisure Studies, 35(6), 724-738. Retrieved from <https://doi.org/10.1080/02614367.2015.1062041>.
- Meleshkina E.A., Saburova A.A. (2017) Innovatsionnye obrazovatelnye tekhnologii v organizatsii dosuga sovremennoy molodezhi [Innovative educational technologies in the organization of leisure activities of modern youth]. Hudozhestvennoe prostranstvo kultury tretogo tysyacheletiya: problemy nauki i obrazovaniya: Sbornik nauchnykh trudov, Moskva, pp. 84-89. (In Russian)
- Morimoto S. A., & Friedland L. A. (2011). The lifeworld of youth in the information society. Youth and Society, 43(2), 549-567. Retrieved from <https://doi.org/10.1177/0044118X10383655>.
- Myrzabekova A.A. (2016) Osobnosti dosugovykh praktik sovremennoy studencheskoj molodezhi (Features of leisure practices of modern students) // KazUU Habarshysy. Psihologiya zhane sociologiya seriyasy = Vestnik KazNU. Seriya psihologii i sociologii. – Bulletin of the KazNU. Psychology and Sociology Series, 3, 168-174. (In Russian)
- O gosudarstvennoy molodezhnoy politike. Zakon Respubliki Kazahstan ot 9 fevralya 2015 goda № 285-V. [On State Youth Policy. The Law of the Republic of Kazakhstan dated 9 February, 2015 No.285-V] – Adilet. Informacionno-pravovaya sistema normativnykh pravovykh aktov RK. – URL:<http://adilet.zan.kz/rus/docs/Z1500000285> (data obrashcheniya: 04.04.2021) (In Russian).
- O kulture. Zakon Respubliki Kazahstan ot 15 dekabrya 2006 goda № 207. [On Culture. The Law of the Republic of Kazakhstan dated 15 December 2006 No. 207]– Adilet. Informacionno-pravovaya sistema normativnykh pravovykh aktov RK. – URL: <http://adilet.zan.kz/rus/docs/Z060000207> (data obrashcheniya: 04.04.2021) (In Russian).
- Ob obrazovanii. Zakon Respubliki Kazahstan ot 27 iyulya 2007 goda № 319-III. – [About Education. The Law of the Republic of Kazakhstan dated 27 July, 2007 No. 319-III]. – Adilet. Informacionno-pravovaya sistema normativnykh pravovykh aktov RK. – URL: <http://adilet.zan.kz/rus/docs/Z070000319> (data obrashcheniya 04.04.2021) (In Russian).
- Ob obyavlenii goda molodezhi. Ukaz Prezidenta Respubliki Kazahstan ot 13 noyabrya 2018 goda № 784. – Adilet. Informacionno-pravovaya sistema normativnykh pravovykh aktov RK. – URL: <http://adilet.zan.kz/rus/docs/Z1600000042> (data obrashcheniya: 04.04.2021) (In Russian).

Ob obyavlenii goda volontera. Ukaz Prezidenta RK ot 26 avgusta 2019 goda № 135. – Adilet. Informacionno-pravovaya sistema normativnyh pravovyh aktov RK. – URL: http://www.akorda.kz/ru/legal_acts/decrees/ob-obyavlenii-goda-volontera?q=2020 (data obrashcheniya: 04.04.2021) (In Russian).

Perkumienė D., Kleinienė D. The impact of culture center activities on the community leisure organization. XIV International Scientific Conference “CREATING THE FUTURE: COMMUNICATION, EDUCATION, BUSINESS”, Riga, 30 May 2013, p. 33-39.

Popova O.N. Vicentiy I.V., Eliseev S.M. (2020) University youth' leisure practices / 11 th International Scientific and Theoretical Conference “Communicative Strategies of Information Society”. Published by European Publisher, pp. 386-393.

Proshlo ehkspertnoe obsuzhdenie Nacionalnogo doklada «Molodezh Kazahstana – 2020». – Bilimdi el – Obrazovannaya strana. – Respublikanskaya obrazovatel'naya obshchestvenno-politicheskaya gazeta. –URL: <https://bilimdinews.kz/?p=129549> (data obrashcheniya: 04.04.2021) (In Russian).

Sarybekov M.N., Sydyknazarov M.K. (2008) Slovar nauki. Obshchenauchnyye terminy i opredeleniya. naukovedcheskiye ponyatiya i kategorii [Dictionary of Science. General scientific terms and definitions, scientific concepts and categories]. – Izd. 2-e. dop. i pererab., Almaty: Triumf «Т», 504 p. (In Russian)

Selevko G.K. (2005) Entsiklopediya obrazovatel'nykh tekhnologiy [Encyclopedia of Educational Technologies]. V 2-kh t. T. 1, M.: Narodnoye obrazovaniye, 557 p. (In Russian)

Vorobeva A.E., Akbarova A.A. (2020) Lichnostnye factory dosugovoy aktivnosti molodezhi [Personal factors of youth leisure activity]. – Vestnik Moskovskogo gosudarstvennogo oblastnogo universiteta. Seriya: Psichologicheskie nauki. – Bulletin of the Moscow State Regional University. Series: Psychological Sciences, 1, 55-64. – DOI-10-18384-2310-7235-2020-1-55-641. (In Russian)

Zharkov A.D. (2002) Tekhnologiya kulturno-dosugovoy deyatelnosti: Uchebnoe posobie dlya studentov vuzov kultury i iskusstv [Technology of cultural and leisure activities: A textbook for students of universities of culture and Arts]. – Izd. 2-e, M.: Izd-vo MGUK, IPO «Profizdat», 288 p. (In Russian)

9-бөлім
**ПӘНДЕРДІ ОҚЫТУ
ӘДІСТЕМЕСІ**

Section 9
**TEACHING METHODOLOGY
OF DISCIPLINES**

Раздел 9
**МЕТОДИКА
ПРЕПОДАВАНИЯ ДИСЦИПЛИН**

Т.Н. Ермакова , А.У. Мырзабай*

Қазақ ұлттық қыздар педагогикалық университеті, Қазақстан, Алматы қ.

*e-mail: myrzabay.aidana@mail.ru

ҚАЗАҚ ТІЛІН ОҚЫТУ ҮДЕРІСІН «ҰЛТТЫҚ БРЕНД» ТАҚЫРЫБЫ АРҚЫЛЫ ҰЙЫМДАСТЫРУДЫҢ ӘДІС-ТӘСІЛДЕРІ

Мақалада мемлекеттік тіл – қазақ тілін оқыту үдерісін «ұлттық бренд» тақырыбы арқылы ұйымдастырудың әдіс-тәсілдері көрсетілген. Зерттеу объектісі ретінде тілдің тек құрылымдық-грамматикалық ерекшеліктері ғана емес, мәдени-әлеуметтік аспектісі алынып, қазақ тілін лингвомәдениеттанымдық аспект арқылы оқыту мәселесі талданған. Тіл үйрету әдістемесі жалпы тіл білімінің дамуы прогресімен байланыста алынып, лингвистикадағы жаңа бағыттардың пайда болуы әдістемеге да әсер еткені, нәтижесінде тіл үйретудің жаңа тенденциялары пайда болғаны тұжырымдалған. Жаңа бағыттар мен ұлттық құндылықтардың интеграциясынан «ұлттық бренд» тақырыбы жүйеленді. Осы тақырыптың аясында мәтін алынып, мәтін арқылы тіл үйрету үдерісін жүзеге асырудың үлгісі берілген.

Қай тілді болмасын үйрену барысында адамның сөздік қоры бұрын болмаған жаңа лингвомәдени және этнолингвистикалық бірліктермен толығыны белгілі. Олардың ішінде лингвомәдени ремалар, фразеологизмдер, мақал-мәтелдер, лақуналар сияқты күнделікті қолданыстағы бірліктердің барлығы белгілі бір жағдаятқа байланысты пайда болған ұлттық ой-сананың жемісі болып табылады. Яғни, адам баласының өмірге аяқ басқан сәтінен бастап, дүниеден өткенге дейінгі аралықтағы бастан кешіргені тілден көрініс тауып, белгілі бір ұлттық-тілдік штампқа айналды. Демек, тілді өмірдің көрінісі дер болсақ, оны оқытудың басты алғышарты сол тілде сөйлеуші халық пен ұлттың өмір салтын, түрлі өмірлік ситуацияларға сәйкес қолданатын тілдік бірліктерін оқыту.

Қазақ тілін ұлттық бренд арқылы оқыту дегеніміз тіл арқылы қазіргі жаһандық әлемде қазақ мәдениетін дамытуға бағытталған, қазақ тілінің өзіне ғана тән ұлттық бояуын көрсететін, дүниежүзілік ұлтаралық тілдік кеңістікте басқа мәдениеттермен байланыста бола отырып, күнделікті тұрмыстағы ең маңызды коммуникативтік мәселелерді шешуге бағытталған тіл үйретудің коммуникативтік, когнитивтік, аксиологиялық компоненті болып табылады. Сондықтан зерттеудің басты мақсаты – тілді ұлттық бренд арқылы оқытудың әдіс-тәсілдерін көрсету.

Түйін сөздер: қазақ тілін оқыту, ұлттық бренд, әдістеме, әдіс-тәсілдер, технология, тіл білімі.

T. Yermekova, A. Myrzabay*

Kazakh National Women's Teacher Training University, Kazakhstan, Almaty

*e-mail: myrzabay.aidana@mail.ru

Methods of organizing the process of teaching the Kazakh language on the basis of the theme “national brand”

Methods and techniques of organizing the process of teaching the state language—the Kazakh language through the theme “National brand” are presented in the article. Teaching the Kazakh language through the theme of the national brand is a communication, cognitive, axiological component of language teaching aimed at the development of the Kazakh culture in the modern global world, reflecting the national coloring of the Kazakh language inherent only to it, aimed at solving the most important communication problems in everyday life, in contact with other cultures in the Global interethnic language space. Therefore, the main goal of the research is to find methods and techniques of language teaching through the national brand theme.

The object of the study is not only the structural and grammatical features of the language, but also the cultural and social aspect, the problem of teaching the Kazakh language through the linguistic and cultural aspect is analyzed. It was found that the methodology of language teaching was borrowed in connection with the progress of the development of general linguistics, and the emergence of new directions in linguistics also influenced the methodology, as a result of which new trends in language teaching appeared. The theme “National brand” is systematized from the integration of new trends and national

values. Within the framework of this topic, the text is taken and an example of the implementation of the language learning process through this text is given.

Key words: teaching the Kazakh language, national brand, methodology, methods, technologies, linguistics.

Т.Н. Ермакова, А.У. Мырзабай*

Казахский национальный женский педагогический университет, Казахстан, г. Алматы,

* e-mail: myrzabay.aidana@mail.ru

Методы организации процесса обучения казахскому языку на основе темы «национальный бренд»

В статье представлены методы и приемы организации процесса обучения государственному языку – казахскому языку через тему «Национальный бренд». Обучение казахскому языку через тематику национального бренда позволяет актуализировать коммуникативный, когнитивный, аксиологический аспекты обучения языку, направленные на развитие казахской культуры в современном глобальном мире. Такой подход позволяет наиболее полно выразить национальную окраску казахского языка, направляет личность обучающегося на решение наиболее важных коммуникативных проблем в повседневной жизни при соприкосновении с другими культурами во Всемирном межнациональном языковом пространстве. Поэтому главная цель исследования – найти методы и приемы обучения языку, используя тематику «Национальный бренд».

В качестве объекта исследования взяты не только структурно-грамматические особенности языка, но и культурно-социальный аспект, проанализирована проблема преподавания казахского языка через лингвокультурный аспект. Было установлено, что методика преподавания языка была заимствована и связана с историей и прогрессивным развитием самого общего языкознания, а появление новых направлений в лингвистике повлияло и на методику, в результате чего появились новые тенденции в обучении языку. Интеграция новых направлений и национальных ценностей была систематизирована в методике обучения языку по теме «Национальный бренд». В статье проведен разбор и показан методический пример осуществления процесса обучения языку через текст о национальном бренде.

Ключевые слова: обучение казахскому языку, национальный бренд, методика, методы, технологии, языкознание.

Кіріспе

Ел Президенті Қасым-Жомарт Тоқаев «Ана тілі» газетіне берген сұхбатында былай деді: «Тарихтан сабақ ала отырып, біз технология мен роботтар басты рөл атқаратын жаңа дәуірдегі қазақ халқының игілікті өмірі жайында ойлануымыз керек. Әлем түпкілікті өзгерістердің алдында тұр. Сол себепті, есте жоқ ескі заманды аңсамай, лингвистикалық мәдениеттің айналасын шиырлай бермей, тарихымызды да дәріптеп, салт-дәстүрімізді сақтай отырып, алға ұмтылуымыз қажет. Қазір – нағыз аз сөйлеп, көп іс тындыратын шақ. Олай болмаған жағдайда, біз өзімізді халықаралық қоғамдастықтың алдында кемшін ұлт ретінде көрсетеміз. Ал енді не істеу керек?» (Тоқаев, 2020: 1-2) [1]. Бұл сұрақ қазақ тілін өзге тілді аудиторияда оқыту ісімен айналысатындарға үлкен жауапкершілік жүктейді. Әрине, ғалымдар мен практик мамандар ұсынып жүрген әдістемелер жетерлік. Бірқатары жақсы нәтижесін беруде. Ал өзгермелі заманда ұлттық құндылықты сақтай отырып, қазақ тілін үйретудің қандай тәсілдері бар?

Әдебиеттерге шолу

Қазіргі таңда тіл үйретуде отандық және шетелдік лингводидактикадағы оқытудың жаңа бағыттарына қызығушылық артып отыр. Осыған байланысты коммуникативтік және тұлғалық-әрекеттік тәсіл – атап айтқанда, практикалық нәтижеге қол жеткізуге бағытталған шет тіліндегі коммуникативтік-танымдық және шығармашылық қызметін ұйымдастыруға негізделген әдістердің маңызы ерекше. Соның ішінде тілдің коммуникативті функциясымен бірге кумулятивтік функциясын көрсететін әдістер алға шыға бастады. Өйткені, мұндай әдістер лингвистикалық білімді мәдени ақпараттар арқылы әлеуметтік маңызды тәжірибені тіл үйренуші санасына бекіту және жинақтаумен байланысты. Тәуелсіздіктен соң айырықша қарқын алған қазақ тілін өзге ұлт өкілдеріне оқытуда Ф. Оразбаева, Т. Аяпова, Қ. Қадашева, К. Жақсылықова, А. Сатбекова т.т. сынды ғалымдар еңбектерінде оқытудың бұл аспектісі әр түрлі технологиялар аясында сарапталып, тілді меңгертудегі ұлттық компоненттерді

зерделеуге айырықша мән беріледі. Мұндай мәселе шетелдік ғалымдар назарынан да тыс қалмаған. Л.Г. Компанеева дарынды жоғары сынып оқушыларының зияткерлік қабілеттерін дамыту, олардың шет тіліндегі қарым-қатынас дағдылары мен дағдыларын қалыптастыруда оқушылардың ойлау ерекшеліктерін ескеретін жаттығулар жиынтығы негізінде жүзеге асырылатын жобалық тәсілдің оң нәтиже беретінін зерделейді (Компанеева, 2007:15) [2].

Н.А. Саланович өзінің диссертациялық жұмысында француз тілін оқып жатқан жоғары сынып оқушыларының мотивациясын арттыру құралы ретінде лингвоелтанымдық тәсілді қолданудың тиімділігіне және тіл мен мәдениетке қатар жүгіну арқылы мотивация тудыру мен оны одан әрі жоғарылатуын қамтамасыз ету жолдарын қарастырады (Саланович, 1995:15) [3].

Байқағанымыздай, шетел тілдерін оқыту мазмұнының әлеуметтік-мәдени (аймақтық және лингвистикалық-аймақтық) компоненті тіл үйренуші үшін үйренетін тіл өкілдері өмірінің әртүрлі аспектілерімен, зерттеліп жатқан тілдің бүгінгімен және ел тарихымен байланыстыра оқытудың маңызы зор.

Проблеманы талдау

Лингвистиканың даму прогресі тіл үйрену үдерісін түрлендіріп, тіл үйретуге деген жаңа көзқарасты қалыптастырды. Тілді бұрынғыдай дәстүрлі жүйе бойынша грамматикалық құрылымдар арқылы оқыту ескіріп, коммуникативтік қажеттілік басты фактор ретінде алынып, адамның физиологиялық және психологиялық механизмдері басшылыққа алынды. Яғни, «тіл табиғатын адамның танымдық әрекетімен байланыстыра талдаған тұжырымдардың қай-қайсысы да психофизиологиялық, әлеуметтік және этнотанымдық мәселелердің үйлесімді сабақтасуына негізделді» (Оразалиева, 2007:12) [4]. Мәдени сәйкестік пен мінез-құлық арасындағы байланысты дәлелдейтін және көрсететін факторларды зерттеуге бағытталған тағы бір қызықты мақалада әлеуметтік-мәдени ортаның билингв тұлғалардың өзін-өзі қабылдауы мен мәдени ерекшелігіне қалай әсер ететініне арналған. Тіл үйренушінің эмоционалды реакциясы мен жасына байланысты билингв тұлғалардың әр мәдениет пен тілдің интеграция деңгейлерін, мәдениаралық сәйкестіктің интеграция өлшемін, эмоционалды күйін анықтауға арналған

маңызды психологиялық эксперименттер жасап, қорытындысында әр мәдениет өкілінің тілді қабылдаудағы ерекшеліктеріне әлеуметтік мәдени ортаның ықпалына тоқталады (Ezikov, 2021:119) [5]. Бұл да тіл үйренуде үйренетін тілдің мәдени құндылығының қаншалықты маңызды екендігін көрсетеді.

Аргентина мен Парагвайда украин тілінің қызметін зерттеген ғалымдар осы аймақтағы украин диаспорасының тілдік ерекшелігіне мән береді (Pilipenko, 2018:281) [6]. Этнонимдер мен топонимдер, диалектілерге талдау жасай отырып, қиырда жүрсе де, украин ұлты өкілдерінің диалектілердің ерекшеліктерін, ономастикалық атауларды сақтап қалғандығы анықталған. Бұл да ұлт өкілдерінің тілдік түпсанада қалыптасқан ұлттық ерекшеліктерді қаншалықты сақтап қалғанын көрсетеді. Бұл тілдегі лексемаларды халықтық дүниетаныммен байланыстыру, философиялық категория ретінде қарастыру, осылайша жалпы тілді мәдениет пен күнделікті тіршілікпен тығыз қарым-қатынаста пайымдау, адамның күнделікті өмірден түйгенінің тілден көрініс табуы тілтанымның өзегі этностық құндылықтармен тікелей байланысты екендігін дәлелдейді. Бұл мәселеге назар аударған шетелдік зерттеушілер «полиұлттық» тілдердің бірі – испан тілін шет тілі ретінде оқытуда қолданылатын тәсілдерді жіктейді. Моноцентристік тәсілмен оқытуда испан тілінің лингвистикалық нормасына айырықша мән берілсе, полицентристік тәсілмен оқытуда оқу бағдарламасына қандай ұлттық нұсқаларды енгізу керектігін Ресейдің үш университеті мысалында қарастырады: Ресей халықтар достығы университеті, Мәскеу аймақтық мемлекеттік университеті және Мәскеу мемлекеттік лингвистикалық университеті (Hervilla, 2018:655) [7].

Тілдік құрылым тек қоршаған ортадан ақпарат алу мен ақпарат беру үдерістерінен әлдеқайда күрделі концептуалдық кеңістіктің дәнекері болып, адамның қоршаған ортасын, жалпы әлемді тануы мен меңгеруінің нәтижесі болып, «әлемнің тілдік бейнесі» деп аталатын үлкен лингвоәлеуметтік категорияның пайда болуына себеп болды. Ал бұл категорияның өзі қазіргі тіл үйрену мен үйретудің негізгі алғышарты болып табылады, өйткені кез келген тілді үйрену үшін алдымен әлемді сол тілде сөйлеушілердің көзқарасымен көруді үйрену керек. Яғни, әр халық пен ұлт әлемді, қоршаған ортаны өз ана тілінің призмасы арқылы көреді, сол себепті тілдегі ұлттық-мәдени бояу халықтың таным-түсінігі, наным-

сенімі, ділі, салт-дәстүрінің ізі болып, тілдегі ойлау категориясын құрайды (Pilipenko, 2018:281) [6]. Сондықтан да, жаңа тілді үйрену – жаңа бір әлемді ашумен, ондағы барлық құбылыстар мен әрекеттерді зерделеп, тілді қолданушылардың танымдық ерекшеліктері мен ұлттық құндылықтарын қабылдаумен тең. Демек, кез келген жаңа тілді үйрену үшін, алдымен бұл тіл ана тілі болып табылатын ұлттың мәдениетімен танысу қажет. Ал бұл қажеттілік өз кезегінде тілді мәдени аспект арқылы оқыту тенденциясын қалыптастырып, әсіресе, полиэтносты қоғамдағы тіл оқытудың басты құралы бола алады.

Зерттеудің әдіснамасы

Жаңа ақпараттық технологиялар мен тіл білімінің жаңа бағыттары, оған қоса антропоэлекті парадигманың жүйеленбей тұрған кезіндегі тіл оқыту үрдісі күнделікті коммуникация барысында қолданылу ықтималдылығы өте аз немесе сол кездегі тарихи жағдайларға негізделіп құралған, қазіргі заман талабында мүлдем өзекті емес мәтіндер мен диалогтар арқылы жүзеге асырылды. Мұндағы басты мақсат – тілдің құрылымын үйретіп, тілдік білім қалыптастыру болды. Ал тек тілдің грамматикалық құрылымын меңгерумен шектелген тыңдаушы, тілдік ортаға түскенде алған білім-білік, дағдыларын қажетіне қарай қолдана алмайды. Өйткені, күнделікті қарым-қатынас тек грамматикалық құрылымдарды меңгерумен ғана емес, түрлі өмірлік ситуацияларда өз ойын еркін жеткізу және сол ситуацияға сәйкес келетін тілдік оралымдарды меңгеру критерийлерін де қамтиды. Тілді дәл осылай тұрмыстық жағдаяттарға байланысты оқыту мәселесі лингвист-жазушы К. Тасибековтің «Ситуативный казахский язык» атты оқулығында қарастырылған. Автордың айтуы бойынша, адамдар арасындағы коммуникация күнделікті өмірдегі белгілі бір тұрмыстық жағдаяттарға байланысты жүзеге асады және отбасылық, ұлттық, дәстүрлі шараларда айтылатын тілдік бірліктерді үйрету қазіргі оқулықтарда қарастырылмаған. Мысал ретінде, бала дүниеге келсе «бауы берік болсын, үлкен азамат болып өссін!», біреудің жақыны қайтыс болғанда «қайырын берсін!» секілді тұрмыстық тілдік оралымдар тіл үйренуді әрі қызықты, әрі алғашқы сабақтардан бастап тыңдаушының тіл байлығын, сөздік қоры мен танымын кеңейте алатынымызды көрсетеді (Тасибеков, 2015:360) [8]. Бұл берілген критерийді қолданысқа қалай

енгізе аламыз деген мәселеге келер болсақ, мысал ретінде келесі диалогты алып қарайық:

«– Сәлеметсіз бе?

– Сәлеметсіз бе?

– Қалыңыз қалай?

– Жақсы, рақмет, өзіңіз қалайсыз?

– Менде де бәрі жақсы, көп рақмет!

– Не жаңалық?

– Айтарлықтай жаңалық жоқ, бәрі баяғыдай.

Ал өзіңізде ше?

– Менде де.....»

Тілдік тұлғалардың күнделікті тілдесім әрекеті көбінесе диалог түрінде жүзеге асатындықтан, мұндай диалогтардың бірнеше үлгісін мысалға келтіруге болады. Қазіргі әдістемеді де жиі берілетін нұсқалардың бірі осындай болып табылады. Әрине, алғаш тіл үйренушілер үшін мұндай диалогтарды коммуникацияға түсіп, әңгімені құрау үшін үлгі ретінде ұсынамыз. Бірақ мұның сыртында қазақтың кемел тілінде сәлемдесу дәстүрінің ерекше орын алатынын, үлкендер мен жастар арасындағы сәлемдесу-амандасу штамптарын ескере отырып, халықтың рухани құндылықтары мен қазіргі сөйлеу тілінде өзекті болып табылатын ерекшеліктерді ескере отырып, төмендегідей түрлендіріп беруімізге болады:

«-Ассалаумағалейкум!

– Уағалейкумассалам, балам!

– Аман-саусыз ба?

– Иә, аманбыз, шүкір! Өздеріңіз қалайсыздар?

– Шүкір деп, үй іші қалай?

– Бәрі есен-сау, күйлі-куатты.....» тәрізді үлгіде құрастырып, алғашқы сабақтан бастап, тілімізді түрлі өмірлік-тұрмыстық жағдаят пен мәдени аспект тұрғысынан оқытуға болады.

Өлемдік нарық пен маркетинг саласы дамыған сайын, осы салаларға қатысты жаңа тақырыптарды қамтитын материалдар мен мәтіндер пайда болады. Тіл үйрету барысында да қазіргі маркетингке сәйкес келетін мәтіндерді алу өте өзекті болып есептеледі, әрі тыңдаушының қызығушылығын арттырып, әлемде болып жатқан соңғы жаңалықтардан хабардар етеді. Нәтижесінде, тіл үйрету барысында алынатын мәтіндер мен оларға қатысты жүргізілетін талдаулардың форматы да жаңарады. Бірақ жанартылған форматтағы оқыту барысында құндылықтарды ескере отырып, тіл үйрету үдерісін ұйымдастыру – өте күрделі жұмыс болып табылады. Өйткені, біз бұл жерде тілді қазіргі бұқаралық мәдениеттің өзгеріске ұшырау жағдайындағы құндылықтарды сақтап қалу мәселесін шарт етіп қоямыз. Осыған

сәйкес, қазіргі нарықтық-экономикалық жағдайда маркетинг пен құндылықтардың интеграциясын ескере отырып, әрі мәдени аспект, әрі экономикалық аспект болып саналатын ұлттық бренд тақырыбын шығара аламыз. Жалпы бренд дегеніміз өнімнің бәсекеге қабілеттілігін арттыратын және тиісінше, олардың сатылымы мен пайдасының артуына ықпал ететін жалпы кәсіпкерлік құрылымның материалдық элементтері болуымен қатар, тұтынушының санасындағы сол тауарға қатысты психологиялық, функционалдық, эмоционалдық көзқарасы (Каленская, 2019:125) [9].

Десе де, тілді оқытуда грамматикадан мүлде бас тартуға болмайды. Бұл жөнінде Гоппер мен Трауготтың «Грамматикалау» кітабы жарық көрді. Ғалымдар тілдердің қалай және неге дамитыны туралы қызықты әрі күрделі сұрақтың жауабын грамматикадан іздейді. Сөздердің грамматикалық құрылымын арнайы зерттеп, бұл құрылым грамматиканың негізін қалайтынына мән береді. Олардың дамуын бақылау тілдік жүйенің эволюциясын көрсетеді. Бұл кітаптың ерекшелігі сонда – ол әлемнің 150-ден астам тілінің материалдарын қамтиды және қарапайым және түсінікті терминдермен грамматикаландырудың көптеген маңызды мәселелерін, соның ішінде эволюциялық механизмдерді, эволюциялық факторларды, эволюциялық бағыттарды, заңдылықтар мен күрделі сөйлемдердегі грамматиканың рөліне тоқталады (Норрег, 2013: 153) [10]. Сондықтан тілді оқытуда полицентристік әдісті қолданғанда ұлттық және грамматикалық компоненттерді жымдастыра қолданған дұрыс. Сондықтан біз де тіл үйретуде полицентристік әдісті қолдана отырып, тілдік материалдарды сол ұлттың өзіне тән идиоэтикалық бірліктер, атап айтқанда, қазақ халқы үшін брендке айналған заттық-мәдени бірліктер арқылы оқытуды көздейміз.

Кез келген ұлттың материалдық-рухани құндылығы ұлттық бренд болып есептеліп, мемлекеттің имиджі болып саналады. Яғни, ұлттық бренд халық даралығының символы болып табылады. Қазақтың рухани-материалдық мәдени туындылары, салт-дәстүрі, тұрмыстық заттары, ұлттық тағамдары, әдет-ғұрпы, т.б. ұлттық бренд болып саналады. Кейбір жағдайларда, тіпті, жазудың өзі ұлттық бренд ретінде қалыптасып, тіл үйренуге түрткі бола алады. Мысал ретінде пиктографиялық жазулар, олардың ішінде қытай иероглифтерін, араб жазуларын келтіруге болады. Бұл көрсетілген дүниелердің барлығы өзге ұлт өкіліне жаңа, тың дүниелер

болып есептелгендіктен, тіл үйрету барысын әрі танымдық, әрі ақпараттық деңгейге жеткізіп, осы арқылы тыңдаушының мәдениет арқылы тіл үйренуге деген қызығушылығы мен құлшынысын арттыра түседі. Қазақ халқының ұлттық бренд атағына лайықты кез келген мәдени мұрасын, мәселен «қымыз», «шаңырақ», «шашбау», «бауырсақ», т.б. бөлек бір зерттеудің тақырыбы ретінде алып, тіл үйрету үдерісін сол тақырыпқа сәйкес мәтін негізінде ұйымдастыруға болады. Мәтін мәдениет пен ұлттық құндылық, бренд тақырыптарын тіл үйрету барысында ұтымды пайдалануға, тіл үйренушінің мәдени-танымдық талғамын дамытуға және де болашақта қазақ тілінен аударма жасау ісінде тілдің мәдени-элеуметтік қырларын ескеруге мүмкіндік береді, өйткені «мәтін – мәдениет тілінің синтездік формасына жатады» (Әуезов, 2015:9) [11].

Жоғарыда сипаттағанымыздай, маркетинг саласы неғұрлым дамыған сайын, сәйкесінше мәтіндердің де мазмұны мен форматы соғұрлым түрлене түседі. Тәуелсіздік алғанға дейінгі уақыт аралығында жарияланған әдістемелік құралдар мен қазақ тілін оқытуға арналған оқулықтардағы мәтіндер мен қазіргі оқулықтардағы мәтіндердің мазмұндық айырмашылықтары бар. Бұл ең алдымен, сол кездегі тарихи-элеуметтік жағдайларға байланысты болса, екіншіден, дүниежүзілік даму тенденциясына тәуелді екені белгілі. Мысалы, Қазақ КСР уақытында басылған оқулықтарға назар аударар болсақ, көп жағдайда тілдің құрылымдық ерекшеліктеріне мән беріліп, грамматикаға басымдық берген. Ал мәтіндер сол кездегі талапқа сай совхоз, партия, өндіріс, елдің географиясы тақырыптарында болған. Мәтіндердің дәл осылай заман талабына сай құрылуы – заңды құбылыс. Дегенмен, қазақтың белгілі тұлғалары, тарихта аты қалған ұлы ойшылдары туралы, қазақтың салт-дәстүрі туралы да мәтіндерді мүлдем жоқ деп айта алмаймыз. Мәселен, 1998 жылы басылған «Қазақ тілі: ересектерге арналған жеделдетіп оқыту құралы» деп аталатын жұмыста «Жетігеннің жеті әуені» атты мәтін беріліп, қазақтың ұлттық аспабы жетігеннің шығуы туралы мәлімет негізінде қазақ тілін лингвомәдени аспект арқылы оқытуға болады. Бірақ мәтін көлемінде жүргізілетін жұмыс тек бір тапсырманың аясымен ғана шектелген: «1. Сұрақтар қойыңыздар, пікір алысыңыздар. 2. Жұт жеті ағайынды дегенді қалай түсінесіздер?» (Мұрзалина, 1998:153) [12]. Мәтінге қатысты жаңа сөздер мен тіркестер, оларды меңгеру, осыған сәйкес мәтіндалды, мәтін оқу кезіндегі және мәтінсоңы

жұмысы жоқ, тапсырма тек пікіралысу, сұрақ-жауап жүзінде жүзеге асып, басқа әдіс-тәсілдер қолданылмаған. Әрине, оқулық ересектерге қазақ тілін жеделдетіп оқыту мақсатын қойғандықтан және өздігімен тіл үйренуге бағытталғандықтан, мәтіндегі ақпаратқа сәйкес жүргізілетін жұмыс бір-екі тапсырмамен ғана шектелген.

Қазіргі тіл үйрету үдерісінің талаптарын, жаңа технологияларды ескере отырып, ұлттық құндылық пен экономика салаларының интеграциясы болып есептелетін ұлттық бренд тақырыбын тіл үйрету барысында ұтымды пайдалануға болады. Себебі, біріншіден, тақырып қазіргі заманға сай өзекті, екіншіден, тілдің мәдени аспектісін қамтиды, үшіншіден, оқушының өз ойын, идеяларын ұсынуға, проблемалық сұрақтарға жауап беруге, төртіншіден, жаңа ақпарат алып, сол ақпарат негізінде тілдік дағдыларын дамытуға мүмкіндік береді. Тіл үйретудегі басты мақсат – тіл үйренушінің өз ойын еркін жеткізіп, өмірдің барлық саласындағы коммуникативтік қажеттіліктерін қанағаттандыру болғандықтан, тіл үйрету үдерісінде осы мақсаттарды жүзеге асыруға көмектесетін арнайы әдіс-тәсілдер қолданылуы керек. Негізгі тақырыбымыз ұлттық бренд болғандықтан, соған сәйкес мәтін алып, тіл үйрету үдерісін сол мәтін көлемінде іске асырамыз. Мәтін газеттен алынғандықтан, соған сәйкес «танымдық оқылым» әрекетін жүзеге асыра аламыз. Белгілі ғалым, п.ғ.д., профессор Ф.Ш. Оразбаеваның көрсетуінше, «танымдық оқылым дегеніміз – тіл үйренушінің кез келген қызықты, танымдық мәні бар мақала, кітап, газет-журнал т.б. материалды оқып-түсінуі» (Оразбаева, 2005: 104) [13]. Демек, кез келген бренд ең алдымен, тұтынушының қабылдауына, содан соң түпсанасына әсер етеді. Брендтің нақты осы ерекшелігін де тіл үйрету барысында қолдануға болады, дәлірек айтсақ, тыңдаушының қабылдау сигналдарына әсер ете отырып, эмоционалдық атмосфера қалыптастыруға болады.

Осыған сәйкес, ұлттық бренд тақырыбына сәйкес келетін келесідей мәтін алып, соған қатысты танымдық оқылым әрекеті негізінде үш кезеңнен тұратын сабақ ұйымдастырамыз:

• *Бірінші кезең – мәтіналды жұмыс.* Мәтіналды жұмысында тыңдаушыларды тақырыпқа дайындап, олардың зейінін сабаққа аударамыз. Сабақтың тақырыбын жарияламай тұрып, оқушыларды сөйлеу әрекетіне тарту арқылы сабақтың тақырыбын болжатуға болады. Сәйкесінше, адамның визуалды қабылдау механизміне әсер ету арқылы «суреттер га-

лерясын» ұйымдастыра отырып, тақырыпқа қатысты бірнеше суреттер беріп, «Суреттерде не бейнеленіп тұр? Суреттерге қарап, тақырыпты болжаңыз?» деп сұрақ қоямыз. Суреттердің үлгісі ретінде «ҚР жасалған» деген сияқты ұлттық бренд маркаларын немесе ұлттық нақышы бар заттарды көрсетуге болады. Тыңдаушылар тақырыпты анықтағаннан соң, «Бос микрофон» әдісін қолдана отырып «Ұлт және бренд ұғымдарын қалай түсінесіз? Ұлттық бренд дегеніміз не? Қандай ұлттық брендтерді білесіз?» деген сұрақтар арқылы шағын дискуссия жүргіземіз. Мәтіналды жұмысының ерекшелігі тыңдаушылардың айтылым дағдысын дамытуға, өз ойларымен бөлісіп, пікірталасқа түсуге, осы арқылы коммуниктивтік дағдыларын бекітуге көмектеседі.

• *Екінші кезең – мәтінмен жұмыс.* Бұл кезеңде тыңдаушыларды мәтінмен таныстырып, ұлттық бренд тақырыбын ашатын, «Ақтөбенің ақ тарысы ұлттық бренд атануға лайықты» деп аталатын мақаладан үзінді алып, соның негізінде танымдық оқылымды жүзеге асырамыз. Мақаланың мәтіні: «Қазіргі кезде Ақтөбе тары өндірумен айналысатын еліміздегі жеке-дара өңір болуымен ерекшеленеді. Бұл айрықша мәртебе мұндағы мамандардан терең жауапкершілік пен кәсіби шеберлікті, оны игерудің бұрыннан келе жатқан қыры мен сырын терең меңгеруді талап ететіні талассыз. Тек сонда ғана Ақтөбенің ақ тарысын ұлттық бренд деңгейіне көтеруге жол ашылары анық. Өткен жылы Ойыл ауданындағы кәсібін тары өсіруге негіздеген «Жақып», «Әділет» және «Барыс» секілді шаруа қожалықтары өздері көздеген меже үдесінен шыға білгені үлкен мерей. Бұлардың қай-қайсысы да тарының қадыр-қасиетін жақсы білетін, оның дәруменге өте бай екеніне көздері жеткен еңбек майталмандары екеніне шек келтіру қиын-ақ. Оларды «Бидайдан бір тамғанда, тарыдан екі тамады» деген халық даналығын бойларына сіңіріп өскен даланың перзенттері десе артық емес. Бір қызығы, бүгінде халықаралық зерттеуші-мамандар мен ғалымдар еліміздің батыс өңірінде өсетін далалық дақылды жан-жақты зерттеуге үлкен ынта-ықылас қойып отырғаны байқалады. Ойылдағы тары өсіру тарландарының өнімі дүниежүзілік көрмеде жоғары бағаға ие болғаны осының дәлелі. Сондай-ақ, Ақтөбенің ақ тарысын отандық тағамтану технологтары еліміздің түкпір-түкпіріндегі перзентханалар мен ауруханалардың ас мәзіріне лайықты екенін айқындап отыр. Бүгінде Ақтөбенің ақ тарысын өңделмеген шикі күйінде қолдану дәуірі әлдеқашан өтіп кеткен. Халқымыз «жауынгер

дақыл» деп атап кеткен тарыдан әзірленетін басты өнімдердің бірі – жент. Оның жиырмаға тарта түрін жасап шығаруға болады деседі. Бұл тағамның басты өзгешелігі әрі артықшылығы күннің ыстық кезінде бұзылмайды және ағзада қатып қалмайды» (Құсайын, 2017:1) [14]. Мәтінді

оқып болғаннан соң, сәйкесінше оның мәнін, аудармасын түсіне білу үшін мәтіннің ішіндегі жаңа сөздер мен сөз тіркестерін бөлек көрсетеміз. Тек дайын аудармасын беріп қана қоймай, контекст арқылы аудармаларын есте сақтап, орыс тіліндегі аудармасымен сәйкестендіреміз:

Ақ тары	←	продукция
Меже		витамин
Қадір-қасиет		всемирная выставка
Кәсіби шеберлік		народная мудрость
Кәсіп		сомневаться
Дәрумен	→	просо (вид проса белого цвета)
Терең жауапкершілік		предел
Еңбек майталмандары		герои труда
Шек келтіру		ценность, репутация
Халық даналығы		профессиональное мастерство
Зерттеуші-мамандар		профессия
Өнім		большая (глубокая) ответственность
Дүниежүзілік көрме		специалисты-исследователи

Жоғарыда берілген үлгі бойынша сөздерді аудармасымен сәйкестендіріп, мәтінді аударамыз. Мәтіннің мазмұнымен жұмыс жа-

сау үшін, келесідей жұмыс үлгісін ұсынуға болады:

Мәтіндегі ақпаратты кестеге жазыңыз.

1-кесте

Ақ тары қай өңірде өсіріледі?	Тары кәсібімен айналысатын шаруа қожалықтары	Ақ тарының маңызы қандай деп ойлайсыз?	Осы саланы (тары өсіру) дамыту үшін қандай ұсыныс жасар едіңіз?

Келесі кезекте «Автор не себепті тарыны ұлттық бренд санатына қосу керек деп санайды?» деген проблемалық сұрақ беру арқылы топтық жұмыс ұйымдастырамыз. Ол үшін атақты «ПОПС» формуласын қолданып, төрт сөйлем арқылы әр топтың пікірін тыңдаймыз:

«Бірінші сөйлем «Біздің ойымызша,...»

Екінші сөйлем «Себебі біз оны былай түсіндіреміз:...»

Үшінші сөйлем «Оны біз мына фактілермен, мысалдармен дәлелдей аламыз:...»

Соңғы сөйлем «Осыған байланысты біз мынадай қорытынды шешімге келдік:...»

Мәтінмен жұмыс кезеңінде грамматикалық ережелермен де жұмыс жасап, жаттығулар орындауға болады. Бұл мәтіннің құрылымына сай бірнеше жай сөйлемдерді біріктіріп құрмалас сөйлем құрауға дағдыландыруға болады. Ол үшін мынадай тапсырма бере аламыз:

Мәтіннен алынған жай сөйлемдерді салалас құрмалас сөйлемдерге айналдырып, тиісті шылауларды қойыңыз:

Қажетті жалғаулық шылаулар: себебі, әрі, дегенмен,

«Бұл тағамның басты өзгешелігі әрі артықшылығы: ыстыққа бұзылмайды. Ол ағзада қатып қалмайды.

Ақтөбенің ақ тарысын отандық тағамтану технологтары еліміздің түкпір-түкпіріндегі перзентханалар мен ауруханалардың ас мәзіріне лайықты екенін айқындап отыр. Оның құрамында дәрумен көп.

Бүгінде Ақтөбенің ақ тарысын өңделмеген шикі күйінде қолдану дәуірі әлдеқашан өтіп кеткен. Кейбір өңірлерде бұл әдіс әлі күнге дейін қолданылып келеді».

Осылайша, тыңдаушының тілдік қарым-қатынас барысында тек жай сөйлемдер емес, құрылымы күрделірек құрмалас сөйлемдерді қолдана алуға үйретеді. Әрі мағынасына сәйкес,

қажетті жалғаулық шылауларды да меңгеріп, бекітуге көмектеседі.

• *Үшінші кезең – мәтін соңы жұмыс.* Мәтін соңы жұмыс жалпы мәтін бойынша алынған ақпарат пен соған сәйкес жасалған жұмыстың қорытындысы болғандықтан, бұл кезеңдегі берілетін тапсырмалар мен қолданылатын әдіс-тәсілдер тіл үйренушінің бүкіл мәтін бойынша алған ақпаратын, меңгерген дағдыларын

бекітуге бағытталады. Сол себепті бұл кезеңде мәтіннің мазмұнын айтқызу, тақырыбын өзгерту, жаңа сөздерді пайдалану арқылы мәтін мазмұны бойынша сөйлемдер құрату сияқты дәстүрлі жаттығулармен қатар, «Инсерт», «Иә, жоқ, берілмеген» әдісін қолдану ұтымды болып табылады.

Мәтіндегі негізгі тұжырымдарды «иә, жоқ, берілмеген» әдісі арқылы анықтаңыз:

2-кесте

	Иә	Жоқ	Берілмеген
Бұрын Ақтөбе тары өндірумен айналысатын еліміздегі жеке-дара өңір болуымен ерекшеленетін			
Ақ тарының ұлттық бренд атануы үшін оны өндіру технологияларын толықтай меңгеру қажет			
«Жақып», «Әділет» және «Барыс» секілді шаруа қожалықтары алдағы уақытта үлкен нәтижеге жетері сөзсіз			
Ақ тары дәруменге бай			
Ақ тарыдан жасалған жент адам денсаулығына өте пайдалы			

Міне, ұлттық бренд арқылы оқыту тіл үйренушінің тек коммуникативтік құзыреттілігін ғана емес, үйреніп отырған ел туралы танымын да кеңейте түседі. Сондықтан да ғалымдар лингвоелтанымның басты мақсатын былайша анықтайды: «... түпнұсқа мәтіндерді және серіктесінің сөзін қабылдай отырып, мәдениаралық қатысым актісіндегі коммуникативтік құзыреттілікті қамтамасыз ету» (Бейсенбеков, 2013: 13) [15]. Сондықтан да бренд арқылы оқыту тіл үйренушінің ұлттық-мәдени ерекшеліктерінен нақты көрініс беретін осындай тілдік бірліктерді меңгерту арқылы жан-жақты білім беру болып табылады.

Зерттеу нәтижелері

- қазақ тілін ұлттық бренд арқылы оқыту тіл үйренушінің тілдік дағдыларымен қоса, танымды дамытады;
- тіл үйренушінің сөздік қорын байытып, дұрыс сөйлеуге, тіл мәдениетімен танысуына түрткі болады;
- лингвомәдени бірліктермен танысып, контекст арқылы мағынасын түсінуге, коммуникация барысында қолдануға үйретеді;
- тыңдаушының өздігінен жасайтын жұмысы ретінде «Қазақстанның ұлттық бренді ретінде

қандай тауарды ұсынар едіңіз?» тақырыбына аргументативті эссе беріледі. Тақырыпта пікір, аргумент және соған қатысты сараптама, нақты шешім мен ұсыныстарды беру арқылы тіл үйренушінің ұлттық бренд тақырыбы аясында өз пікірін жазбаша жеткізуге және жаңа тақырып бойынша алған білімін қорытып, бекітуге, болашақта академиялық жазу дағдыларын меңгеруіне септігін тигізеді.

Қорытынды

Қазіргі жаһандану үрдісінде мәдениетаралық коммуникация жетекші орында тұрса, сол коммуникацияны жүзеге асыратын басты құрал – тіл, құрамдас бөлігі – дүниежүзілік тілдердің тоғысуы болып табылады. Осы тоғыста экономикалық, мәдени, ғылыми, ақпараттық-инновациялық, технологиялық, алдыңғы қатарлы IT-техникалық салаларда тәжірибе алмасудың кез келген мемлекет үшін маңызы зор. Ал бұл тәжірибе алмасудың негізгі кілті – тіл. Осыған сәйкес, жыл сайын тіл меңгеруге деген талап пен сұраныс артып келеді. Өйткені өркениетті, дамыған мемлекеттің көрсеткіші – экономикалық жағынан дамуы, озық үлгілі техникалық табыстарға қол жеткізуі ғана емес, халықаралық-мәдениетаралық қатынасты жүзеге асыруы болып табылады (Ермекова, 2020:

211) [16]. Осыған орай, қазақ тілін мәдени-ұлттық аспект арқылы оқыту мәселесі қоғам өмірінің барлық салаларында қарым-қатынасқа түсуге құзыретті тұлға қалыптастыруды көздейтін оқытудың нақты бір стратегиясын әзірлеуді талап етеді. Қазіргі жаһандану үдерісі мен ұлттық-мәдени аспект интеграциясында ұлттық бренд тақырыбын алу арқылы тыңдаушының тілдік дағдыларын ғана емес, мәдени сана-сезімін қалыптастырып, дамытуға көмектеседі. Тіл үйрету үдерісінің басты мақсаты коммуникативтік құзыреттілік қалыптастырып қана қоймай, әлеуметтік-мәдени және прагматикалық аспектілерді қамтитын

тілдік ортада сөйлеуге бағыттау болып табылады. Ұлттық бренд тақырыбына негізделген мәтінмен жұмыс тіл үйрету барысында жаңа сөздер мен лингвомәдени бірліктерді контекст арқылы қабылдап, есте сақтауға, қазақ тілінде ойлау дағдысын қалыптастыруға мүмкіндік береді.

Мақала Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігінің Ғылым комитеті 2021-2023 ж. гранты аясында қаржыландырылған АР09259496 «Қазақ тілін сандық ресурстар арқылы ұлттық бренд негізінде меңгерту» жобасы аясында жазылды

Әдебиеттер

- 1 <https://anatili.kazgazeta.kz/news/57708>
- 2 Компанеева Л.Г. Методика обучения иностранному языку одаренных старшеклассников: на материале английского языка: автореферат дисс. на соиск. канд.пед. наук. – Пенза, 2007. – 21 с.
- 3 Саланович Н.А. Лингвострановедческий подход как средство повышения мотивации при обучении иностранным языкам в старших классах средней школы: На материале фр. яз. – М., 1995. – 180 с.
- 4 Оразалиева Э.Н. Когнитивтік лингвистика: қалыптасуы мен дамуы: ғылыми монография. – Алматы, «Ан Арыс» баспасы, 2007. – 312 б.
- 5 Ezikov Svyat. Bilingualism and identity – The relationship between language, culture and behavior // PANEVA. Volume 18, Issue 3, 2021, Pages 119-126.
- 6 Pilipenko, G.P. The Ukrainian language in Argentina and Paraguay as an identity marker // Slovene Откритый доступ Volume 7, Issue 1, 2018, Pages 281-307.
- 7 Enrique Quero Hervilla – Natalia F. Mikheeva – Lilia V. Moiseenko. National variability in the teaching of Spanish in Russia // XLinguae, Volume 11, Issue 2, April 2018, ISSN 1337-8384, eISSN 2453-711X, p. 655-671. DOI: 10.18355/XL.2018.11.02.52.
- 8 Тасибеков К. Ситуативный казахский. Мир казахов. – Алматы: ИП «Такеева А.Б.», 2015. – 270 с.
- 9 Каленская Н.В., Антонченко Н.Г. Брендинг. – Казань: «Абзац», 2019. – 125 с.
- 10 Paul J. Hopper □ Elizabeth Closs Traugott. Grammaticalization // Language and Linguistics Monograph Series 51 <http://www.ling.sinica.edu.tw/LL/en/monographs>.
- 11 Әлемдік мәдениеттану ой-санасы. Он томдық. 6-том. Тіл мен мәдениет. – Алматы: Жазушы, 2005. – 568 б.
- 12 Мұрзалина Б., Нұркеева С., Нұрғазина Г., Сағындықова М., Байтасова С. Қазақ тілі: (Ересектерге арналған жеделдетілген оқыту құралы). – Алматы: Ана тілі, 1998. – 265 б.
- 13 Оразбаева Ф. Тілдік қатынас негіздері: оқулық. – Алматы: Print-S, 2005. – 147 б.
- 14 Құсайын, Т. Ақтөбенің ақ тарысы ұлттық бренд атануға лайықты [Мәтін] / Т. Құсайын // Egemen Qazaqstan (Егемен Қазақстан). – 2017. – № 34. – 17 ақпан. – 1,5 б.
- 15 Бейсенбекова Г.Т., Ныязбекова К.С. Қазақ тілін лингвоелтанымдық бағытта оқыту // <https://pedagogika.snauka.ru/>
- 16 Ермекова Т., Мырзабай А. «Екінші тіл» терминіне берілген социолінгвистикалық анықтамалардың салыстырмалы сипаты // YII ULUSLARARASI TÜRK DÜNYASI ARAŞTIRMALARI SEMPOZYUMU. 20-23 EKİM 2020 – NIĞDE. 210-219 б.

References

- Álemdik mádeniеттанu oi sanası (2005). On tomдық. 6-tom. Til men mádeniet. [World Cultural Studies of thought consciousness. Ten volumes. Volume 6. Language and culture]. Almaty: Jazushi, pp. 568. (In Kazakh)
- Beisenbekova G.T, Niyazbekova K.S. Qazaq tilin lingvoeltanımdıq baғыtta oqıtu. [Teaching the Kazakh language in the Linguo-linguistic direction] <https://pedagogika.snauka.ru> (In Kazakh)
- Enrique Quero Hervilla, Natalia F. Mikheeva, Lilia V. Moiseenko (2018) National variability in the teaching of Spanish in Russia. XLinguae, Volume 11, Issue 2, April 2018, ISSN 1337-8384, eISSN 2453-711X, pp. 655-671. DOI: 10.18355/XL.2018.11.02.52
- Ezikov Svyat (2021) Bilingualism and identity. The relationship between language, culture and behavior. PANEVA. Volume 18, Issue 3, pp.119-126
- Kalenskaya N. V., Antonchenko N. G. (2019.) Brending [Branding]. Kazan: «Paragraph», pp.125. (In Russian).
- Kompaneeva L.G. (2007) Metodika obucheniya inostrannomu yazyiku odarenyih starsheklassnikov: na materiale angliyskogo yazyika. Avtoreferat diss. na soisk. kand.ped.nauk [Method of teaching a foreign language by trained senior officials: on the material of the English language]. Pyatigorsk, p.21. (In Russian).

- Murzalina B., Nurkeeva S., Nurgazina G., Sagındıqova M., Baitasova S. (1998) Qazaq tili (Eresekterge arnalǵan jedeldetip oqıtu quralı). [Kazakh language (accelerated learning tool for adults)]. Almaty, Ana tili, pp. 265 bet. (In Kazakh)
- Orazalieva E. N. (2007) Kognitivtik lingvistika: kalıptasu men damu. Gılimi monografiya [Cognitive linguistics: formation and development. Scientific monograph]. An Arys baspası, Almaty, p.312 . (In Kazakh)
- Orazbayeva F. (2005) Tildik qatynas negizderi. [Fundamentals of language communication: textbook]. Almaty, Print-S, pp.147. (In Kazakh)
- Paul J. Hopper□Elizabeth Closs Traugott. Grammaticalization. Language and Linguistics Monograph Series 51<http://www.ling.sinica.edu.tw/LL/en/monographs>
- Pilipenko, G.P. (2018) The Ukrainian language in Argentina and Paraguay as an identity marker. Slovenian access volume 7, Issue 1, pp.281-307
- Qusayın, T. (2017) Aqtóbeniń aq tarısı ulttıq brend atanuǵa laıyqty [Mátin]. [White millet of Aktobe is worthy of becoming a national brand [text]]. Egemen Qazaqstan (Egemen Kazakhstan), No. 34. February 17. pp.1,5. (In Kazakh)
- Salanovich N. A. (1995) Lingvostranovedcheskiy podhod kak sredstvo povyisheniya motivatsii pri obuchenii inostrannyim yazykam v starshih klassah sredney shkoly: Na materiale fr. yaz [Linguostranovedic approach as a means of increasing motivation for teaching foreign languages in the senior classes of secondary schools: in the material of Fr. language]. Moscow, p.180. (In Russian).
- Tasibekov K. (2015) Situativnyiy kazahskiy. Mir kazahov [Situational Kazakh. The world of Kazakhs]. IP «Takeeva A. B.», pp.270. (In Russian).
- Tokayev, K. (2020) Kazak khalkının taǵdın tarikh tarazysında tur [The fate of the Kazakh people is on the scales of history]. <https://anatili.kazgazeta.kz/news/57708>. June 26. pp.1-2. (In Kazakh)
- Yermekova T., Mırzabai A. (2020) «Ekinshi til» terminine berilgen sotsiolingvistikalıq anıqtamaların salıstırmalı sipatı. [Comparative nature of sociolinguistic definitions given to the term] Second Language «. YII ULUSLARARASI TÜRK DÜNYASI ARAŞTIRMALARI SEMPOZYUMU. 20-23 EKİM – NİĞDE. pp.210-219 (In Kazakh)

M. Seitova* , M. Otegenkyzy

Khoja Akhmet Yasawi International Kazakh-Turkish University, Kazakhstan, Turkestan,
*e-mail: meruyert.seitova@ayu.edu.kz

ADVANTAGES AND IMPORTANCE OF AUTONOMOUS LEARNING IN TEACHING ENGLISH IN KAZAKHSTAN

The article considers the advantages and importance of independent learning of a student in English lessons in the process of implementing the features of the updated content of education according to the state educational standard of the Republic of Kazakhstan. Scientific research the purpose of the work is to determine the advantages and importance of independent learning in teaching English to secondary school students by conducting a scientific experiment using empirical methods. The relevance of the study is to show an experimental analysis of the impact of the system of independent learning, which is its main tasks, on the self-regulation of students in English lessons, the rapid acquisition of a new vocabulary through effective methods, the ability to speak English fluently, the development of self-directed writing and reading skills of students. The main directions of the study are based on experimental analysis of Secondary School students, monitoring of students' activities during the study. In addition, the educational system of Nazarbayev Intellectual Schools, which are autonomous educational organizations in Kazakhstan, includes features of the updated educational program. Within the framework of the studied topic, theoretical and practical studies of world scientists were considered, on the basis of which practical work was carried out in one of the secondary schools of Turkestan with the help of open-ended questions, questionnaires, and methods of interviewing high school students. The data obtained were summarized, analyzed, and cleared up. As a result, the importance of independent learning in the formation of a student as a world competitive person was determined, and recommendations were made to improve the work under study.

Key words: self-learning, self-management, responsibility, smart goal, result, competitiveness.

М. Сейтова*, М. Өтегенқызы

Қожа Ахмет Ясауи атындағы халықаралық қазақ-түрік университеті, Қазақстан, Түркістан қ.
*e-mail: meruyert.seitova@ayu.edu.kz

Қазақстанда ағылшын тілін оқытуда дербес оқытудың артықшылықтары мен маңыздылығы

Мақалада Қазақстан Республикасының мемлекеттік білім беру стандарты бойынша жаңартылған білім беру мазмұнының ерекшеліктерін жүзеге асыру барысында, ағылшын тілі сабақтарында оқушыны дербес оқытудың артықшылықтары мен маңыздылығы қарастырылады. Ғылыми зерттеу жұмысының мақсаты эмпирикалық әдістер көмегімен орта мектеп оқушыларына ғылыми эксперимент жүргізу арқылы ағылшын тілін оқытуда дербес оқытудың артықшылықтары мен маңыздылығын айқындау. Зерттеудің өзектілігі оның негізгі міндеттері болып табылатын дербес оқыту жүйесінің ағылшын тілі сабақтарында оқушының өзін-өзі реттеуіне, жаңа сөздік қорды тиімді жолдар арқылы жылдам меңгеруіне, ағылшын тілінде еркін сауатты сөйлеуіне, оқушының өзін-өзі басқара отырып жазылым, оқылым дағдыларының шыңдалуына тигізер ықпалы өте жоғары екендігіне эксперименттік талдау жасап көрсету. Зерттеудің негізгі бағыттары орта мектеп оқушыларына эксперименттік талдау жасауға, зерттеу барысында оқушылардың іс-әрекетін бақылауға негізделген. Сонымен қатар, Қазақстанда дербес білім беру ұйымдары болып табылатын «Назарбаев Зияткерлік Мектептерінің» білім беру жүйесі және жаңартылған білім беру бағдарламасының ерекшеліктерін қамтиды. Зерттеліп отырған тақырып аясында әлемдік ғалымдардың теориялық, практикалық зерттеулері қарастырылды, соның негізінде Түркістан қаласының жалпы орта мектептерінің бірінде жоғары сынып оқушыларына ашық-жабық сұрақтар, сауалнама, сұхбат алу әдістері арқылы тәжірибелік жұмыстар жүргізілді. Алынған мәліметтер жинақталып, сараланып, аналитикалық талдау жасалды. Нәтижесінде, оқушының әлемдік бәсекеге қабілетті тұлға болып қалыптасуында дербес оқытудың маңызды екендігі анықталып, зерттеліп отырған жұмысты жақсарту бойынша ұсыныстар жасалды.

Түйін сөздер: дербес оқыту, өзін-өзі басқару, жауапкершілік, смарт мақсат, нәтиже, бәсекеге қабілеттілік.

М. Сейтова*, М. Отегенкызы
Международный казахско-турецкий университет
имени Ходжи Ахмеда Ясави, Казахстан, г. Туркестан,
*e-mail: meruyert.seitova@ayu.edu.kz

Преимущества и значимость самостоятельного обучения английскому языку в Казахстане

В статье рассматриваются преимущества и важность самостоятельного обучения учащихся на уроках английского языка при реализации особенностей обновленного содержания образования по государственному образовательному стандарту Республики Казахстан. Цель исследования – определить преимущества и важность самостоятельного обучения английскому языку путем проведения эксперимента с использованием эмпирических методов для старшеклассников. Актуальность исследования состоит в том, чтобы показать экспериментально, что система самостоятельного обучения включает следующие основные задачи – саморегуляция учащегося на уроках английского языка, быстрое усвоение нового словарного запаса эффективными способами, свободное владение английским языком, повышение навыков письма, чтения с самоконтролем учащегося.

Дизайн исследования включал эмпирические методы – наблюдение за деятельностью учащихся и анализ самостоятельной деятельности старшеклассников. Отметим, что система обучения «Назарбаев Интеллектуальных школ», которые являются автономными организациями образования в Казахстане, обучаются по обновленной образовательной программе. В начале исследования были изучены теоретические и практические исследования зарубежных ученых. Затем в общеобразовательной школе г. Туркестана была проведена практическая работа с учащимися старших классов с использованием методик «открытых и закрытых вопросов», применения методов анкетирования, интервьюирования. Полученные данные были обобщены, проведен анализ результатов опроса школьников. В результате было выявлено, что самостоятельное обучение имеет важное значение в становлении учащегося современной конкурентоспособной личностью, выработаны рекомендации по улучшению методик обучения в школе.

Ключевые слова: самостоятельное обучение, самоуправление, ответственность, интеллектуальная цель, результат, конкурентоспособность.

Introduction

This topic, on which scientific research is conducted, that is, autonomous learning of students, will become the most effective way for students to master the English language. For some reason, today's scientists study and conduct a comprehensive analysis of the influence of the importance and advantages of self-development on the optimal assimilation of a foreign language on the way to achieving a certain goal, giving a student self-awareness of their daily activities. For instance, according to Judit Kormos and Kata Csizer (Judit K., Kata C., 2014) autonomous learning and effective self-regulatory strategies are increasingly important in foreign language learning; without these, students might not be able to exploit learning opportunities outside language classroom. In this regard, if we add our own opinion, a student who is able to increase their responsibility for their own development will be able to learn a foreign language in an extracurricular time, study in the same subject, improve their knowledge, dexterity, and abilities. He is used to showing fruitful results in any of his actions. When he first feels his influence on the formation of a fully

developed, competitive person on the way to self-formation, he is delighted that he has achieved his goal and becomes an individual person who pursues higher goals, has a broad outlook, and has developed leadership skills in any task.

The updated content of Education, which aims to provide students with high-quality education through an optimally systematic education reform that meets the world educational space, provides for their significant contribution to the dynamic development of the country's economy in the future. Since September 2016, the system of education in secondary schools in Kazakhstan has switched to the updated educational program. While the main goal of the education system, which was taught in the traditional format before that time, was to provide students with theoretical knowledge, the main feature of the updated content of education was that it was aimed directly at practice through tasks based on a critical approach, aimed at the individual development of each student, increasing the horizons of students. As Albina says, (Auezova A., 2018) according to the updated program, the world education system is aimed at attracting students to competitiveness, becoming a high-quality specialist who

knows how to find his place in society. And until now, we all know that in general education schools in our country, students are not sure of the expected result, choosing a profession under the influence of various influencing factors, and in the end, they are not able to get involved in the specialty they studied. Indeed, in the process of pre-educational learning, no attention was paid to how correctly and rationally the acquired knowledge, skills and abilities of a student can meet their needs in real life. In fact, students chose their future professions based on their own interests, actively participated in practical work on their future professions, and did not have a focus on developing critical thinking skills.

At the first time, when the education system underwent radical changes and switched to the updated content of education, the ability of students to meet all the basic requirements of this education system was not at a very high level. In general, only through the personal development of a student can it be possible to form a competitive personality that meets the requirements of the updated content of Education.

The purpose of the state program for the development of education and science in the Republic of Kazakhstan for 2020-2025 is (Adilet., 2018) "Education and training of the individual on the basis of universal values and increasing the global competitiveness of Kazakhstan's education and science. Increasing the contribution of science to the socio-economic development of the country". In order to achieve this goal, it is important to understand that the student is primarily responsible for mastering high-quality knowledge, setting a goal for his / her personal development. It should be noted that in general, high school students are currently reluctant to fully fulfill their duties. In this regard, based on the specifics of the updated education system, independent training of students is of particular importance for the optimal and effective implementation of the above-mentioned goal of the state program for the development of education and Science for 2020-2025.

In Kazakhstan, there are many Kazakh youth who participate in World Educational Olympiads and win grants for higher education abroad. We can meet them among the graduates of Nazarbayev Intellectual Schools. "Intellectual schools are autonomous educational organizations created for the purpose of carrying out educational activities, including in the field of additional education"(Adilet., Chapter 2.,2015 № 337-V). For the first time in the country, Intellectual Schools were opened on the initiative of the first president N. A. Nazarbayev in the

modern city of Nur-Sultan (formerly Astana). As we have already noted, as a result of the existence of an independent educational organization, intellectual schools are leading in providing quality education to students. If general secondary schools of the country were also transferred to a mass autonomous educational organization, we would achieve a significant fruitful result in the educational process of the country. "Extracurricular activities are activities of the University, Intellectual Schools, which are carried out in the form of activities, the list of which is approved by the decision of the relevant board of trustees, aimed at the comprehensive development of students and the realization of their individual abilities"(Justice.,Chapter 1., 2011. Law No. 394-IV). As you can see from this argument, if additional extracurricular activities in other secondary schools were systematically approved and implemented by the school administration, it would have a positive impact on the comprehensive development of students, expanding their horizons and obtaining high-quality education. In any case, independent training will have its advantages. Independent training of students will allow them to develop independently, set SMART goals for themselves, and become competitive people in the world educational space.

We note some factors that negatively affect the autonomous learning of high school students in the country, such as the fact that they feel unable to complete a task; the feeling that they do not need to complete a task to the end; the feeling that it is enough to perform a task with a small amount of effort and limited effort; the feeling that they have been given a small task. The main task of this research is to provide a theoretical description of the advantages and importance of autonomous learning of students, as a result of which one of the main tasks was to conduct empirical experimental research. The relevance of the study is to improve the level of education of young people of Kazakhstan in accordance with world standards by conducting an analysis of the importance of Independent Education in the country through question-answer, survey methods.

Literature review

Holec (1981) describes autonomy as, "the ability to take charge of one's learning" (Thanasoulas D., 2000). The importance of autonomous learning of a student in language subjects can be seen from the definition of autonomous learning by Holec. Because a student who has the opportunity to take responsibility for learning can achieve high success in learning a foreign language in a short period of

time. Building upon this broad definition, researchers came up with their operationalized definitions to suit their particular research purposes and paradigms (Nguyen, Tangen, & Beutel, 2014).

Learner autonomy (Nima S.M., & Razieh B.J., 2012) in language education is interpreted in various ways, and various terms such as 'learner independence', 'self-direction', and 'independent learning' have been used to refer to similar concepts. It is noteworthy that autonomy as a social process can be interpreted in terms of a point of departure from education as well as in terms of redistribution of power attending to the construction of knowledge and the roles of the participants in the learning process. According to scientists, the idea of autonomous learning as a point of departure from knowledge comes to the understanding that if a student independently searches for and develops oneself, the curriculum and teaching teachers may not be necessary. However, we do not agree with this opinion, because no matter how autonomously the student develops and forms himself, he must necessarily have a teacher who will give him the right direction. In addition, in order to follow the global education system, it is necessary to master school curricula in a timely manner. Just as the education system of every developing country is formed at the world level, the state standard curriculum of our country is based on the education system of the world's developing countries.

In an era where information and knowledge are updated ever faster, learners' autonomous learning ability (Ruiqi Zhou & Yiyi Bao, 2018) becomes more and more important and is even regarded as one of the key factors to pedagogical success and lifelong learning. Academic motivation is considered as a powerful factor for students in terms of doing their homework and making them more interested in learning (Artino & Stephens, 2009). This concept represents the difference of students' effort for doing their homework. Hence it is recognized as a significant factor in teaching and training.

According to these researchers (Jorge, Peña, Wanda, María, Carlos, 2014) the problem is especially noticeable in the practical teaching of foreign language, where student mentoring and supervision is much more necessary, and learning must be completely personal and manipulative. As we have already noted, despite the autonomous abilities of the student, the help, support, and correct guidance of the teacher in the course of the lesson is extremely necessary and important. Because despite the fact that the student carefully and at a high level performs the tasks set during the lesson, the teacher is

responsible for the knowledge received and the educational material learned. That is, only a teacher can determine whether a student is moving in the right or wrong direction. When asked to describe the students' beliefs and behaviors of autonomous learning (Bin Shen, Barry Bai, Weihe Xue, 2020) Miss Alice reported that the majority of English major students were serious about their study and worked hard. They may need the teacher to tell them what to do in details since they lacked learning strategies and were not self-infinite enough, but they were able to accomplish their assignments quite independently without seeking much external help.

World researchers say that (Hakan, Bulent, Nihal, & Hatice, 2015) learner autonomy is frequently debated among English language teachers and scholars around the world. From the perspective of Self-determination theory, autonomy supported learning environment has close relation with intrinsic motivation, higher perceived competence and academic achievement. According to this view, in the course of conducting research, it was noted that it is important to motivate and lead the student forward in the development of autonomous abilities. Learning a language in (Jennifer Bown) Individualized Instruction gives you a lot of flexibility to decide what you are going to study, when, and how. Individualized Instruction is also unique in that you, the student, may no longer rely on a teacher for direction, but must take on the responsibility of managing your own learning. We can fully agree with Jennifer, because it speaks about the importance and advantages of autonomous development. Of course, the course of language learning will be productive and high-quality only if the student is provided with tasks aimed at his / her personal development, setting a clear goal for himself / herself. At the same time, one of the most important advantages of autonomous learning is to show high results in learning a foreign language, without relying on the help and support of a teacher, while being responsible for improving their knowledge

We would like to mention that in the course of the research, we were convinced of the importance of autonomous development of students as a result of a survey of students using the Before / After method. After all, being autonomous, a student can set a lot of goals in one simple English lesson and develop himself as a competitive person on the way to achieving this goal. Michael & Nancy considered that (Michael K. Ponton, & Nancy E. Rhea, 2006) self-regulation enables a person to select and manage pertinent activities in order to realize goals. Lastly, self-reflection refers to a person's ability to

think about the consequences of past experiences, thereby shaping subsequent beliefs, attitudes, intentions, and behaviors. As evident from these inherent human capabilities, SCT recognizes the primacy of thought in action.

According to the opinion of world researchers, they believe that (*Raymond A. Noe, & Jill E. Ellingson, 2015*) autonomous learning in the workplace is an important and emerging area where practice is evolving and innovating. Indeed, the result of the work will be high-quality, when the student will concentrate all his inner thoughts, attention, think deeply and quickly in critical terms, express a valuable idea, and effectively use his autonomous abilities in the course of the lesson.

Learner autonomy (*Anna N. Oveshkova, 2018*) is the necessary basis for improving language proficiency, which is understood as students' substantial knowledge, skills related to this knowledge and students' attitude (i.e. the belief that their proficiency in EFL is a valuable resource and willingness to increase the level of language proficiency). This definition to a certain extent correlates with the one in the Common European Framework of Reference for Languages (CEFR).

Research questions

What caused the preparation and implementation of updated general education programs in the framework of updating the content of Secondary Education in schools of Kazakhstan? The updated educational program, introduced into the educational process of our state, is a new program that meets the needs of the future generation in accordance with the requirements of the time. The peculiarity of the school in the context of the updated content of education is that educational achievements are productive, and the educational process is characterized by the active activity of students in "finding" knowledge in each lesson. However, all the requirements of the updated content of education are being implemented at the highest level? Unfortunately, there are serious problems in the effective implementation of the main factors of the education system that affect the development and prosperity of the country, such as the education of a student in accordance with world standards; the education of a competitive personality; the formation of successful life skills; the education of a citizen of the world; the development of practical skills; improving functional literacy; improving the professional skills of a teacher. For example, in English lessons, a teacher faces various obstacles in each lesson, such as slow learning of

the language, low vocabulary in English, low listening, pronunciation, reading and writing skills of students. Of course, it is possible to consider ways to solve such problem situations through the system of Autonomous Education, which is of interest to scientists around the world, and which is used in our country's "Nazarbayev Intellectual Schools".

Descriptive approach

First of all, when we hear the phrase "Autonomous Learning" there will occur a question about "What is autonomy in the classroom?" In order to answer for this question, let's give the definition of this phrase. According to Nesrin Oruç Ertürk (*Nesrin O.E., 2016*) in order to qualify as an autonomous learner, one should independently choose his/her aims and purposes and sets goals; decides on the learning materials, methods and tasks; and purpose in organizing and carrying out the chosen tasks; and chooses the criteria for evaluation. We absolutely agree with Nesrin's great opinion about autonomous learner and we also would like to add that autonomy in the classroom it is learner's self-regulation during the lesson, self-control for one's learning outcomes, and it is also a learner's charge of her/his own learning.

Explanatory approach

Let's look through at the researchers' example about the importance of being learner autonomy. (*Zacharoula P., & Anastasios A.E., 2017*) Mariana "proactively" seeks out knowledge: she sets her learning goals, regulates her efforts, allocates study – time, monitors her progress, and seeks help when needed, critically reflects on her learning, and gradually, becomes aware of her learning needs. In this example, Mariana is an autonomous and self-regulated student. When a student is autonomous, the learning is possible to be efficient because it is primarily important for herself.

Evaluation approach. In order to make students autonomy learner teachers should be aware of how useful and effective is the autonomous learning, what role does it play in teaching English language effectively, and what are the advantages and disadvantages of autonomous learning. A student who has autonomy learning abilities can be as follows:

- Responsible for his/her own learning;
- Sets clear goals for himself/herself;
- Can have a broad outlook, critical thinking skills;
- Able to conduct self-control;

- Able to make demands on herself/himself;
- Responsible to academic performance;
- Develops versatile abilities not only in the classroom, but also in everyday life;
 - Open to friends and sociable when working in a group;
 - Can have leadership skills;

Methodological approaches. In the course of this research work, many problematic questions arose about the emphasis on autonomous learning of students in teaching English. Based on the basic principles of World educational standards, the advantages and importance of autonomous learning of students play a significant role in the education system of our country, while humanitarian scientists, especially teachers teaching a foreign language, study this topic in detail and recommend its effectiveness.

Materials and methods

Data collection instruments. Action research. The relevance of the topic under study is directly related to the study, observing the activities of students during the lesson. At the same time, the main problems that prevent students from learning autonomously and improving themselves were identified by the method of control. The method of action research is directly closely related to the method of control. As Janez Vogrinc & Milena Valencic Zuljan said, (Janez.V., & Milena V.Z., 2009) quality performance of the increasingly important professional role of the teacher requires a continued learning and professional growth of every individual. Action research represents one of the important factors in teachers' professional development, in particular when it is designed as a collaborative process involving teachers and researchers. This opinion is very correct, because the skill of the teacher is very necessary in order to study the student's behavior in the classroom and draw conclusions from it. In this regard, the study of the process of obtaining a student's knowledge is of great benefit to both the student and the teacher. The problem that hinders the student's high-quality assimilation of educational material during the lesson is identified by the teacher's unobtrusive control, strengthened by the process of correcting it, developed, and correctly formed thinking. And for the teacher, the method of studying the student's activities is a way to develop creative, competent abilities. After all, before considering the methods of developing a student, a master teacher identifies obstacles that make it difficult for them to effectively

master the lesson, and first examines ways to eliminate them.

Control method. According to Yeh, S.w. & Lehman, J.D (Yeh, S.w. & Lehman, J.D., 2001) learner control was especially beneficial for students with lower ability in English learning strategy use. Here it should be noted that 'Control method' is very useful in order to support and scaffold the students with low ability. Teachers can reinforce them by observing their actions during the lesson that if they are having difficulties in understanding the explained subject materials. In order to make them understand, teachers can put those open questions that they could understand and realize the learnt materials while doing the differentiation tasks.

Survey. Depending on the topic under study, the survey method is of great importance. This is because the survey method is one of the most effective research methods used anonymously to get honest feedback from students or teachers. In this study, respondents participating in the survey were given open and closed, as well as multiple-choice questions, and their voluntary participation in the survey was provided. The survey was conducted in a competent and high-quality manner using the Before / After method and valuable feedback from respondents. The survey materials were developed in connection with the identification of the advantages and importance of independent teaching of the English language in general secondary schools in the country.

The hypothetical concept of the research was as follows:

- Students are able to search for themselves and show quality results;
- Allows students to form themselves as a broad-minded, developed person;
- Students can meet their needs;
- Will be able to achieve a certain result by setting smart goals;
- Will be able to solve a difficult task in a simplified way and achieve the goal through critical thinking;
- Will be able to clearly understand what they need and use their time effectively to achieve it.

The research work was divided into three stages: the first, the middle and the last final part. At the first stage, information was obtained using the questionnaire method, without conducting any experimental experiments, in order to find out the general opinion of students about independent learning. In the middle period, it included the work of an experimental study conducted on students based on the data obtained through the initial

survey. In the final part, an expert analysis of the data obtained through open and closed questions to teachers and research work conducted for students in the amount of one month revealed the priority of the importance and advantages of independent development of students in teaching English in the country, which is the relevance of the research topic.

Results

As a result of the research, a questionnaire was taken from teachers to find out their opinion about autonomous learning. The answers of the respondents showed the effectiveness of the autonomous method of teaching a student in English.

In the course of writing this scientific article, analysis and descriptive reviews of the research of many world scientists were developed. As a result, some of the weaknesses in the country's education system were identified, as well as factors that negatively affect the high quality of Education. In this regard, conducting an in-depth study of the features of the updated educational program, it was found that in order to implement the main goals and objectives of this program, it is necessary to form, develop, and control the self-esteem of a student sitting at a school

desk. Only by setting a clear, concrete goal for each student and taking responsibility for achieving this goal, a student can achieve the dominant result indicated for the purpose of learning. In accordance to this, as a result of the research, a questionnaire was taken from teachers to find out their opinion about autonomous learning. The answers of the respondents showed the effectiveness of the autonomous method of teaching a student in teaching English. Also, in order to determine their autonomous abilities, a questionnaire was also taken from students, which included several questions. As a result, it was noted that students have a high ability to become autonomous students. Most students believe that it is better to learn by making themselves responsible for their learning goals.

Discussion

In order to be clear and to provide evidence for the analysis of the study as we have already mentioned, a questionnaire was first taken from English Language teachers, based on their opinion on the effectiveness and benefits of the autonomous method of teaching, which included several selected questions. The result of the survey was as follows. Table 1.

Table 1 – The responsibilities of learners' in autonomous learning

№	In determining the importance and advantages of autonomous abilities, specify the relationship between the teacher and the student of the following actions.	Teachers	Students
1	Make the lesson interesting	27.6 %	72.4%
2	Set aside a certain amount of time to complete the task	56%	44%
3	Choose which task to complete	16%	84%
4	Evaluation of the lesson learning process	21.3%	78.7%
5	Select the task to complete	80%	20%
6	Explain how a learner is learning	40%	60%
7	Error correction	18.6%	73.4%
8	Control over the assimilation of knowledge during the lesson	48%	52%
9	Be a leader in achieving a specific goal	31.4%	68.6%
10	Be interested in English	49%	51%

About 30 subject teachers took part in the survey. As a result of the survey, 27.6% said that the interesting conduct of the lesson was related to the teacher, while 72.4% said that the percentage was related to the student. According to subject teachers, the interesting conduct of the lesson di-

rectly affects students who can have autonomous abilities. Because they say that if teachers give students more opportunity for being autonomous in the classroom, students try to use the freedom and show efficient result of their learning process. At the same time, it is easy to see from the interview

of teachers that the most important advantage of autonomous students is the ability to correct mistakes made by them, and learn from their mistakes by self-regulating autonomous ability. It is clear from the survey results, which showed 68.6 percent, that students should play a leading role in achieving their goals. It should be noted that as a result of the survey, the assessment of the study of educational materials on the way to achieving educational goals showed 78.7 percent, and the ability to assess the student's self-esteem and analyze the

achievement of the goal showed the highest importance of autonomous learning.

A questionnaire was taken from the students too, which included autonomous abilities. A total of 28 students of 8 "A" class took part in the experimental work. The questionnaire was taken earlier than the control method used to identify students' autonomous abilities, and the student attendance process was taken under control when action research method provided, depending on the answers they gave in the questionnaire. Table 2.

Table 2 – Questionnaire for identifying learners' autonomous abilities

№	To what extend do you agree with these statement?	Yes, I agree	No, I do not agree
1	I am personally responsible for my studies.	28/24 students	28/4 students
2	Only through critical thinking I can complete a given task.	28/23 students	28/5 students
3	It is important for me to search on my own and achieve my goal during the lesson.	28/25 students	28/3 students
4	Only when I am active the problems will be solved.	28/24 students	28/4 students
5	Technological resources are a great opportunity for me to explore and work on my own.	28/22 students	28/6 students
6	Engaging in extracurricular activities is important for my ability.	28/26 students	28/2 students
7	I constantly set a specific goal and evaluate the work done to achieve this goal.	28/21 students	28/7 students
8	Self-management is important in shaping myself.	28/26 students	28/2 students
9	Making the most of my time in class leads me to success.	28/23 students	28/5 students
10	Only when I work intensively the difficulties will be solved.	28/26 students	28/2 students

As a result of the survey in the second table above, it can be seen that students are ready for autonomous learning. As learner autonomy can evolve out of an autonomous classroom, L.Legenhausen's language – learning model (Legenhausen L, 2018) is of interest. In it, the learner has three roles:

- a communicator (using English in authentic situations, learners master communicative skills);
- an explorer/experimenter (analyzing English, learners build their language awareness);
- an intentional learner (monitoring learning, students develop their learning awareness);

In this regard, one of the main tasks of the teacher today should be to support Legenhausen's model of language learning, to form a student with autonomous abilities, who monitors the student's own knowledge, effectively master the English language with clear SMART goals. Because, as Legenhausen noted, the advantages and importance of autonomous learning are very high in the study of a foreign language. We were able to observe the 4-week method of Control, conducted on the basis of a survey of students of the 8th "a" class, in order

to confirm and prove their opinions, as well as to determine their autonomous activity, during the experiment; it was found that the autonomous abilities of students were very high.

Conclusion

According to the above data, this research work was important with the true conclusion of a survey of students and subject teachers. While the purpose of the research work was to identify the advantages and importance of autonomous learning, we achieved this by conducting empirical research on students of the 8th grade of general secondary school, making a theoretical description of the scientific research of researchers from all over the world.

The relevance of the research work was to clarify and identify through the results of the study the advantages and importance of autonomous learning, which is the most important factor in effective teaching of the English language. According to this, the hypothetical concept of the research work became available as a result of expert and analytical

analysis. With the help of action research method and the result of observation lesson we could get improve our hypothetical concept, which we mentioned above the article, such as: students are able to search for themselves and show quality results; allows students to form themselves as a broad-minded, developed person; students can meet their needs; will be able to achieve a certain result by setting smart goals; will be able to solve a difficult task in a simplified way and achieve the goal through critical thinking; will be able to clearly understand what they need and use their time effectively to achieve it;

We would like to mention that there are other problematic research works on this topic. For example, in particular, ways to develop students' autonomous abilities; the importance of teacher skills in improving autonomous learning; the role of teachers in autonomous learning; If we do, in future, research study under these actual problems through empirical research methods, we absolutely believe that it will help in solving the problems in implementing the following features of updated education program,

such as: presentation of the content of the discipline on the spiral principle; hierarchy of learning goals according to bloom's taxonomy; transfer of "common topics" within the same educational framework and in order to implement interdisciplinary links; organization of the educational process through long-term, medium-term and short-term plans; increasing the educational potential of learning, forming moral and spiritual qualities of students; setting a pedagogical goal for a full course of study, which allows us to take into account the continuity of the discipline between the levels of Education; compliance of the content of sections and proposed topics with the requirements of the time, attention to the formation of social skills; systematic and active approach to learning (active participation of students in the educational process).

This work was carried out with the financial support of the Ministry of education and science of the Republic of Kazakhstan in the framework of the scientific project AP08052329

References

- 1 Kormos, J., & Csizér, K. The Interaction of Motivation, Self-Regulatory Strategies, and Autonomous Learning Behavior in Different Learner Groups. *TESOL Quarterly*. – 2014. 48(2). – P. 275–299. <https://doi.org/10.1002/tesq.129>
- 2 Thanasoulas – What is Learner Autonomy and How Can It Be Fostered (TESL/TEFL). (n.d.). Retrieved April 29, 2021, from <http://iteslj.org/Articles/Thanasoulas-Autonomy.html>
- 3 Nguyen, N. T., Tangen, D., & Beutel, D. Exploring the Concept of Learner Autonomy in Cross-Cultural Research. *Studies in Self-Access Learning Journal*. – 2014. – P. 202–216. <https://doi.org/10.37237/050302>
- 4 Masouleh, N. S., & Jooneghani, R. B. Autonomous learning: A teacher-less learning! *Procedia – Social and Behavioral Sciences*. – 2012. 55. – P. 835–842. <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2012.09.570>
- 5 Zhou, R., & Bao, Y. The Impact of Achievement Motivation on Project-Based Autonomous Learning – An Empirical Study on the 2017 NBEP. *English Language Teaching*. – 2018. 11(11). –P.31. <https://doi.org/10.5539/elt.v11n11p31>
- 6 Artino, A. R., & Stephens, J. M. (n.d.). Academic motivation and self-regulation: A comparative analysis of undergraduate and graduate students learning online. *The Internet and Higher Education*. 2009.02.001. <https://doi.org/10.1016/j.iheduc.2009.02.001>
- 7 Martín-Gutiérrez, J., Fabiani, P., Benesova, W., Meneses, D., & Mora, C. E. Augmented reality to promote collaborative and autonomous learning in higher education. – 2014. 11. – P.093. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2014.11.093>
- 8 Shen, B., Bai, B., & Xue, W., The effects of peer assessment on learner autonomy: An empirical study in a Chinese college English writing class. *Studies in Educational Evaluation*. – 2020. –P.64. <https://doi.org/10.1016/j.stueduc.2019.100821>
- 9 Karataş, H., Alcı, B., Yurtseven, N., & Yüksel, H. G., Prediction of ELT Students' Academic (Language) Achievement: Language Learning Orientation and Autonomous Learning. *International Online Journal of Educational Sciences*. – 2015. 7(1). – P. 160–171. <https://doi.org/10.15345/iojes.2015.01.014>
- 10 Bown, J. Self-regulatory strategies and agency in self-instructed language learning: A situated view. *Modern Language Journal*. – 2009. 93(4). – P. 570–583. <https://doi.org/10.1111/j.1540-4781.2009.00965.x>
- 11 Ponton, M. K., & Rhea, N. E. Autonomous Learning from a Social Cognitive Perspective. *New Horizons in Adult Education and Human Resource Development*. – 2006. 20(2). – P. 38–49. <https://doi.org/10.1002/nha3.10250>
- 12 Ellingson, J. E., & Noe, R. A. Autonomous learning in the workplace. *Autonomous Learning in the Workplace*. – 2017. 1. – P. 336.
- 13 Oruç, N. Language Learner Autonomy : Is it Really Possible ? *Procedia – Social and Behavioral Sciences*. 2016(April). 232. –P.650–654. <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2016.10.089>
- 14 Papamitsiou, Z., & Economides, A. A. Exploring autonomous learning capacity from a self-regulated learning perspective using learning analytics. *British Journal of Educational Technology*. – 2019. 50(6). – P. 3138–3155. <https://doi.org/10.1111/bjet.12747>
- 15 Vogrinc, J., & Zuljan, M. V. Action research in schools – An important factor in teachers' professional development. *Educational Studies*. – 2009. 35(1). – P. 53–63. <https://doi.org/10.1080/03055690802470399>

16 Yeh, S.-W., & Lehman, J. Effects of learner control and learning strategies on English as a foreign language (EFL) learning form interactive hypermedia lessons. Undefined. – 2001.

17 Learner autonomy and second/foreign language learning | LLAS Centre for Languages, Linguistics and Area Studies. (n.d.). Retrieved April 30, 2021, from <https://www.llas.ac.uk/resources/gpg/1409>

References

Artino, A. R., & Stephens, J. M. (2009). Academic motivation and self-regulation: A comparative analysis of undergraduate and graduate students learning online. *The Internet and Higher Education*. <https://doi.org/10.1016/j.iheduc.02.001>

Bown, J. (2009). Self-regulatory strategies and agency in self-instructed language learning: A situated view. *Modern Language Journal*, 93(4), pp. 570–583. <https://doi.org/10.1111/j.1540-4781.2009.00965.x>

Ellingson, J. E., & Noe, R. A. (2017). Autonomous learning in the workplace. *Autonomous Learning in the Workplace*, 1.336p. <https://doi.org/10.4324/9781315674131>

Karataş, H., Alcı, B., Yurtseven, N., & Yüksel, H. G. (2015). Prediction of ELT Students' Academic (Language) Achievement: Language Learning Orientation and Autonomous Learning. *International Online Journal of Educational Sciences*, 7(1), pp.160–171. <https://doi.org/10.15345/ijoes.2015.01.014>

Kormos, J., & Csizér, K. (2014). The Interaction of Motivation, Self-Regulatory Strategies, and Autonomous Learning Behavior in Different Learner Groups. *TESOL Quarterly*, 48(2), pp. 275–299. <https://doi.org/10.1002/tesq.129>

Learner autonomy and second/foreign language learning | LLAS Centre for Languages, Linguistics and Area Studies. (n.d.). Retrieved April 30, 2021, from <https://www.llas.ac.uk/resources/gpg/1409>

Martín-Gutiérrez, J., Fabiani, P., Benesova, W., Meneses, D., & Mora, C. E. (2014). Augmented reality to promote collaborative and autonomous learning in higher education. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2014.11.093>

Masouleh, N. S., & Jooneghani, R. B. (2012). Autonomous learning: A teacher-less learning! *Procedia – Social and Behavioral Sciences*, 55, pp. 835–842. <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2012.09.570>

Nguyen, N. T., Tangen, D., & Beutel, D. (2014). Exploring the Concept of Learner Autonomy in Cross-Cultural Research. *Studies in Self-Access Learning Journal*, pp. 202–216. <https://doi.org/10.37237/050302>

Oruç, N. (2016). Language Learner Autonomy : Is it Really Possible ? *Procedia – Social and Behavioral Sciences*, 232(April), pp. 650–654. <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2016.10.089>

Oveshkova, A. N. (2018). Work with English corpora as a means of promoting learner autonomy. *Obrazovanie i Nauka*, 20(8), pp. 66–87. <https://doi.org/10.17853/1994-5639-2018-8-66-87>

Papamitsiou, Z., & Economides, A. A. (2019). Exploring autonomous learning capacity from a self-regulated learning perspective using learning analytics. *British Journal of Educational Technology*, 50(6), pp. 3138–3155. <https://doi.org/10.1111/bjet.12747>

Ponton, M. K., & Rhea, N. E. (2006). Autonomous Learning from a Social Cognitive Perspective. *New Horizons in Adult Education and Human Resource Development*, 20(2), pp. 38–49. <https://doi.org/10.1002/nha3.10250>

Shen, B., Bai, B., & Xue, W. (2020). The effects of peer assessment on learner autonomy: An empirical study in a Chinese college English writing class. *Studies in Educational Evaluation*, 64. <https://doi.org/10.1016/j.stueduc.2019.100821>

Thanasoulas – What is Learner Autonomy and How Can It Be Fostered (TESL/TEFL). (n.d.). Retrieved April 29, 2021, from <http://iteslj.org/Articles/Thanasoulas-Autonomy.html>

Vogrinc, J., & Zuljan, M. V. (2009). Action research in schools – An important factor in teachers' professional development. *Educational Studies*, 35(1), pp. 53–63. <https://doi.org/10.1080/03055690802470399>

Yeh, S.-W., & Lehman, J. (2001). Effects of learner control and learning strategies on English as a foreign language (EFL) learning form interactive hypermedia lessons. Undefined.

Zhou, R., & Bao, Y. (2018). The Impact of Achievement Motivation on Project-Based Autonomous Learning —— An Empirical Study on the 2017 NBEP. *English Language Teaching*, 11(11), 31p. <https://doi.org/10.5539/elt.v11n11p31>

B.T. Kerimbayeva^{1,2} , **B.G. Abzhekenova^{1*}**

¹Khoja Akhmet Yassawi International Kazakh-Turkish University, Kazakhstan, Turkestan

²K. Zhubanov Aktobe regional university, Kazakhstan, Aktobe

*e-mail: bibinur.abzhekenova@ayu.edu.kz

METHODS FOR EXPANDING THE ENGLISH VOCABULARY OF SECONDARY SCHOOL PUPILS

This article discusses the methods and techniques for developing vocabulary in English lessons for students. Since a large vocabulary affects the effectiveness of a lesson, we focused on discussing vocabulary development techniques. When writing the article, the works of foreign and Kazakh scientists in this area were considered. The study used methods of analysis and synthesis, as well as questioning as an empirical study. The purpose of this article is: a) to analyze active methods that affect the effectiveness of the lesson; b) reveal the importance of vocabulary. To achieve this goal, vocabulary development methods were discussed, the results of which are used to develop pupils' English vocabulary. Working with the dictionary during the lesson significantly affects the improvement of the language skills of students. therefore, with the help of these methods, students not only develop their vocabulary, but also learn to speak and write correctly, and also increase student interest in the subject. In addition, the best practices taken increase the teacher's creativity and it improves the quality of the lesson. This means raising the level of learning using new technologies and methods, avoiding the monotony of lessons.

Key words: vocabulary, language, methods, effectiveness, development, secondary schools.

Б.Т. Керимбаева^{1,2}, Б.Г. Әбжекенова^{1*}

¹Қожа Ахмет Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті, Қазақстан, Түркістан қ.

²Қ. Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік университеті, Қазақстан, Ақтөбе қ.

*e-mail: bibinur.abzhekenova@ayu.edu.kz

Орта мектеп оқушыларының ағылшын тілінен сөздік қорын кеңейту әдістері

Бұл мақала орта мектеп оқушыларының ағылшын тілі сабағында сөздік қорын дамыту әдістері мен тәсілдеріне қатысты. Сөздік қорының көп болуы сабақтың тиімділігіне әсер ететін болғандықтан, біз сөздік қорды дамытуға арналған әдістерді талқылауды басты назарға алдық. Мақаланы жазу барысында шетелдік ғалымдар мен қазақстандық ғалымдардың осы бағыттағы еңбектері қарастырылды. Бұл зерттеу жұмысында анализ және синтез әдістері, сондай-ақ, эмперикалық зерттеу ретінде сауалнама қолданылды. Бұл мақаланың мақсаты: а) сабақтың тиімділігіне әсер ететін белсенді әдістерді талдау; б) сөздік қорының маңыздылығын ашу. Осы мақсатқа жету үшін сөздік қорын дамыту әдіс-тәсілдері талқыланды. Алынған нәтижелер орта мектеп оқушыларының ағылшын тілінде сөздік қорын дамыту үшін қолданылады. Сабақ барысында сөздік жұмысын жүргізу оқушылардың тілдік дағдыларын жақсартуға айтарлықтай әсер етеді. Сондықтан, осы әдістер арқылы оқушылар тек сөздік қорын дамытып қана қоймай, грамматикалық тұрғыдан дұрыс сөйлеуді, жазуды үйренеді және оқушылардың пәнге деген қызығушылығының артуына септігін тигізеді. Сонымен қатар, алынған таңдаулы әдістер мұғалімнің шығармашылығын арттырып, сабақтың сапасын жоғарылатады. Бұл дегеніміз – сабақ барысын бірсарынды өткізуден алшақтатып, жаңа технология мен түрлі әдіс-тәсілдерді пайдаланып білім алу көрсеткіштерін арттыру болып табылады.

Түйін сөздер: сөздік, тіл, әдістер, тиімділік, дамыту, орта мектептер.

Б.Т. Керимбаева^{1,2}, Б.Г. Абжекенова^{*1}

¹Международный казахско-турецкий университет имени Ходжи Ахмеда Ясави, Казахстан, г. Туркестан

²Актюбинский региональный университет им. К. Жубанова, Казахстан, г. Ақтөбе

*e-mail: bibinur.abzhekenova@ayu.edu.kz

Методы расширения словарного запаса английского языка учащихся средней школы

В статье рассматриваются методы и приемы развития словарного запаса на уроках английского языка для школьников. Большой словарный запас влияет на свободное владение и использование иностранного языка учащимися, помогает эффективному проведению урока

учителем. В начале подготовки статьи был проведен обзор, рассмотрены работы зарубежных и казахстанских ученых по данному направлению исследования, использовались методы анализа, обобщения и синтеза. Далее было проведено анкетирование в качестве эмпирической части исследования, в котором приняло участие 115 респондентов. Цели данной статьи: а) проанализировать применения интерактивных методов обучения, влияющих на результативность проведения урока; б) продемонстрировать важность расширения словарного запаса иностранного языка для школьников. В обучении английскому языку были использованы методы развития владения языком и расширения словарного запаса детей. Работа со словарем во время урока существенно влияет на улучшение языковых навыков учащихся, поэтому при помощи данного метода ученики не только развивают свой словарный запас, но и учатся правильно говорить и писать, что повышает интерес учащихся к предмету. Кроме того, применение интерактивных методов повышает творческий потенциал учителя и улучшает качество проведения урока, диверсифицирует возможности проведения уроков.

Ключевые слова: словарный запас, язык, методы, эффективность, развитие, общеобразовательные школы.

Introduction

Multilingualism is a modern requirement. Including learning English is one of the main goals because, being able to speak English give us many opportunity for the future development. As well as, Nowadays number of user English is going increase rapidly. So, making conditions to learn language easily and quickly is important.

In the message of first President of Kazakhstan N. Nazarbayev on 6 February, 2008 which named “Growth of Welfare of Kazakhstan’s Citizens is the Primary Goal of State Policy” (N. Nazarbayev, 2008). In this message he discussed to improve language according to project “Unity of the Three Languages”

Today, as a civilized country, our relations with many foreign countries are strengthening day by day and our reputation is growing. This requires improving the teaching of a foreign language, mastering it in depth. And improving teaching, in our opinion, means increasing students’ interest in the subject. Today’s demand is that the goal of a foreign language teacher is to make language learners speak a foreign language, so the main task of the teacher is to select the most effective methods of teaching a foreign language in their lessons. However, it is known that there are many difficulties in learning a foreign language. One of them is to narrate the content of the text or express one’s opinion in a foreign language.

Vocabulary, as one of the knowledge areas in language, plays a great role for learners in acquiring a language (Cameron, 2001). Furthermore, Linse suggested that’ vocabulary development is an important aspect of their language development (Linse, 2005). Cause of this, One of the main elements of teaching English in schools is vocabulary work. It plays a special role in expanding students’ vocabulary. The main principle of the organization

of vocabulary work is formed on the basis of teaching students to actively master lexical material, to consolidate them in the spoken language and to use them actively in speech. In turn, Alqahtani describes vocabulary teaching as an important part of foreign language teaching, as we need to pay more attention to it both in the classroom and even in all part of the learning process (Alqahtani, 2015).

Umam, K explains ‘word’ as a instrument to express your needs. For example: feeling, ideas, desires, dislikes, hopes and fears. That is, How many words we have, so many words help us to fulfill our needs. (Umam, K., 2010) As well as, Vocabulary is one of the most important part in teaching language than grammar and pronunciation. Means that in each part of language teaching – vocabulary is matter.

Having vocabulary knowledge helps them to understand the material easily and correctly and to participate actively in teaching learning process. One more thing that should be mentioned that problems about vocabulary may lead to have low results in learners’ further foreign language learning progress. Especially, we have notice that’s most of schools where study English as a second language that they have problems about vocabulary building. In our opinion, to solve this problem should be paid more attention on teaching vocabulary in secondary schools.

In this regard, we considered Kazakhstan’s and foreign scholars’ works about methods of vocabulary building. They are Cameron, (2001), Linse (2005), Umam, K. 2010, Nation (2001), Richards (2001), Annisa Awaludin (2013), Sullivan and Alba (2010), Gogoi, G. (2015), Sabyrbayeva A.B. (2014) and etc.

The purpose of the study is to consider methods that facilitate the process of language learning of students, is to increase the productivity of the learning environment by increasing the vocabulary

Methodological approaches

In this research we have used the method of analysis and synthesis, because these methods are effective for individual analysis and summarization of theoretically collected information. The research by the method of analysis is suitable for the analysis of the works of foreign and Kazakh scientists in accordance with the purpose of my work. We think it is optimal to summarize the results obtained by the method of synthesis and to form your own opinion. The research by method of questionnaire is suitable to analyse taken information from respondent.

The purpose of using these methods is to reveal the content of the study, to collect an effective source of information. To present the results as a method used to improve the quality of education.

Results and discussion

Research for developing learners vocabulary in secondary schools are discussed as follows:

The role of vocabulary in learning a foreign language is matter. Having well developed vocabulary will help students absolutely mastering English and its four main skills which are listening, speaking, reading, and writing. This importance found out by (Thanh Huyen & Thi Thu Nga, 2003) who defines vocabulary as a language element which is effect to learning process. In this regard, Dewi Nur Asyiah explains the development of vocabulary as follows “Vocabulary should be ideally placed as important aspect of language learning that should be given much attention in the practice of TEFL so as to improve students’ vocabulary mastery” (Asyiah, 2017). Thornbury states that “Mastering vocabulary means that students have comprehensive knowledge about the vocabularies which include the meanings, the spoken form, the written form, the grammatical behavior, the word derivation, the collocations of the words, the register of the word – spoken and written, the connotation or associations of the word, and word frequency” (Thornbury, 2002).

Good vocabulary is the most important thing for a speaker. If you don’t have enough vocabulary, it will be difficult for someone to use the four language skills: listening, speaking, reading and writing. In this regard, Intaraprasert explains the main goal of the vocabulary teaching as follows: “1) to discover the meanings of a new words; 2) to retain the knowledge of newly-learned words; and 3) to expand the knowledge of English vocabulary” (Intaraprasert, 2004). The thought from this is that in order to learn a new word, we need to constantly

repeat the word we already know, master the meaning of the new word and expand our knowledge of vocabulary development.

In turn, what can we do to develop students’ vocabulary and what methods can we suggest, that is, these questions will help to form the basis of our research. In general, the education of students on the school base depends primarily on the teacher and quality educational programs. Given that it is the responsibility of every teacher to create a conducive environment for active learning and the development of students’ abilities, we as teachers need to take up the use of quality methods in students’ language acquisition. We would like to supplement this idea with the words of this author. Salmeen Al-Awaid states vocabulary development as follows: “The perception of vocabulary learning strategies affects directly the progress level of success in learning a foreign language therefore the EFL teachers must be aware about them” (Al-Awaid, 2020). therefore, the role of teachers is very important here.

1) *Research works about vocabulary learning development*

Vocabulary is often seen as an essential tool for second language learners because the limited vocabulary of the second language interferes with successful communication. That is, lexical knowledge is main feature of communicative balance. In this case, Ainul Akmar Mokhtar explains her opinion about vocabulary learning like: “It seems almost impossible to overstate the power of words. Our ability to function in today’s complex social and economic worlds is mightily affected by our language skills and word knowledge” (Mokhtar, 2009). That’s why, as a teacher we need to teach well developed vocabulary which students will be able to use those words in their future life. Because It must be eternal knowledge not disposable which is forgotten after thought.

Nation explains that the relationship between vocabulary knowledge and language use as complementary: knowledge of vocabulary enables language use and, conversely, language use leads to an increase in vocabulary knowledge (Notion, 2013). The relevance of vocabulary is indicated daily at school and beyond. Successful students in the classroom have the most enough vocabulary. but what about other students. that is according to level of students some students may not have good vocabulary, for this reason, as a teacher needed to consider that is most useful methods what is can activate all students in the classroom. In addition, Ulfiah Fajriani states that in teaching vocabulary motivation is also important, that’s why teachers should be cre-

ative when selecting methods to teach, because taken methods that can effect to students' motivation to learn vocabulary (Page, 2020). For instance, in Kazakh classes that English is considered as a second language, cause of this, most of students not to able to speak English very well, that is way, to find out well developed vocabulary building methods is relevant theme in today.

Richards supposed those four reasons, namely (1) language is a system for the expression of meaning; (2) the primary function of language is to allow interaction and communication; (3) the structure of language reflects its functional and communicative uses; and (4) the primary units of language are not merely its grammatical and structural features, but categories of functional and communicative meaning as exemplified in discourse (Richards, 2001). What we know from this point of view, that is language is the first step before vocabulary that we know and then vocabulary building will be start. That why, to have full of ability to learn language vocabulary building is important.

We know that there is no one who knows all of words of the language, because ability of human being is going develop day by day, every day we may see most of unknown new words. That's why we need to consider the most suitable methods for learner to learn vocabulary. In this regard, Steven Stahl explains vocabulary knowledge as knowledge which is not only knowing the definition of the word but also having knowledge how this word fits to the world (Stahl, 2005). The implication is that we need to learn the dictionary not just as a word, but as a new meaning.

Also, Sabyrbayeva A.B.(2014) explains that The reasons of think about teaching vocabulary in secondary schools is that vocabulary is the beginning of learning languages and in order to be able to speak, read, write and understand speech, you need to have a certain amount of vocabulary. Moreover, grammar cannot be taught and comprehend by students properly without necessary amount of vocabulary (Sabyrbayeva, 2014).

In turn, various scholars have noted the benefits of a good vocabulary. Likewise Anderson, R.C. and Freebody, P. describes well developed vocabulary ability. they described like " Good vocabulary is really good for a child; those who know more words are able to handle various read the text and are able to conduct an active conversation with people of different backgrounds" (Anderson, 1979).

In the research of world scientists, we have found many ways to improve the language skills of students and increase the effectiveness of lessons.

That is why the abilities of children in modern education are very high. Students can be taught in a variety of ways to make the best use of their time. It is important not only to enrich the vocabulary, but also to make the lesson interesting and useful. For example, organizing various games, discussions during the lesson. that is, the most important thing to create conditions for improving the language skills of students. To conclude my opinion, we considered some researchers work. One of them is describe his opinion like 'Before presenting meaning of vocabulary items, teachers need to notice some considerations such as the type of the vocabulary, the students' level. Teachers are suggested to use real objects technique as often as possible when presenting vocabulary to young learners especially when the words are concrete. Besides interesting to young learners, gesture, pictures can help them remember words better.(Annisa Awaludin, 2013).

Sullivan and Alba argued, "Without grammar very little can be conveyed; without vocabulary nothing can be conveyed" (Sullivan and Alba, 2010). From this we understand that the importance of language is determined by the abundance of vocabulary and the correct use of meaning. No matter how good your grammar is, a lack of vocabulary does not mean a high level of language proficiency. Because school-level language textbooks are measured by vocabulary volume. The more difficult it is, the richer the vocabulary, that is, it is always important to develop vocabulary.

In today's research finds that vocabulary learning can be difficult because most teachers are unsure of advanced word construction techniques and at the time do not know where to start with the emphasis on learning words. Learning words is a key concept in language learning. In Walters opinion: he describes vocabulary learning like that It is almost impossible to learn a language without words; even communication between people based on words. Both teachers and students agree that acquisition of the vocabulary is a central factor in teaching a language (Walters, 2004). Teaching vocabulary is one of the most talked about parts of teaching English as a foreign language. When teaching and learning takes place, teachers can face challenges. They have problems with how to teach students to achieve satisfactory results. The teacher must prepare and figure out the appropriate techniques that will be applied to the students. A good teacher must prepare with a variety of modern methods. Teachers should be able to assimilate the material so that students can understand it and make them interesting in the process of teaching and learning in the classroom.

Vocabulary is the total number of words that are needed to communicate ideas and express the speakers' meaning. If we noticed this opinion, to have well communication ability, actually belongs to lots of vocabulary. that's why, We should pay more attention to develop vocabulary building, that's find out well developed methods to learn new words and their meanings, and that will be best way of learning any language well.

In this regard, it is necessary to supplement the types of vocabulary and how they work.

II) *Types of vocabulary*

Some experts defined types of vocabulary. They are *active and passive* vocabulary. Gruneberg, M. & Sykes, R. describe active and passive vocabulary like : the first type of vocabulary is a vocabulary that students have already mastered and can use in the learning process. And the second type of vocabulary that students recognize when they meet, but they may not use it (Gruneberg, 1991).

Active vocabulary consists of those words that you can use in your speech and writing. He knows exactly the meaning of these words. Active vocabulary refers to the productive side of the language. It consists of words that a person uses with confidence because they understand their meaning and use. To master oral and written speech, it is necessary to constantly add words to the active vocabulary of students.

The Passive Vocabulary consists of those words, meaning of which can be understood when they appear in speech or writing of others but which we cannot use in our own speech and writing because we are not fully conversant with them. In passive vocabulary, the person does not know the precise meaning of a particular word and he does not make use of those words in communication. Sometimes he can understand the meaning of that word only to a certain extent depending on the context. Passive vocabulary refers to the receptive side of language (Gogoi, 2015). And other two types of vocabulary learning are *receptive and productive vocabularies*.

Receptive vocabulary refers to a learner's ability to recognize a word and retrieve its meaning while listening or reading. Stuart Webb states this type of vocabulary like "It is vocabulary that learners recognize when they see or meet in reading text but do not use it in speaking and writing" (Stuart Webb, 2008).

Productive vocabulary refers to a learner's ability to use a word to send a message or express his/her thought appropriately through speaking or writing. According to Stuart Webb "productive vocabulary can be addressed as an active process, because the learners can produce the words to express their

thoughts to others" (Stuart Webb, 2005). According to connection between vocabulary learning with types. Now I will consider methods which will help us to be expert about vocabulary.

III) *Types of methods to increase vocabulary*

First, the method is the way teachers explain and teach the subject to their students. Second, the teacher's approach will affect students' mastery of the subject. There are different ways to teach vocabulary. The teacher should use a method that helps to achieve the main aim. The reason of teaching vocabulary is to teach students to understand words, recognize them from the text and use them in speech.

In teaching process, the teachers faced the different description of learners' types and styles. Every students have different level of English . Even when classes have been separated into different level, not everyone in group will have the same level of English. for this reason,we need to establish who the different students in our classes are. To as certain their language level, for example, we can find out according to scores taken from test which is about defining level . This will tell us who needs more or less help in the class. It will notify our decisions about how to group students together and it will guide the type and amount of feedback we give to each student. In total , we will tailor our teaching methods, materials we use and the production we expect to the level we are working with. That is why, I find out some of method which is useful both of students and teachers.

1) *Translation method* this method is very useful and convenient for those who study English as a second language. For example, suppose a student memorizes a word and meets it after a long time, and then he remembers the first translation, and immediately understands its meaning. that is, translation increases students' ability to learn a language. Lessons without translation reduce children's activity and reduce the quality of lessons. Some points about benefits of using translation method. It helps in building vocabulary, that is, student will know what he or she is learning. It saves teacher's labor, also increase quality of the lesson. Comprehension is easily tested, that is feedback will be easy provided. Grammar is easily taught, because, student understand in own language easy. so translation method is always needed. It is an easy method, but according to Angeles Carreres "There is enough evidence to suggest that translation has an important role to play in language teaching, but more empirical research is needed. In particular, we need to gain further insight into its effectiveness relative to other language learning activities" (Carreres, 2006). That's, we

know translation method is useful and beneficial but we need to compare how it work when compared with others.

2) *Mind map* is a visible construct of new vocabulary.. It is a well developed method of vocabulary teaching. Vocabulary maps are also called dictionary maps and are organized to show grouping or word relationships. For instance: The teacher writes a list of words on the board on the topic of food. Students organize the words on a mind map and then compare their ideas on how to group and relate the words. We would like to share in our experience using this method to help students develop vocabulary

From our personal experience last year that we have been teaching in school practice, we have been faced problems in teaching vocabulary. Most of pupils don't interested to lesson, cause of misunderstanding the lesson. They only do exercises and teacher explain daily theme and translate the new words given to these theme. Pupils just copy all tasks which have done in the lessonbut after the lesson not have a result that They don't use taken materials daily so words they have been learned will have been forgotten day by day. After know about these, we start work with this problem. We know that there are a lot of activities and methods belonged to enrich vocabulary. But the most of we consider well was Mind mapping.

Mind mapping is well known method to increase vocabulary because pupils can learn many words according to one theme. Mind maps can help you develop your vocabulary proficiency by not only learning the definition of words but also making connections between words and their contexts. For example, in the case of food, students categorize foods, vegetables, fruits, sweets, etc. then group the words for each subgroup separately. that is, the student learns not one, but several words related to the same topic. After that, we noticed that the students became interested in the lesson and expanded their vocabulary.

3) *Making sentence*. In this method, students not only learn the word, but also learn to use grammatically correct words in sentences. In general, we think that memorizing a word by composing a sentence is a very simple and easy way. For example, if a topic is covered during a lesson, a few new words will be added. And if we memorize these words in practice, that is, by composing sentences, the student will be able to speak the language fluently and well. We usually not heard about that making sentence is also useful method in vocabulary teaching, but we would say that is well known

and well developed method which help students to increase their vocabulary because this method not only expand vocabulary and it also help to make a grammatical true sentence.

4) *Using ICT*. Learning words can be interesting with ICT. As a dictionary teaching tool, it has more advantages. It can manage PPP, increase creativity, provide feedback on learning activities, and remodel easily to any material. When introducing a new word, students should be given interesting material to pay attention to. These learning activities are fun and challenging for lower level students. Instead of reading and memorizing, students can participate directly in action. By watching the videos, students learn many new words in an interesting way. These words are presented in a real context with real pictures. So students can easily remember it.

ICT increases diversity and creativity in presenting new words. With the help of ICT, teachers can use different materials for each lesson. Teachers can also respond to their needs. Feedback is very important when conducting an activity. Through feedback, teachers can review and reconsider all their actions. Computers can also provide quick feedback on student responses by correcting errors. That is, using ICT is requirement of nowadays. ICT is very suggested for those who wants to teach vocabulary for students. Learning vocabulary with the help of ICT can be fun and interesting that make the students won't easily get bored of the lesson. ICT can not be the best source to any classroom, but also to be a media of teaching learning process that is fun and not boring so we can easily get the students' attention.

Results

This research paper explores effective ways to develop vocabulary in secondary school students. Specifically, these studies are intended to look at effective ways to make vocabulary work easier and to highlight the importance of vocabulary development work.

The research results are related to effective methods of vocabulary development, as well as to the responses of secondary school students to a special survey conducted to determine the importance of vocabulary. During the survey, respondents were asked to choose a pre-prepared version of nineteen questions. The questions were made through a special platform and respondents responded via an online link, and the questionnaire was presented in the native language for all students to understand.

The questionnaire included questions to help students find out about the following issues: The pupil's level of English proficiency, as well as the class, and the following topics were divided into two sections:

- Vocabulary work during the lesson
- Methods for developing vocabulary

Sixth, seventh, eighth and ninth grade pupils from several secondary schools were involved in the study. 13.5% of them were sixth graders, 32.4% were seventh graders, 14.4% were eighth graders and 39.6% were ninth graders. 115 respondents answered the general questionnaire.

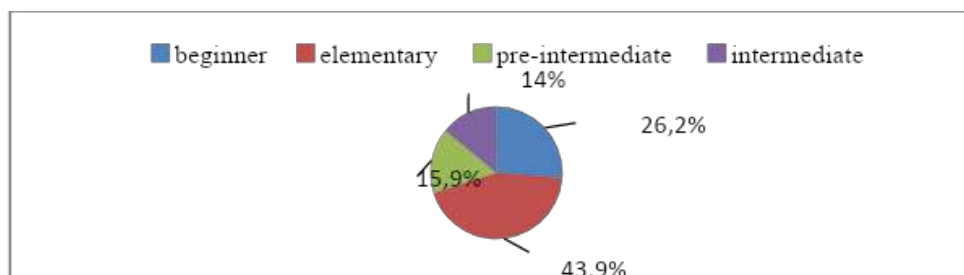

Figure 1 – English language proficiency of students in the survey

The results of the pupil survey was considered as follows:

Level of English language knowledge of students.

26.2% of students surveyed indicated that they were at the elementary level, 43.9% at the elementary level, 15.9% at the intermediate level, and 14% at the intermediate level (Figure 1). That is, the results of the survey show that the level of elementary among students is a lot. It is clear that this is the result of the level of language teaching in each school, the student's participation in language courses and his motivation to develop language skills.

Vocabulary work during the lesson

Since English is taught as a second language in Kazakh secondary schools, it is clear that there are some difficulties in learning the language. One of them is vocabulary work, it is difficult for students to memorize the words given during the lesson, and then use them. and it needs effective methods to solve problems. In this regard, we asked students during the survey how students' vocabulary work during the lesson.

In order to find out how students are engaged in vocabulary work during the lesson, we asked six questions with five answers in the first part of the questionnaire. The result of these questions was as follows. that is, 44.7% of students understand the materials presented during the lesson, 66.7% of students turn to the teacher for help during the lesson, 55.8% of students translated texts during the lesson with the help of a dictionary, 49.1% of students understood the video materials shown during the lesson (Figure 2). From these results we can see

that students are active during the lesson, and vocabulary allows them to understand the material, However, it is clear that problems that arise during the lesson can be solved with the help of the teacher, as shown above.

In questionnaire we also considered questions to find out the importance of vocabulary among pupils. As a result of 48,7% pupils chose "strongly agree" and 39,8% pupils chose "agree". These results show that there is a growing awareness among students about the importance of vocabulary for language learning. that is, it is important to constantly develop vocabulary to learn and speak any language.

Effective methods to improve vocabulary, according to students opinion

The purpose of our study was to research methods that facilitate the work with the dictionary in the learning process and to provide students with convenient methods to use, as well as to reveal the importance of developing vocabulary.

Based on these goals, we included a number of questions in our questionnaire to find out how common the methods presented in the theoretical part of the study are among students and how effective these methods are during the learning process. That is, what is the method of sentence construction in teaching the dictionary, and is it effective? Next, what is the translation method, how effective is this method? and are the 'Mind map' and methods of learning vocabulary through information and communication tools effective in the learning process? That is, questions were asked about these four different methods. The results of the survey showed the following results.

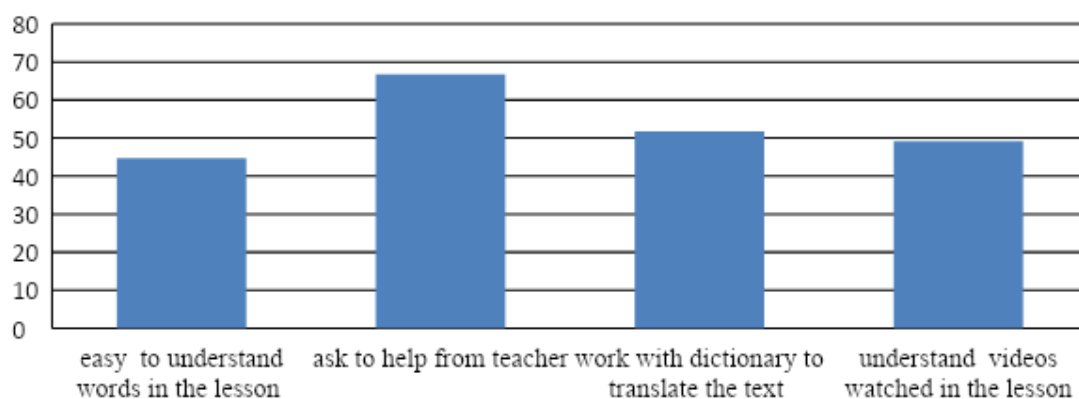

Figure 2 – Vocabulary work in the lesson

50.5% showed that sentence construction, 58% translation, 41.1% information and communication technologies, 43.1% – mind map methods are effective in teaching vocabulary . Among the

most common of these methods, we can mention the methods of expanding the vocabulary through sentence construction and translation methods (Figure 3).

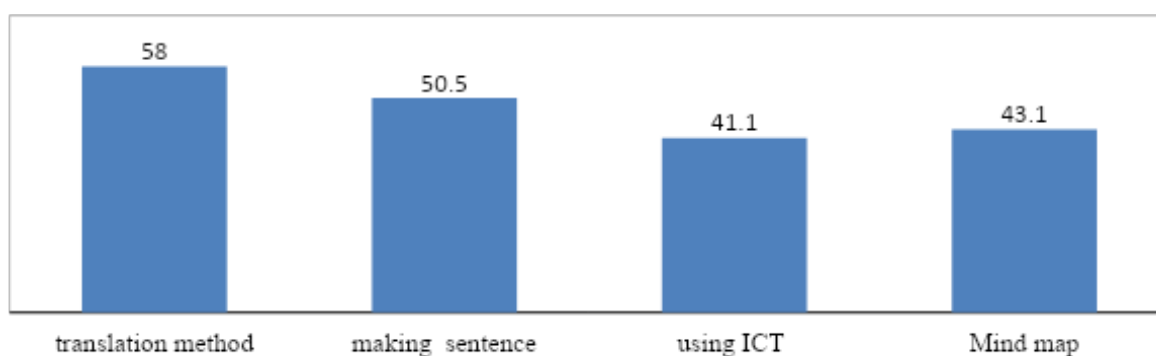

Figure 3 – effective methods for teaching vocabulary

Discussion of the research's results

The results of the survey showed that the development of vocabulary is the basis of language learning. In general, the results of the study suggest that secondary school students consider such requirements for the effective implementation of vocabulary development.

1. To pay more attention to improve the vocabulary of students in daily lessons.
2. To choose creative methods to develop the students vocabulary.
3. To increase the motivation of students to learn vocabulary.

4. To try make the lesson interesting which help students to be active in teaching process. That is, being active is also main factor to understand daily materials.

Conclusion

This study examines ways to develop the vocabulary of secondary school students. Vocabulary development is always important in language teaching. In this regard, in the study we considered several ways to develop the vocabulary of secondary school students. they are the method of translation, mind map, making sentences, the use of ICT. We

also conducted a survey among students to determine the effectiveness of these methods. The results were found to facilitate the learning process and the fact that these methods are suitable for the learning process as effective methods.

In general, there are obstacles and difficulties in learning any language. Therefore, dictionary work is the basis of any language. and the use of effective methods of creating this vocabulary is a leading factor in improving the quality of education.

All identified methods help to develop students' vocabulary. All the results are used in the development of vocabulary. These methods have

a great impact on the development of students' vocabulary. Through these methods, students not only learn vocabulary, but also learn to use it grammatically and become more active in language learning.

The results of the research should be considered as a tool to further improve the learning process of the vocabulary development.

The work was carried out with the financial support of the Ministry of education and science of the Republic of Kazakhstan in the framework of the scientific project AP08052329.

References

- 1 Alqahtani M. The importance of vocabulary in language learning and how to be taught // International journal of teaching and education. – 2015. 3(3). – P. 21-34.
- 2 Al-Awaid S.A. EFL teachers' beliefs and their instructional practices regarding vocabulary learning strategies // Asian ESP Journal. – 2020. 16(1-2). – P. 117-148.
- 3 Anderson R.C., Freebody, P. Vocabulary Knowledge // Technical Report. – 1979. 3. – P. 77-86.
- 4 Asyiah D.N. The vocabulary teaching and vocabulary learning: Perception, strategies, and influences on students' vocabulary mastery // Jurnal Bahasa Lingua Scientia. – 2017. 9(2). – P. 293-318.
- 5 Awaludin A. Techniques in presenting vocabulary to young EFL learners // Journal of English and Education. – 2013. 1(1). – P. 11-20.
- 6 Nation I.S.P. Learning Vocabulary in another Language (2nd ed.). – UK.: Cambridge University Press, 2013. -310 p.
- 7 Cameron L. Teaching languages to young learners. – Cambridge: Cambridge University Press, 2001. – 220 p.
- 8 Carreres A. Strange bedfellows: Translation and language teaching. The teaching of translation into L2 in modern languages degrees: Uses and limitations // In Sixth Symposium on Translation, Terminology and Interpretation in Cuba and Canada. Canadian Translators, Terminologists and Interpreters Council. – 2006.
- 9 Gruneberg M., Sykes R. Individual differences and attitudes to the keyword method of foreign language learning // Language Learning Journal. – 1991. 4, – P. 60-62.
- 10 Gogoi G. Vocabulary: Active and Passive Vocabulary: Various Techniques of Teaching Vocabulary // The Criterion: an international Journal in English. – 2015.
- 11 Huyen N.T.T., Nga K.T.T. Learning vocabulary through games // Asian EFL Journal. – 2003. 5(4), – P. 90-105.
- 12 Intaraprasert, C. EST students and vocabulary learning strategies: A preliminary investigation. [Text], Suranaree University of Technology, Thailand, – 2004. – 72 p.
- 13 Linse C.T., Nunan D. Practical English Language Teaching: Young Learners. – NY.: McGraw-Hill ESL/ELT, 2005. -165 p.
- 14 Mokhtar, A.A. English vocabulary learning strategies among Malaysian second language tertiary students. [Unpublished PhD thesis] Universiti Sains Malaysia, Penang, Malaysia. – 2009. – 86 p.
- 15 Address of the President of the Republic of Kazakhstan Nursultan Nazarbayev to the People of Kazakhstan February 6, 2008. https://www.akorda.kz/en/addresses/addresses_of_president/address-of-the-president-of-the-republic-of-kazakhstan-nursultan-nazarbayev-to-the-people-of-kazakhstan-february-6-2008
- 16 Page, T.O. Enriching students' english vocabulary using "Hello English" application. [Doctoral dissertation] Makassar Mukhammadiyah University. – 2020. – 135 p.
- 17 Richards J. Approaches and methods in language teaching. – Cambridge: Cambridge University Press, 2001. – 210 p.
- 18 Sabyrbayeva A.B. Importance of teaching vocabulary to 5th grade students // Vestnik of Kazakh-American Free University. – 2014. 2. – P.178-183.
- 19 Stahl S. A. "Four problems with teaching word meanings (and what to do to make vocabulary an integral part of instruction)," in E. H. Hiebert and M. L. Kamil (eds.), Teaching and learning vocabulary: Bringing research to practice, Mahwah, NJ: Erlbaum. – 2005. – 67 p.
- 20 Stuart W. Receptive and productive vocabulary size of L2 learners // Studies in Second Language Acquisition. – 2008. 30(01). – P. 79 – 95.
- 21 Stuart W. Receptive and productive vocabulary learning: The Effects of Reading and Writing on Word Knowledge // Studies in Second Language Acquisition. – 2005. 27(01). – P. 33-52.
- 22 Sullivan R.A., Ojeda Alba J. Criteria for EFL course book's vocabulary selection: does it have any practical consequences? // El Guiniguada. – 2010. 19. – P. 197-210.
- 23 Thornbury S. How to Teach Vocabulary. Longman, 2002. – 185 p.
- 24 Umam K. Improving the students' vocabulary mastery with the Jakarta post newspaper articles [Bachelor dissertation]. Universitas Islam Nigere, – 2009. – 80 p.

25 Walters J.M. Teaching the use of context to infer meaning: A longitudinal survey of L1 and L2 vocabulary research // *Language Teaching*. – 2004. 37(4). – P. 243-252.

References

- Al-Awaid, S. A. (2020). EFL teachers' beliefs and their instructional practices regarding vocabulary learning strategies. *Asian ESP Journal*, 16(1-2), 117-148. <https://www.asian-efl-journal.com/wp-content/uploads/AEFL-Volume-27-Issue-1-February-2020.pdf>
- Alqahtani M. (2015). The importance of vocabulary in language learning and how to be taught. *International journal of teaching and education*, 3(3), 21-34. <https://DOI: 10.52950/TE.2015.3.3.002>
- Anderson, R. C. & Freebody, P. (1979). *Vocabulary Knowledge*. Technical Report, 3, 77-86. <https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED177480.pdf>
- Asyiah, D. N. (2017). The vocabulary teaching and vocabulary learning: Perception, strategies, and influences on students' vocabulary mastery. *Jurnal Bahasa Lingua Scientia*, 9(2), 293-318. <http://ejournal.iain-tulungagung.ac.id/index.php/ls/article/view/701>
- Awaludin, A. (2013). Techniques in presenting vocabulary to young EFL learners. *Journal of English and Education*, 1(1), 11-20. <https://ejournal.upi.edu/index.php/L-E/article/view/320/0>
- Cameron, L. (Ed.). (2001). *Teaching languages to young learners*. Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511733109>
- Carreres, A. (2006, December). Strange bedfellows: Translation and language teaching. The teaching of translation into L2 in modern languages degrees: Uses and limitations. In *Sixth Symposium on Translation, Terminology and Interpretation in Cuba and Canada*. Canadian Translators, Terminologists and Interpreters Council. Retrieved from http://www.cttic.org/publications_06Symposium.asp.
- Gogoi, G. (2015). *Vocabulary: Active and Passive Vocabulary: Various Techniques of Teaching Vocabulary*. The Criterion: an international Journal in English. <https://www.the-criterion.com/vocabulary-active-and-passive-vocabulary-various-techniques-of-teaching-vocabulary/>
- Gruneberg, M. & Sykes, R. (1991). Individual differences and attitudes to the keyword method of foreign language learning. *Language Learning Journal*, 4, 60-62. <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/09571739185200511>
- Huyen, N. T. T., & Nga, K. T. T. (2003). Learning vocabulary through games. *Asian EFL Journal*, 5(4), 90-105. <https://www.asian-efl-journal.com/main-editions-new/learning-vocabulary-through-games-the-effectiveness-of-learning-vocabulary-through-games/index.htm>
- Intaraprasert, C. (2004). EST students and vocabulary learning strategies: A preliminary investigation. [Unpublished research], Suranaree University of Technology, Thailand.
- Linse, C.T. & Nunan, D. (2005) *Practical English Language Teaching: Young Learners*. McGraw-Hill ESL/ELT, New York.
- Mokhtar, A. A. (2009). *English vocabulary learning strategies among Malaysian second language tertiary students*. [Unpublished PhD thesis] Universiti Sains Malaysia, Penang, Malaysia.
- Nation, I. S. P. (2013). *Learning Vocabulary in Another Language* (2nd ed.) Cambridge University Press, UK. https://beckassets.blob.core.windows.net/product/preamble/12558393/9781107623026_intro_001.pdf
- Nursultan Nazarbayev. (2008). Increase of welfare of Kazakhstan's citizens is the main goal of the state policy. Astana. https://www.akorda.kz/en/addresses/addresses_of_president/address-of-the-president-of-the-republic-of-kazakhstan-nursultan-nazarbayev-to-the-people-of-kazakhstan-february-6-2008
- Page, T. O. (2020). Enriching students' english vocabulary using "Hello English" application. (Publication No. 10535 11206 16) [Doctoral dissertation, Makassar Mukhammadiyah University]. https://digilibadmin.unismuh.ac.id/upload/13037-Full_Text.pdf
- Richards, J. (2001). *Approaches and methods in language teaching*. Cambridge University Press. <https://www.novaconcur.com.br/blog/pdf/richards-jack-c.-&-rodgers.pdf>
- Sabyrbayeva, A.B. (2014). Importance of teaching vocabulary to 5th grade students. *Vestnik of Kazakh-American Free University*, 2, 178-183. <http://www.vestnik-kafu.info/pdf/vestnik-2014-2.pdf>
- Stahl, S. A. (2005). "Four problems with teaching word meanings (and what to do to make vocabulary an integral part of instruction)," in E. H. Hiebert and M. L. Kamil (eds.), *Teaching and learning vocabulary: Bringing research to practice*, Mahwah, NJ: Erlbaum.
- Stuart, W. (2005). Receptive and productive vocabulary learning: The Effects of Reading and Writing on Word Knowledge. *Studies in Second Language Acquisition*, 27(01). 33-52. <https://www.jstor.org/stable/44486803>
- Stuart, W. (2008). Receptive and productive vocabulary size of L2 learners. *Studies in Second Language Acquisition*, 30(01) 79 – 95. <https://eric.ed.gov/?id=EJ784734>
- Sullivan, R. A., & Ojeda Alba, J. (2010). Criteria for EFL course book's vocabulary selection: does it have any practical consequences?. *El Guiniguada*, 19. 197-210. <https://acedacris.ulpgc.es/handle/10553/7470>
- Thornbury, S. (2002). *How to Teach Vocabulary*. Longman.
- Umam, K. (2010). Improving the students' vocabulary mastery with the Jakarta post newspaper articles. (Publication No. 105014000306) [Bachelor dissertation, Universitas Islam Nigere]. <https://repository.uinjkt.ac.id/dspace/bitstream/123456789/4021/1/KHOIRUL%20UMAM-FITK.pdf>
- Walters, J. M. (2004). Teaching the use of context to infer meaning: A longitudinal survey of L1 and L2 vocabulary research. *Language Teaching*, 37(4). 243-252. <https://doi.org/10.1177/0033688206067427>

ҒАЛЫМДЫ ЕСКЕ АЛУ ПАМЯТИ УЧЕНОГО

Әдібай Табылды

02.01.1926 – 06.07.2021

Педагогика ғылымдарының докторы, әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетінің профессоры, балаларға арнап бірнеше әдеби көркем шығарма жазған танымал ақын Әдібай Табылдыұлы биылғы жылдың маусым айында дүниеден өтті. Ғасырға жуық ғибратты ғұмырын ғылым мен білімге, соның ішінде қазақ этнопедагогикасына арнаған ұлағатты ұстаз, көрнекті ғалымның тұжырымды ой-пікірлерін педагогика ғылымына қосылған сүбелі үлес деп білеміз. Ғалымдық пен ұстаздықты қатар алып жүрген абыз ақсақалдың өмір жолы, барлық игі істері ұлттың болашағы – жас ұрпақ тәрбиесіне арналды. Оның балаларға арнап жазған көркем шығармалары тұтасымен әдептілік, кішіпейілділік, адалдық, қайырымдылық, жақсылық пен ізгілікке құрылып, мектеп оқушыларының бойындағы рухани-адамгершілік құндылықтарды байыта түсті.

Профессор Әдібай Табылды 1926 жылдың 2 қаңтарында қазіргі Жамбыл облысы Рысқұлов ауданының «Жаңа тұрмыс» ауылында дүниеге келген. Ол еңбек жолын ауылдық орта мектептің бастауыш сыныптарының мұғалімі қызметінен бастаған. 1948-49 жылдары Жамбылдағы (қазіргі Тараз қаласы) Абай атындағы педагогикалық училищеде сырттай оқып мұғалімдік мамандықты игереді. Білімін жалғастыру мақсатында 1949-1955 жылдары Алматы қаласындағы Абай атындағы педагогикалық институттың қазақ тілі мен әдебиеті факультетін сырттай оқып бітіреді. Іскер, білімді жас маман 1957 жылы Қаныш Сәтбаев атындағы қазақ орта мектебінің директоры қызметіне тағайындалады. Мұғалімдік қызметте жинақтаған мол тәжірибесін ғылыммен ұштастыру үшін Әдібай Табылдыұлы 1963-1967

жылдары Алматыдағы Ыбырай Алтынсарин атындағы ғылыми-зерттеу институтының аспирантурасында сырттай оқиды. 1967 жылы «Қазақ мектептерінде эпостық шығармаларды оқитудың әдістемесі» атты тақырыпта кандидаттық диссертация қорғап, педагогика ғылымдарының кандидаты деген ғылыми дәрежені иеленеді. Балаларға арнаған өлең-жырлары, әңгімелерімен әдебиет әлеміне есімі таныла бастаған Әдібай Табылды 1968 жылы ҚазССР Ғылым Академиясының қасынан құрылған

Қазақ совет энциклопедиясының Бас редакциясына қызметке шақырылып, 1968-1972 жылдары философия педагогика редакциясының аға редакторы қызметін, одан кейін 1972-1980 жылдары тіл-әдебиет редакциясының меңгерушісі қызметін атқарған.

Ғылым мен білімді ұштастырып, өз ісінің шебері болған педагог ғалым 1980 жылы сол кездегі С.М. Киров, қазіргі әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетінің педагогика кафедрасына аға оқытушы болып қызметке орналасты. 2004 жылы «Қазақ этнопедагогикасының дидактикалық негіздері» атты тақырыпта докторлық диссертация қорғап, педагогика ғылымдарының докторы деген ғылыми дәрежеге ие болды. Содан бергі уақытта, өмірінің соңына дейін ғалым-ұстаз этнопедагогика ғылымының әдіснамасын, ұлттық тәрбиенің ғылыми-теориялық мәселелерін зерттеумен айналысты. Жоғары оқу орындарының студенттеріне арнап «Халық тағылымы» (1992 ж.), «Тағылым» (1995 ж.), «Қазақ этнопедагогикасы» пәнінің типтік оқу бағдарламасын (2000 ж.) дайындап, аталған пән бойынша «Қазақ этнопедагогикасы» (2001 ж.), «Ұлттық тәрбие иірімдері» (2001 ж.),

«Қазақ этнопедагогикасындағы құқық тәрбиесі» (2003 ж.) «Қазақ этнопедагогикасы және оқыту әдістемесі» (2004 ж.), «Этнопедагогикалық оқылымдар» (2005 ж.) және т.б. жоғары оқу орындарындағы оқыту үдерісінде қолданылып жүрген бірнеше оқу құралдарын жарыққа шығарды. Ұлағатты ұстаздың «Әдеп әліппесі» (1997 ж.) атты оқу құралы республиканың барлық қазақ мектептерінде тәрбие құралы ретінде кеңінен пайдаланылды.

Ғалым «Қазақ этнопедагогикасы» атты оқу құралы үшін Б. Алтынсарин атындағы республикалық сыйлықтың иегері (2001) атанды. Қаншама жылдық ғылыми-практикалық еңбектері үшін Қазақстан Республикасы білім беру ісінің құрметті қызметкері (2007) атағына ие болды. Кеңестік кезеңдегі оқыту мен тәрбиелеу ісіндегі ерен еңбектері үшін Ә. Табылды сол кездегі ҚазССР-ның және КСРО-ның оқу ісінің озаты болды, бірнеше медальдармен, құрмет грамоталарымен марапатталды.

Әдібай Табылдыұлын қалың көпшілік әдептілік әліппесінің атасы, тағылымы терең тәлімгер, ұлттық тәрбиені ұлықтаған ұстаз деп біледі. Ол өмірінің соңына дейін қаламы қолынан түспей, шығармашылық ізденістерін жалғастырып, педагогика ғылымына көп еңбек сіңірді. Ғалым

өзінің ізін жалғастырар шәкірттерін тәрбиелеп, жастарды ғылымға баулыды. Осындай игілікті істерде өз биігінен көріне білген білімді де білікті, үлкен жүректі абзал жанның арамыздан кеткеніне қайғырып, ардақты ағамыздың отбасына, туған туыстарына көңіл айтамыз. Ағаның жүріп өткен ғылыми жолы, адами кісілік келбеті әрқашан біздің жүрегімізде мәңгі сақталады. Өмірінің соңына дейін өзінің тәжірибесімен бөлісіп, ұзақ жылдар өзі қызмет еткен педагогика және білім беру менеджменті кафедрасының ұжымымен араласып, ағалық ақылын айтып отырған ұлағатты ұстазымызды құрмет тұтамыз. Әдібай Табылдыұлының есімі педагогика ғылымының тарихында, әдебиет әлемінде ұрпақтар үнінде жалғасып, ғылыми еңбектері талай жаңа ғылыми ізденістерге арқау болады деп санаймыз. Абыз ақсақалдың топырағы торқа, жаны жаннатта болсын! Иманы саламат болсын!

**Әл-Фараби атындағы
Қазақ ұлттық университетінің
Философия және саясаттану
факультетінің ұжымы және
«Хабаршы-Вестник» журналының
«Педагогикалық ғылымдар» сериясының
редакция алқасы**

МАЗМҰНЫ – CONTENTS – СОДЕРЖАНИЕ

1-бөлім Тарих. Қазіргі білім беру әдістемесі	Section 1 History. Methodology of Modern Education	Раздел 1 История. Методология современного образования
<i>Мұратбаева Г.А.</i> Жиырма бірінші ғасырдағы білім беру жүйесінің дамуына ойлау мен іс-әрекет әдіснамасының ықпалы 4		
2-бөлім Мамандарды кәсіби дайындаудағы психологиялық- педагогикалық мәселелер	Section 2 Psychological and Pedagogical Problems of Professional Education	Раздел 2 Психолого-педагогические проблемы профессиональной подготовки специалистов
<i>Қасымова Р.С., Исакова Ж.Г.</i> Студенттердің шығармашылық қабілетін арт-технологияларды қолдану арқылы дамыту (Квиллинг пен Эбру әдістерінің мысалында) 20		
<i>Круговых И.И., Онгарбаева Д.Т., Сайкина Е.Г., Мадиева Г.Б.</i> Обновление классификатора и образовательных программ по подготовке кадров сферы физической культуры и спорта в условиях преобразования системы высшего образования Республики Казахстан 31		
<i>Сағындық А.Қ., Аяпова Т.Т.</i> Шеттілдік білім берудегі құзыреттердің рөлі 40		
3-бөлім Психологиялық-педагогикалық зерттеулер	Section 3 Psychological and Pedagogical Research	Раздел 3 Психолого-педагогические исследования
<i>Гусаков И.В., Ермаханова А.Б., Нурмуханбетова Д.К.</i> Аналитический обзор зарубежных исследований в области воспитания спортивного резерва в плавании 50		
4-бөлім Электронды оқыту мен дистанционды білім беру	Section 4 E-learning and Distance Education	Раздел 4 Электронное обучение и дистанционное образование
<i>Рахимова Ж.Н., Джусубалшева Д.М.</i> Цифровые технологии как эффективный механизм для формирования дискурсивной компетенции будущих учителей иностранного языка 62		
<i>Бузаубакова К.Д., Нурманалиева У.Т.</i> ҚР қашықтықтан білім беру жағдайында болашақ педагогтердің цифрлы-креативті құзыреттіліктерін калыптастырудың технологиялық және әдістемелік аспектілері 71		
<i>Rysbekkyzy N., Wang Jide</i> History of Education Informatization Development of China and Kazakhstan 83		
5-бөлім Білім беруді өлшеу және бағалау: отандық және шетелдік тәжірибе	Section 5 Evaluation and Measurement In Education: Domestic and Foreign Experience	Раздел 5 Оценка и измерение в образовании: отечественный и зарубежный опыт
<i>Қудайбергенова Р.Е., Смағұлов К.Е., Омралиева Г.К.</i> Казахстанские вузы в мировых рейтингах: тренды, движущие силы и проблемы 94		
<i>Шмигирилова И.Б., Рванова А.С., Таджигитов А.А., Копнова О.Л.</i> Бағалау сауаттылығы қазақстандық мектептерде бағалау жүйесін реформалау жағдайында педагогтің кәсіби құзыреттілігінің компоненті ретінде 114		

Ashilova M.S., Begalinov A.S., Begalinova K.

The Quality of Higher Education During the COVID-19 Pandemic and the Prospects for Post-secondary Education..... 126

6-бөлім
Білім беру менеджменті

Section 6
Management of Education

Раздел 6
Менеджмент образования

Ишанов Е.Х., Магауова А.С.

Развитие информационно-управленческой компетентности руководителей структурного подразделения современного вуза..... 138

7-бөлім
Инклюзивті білім беру

Section 7
Inclusive education

Раздел 7
Инклюзивное образование

Krykbayeva A.K., Rakhimzhanova L.B.

Development of Support Software for Inclusive Online Education..... 154

8-бөлім
Тәрбие жұмысының теориясы мен әдістемесі

Section 8
Theory and Methodology Of upbringing work

Раздел 8
Теория и методика воспитательной работы

Гаркуша К.Г.

Технологический подход в организации молодежного досуга..... 164

9-бөлім
Пәндерді оқыту әдістемесі

Section 9
Teaching Methodology of Disciplines

Раздел 9
Методика преподавания дисциплин

Ермекова Т.Н., Мырзабай А.У.

Қазақ тілін оқыту үдерісін «Ұлттық бренд» тақырыбы арқылы ұйымдастырудың әдіс-тәсілдері 178

Seitova M., Otegenkyzy M.

Advantages and Importance of Autonomous Learning in Teaching English in Kazakhstan..... 188

Kerimbayeva B.T., Abzhekenova B.G.

Methods for Expanding the English Vocabulary of Secondary School Pupils..... 198

Ғалымды еске алу – Памяти ученого

Әдібай Табылды (02.01.1926 – 06.07.2021) 208

За содержание статьи ответственность несут авторы статей. Мнение редколлегии может не совпадать с авторами статей.